

A KATONAI BIZTONSÁGI HIVATAL TUDOMÁNYOS TANÁCSÁNAK KIADVÁNYA

A TARTALOMBÓL

Az európai rakétavédelmi rendszer háttere
Szlovénia és Horvátország biztonságföldrajzi
értékelése
A terrorizmus eredete és fejlődéstörténete
Obezitás és fizikai alkalmasság katonai
szolgálatban
A nemhalálos vegyifegyverek története
Új kihívások és hagyományos szabályozás a
nemzetbiztonsági munkában
A titkosszolgálatok történetéből
Recenzió a „Western-Balkan (Budapest-2010.)”
c. kötetről

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

<i>Bizottság elnöke:</i>	Domján László
<i>Bizottság tagjai:</i>	Dr. Beraczkai Antal PhD Dr. Izsák Péter Dr. Kobolka István a KBH TT titkára, PhD Ledács Kiss Jenő Sikesdi László PhD hallgató
<i>Felelős kiadó:</i>	Domján László Az MK KBH főigazgatója
<i>Főszerkesztő:</i>	Ledács Kiss Jenő
<i>Tördelő szerkesztő:</i>	Juth Marianna
<i>Székhely:</i>	Budapest
<i>ISSN:</i>	1785-1181
<i>Postacím:</i>	MK KBH Tudományos Tanács 1885 Budapest, Pf.: 25. Telefon: 236-5111/ 24-190, 31-423 mellék

A PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI

- Elsősorban a honvédelemmel, ezen belül a nemzetbiztonsággal összefüggő kérdéseket feldolgozó, elemző írásokat várunk. A kéziratokat másfeles sortávolsággal, gépelve – elektronikusan is – kérjük a TT titkárához vagy az SZB valamelyik tagjához eljuttatni a szerző neve, beosztása, rendfokozata, lakcíme és telefonszáma feltüntetésével.

- A cikk, tanulmány, írás terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy ívet (21-23 gépelt oldal).

- A közlésre nem kerülő cikkeket nem őrizzük meg, de a szerző kérésére visszaküldjük.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

TARTALOMJEGYZÉK

Oldal

ÉRTÉKELÉSEK, ELEMZÉSEK, TANULMÁNYOK

Koós Gábor – Szternák György

Az európai rakétavédelmi rendszer háttere 5

Pócsmegyeri Gábor – Koós Tamás

Szlovénia és Horvátország biztonságföldrajzi értékelése 28

Hímer Nóra Vivien

A terrorizmus eredete és fejlődéstörténete 49

AKTUÁLIS

Pusztai Ágnes – Schandl László

Az obezitás és fizikai alkalmasság katonai szolgálatban nemzetközi irodalmi adatok alapján 71

Dombai Zsolt

Az Afrika Szarvánál folytatott kalózkodás problémájának lehetséges megoldási folyamata..... 78

KONZULTÁCIÓ

Devecseri Gábor

Az életpálya-modell rendszerkritériumai II. rész
Rendszerelemek összehangolása, modernizációja 90

Tóth Gergely

A nemhalálos vegyi fegyverek történetének és jogi szabályozásának rövid áttekintése 114

Pásztor Szabolcs

A magyar-ukrán határszakasz határforgalmának empirikus vizsgálata 122

DOKTORANDUSZOK FÓRUMA

Tóth Csaba Mihály

Új kihívások és hagyományos szabályozás a nemzetbiztonsági munkában 135

	Oldal
Zalai Szabolcs	
A drámapedagógiai módszer alkalmazása a konfliktus- kezelésben	147
Zalai Noémi	
A különböző kompetenciák pályaszocializációs összefüggései	158
<i>TITKOSSZOLGÁLATOK TÖRTÉNETÉBŐL</i>	
Erdélyi Árpád	
<i>Jelenetek a titkos háborúk történeteiből</i>	
Az angol játszma	171
Szabó Ervin Antal	
<i>Vázlatok az orosz hírszerzés történetéből</i>	
... és eközben mi történt Távol-Keleten	195
<i>HÍREK, ESEMÉNYEK, ADATOK</i>	
Besenyő János	
Recenzió Búr Gábor, a Szubszaharai Afrika Története című könyvéről	201
Póka Ferenc	
Recenzió a „Western- Balkan (Budapest-2010.)” c. kötetről	204
Szabó Ervin Antal	
<i>Összeállítás a külföldi sajtó nemzetbiztonsági kérdéseket érintő cikkeiből</i>	
Az orosz BM különleges alakulatai	208
Bevezetik a terrorfenyegetés fokozatait.....	209
Contents	211
<i>SZERZŐINK</i>	213

KOÓS GÁBOR – SZTERNÁK GYÖRGY

AZ EURÓPAI RAKÉTAVÉDELMI RENDSZER HÁTTERE

Bevezetés

Napjainkban több mint húsz országban folynak elméleti kutatások és kísérletek ballisztikus rakétákkal a világon. A szakemberek véleménye szerint a legtöbb ballisztikus rakéta képes, vagy képes lesz tömegpusztító harci töltetet is szállítani különböző hatótávolságokra, a világ egyre több országában.

A fejlődés folyamata azt jelzi, hogy a jövőben számos Európán kívüli országban növekvő számban rendszeresítenek egyre nagyobb hatótávolságú rakétákat, amelyek már hagyományos harci fejrésszel is komoly fenyegetést jelentenek.

A katonai szembenállás időszakában a két katonai tömb, az Egyesült Államok és a Szovjetunió vezetésével rakétavédelmi rendszereket fejlesztettek ki, egymás lehetséges rakétacsapásai elleni védelemre. A szembenállás enyhülésének eredményeként a két nagyhatalom mind a ballisztikus rakéták fejlesztésének, rendszerbe állításának gyakorlatát, mind a ballisztikus rakéták elleni védelmet szerződésekkel szabályozta és szabályozza napjainkban is.

Az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió 1969 őszén kezdte meg a stratégiai fegyverkorlátozási tárgyalásokat (SALT Strategic Arms Limitation Talks) egyfelől az interkontinentális atomtöltetű hadászati támadórakéták (ICBM Intercontinental Ballistic Missile), másfelől az ezek elhárítását célzó Anti-Ballistic Missile rendszerek kiépítésének korlátozásáról. A Strategic Arms Limitation Talks tárgyalások kiinduló elve az egyenlőség és a kölcsönös biztonság volt. A tárgyalássorozatot Bécsben és Helsinkiben folytatták.

A tárgyalások eredményeképpen az első Strategic Arms Limitation Talks szerződést 1972. május 26-án írták alá Moszkvában: amerikai részről Richard Nixon amerikai elnök, szovjet részről Leonyid Brezsnyev szovjet pártfőtitkár.

A szerződés két részből áll: az Anti-Ballistic Missile szerződésből és a hadászati támadó fegyverrendszerekről

szóló ideiglenes egyezményből, amely ötéves időtartamra vonatkozóan bizonyos korlátozásokat irányzott elő.

Az ideiglenes egyezmény célja a status quo fenntartása volt, ezért korlátozta új rakétaindító állomások építését, a régiak átalakítását, szabályozta a támadórakéták korszerűsítésének módozatait. Konkrétan kimondta, hogy a két állam az interkontinentális ballisztikus rakétáit, azok indító berendezéseit, és tengeralattjáró-fedélzeti ballisztikus rakétáit az 1972. július 1-jei állapotnak megfelelően korlátozza. Akkor a Szovjetuniónak 1618 db, az Egyesült Államoknak 1054 db szárazföldi interkontinentális ballisztikus rakétaindító berendezése volt. A rakétahordozó atom tengeralattjárók számát az Egyesült Államok számára 45 db-ban, a Szovjetunió esetében 62 db-ban korlátozták, 710 illetve 950 db rakétával. Az amerikai stratégiai bombázók számát 45-, a szovjeteket 140 db-ban határozták meg.

Az Anti-Ballistic Missile szerződésben a két szuperhatalom megállapodott a hadászati rakétavédelmi rendszerek kiépítésének korlátozásában. A szerződésben a felek vállalták, hogy mindegyikük legfeljebb két hadászati rakétavédelmi körzetet hoz létre olyan módon, hogy azok ne biztosíthassanak átfogó országos védelmet, és ne szolgálhassanak alapul az ilyen rendszer kifejlesztéséhez.

A szerződés értelmében mindkét országban két-két rakétavédelmi rendszer volt építhető: egy a főváros, és egy másik valamely szabadon választott interkontinentális ballisztikus rakétaindító bázis védelmére. A körzetek maximum 150 km-es sugarúak lehetnek, legfeljebb 100-100 indítóállással és ugyanennyi rakétaelhárító rakétával, korlátozott számú és hatósugarú radarokkal. Ugyancsak vállalták a felek, hogy az Anti-Ballistic Missile kísérleti telepeiken maximum 15-15 indítóállást tartanak fenn. Vállalták, hogy egyikük sem fejleszt ki tengeri, mozgó szárazföldi, világűrbeli vagy légi támaszponttal rendelkező helyzetváltoztató Anti-Ballistic Missile rendszereket, sem olyan indítóállásokat, melyekről egynél több rakéta indítható, vagy gyorsan újratölthető. Kimondta a szerződés azt is, hogy a szerződő felek ellenrakétákat nem adhatnak át más államoknak, és nem helyezhetnek el saját területükön kívül. A szerződés betartását a felek katonai felderítő műholdjaikkal kölcsönösen ellenőrizhették.

Az első Strategic Arms Limitation Talks szerződésben foglalt megállapodások, amelyek nem érintették harmadik országok atomfegyvereit, 1972. október 3-án léptek hatályba.

A felek eltökéltségét mi sem jellemezte jobban, mint hogy a Strategic Arms Limitation Talks-II tárgyalások már 1972 novemberében megkezdődtek.¹

Az Amerikai Egyesült Államok az Anti-Ballistic Missile szerződést 2001. december 13-án felmondta, a hidegháború utáni új kihívásokra hivatkozva, és ez a felmondás a szerződés értelmében 2002. június 13-án életbe lépett.

A szerződés egyoldalú felmondása nem csak az Oroszországi Föderáció részéről, de más országokban is tiltakozást váltott ki, és a szakemberek a fegyverkezési folyamatok felgyorsulása veszélyére hívták fel a figyelmet. Ez a veszély napjainkra beigazolódott, hiszen mindkét katonai nagyhatalom a ballisztikus rakéták elleni hatékony védelem érdekében elméleti és gyakorlati kutatásokat folytatott és folytat, egyre jobb eredményeket elérve. Másrészt, a hazai és a nemzetközi szakirodalomban esetenként megjelenő rakétaelfogási eredményeket tanulmányozva igazolható, hogy az Egyesült Államok és az Oroszországi Föderáció jelentős erőfeszítéseket tesz a rakétavédelmi rendszerek fejlesztése és hatékonyságuk növelése érdekében.

Az Anti-Ballistic Missile szerződés egyoldalú felmondása, majd az amerikai rakétavédelmi rendszer néhány elemének Lengyelországba és Csehországba tervezett telepítése a ballisztikus rakéták elleni védelmet a biztonság- és katonapolitikai viták előterébe helyezte. Elsősorban az Oroszországi Föderáció, de más európai szakemberek is kételkedtek, kételkednek a rendszer szükségességében. Indokolják ezt a kételkedést a hadászati támadófegyverek korlátozásáról szóló tárgyalásokon elért eredménnyel, valamint az amerikai-orosz, és a NATO-orosz kapcsolatok folyamatos javulásával a Lisszabonban megtartott csúcstalálkozót követően. Az orosz szakemberek különösen a telepítés indoklásával kapcsolatos amerikai véleményeket nem tudják elfogadni, miszerint az európai rakétavédelmi rendszer amerikai elemeit elsősorban az iráni és észak-koreai ballisztikus rakéták elleni védelem érdekében telepítik a kontinensre.²

Tanulmányunkban a tervezett európai rakétavédelmi rendszerrel kapcsolatos biztonságpolitikai véleményeket ismertetjük a hazai és nemzetközi híradások tükrében, majd a tervezett védelmi rendszer technikai hátterét, azok működését mutatjuk be a teljesség igénye nélkül.

¹ Az első SALT szerződés. <http://www.fas.org/nuke/control/salt1> 2011. 02. 07. Forgách Veronika fordítása.

² Ruttai László – Kalmár István: Az Amerikai Egyesült Államok és Oroszország rakétavédelmi rendszereinek működéséről. Új Honvédségi Szemle LXI. Évfolyam 10. szám 2007. október 6-21. oldalak.

Greg Bruno: Iran's Ballistic Missile Program.

<http://www.cfr.org/iran/irans-ballistic-missile-program/p20425> 2011. 02. 13.

Az európai rakétavédelmi rendszerrel kapcsolatos biztonságpolitikai vélemények

Az Oroszországi Föderáció szakemberei körében az európai rakétavédelmi rendszer amerikai eszközökkel történő megvalósításának híre komoly tiltakozást váltott ki mind biztonságpolitikai, mind katonapolitikai téren egyaránt. Mind az Egyesült Államokban, mind az Oroszországi Föderációban biztonságpolitikai és katonatechnikai szakértők sora nyilatkozott, nyilatkozik az európai rakétavédelmi rendszer szükségessége mellett és ellene.³ A nyilatkozatok egy része nem nélkülözte a felesleges félelemkeltést, de vannak közöttük komoly szakmai alapot tartalmazó indoklások is. Az is igaz, hogy az amerikai-

orosz szakmai konzultációk anyagai a közvélemény előtt nem, vagy csak kis számban ismertek. A hozzáférhető anyagokból az olvasó számára a tárgyalások teljes folyamata nem ismerhető meg.

Napjainkra a tiltakozás enyhülni látszik, ami 2007 júniusában vette kezdetét, amikor *Vlagyimir Putyin* orosz elnök együttműködést ajánlott fel *George W. Bush* elnöknek, nevezetesen az orosz stratégiai rakétavédelmi rendszer elemét képező kettő korai előrejelző radarállomást és annak adatait a készülő NATO rakétavédelmi rendszer használhatja. Orosz szakemberek szerint ezekkel a korai előrejelző rendszerekkel jól megfigyelhetők és ellenőrizhetők az esetleges iráni és észak-koreai rakétaindítások. A javaslat az amerikai és az orosz elnökválasztás figyelmé, majd nem sokkal ezt követően a hadászati fegyverrendszerekről folyó tárgyalások középpontba kerülése miatt nem kapott kellő visszhangot, legalábbis a nyilvánosságban. Ugyanakkor biztosan állítható, szakértői szinten ez a javaslat feldolgozásra került.

A lisszaboni csúcstalálkozót megelőzően Barack Obama és Dmitrij Medvegyev elnökök kinyilvánították szándékukat a hadászati fegyverrendszerek korlátozásáról szóló tárgyalások felgyorsítására és eredményes befejezésére. Ennek függvényében lehetőség nyílt az európai rakétavédelemmel kapcsolatos biztonságpolitikai és katonatechnikai kérdések újbóli napirendre tűzésére, megvitatására is.

Lisszabonban a NATO-Oroszország Tanács ülésén az elnökök személyesen vettek részt, sőt négyszemközti találkozóra is sor került közöttük. Ez az

³ Steven A. Hildreth – Carl Ek: Long-Range Ballistic Missile Defense in Europe. September 23, Congressional Research Service 7-5700 RL 34051.
<http://www.fas.org/spp/crs/weapons/RL34051.pdf> 2011.02.10.

esemény lehetőséget adott a meglévő véleménykülönbségek megvitatására és az álláspontok közelítésére. A NATO-Oroszország Tanács ülésén döntés született a korábbi, hidegháborús tárgyalási módszerek, kapcsolatok lezárásáról. A tárgyaló felek a kölcsönös érdekeken, előnyökön nyugvó partnerségi viszony kiépítéséről döntöttek.

Az ülést követő nyilatkozatok szerint a tagállamok és az Oroszországi Föderáció együttműködése stratégiai fontosságú, mivel hozzájárul egy, a biztonság szempontjából stabilabb világ kialakításához. Ezzel együtt, geopolitikai és geostratégiai szintű változásról még nem szólhatunk, hiszen jelentős nézet- illetve érdekkülönbségek maradtak a tárgyaló felek között az ülés végén. Ugyanakkor megállapodtak abban is, hogy ezek a nézetkülönbségek kezelhető keretek között vannak.⁴ Ezekről az eseményekről a tanulmányban később még szó lesz.

A következőkben az európai rakétavédelemmel kapcsolatos nyilatkozatokból ismertetünk néhányat:

David S. Yost, a kaliforniai Monterey-ben működő Haditengerészeti Továbbképző Iskola professzora az európai rakétavédelmi rendszerrel kapcsolatban hosszabb tanulmányt írt, amelyből néhány fontosabb, a tanulmányunk címében vállalt kutatáshoz illeszthető részt, a teljesség igénye nélkül ismertetünk.

A Szövetség Patriot légvédelmi rakétákat küldött Törökországba az 1990-91 és a 2003-as iraki konfliktus idején. Az iraki háborúk tapasztalatait feldolgozva 2005 márciusában a NATO elindította az Aktív Többrétegű Hadszíntéri Ballisztikus Rakéták elleni védelem (ALTBMD Active Layered Theatre Ballistic Missile Defence) programját.

Az Active Layered Theatre Ballistic Missile Defence a már működő, különböző rakétavédelmi komplexumokat foglalja egy összefüggő rendszerbe a bevetett erők-, vagy a tagállamok fontosabb objektumainak védelmére. A program gyakorlati megvalósulása 2011-ben várható.⁵

A szerző véleménye szerint az európai rakétavédelmi rendszert elemző, korábban megjelent tanulmányokban a ballisztikus rakéták elleni védelem kato-

⁴ Nato and Russia promise 'fresh start' at Lisbon summit. By Richard Galpin BBC News, Moscow <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-11799097> 2010.11. 20.

Dmitrij Medvegyev elnök az Oroszországi Föderáció parlamentjének két házához intézett éves üzenetében megismételte az európai rakétavédelmi rendszerrel kapcsolatos álláspontját: „az ülésen egy olyan európai rakétavédelmi rendszer létrehozását javasoltam, ahol összekapcsolnák Oroszország és a NATO rendszereit.”

<http://www.rian.ru/photolents/20101130/302735103.html> 2010. 12. 01.

⁵ Szakemberek szerint a „többrétegű” kifejezés a programban azt jelentheti, hogy a különböző rakétavédelmi rendszerek képesek az oltalmazási zónában bármilyen magasságon érkező légi célokat pusztítani a technikai lehetőségeik függvényében.

natechnikai kérdései nagyon általánosak, helyettük a biztonság- és katonapolitikai részletekkel találkozhatunk. Ez érthető is, hiszen a technikai lehetőségek valamennyi országban bizalmas információk. A szak-emberek ugyanakkor javasolják a tagállamok politikai vezetőinek az ismert rakéták elleni védelmet szolgáló rendszer telepítését a Szövetség területén.

A NATO tagállamok szakembereinek általános értékelése a rakéta-fenyegetésről nem teljesen egyezik az Egyesült Államok kormányáéval, különösen annak az időnek megbecslése terén, hogy az „ellenséges” ballisztikus rakéták mikor érik el a bevetési képességet, a tagállamok pusztításához szükséges hatótávolságot.

Azt viszont minden tagállam elfogadja, hogy a ballisztikus rakéták fejlesztése terén gyors a fejlődés a harmadik világban. A politikai szándék megléte esetén még a viszonylag kis hatótávolságú rendszerek is komoly fenyegetést jelentenek egyes országokra.

Ezt a fenyegetést elfogadva a Szövetség több tagállama: Hollandia, Németország, Olaszország az Egyesült Államok vezetésével különböző fejlesztési programok megvalósításán dolgozik napjainkban is – írta a professzor.⁶

Norbert Darabos, osztrák védelmi miniszter véleménye az amerikai telepítéssel kapcsolatban a következő: „provokáció az amerikai terv, hogy elhelyezzék a rakétavédelmi rendszer elemeit Európában.” Nem bizonyított, hogy reális az Irán részéről fenyegető rakétaveszély az európai államok számára.

„Az amerikai rakétavédelmi rendszer elemeinek csehországi és lengyelországi elhelyezése konfliktust szít Oroszország és az Egyesült Államok között, amire nekünk nincs szükségünk. Ezt a problémát európai szinten kell megvitatni” – mondta a miniszter. Kiemelte továbbá, hogy nincs értelme egy ilyen rendszer európai telepítésének, mert így csak felszítják a hidegháborús idők vitáit.

Alekszandr Pikajev ismert orosz politológus, a következőt mondta az osztrák védelmi miniszter kijelentésével kapcsolatban.

„Egyet lehet érteni a védelmi miniszterrel, hiszen Európában most példa nélküli a biztonsági helyzet. A hidegháború befejezését követően a háború lehetősége - a nukleáris szembenállásról már nem is beszélve - megszűnt. Most viszont rakétavédelmi elemeket próbálnak telepíteni az oroszországi határok közelében, és ezzel az amerikaiak komolyan aláaknázzák az európaiak biztonságát.” Az osztrák miniszter azt mondta ki, amit számos nyugat-európai

⁶ David S. Yost: Rakétavédelem a NATO napirendjén.

<http://www.nato.int/docu/review/2006/issue3/hungarian/analysis1.ht>

http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_18451.htm?selectedLocale=en 2011. 02.05.

ország – elsősorban Németország és Franciaország – gondol. Ezek az államok rendkívül elégedetlenek az amerikai tervekkel, szövetségi szolidaritásból viszont hallgatnak. Csak üdvözölni lehet, hogy olyan tekintélyes ország, mint Ausztria nyilatkozott, és nyilatkozata nemcsak saját, hanem számos más európai ország véleményét is tükrözi.

Ami a lehetséges iráni rakétavédelmi rendszerrel, sokan úgy vélik: nem Lengyelországban – Teherántól messze – hanem az iráni határ közelében kell ezeket a komponenseket elhelyezni. Hasonló az álláspontja

Név	Alapul vett típus	Hatótávolság	Szállított robbanóanyag
Shahab-1	Scud-B	300 km	985 kg
Shahab-2	Scud-C	500 km	600 kg
Shahab-3	NoDong	1000-1300-2000km	750-1200 kg
Sejil-1	Saját fejlesztés	1930 km	1000 kg
Sejil-2	Saját fejlesztés	2000-2500 km	1000 kg
Még fejlesztés alatt álló rakéták			
Shahab-4	SS-4/Taep'o-dong-1	2000-2896 km	290-100 kg
Shahab-5	Taep'o-dong-2	3500-4350 km	390-1000 kg
Shahab-6	Taep'o-dong-2B/3	5470-6700 km	290-1200 kg

Oroszországnak, aki javasolta, hogy az Egyesült Államok mondjon le az elemek európai telepítéséről, és cserébe használják közösen a gabalai korai előrejelző rádiolokációs állomást. Ez az objektum Azerbajdzsánban, az iráni határ közelében van – hangoztatta sajátos véleményét a politológus.⁷

A tervezett rakétavédelmi rendszerről Philip Coyle, a washingtoni védelmi információs központ szakértője a következőt mondta a Rzecz Pospolita lengyel lap újságírójának: „az Egyesült Államok európai rakétavédelmi rendszere nem nyújthat védelmet a ballisztikus rakétákkal szemben sem Európának, sem az Egyesült Államoknak.”

Természetesen a kijelentésre az orosz válasz sem késett: „fontos, hogy ilyen véleményt nem egy névtelen elemző központ szakértője, hanem volt amerikai védelmi miniszterhelyettes nyilvánít. És véleményét osztja számos neves amerikai tudós és szakember. A szak-emberek többek között rámutattak, hogy az Egyesült Államok Lengyelországba olyan rakéták elleni rakétákat kíván telepíteni, amelyeknek komoly hiányosságai vannak és azon kívül nem eléggé hatékonyak.

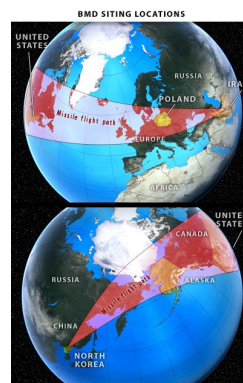
A neves amerikai szakértő az amerikai rakéta-védelem kérdésében, a lengyel sajtóban nyilvánított kritikai véleménye, azoknak a pozícióit szilárdítja az országban, akik ellenzik az amerikai tervek megvalósítását, márpedig a lengyel lakosságnak több mint a fele képviseli ezt a véleményt. Csehországban a lakosság 70 %-a nem kívánja, hogy országa részt vegyen az amerikai rakéta-

⁷ Az osztrák védelmi miniszter szerint provokációnak tekinthető az amerikai rakétavédelmi rendszer elemeinek elhelyezésére vonatkozó terv.
<http://hungarian.ruvr.ru/2007/09/03/4575079.html> 2011. 02. 06.

védelmi tervben – hangzott el az orosz kommentár a híradásokban, majd így folytatódott:

Ezzel kapcsolatban jellemző, hogy a katonai szakértők más európai országokban is osztják azt a véleményt, hogy a kontinens csakis Oroszországgal közösen szavatolhatja biztonságát a lehetséges veszélyekkel szemben. Vagyis érdemes elgondolkodni azon, hogy az Egyesült Államok miért nem fogadja el az Oroszországi Föderáció együttműködési ajánlatait.”⁸

Az amerikai rakétavédelmi ernyő európai tervének felülvizsgálatára és leállítására szólította fel Barack Obama amerikai elnököt harminc csehországi település polgármestere. *„Kérjük önt, hogy az amerikai kormány vizsgálja felül a nemzeti rakétavédelmi ernyő elemeinek elhelyezését Európában, településeink közelében és állítsa le ezt a veszélyes projektet”* – olvasható a levélben. A nyílt levelet olyan polgármesterek írták alá, akiknek a települései a Prágától mintegy 60 km-re, délnyugatra fekvő Brdy katonai körzet mentén fekszenek. Az aláírt cseh-amerikai szerződés szerint Brdyben egy amerikai radarállomást létesítenek, amely a Lengyelországba tervezett rakétabázissal együtt az amerikai rakétavédelmi ernyő európai pillérét képezné.

A polgármesterek szerint a rakétatelepítési terv *„máris feszültséget keltett az Egyesült Államok és Oroszország, valamint az Egyesült Államok és Európa között és a fegyverkezési verseny fokozásához fog vezetni.*”⁹

„Az amerikai rakétavédelem harmadik pozíciós körzetének kialakítása Közép-Európában – olyan téma, amely továbbra is aktuális és rendkívül fontos” – mondta Szergej Karaganov professzor, aki a Kül- és Védelmi Politikai Tanács vezetője.

„Az amerikai kormányzat elkötelezett híve a nemzeti rakétavédelem rendszerének. Ugyanakkor tudja, hogy ez az elgondolás – éppen a nem eléggé hatékony volta miatt – nemigen népszerű, még az Egyesült Államokban sem. Ezért most igyekszik egy kiemelt helyre telepíteni saját rakétavédelmének elemeit, hogy aztán az amerikai törvényhozók ne tudjanak visszakozni és ne hiúsítsák meg e program finanszírozását – feltételezi Szergej Karaganov.

Ilyen kiemelt hely lett Közép-Európa. Az amerikaiak általában nem szeretik igazi céljaikat feltárni. Amikor George Bush és Condoleezza Rice azt bizonygatja nekünk, hogy az amerikai rakétavédelem Csehországban és Lengyelországban elhelyezett elemei az iráni nukleáris rakétákkal állnak

⁸ Az Egyesült Államok európai rakétavédelmi rendszere nem biztosíthatja a kontinens biztonságát.
<http://hungarian.ruvr.ru/2008/01/21/4575839.html> 2011. 02. 06.

⁹ Az amerikai rakétavédelmi rendszer európai projektjének leállítását kéri Obamától cseh polgármesterek.
http://www.nol.hu/kulfold/az_amerikai_raketavedelmi_rendszer_europai_projektjenek_leallitasat_kerik_obamatol_cseh_polgarmesterek 2011. 02. 12.

szemben, akkor ezt abszurdnak tekintjük. Azt hiszem, más vonatkozásban kell keresnünk az amerikaiak tényleges céljait.

Először is, szerintem az amerikai katonai főhatóság szeretné bizonyítani, hogy stratégiai ernyője valamire alkalmas. Ugyanakkor a szakemberek tudatában vannak, hogy az adott projekt egyelőre igen csak gyenge, technikailag kidolgozatlan. De a Pentagon már most minél nagyobb összegeket szeretne kapni az amerikai költségvetésből, és lehetőleg több évre előre. Így a Pentagon minden erővel nyomja ezt a projektet, annál is inkább, hogy nem lehet tudni, ki váltja fel az elnöki tisztségben Busht.

Másodsorban: az Egyesült Államok kétségtelenül igyekszik meggyengíteni Európa egységét, saját katonapolitikája vonzásköréhez kapcsolni a NATO és az EU fiatalabb tagjait – folytatta az orosz politológus.

Harmadsorban: az Egyesült Államoknak nincs ínyére, hogy Oroszországban, az utóbbi években jó gazdasági növekedés figyelhető meg. Ha országunkat belekényszerítik a fegyverkezési hajzába, akkor a növekedés lelassítható. Ezt persze, mi nem akarjuk.

Tőlünk gyakran megkérdezik: tényleg olyan borzalmas félelmet kelt Oroszországban a 10 ellenrakéta, amelyet az Egyesült Államok Lengyelországba akar telepíteni? Nem, nem vált ki ilyesmit – mondta Karaganov professzor.

De mi előre nézünk. Az amerikai rakétavédelem Közép-Európában elhelyezett elemei csak a kezdetét jelentik egy nagy katonai-politikai játéknak. Feltételezhető, hogy egy idő után az amerikai szakemberek nemzeti rakétavédelmüket kifejlesztik. Nem tartják titokban, hogy a következő rakétavédelmi elemeket szeretnék elhelyezni, mondjuk Ausztráliában, Japánban vagy a világ más pontjain. Aztán Washington tengeri támaszpontokon és műholdakon is el akarja majd helyezni ezeket az elemeket. Ebben látja Oroszország saját biztonságának fenyegetését.

De nemcsak saját biztonságunkról van itt szó, hanem a nemzetköziről is. Mi persze azt szeretnénk, ha az Egyesült Államok színt vallana szándékairól. Szerintem, még nagyon sokat lehetne tenni annak érdekében, hogy ne induljon be a fegyverkezési hajza, amelyre sehol a világon nincs szüksége az embereknek” – mondta Szergej Karaganov professzor, az orosz Kül- és Védelmi Politikai Tanács vezetője.¹⁰

¹⁰ Az amerikai rakétavédelmi rendszer elemei közép-európai elhelyezésének igazi céljairól. <http://hungarian.ruvr.ru/2008/07/17/4577047.html> 2011. 02. 06.

A Stratégiai Értékelések Intézetének elnöke, *Alekszandr Konovalov* véleménye szerint „*Oroszországnak és az Egyesült Államoknak eléggé széles együttműködési tere van az egységes rakétavédelmi rendszer kialakítása szférájában.*

A rendszerbe bekapcsolható az azerbajdzsáni gabalai radar és az armaviri radar, amelyet a közelmúltban építettek ki a korai előrejelzési rendszer keretében. Ezek alkotják a közös rendszer elemeit. Mivel egész Európa védelméről van szó, az együttműködés egyéb formái is szóba kerülhetnek, vagyis arról van szó, hogy a védelem Oroszországra is kiterjedjen. Egészében véve, az együttműködésnek nagy perspektívája van, Oroszország területét pedig nem fenyegeti veszély, legalábbis egyelőre” – hangoztatta Konovalov.¹¹

A lisszaboni csúcstalálkozó előtt a magyar külügyminiszter a Magyar Televízió híradójának a következőket nyilatkozta: „*a rakétatámadás eshetősége nem holnap fenyeget ugyan, de a NATO hosszú évekre szóló stratégiájának fel kell készülnie a potenciális veszélyhelyzet kezelésére. Ehhez a katonai infrastruktúra zömét az Egyesült*

Államok adná, de az védelmi rendszerbe az oroszok is bekapcsolódnának.”¹²

A lisszaboni csúcstalálkozó idején, a nyugati és a keleti kommentárokat figyelembe véve, a következőkben értékeltük az európai rakétavédelmi rendszerrel kapcsolatos véleményeket:

A NATO-orosz kapcsolatok jelentőségét bizonyította, hogy a lisszaboni csúcstalálkozó előtt az Oroszországi Föderáció elnöke Dmitrij Medvegyev bejelentette, hogy részt fog venni a NATO-Oroszország Tanács ülésén. Továbbá, a csúcstalálkozó előtt Anders Fogh Rasmussen főtitkár 2010. november 3-án Moszkvába látogatott, ahol Szergej Lavrov külügyminiszterrel a NATO-orosz kapcsolatok jövőjéről tárgyaltak. Rasmussen főtitkár kijelentette, hogy személyes ügynek tekinti a kapcsolatok javítását az Oroszországi Föderációval.

¹¹ Rakétavédelmi „tévésorozat”: koprodukciós folytatás?
<http://hungarian.ruvr.ru/2009/10/14/4589100.html> 2011. 02. 06.

¹² Európai rakétavédelem a NATO rendszerében.
<http://www.hirado.hu/Hirek/2010/10/14> 2011. 02. 10.

A tárgyalások végén a felek a következőket nyilatkozták: először, Szergej Lavrov orosz külügyminiszter: *„érdekeltek vagyunk abban, hogy a csúcstalálkozón felelősségteljes, távlatokba tekintő határozatokat fogadjanak el, hogy Lisszabonban rögzíthessük az átmenetet a hidegháború következményei áthidalása szakaszától az igazi stratégiai partnerség kiépítéséhez a közös feladatok megoldása érdekében...”*

Ezt követően Rasmussen főtitkár: *„Úgy gondolom, Lisszabon egy világos üzenetet küld az orosz népnek. A NATO nem tekinti Oroszországot ellenségnek. Mi Oroszországban egy fontos stratégiai partnert látunk. Mi egy biztonságosabb világot akarunk az orosz népnek is, amelynek alapja az együttműködés, a kölcsönösség és a bizalom.”*¹³

Ezzel együtt az orosz szakértők várták, hogy a soros tanácsülésen egyértelművé váljon, a NATO tagállamok miben látják az együttműködés lehetőségeit az európai rakétavédelmi rendszer létrehozásakor. Pavel Zolotarjov, az Amerika és Kanada Intézet igazgatója erről a kérdésről így nyilatkozott: *„döntően az Egyesült Államok és az Oroszországi Föderáció határozza meg az orosz részvétel lehetőségeit az európai rakétavédelmi rendszerben. Ugyanis az Egyesült Államok nem európai rakétavédelmi rendszert tervez, hanem a NATO rakétavédelmi rendszerét. Így az együttműködést Oroszországgal döntően korlátozná a Gabalában és az Armavirban lévő rádiolokációs állomásaink felhasználására. Anders Fogh Rasmussen főtitkár álláspontja viszont teljes körű együttműködést tételez fel.”*¹⁴

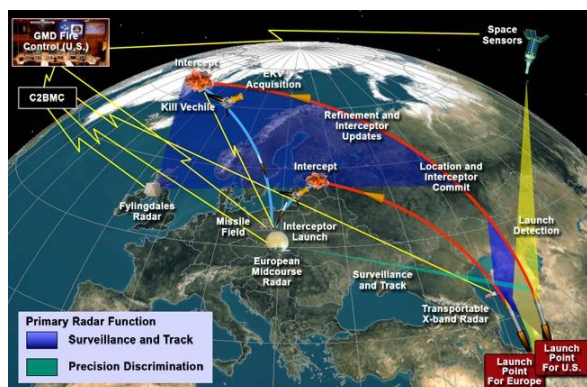
A szakértők szerint ebben a kérdésben az Egyesült Államoké lesz a döntő szerep, ők állapodnak meg az orosz szakértőkkel. A tárgyalások jelenlegi szakaszában a felek külön rendszerekben látják a megoldást, amelynek felderítő eszközei képesek egymásnak információkat átadni.

Azért is az Egyesült Államoké a döntő szerep, mert ő ajánlja fel a hadszíntéri rakétavédelmi rendszereit, amelyek többsége mozgó, tengerre telepített elemekből áll. Ez azt jelenti, hogy a jelenlegi amerikai irányítási rendszert át kell alakítani, hogy a rakétavédelem teljes egészében lefedje a tagállamok területét.

¹³ Secretary General in Moscow to prepare the Summit.
http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_67695.htm 2010. 11. 04.

НАТО не считает Россию врагом – Андерс Фог Расмуссен.
<http://www.rian.ru/video/20101103/292275883.html> 2010. 11. 04.

¹⁴ Moszkvában megvitatják az Oroszország – NATO csúcs napirendjét.
<http://hungarian.ruvr.ru/2010/11/02/31066850.html> 2010.11.03. 2010. 11. 04.
НАТО предлагает России возобновить сотрудничество в области ПРО ТВД.
Медведев и Расмуссен обсудят ПРО, Афганистан и саммит РФ-НАТО.
<http://www.rian.ru/politics/20101103/292154786.html> 2010. 11. 03.
Медведев на саммите РФ-НАТО озвучит предложения по развитию отношений.
<http://www.rian.ru/politics/20101119/298058510.html> 2010. 11. 18.

Ugyanakkor a jövő

szempontjából meghatározó az a politikai döntés, miszerint a NATO új stratégiai célkitűzésében kiemelt helyen szerepel, hogy teremtsék meg az európai NATO-országok területének és lakosságának védelmi rendszerét a ballisztikus rakéták esetleges támadása ellen.

„A NATO európai rakétavédelmi terve az Iránból érkező rakéták ellen irányul, a fenyegetést a Szövetség ellen most és a jövőben ez az ország jelenti” – jelentette ki Lisszabonban Nicolas Sarkozy francia elnök.¹⁵ Ezzel szemben az új stratégiai koncepció nem nevesíti, hogy mely állam vagy államok rakétafenyegetése elleni védelem érdekében született a NATO európai rakétavédelmi rendszerének terve.

A további tárgyalások szükségességét fogalmazta meg Pavel Zolotarjov, az Egyesült Államok és Kanada Intézet igazgatóhelyettese és Dmitrij Rogozin az Oroszországi Föderáció NATO nagykövete, amikor a NATO-orosz Tanácsülés napján a következőt nyilatkozták: „az Egyesült Államok nem európai rakétavédelmi rendszert akar létrehozni, hanem a NATO rakétavédelmi rendszerét. Az Oroszországgal való együttműködésben csak korlátozott az elképzelés, elsősorban a távolfelderítő lokátorok információinak cseréjét szorgalmazzák. Természetesen a két tárgyalófél még nem készült fel arra, hogy átadja saját rendszerei irányítási jogát.”¹⁶

A Szövetség azt javasolta az ülésen, hogy vizsgálják meg az együttműködés lehetőségét és indokoltságát a NATO által megteremtendő európai rakétavédelmi rendszer és az orosz rakétavédelem egyes elemei között. Az ajánlat tehát arra irányult, hogy első lépcsőben üljenek le a szakértők, és tekintsék át, mit lehet és érdemes kivitelezni a rakétavédelmi együttműködésben. Ezt Dmitrij Medvegyev orosz elnök elfogadta, sőt ő is javasolta, ugyanakkor nem mondta ki azt, hogy az orosz rakétavédelem ténylegesen hozzákapcsolódik majd a NATO ma még csak megteremtendő rendszeréhez, hiszen ennek csak az amerikai elemei működnek. Ugyanakkor az orosz elnök hangsúlyozta, hogy az

¹⁵ Russia 'to work with Nato on missile defence shield'
<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-11803931> 2010. 11. 21.

¹⁶ Nato set for crucial Lisbon talks. <http://www.bbc.co.uk/news/> 2010. 11. 19.
Саммит НАТО в Лиссабоне. ЛИССАБОН, 19 ноя - РИА Новости, Александр Шишло.
Двухдневный саммит Североатлантического альянса открывается в пятницу в Лиссабоне.
http://www.rian.ru/defense_safety/20101119/298056361.html 2010. 11. 19.

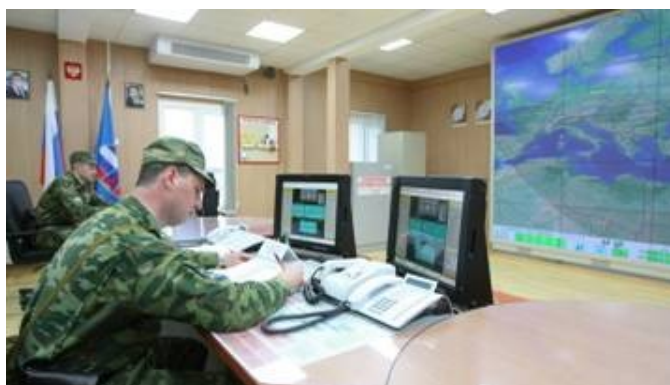
Oroszországi Föderáció mindaddig együttműködik az európai rakétavédelmi rendszer kialakításában, amíg az nem bontja meg a korábbi szerződéseken elfogadott stratégiai egyensúlyt.

A Szövetség szerint is két külön rendszer maradna a NATO és az orosz rakétavédelmi rendszer, és az Oroszországi Föderáció nem kap működtetési jogosítványokat a NATO-rendszerben, és ez fordítva is így van. *„Adatcseréről azonban lehet szó, annak érdekében, hogy mindenki tisztábban és szélesebben lássa, mi a helyzet az égbolton. Egy napon elképzelhető az együttműködés az európai és az orosz rakétavédelmi rendszerek között a támadó rakéták lelövésében”* –

foglalta a NATO-Oroszország Tanács ülés befejezése után Anders Fogh Rasmussen főtitkár.¹⁷ A NATO-Oroszország Tanácsulását követő nyilatkozatokból levonható, hogy politikai szinten sem egyszerű az együttműködés lehetséges formájában és módszerében megállapodni, a kölcsönös szándék megléte mellett sem.

Az amerikai elnök tanácsadója, *Michael McFaul* orosz újságírókkal beszélgetve elmondta, hogy Hillary Clinton javaslatot hozott az európai rakétavédelmi rendszer Oroszországgal közös

kiepítésére vonatkozólag a hadászati fegyverrendszerek korlátozásáról szóló okmányok cseréje napján. Azt, hogy az Egyesült Államok a rakétavédelem terén együttműködni szeretne az Oroszországi Föderációval, megerősítette záró sajtókonferenciáján *Hillary Clinton* is.

„Mi e területen valódi együttműködésre törekszünk, ami hozzájárulna az Oroszországgal való viszonyunk erősítéséhez. Kijelentette továbbá: az Egyesült Államok törekszik egy közös helyzetelemzés elvégzéséhez ezen a területen, hogy a rakétavédelmi rendszerek kiegészítsék egymást” – nyilatkozta az amerikai külügyminiszter.¹⁸

„Oroszország kész együttműködni a NATO-val a közös európai rakétavédelmi projektben a kölcsönös érdekek és a közös kihívásokkal szembeni kollektív ellenállás szükségességének figyelembevételével a rakéták elterjedése szférá-

¹⁷ Russia 'to work with Nato on missile defence shield'
<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-11803931> 2010. 11. 21.

¹⁸ Clinton says U.S. open to missile defense cooperation with Russia.
<http://en.rian.ru/world/20110205/162465292.html> 2011. 02. 12.

jában.” – nyilatkozta Szergej Lavrov orosz külügyminiszter a 47. müncheni biztonsági konferencián. Szergej Lavrov keményen és őszintén nyilatkozott. Kitért az Oroszország–NATO Tanács tavalyi lisszaboni és az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet asztanai csúcstalálkozóinak eredményeire, az orosz külügyminiszter hangsúlyozta:

„a kapcsolatok a biztonság terén ma radikálisan átalakulnak. Az európai-atlanti szervezetben azonban mindmáig vannak olyan erők, amelyek nem képesek határozottan átlépni a múltból a jövőbe. Eljött az ideje a közös stratégiai érdekek és a pillanatnyi konjunkturális politikai célszerűség közötti választásnak.

A közös veszélyek elleni együttes védekezés az együttműködés legmagasabb szövetségi formátuma a biztonság szférájában. Ezért az a képességünk, hogy létre tudunk hozni közös európai rakétavédelmet Oroszország és a NATO részvételével, lesz a próbája a nyilatkozatok őszinteségének, miszerint készek vagyunk a partnerségre, az oszthatatlan európai-atlanti és eurázsiai biztonsági közösség gyakorlati létesítésére. Elvi mozzanat: mindaz, amit teszünk az Oroszország–NATO Tanácsban, beleértve az együttműködést a rakétavédelemben, nem járhat együtt ellenségek kijelölésével, nem okozhat kárt a globális stratégiai stabilitásnak, új választóvonalakat szülve – ezúttal az Oroszország–NATO Tanács és a világ többi része között. Ez aláásná az annyira égetően szükséges erőfeszítéseket az civilizációk közötti egyetértés alakítására.”

Szergej Lavrov orosz külügyminiszter a maga részéről megjegyezte, hogy Oroszország és az Egyesült Államok megállapodtak a következőkben: *„az Egyesült Államok újabb rakétavédelmi tervei kontextusában hajlandók folytatni az együttműködést a rakéták elterjedésével járó kockázatok kielemezése terén.”*

Az orosz külügyminiszter azt is hozzáfűzte a mondottakhoz, hogy a harmadik európai rakétavédelmi állaskörzet kialakítására vonatkozó ötletet felváltó újabb tervek kimon-dottan amerikaiak, vagyis nem közösek.

Lavrov szavai szerint az Orosz-országi Föderáció ezért szeretné jobban tudni, hogy *„konkrétan miképpen módosul az új koncepció,”* megfelelnek-e a valóságnak a témában hangzó különböző *„nyilvános kommentárok.”*

Az Oroszországi Föderáció külügyminisztere szerint „a szakmabeliek ma világosan látják, hogy az Egyesült Államok saját rakétavédelme növelésére irányuló terveinek megvalósítása, ami a NATO rakétavédelme körüli tárgyalások alapjául szolgál, lényegében a stratégiai szintre jutást jelenti. Ez pedig már közvetlenül érinti az orosz nukleáris visszatartó erők hatékonyságát, ami természetesen válaszingedményeket von maga után. Más szóval, amennyiben a NATO és Oroszország megbeszéléseket az Egyesült Államok és a NATO rakétavédelmi rendszerének elfedésére használják fel az amerikai szakértők, az orosz érdekek figyelmen kívül hagyásával, akkor nekünk is határozott védelmi lépéseket kell tennünk, hogy megvédjük önmagunkat.

Szergej Lavrov külügyminiszter javaslata volt: az európai rakétavédelmi rendszernek közösnek kell lenni; a rendszer nem jelenthet semmilyen kockázatot az Oroszországi Föderáció hadászati arzenálja részére.

Mindenki számára nyilvánvaló kell, hogy legyen az a tény, hogy az európai-atlanti térségben nincs olyan ország, amely-nek lenne oka, terve, szándéka fenyegetni a NATO-tagokat” – hangoztatta Szergej Lavrov.¹⁹

Az orosz külügyminiszter ebben a vonatkozásban a változások jelének nevezte az Oroszország és az Egyesült Államok közötti START-III Szerződés ratifikációs okmányainak kicserélését. Szergej Lavrov és Hillary Clinton egyetértettek, hogy ez által még egy lépést tettek az atommentes világ és a mindenki számára valóban egyenlő biztonság meg-teremtése felé.²⁰

Az Oroszországi Föderáció NATO nagykövete, Dmitrij Rogozin a következőket nyilatkozta: „országunk igényt tart arra, hogy részt vegyen az európai rakétavédelemben. Nekünk tisztában kell lennünk felelősségünk mértékével azért, ami ezen a téren történik, és készek vagyunk javaslatot tenni lehetőségeinkre vonatkozólag. Kérdés, hogy szüksége van-e a NATO-nak a mi lehetőségeinkre? Minél több a kapcsolat egyébek között a NATO-val és egészében véve a Nyugattal, annál jobb az Oroszországi Föderáció számára.”²¹

A továbbiakban az európai rakétavédelem katonatechnikai kérdéseivel kapcsolatos nyilatkozatokat, javaslatokat és lehetőségeket elemezzük.

Az európai rakétavédelmi rendszer katonatechnikai háttere

¹⁹ Лавров: переговоры РФ и НАТО не должны быть прикрытием для ПРО США http://rian.ru/defense_safety/20110203/329865450.html 2011. 02. 14.

²⁰ Oroszország együttműködése a NATO-val az európai rakétavédelemmel kapcsolatban nem jelenti Moszkva csatlakozását a szervezethez. <http://hungarian.ruvr.ru/2011/02/05/43008997.html> 2011. 02. 06. <http://www.newsweek.com/id/215620/page/1>. 2011. 02. 06.

²¹ Russia, NATO discuss anti-missile defense in Brussels. <http://en.rian.ru/world/20110210/162535794.html> 2011. 02. 11.

Az európai országok biztonságpolitikai és katonai szakértői nagy figyelemmel kísérik a ballisztikus rakéták elleni rendszer egyes amerikai elemeinek a kontinensre történő telepítésével összefüggő vitát. Megfigyelhető, hogy szinte országonként más-más az álláspont még akkor is, ha mindenki elfogadja: a kontinens gyakorlatilag nehezen védhető a ballisztikus rakétákkal szemben. Ez akkor is igaz, ha néhány nyugat-európai ország komoly fejlesztési eredményeket ért el a hadszíntéri rakétatámadások elleni védelem területén.²²

A külföldi szakirodalomban megjelent a hadászati nem nukleáris erő fogalma, amely alatt a hadászati felderítő- és csapásmérő rendszereket értjük.²³ Ezek a rendszerek képesek hatékonyan pusztítani az ellenség csoportosításait, legfontosabb objektumait; oltalmazni az ország területét valamint a fegyveres erőket és alkalmasak a kozmikus térből érkező támadások kivédésére is. Ezek fejlesztésére mind az Egyesült Államok, mind az Oroszországi Föderáció, de más állam is erőfeszítéseket tesz.

Az amerikai-orosz együttműködés a rakétavédelem kérdésében nem új keletű, csak napjainkban került ismét a figyelem középpontjába. Már 2007-ben több szakmai cikk jelent meg erről a külföldi folyóiratokban. Mi most csak kettőre hívjuk fel az olvasó figyelmét, amelyben a szerzők elemzik az együttműködés elért politikai, biztonságpolitikai és katonatechnikai eredményeit, valamint további lehetőségeit.²⁴

Az európai rakétavédelem szakértői tárgyalásának eredményeivel kapcsolatban *Dmitrij Rogozin*, az Oroszországi Föderáció NATO nagykövete a következőket mondta: „*sikerült két fontos kiegészítést tenni: az egyik, a rakétaelhárító rendszerekkel kapcsolatos. A tárgyalófelek megegyeztek egy mindenoldalú elemzés elvégzésébe az orosz-NATO együttműködés keretében. Továbbá a NATO és az Oroszországi Föderáció felújítja a közös katonai gyakorlatokat. A másik, a NATO szakértői elfogadták azt a javaslatunkat, hogy*

²² A szakirodalom szerint a ballisztikus rakéták hatótávolság szerinti felosztása a következő: kis (1000 km); közepes (3000 km); nagy (5500 km); interkontinentális (10000km). A rakéták pusztítására elméletileg a röppálya teljes szakaszán lehetőség van, de a megsemmisítés valószínűsége eltérő a pálya egyes szakaszain.

²³ A gondolat nem új, hiszen az 1980-es évek végén számos dolgozat született „a nagy pontosságú fegyverek és fegyverrendszerek” címmel mind a keleti, mind a nyugati katonai irodalomban. Csupán egy példa:

Piller Tibor – Vitai Ferenc: A felderítő csapásmérő komplexumok értékelése és az ellenük való harc lehetőségei. Kilián György Repülő Műszaki Főiskola, 1989.

²⁴ Victoria Samson: Prospects for Russia-America Missile Defense Cooperation, Lesson from RAMOS and JDEC. *Contemporary Security Policy*, Volume 28 Issue 3, December 2007. Vladimir Dvorkin, George Lewis, Pavel Podvig, Theodore Postol: Missile Defense in Europe: Dangers and Opportunities. *Nezavisimoye Voyennoye Obozreniye*, September 28, 2007.

a jövőben tárgyalásokat folytatnak arról, hogy nem készülnek egymás ellen katonai tervek.

Ugyanakkor Anders Fogh Rasmussen főtitkár kijelentette, hogy a Szövetség senkinek sem adja át a saját felelősségét területe megvédésében. Ebből az következik, – mondta Dmitrij Rogozin – hogy a NATO nem fedezett fel reális érdekeket az orosz javaslatban az európai rakétavédelmi rendszerrel kapcsolatban? Nehéz lesz megmagyarázni, hogy a Főtitkár Úr miért megy szembe az aláírt programmal?

Az a gondolat, hogy senkivel sem kell osztani az európai rakétavédelmi rendszer megvalósításában a garantált biztonság érdekében, nem teljesen igaz.

A NATO nem egy sziget, nem is egy önálló kontinens. A lényegét én abban látom, hogy az európai rakétavédelmi rendszer nem egy katonatechnikai tréfa. Új ideológia, új doktrína, összetartó erő a Szövetség megerősítése szempontjából. A hidegháború befejeződésével az orosz fenyegetés megszűnt. Az új fenyegetések, mint a nemzetközi terrorizmus reálisan léteznek. Ellene kellő katonai erővel is fel kell lépni.²⁵

Mielőtt az együttműködés vezetési és technikai lehetőségeit vizsgáljuk, nézzük meg a Szövetség és a két ország rakétavédelmi képességeit, rendszereik jellemzőit.²⁶

Az európai NATO tagállamok rakétavédelme elsősorban az egyes országok legfontosabb objektumainak, csapatcsoportosításainak oltalmazására korlátozódik, a szárazföldi és vízfelszíni rendszerek korszerűek. A szakemberek véleménye szerint, a korszerű rendszerek ellenére, a közepes- és nagy hatótávolságú ballisztikus rakéták elleni védelem napjainkban nem megoldott a NATO európai hadszínterén az Egyesült Államok nélkül. Az igaz, hogy néhány állam folytat fejlesztéseket, de a beruházások legtöbbször anyagi források hiánya miatt szünetelnek még akkor is, ha a fenyegetettség meglétét a tagállamok elismerik.

²⁵ Дмитрий Рогозин: «Формула диалога Россия – НАТО – безопасность ради модернизации <http://www.facebook.com/notes/novye-moskovskie-novosti/dmitrij-rogozin-formula-dialoga-rossia-nato-bezopasnost-radi-modernizacii/133233623409268> 2011. 02. 14.

²⁶ Az ismertetéshez felhasználtuk a következő tanulmányokat, amelyeket szívesen ajánljuk figyelmükbe:

Ruttai László – Kalmár István: Az Amerikai Egyesült Államok és Oroszország rakétavédelmi rendszereinek működéséről. Új Honvédségi Szemle LXI. Évf. 10.sz. 2007. október 6-21. oldalak.

Martin Sieff: Global Ballistic Missile Defense System In 2007

http://spacewar.com/reports/Global_Ballistic_Missile_Defense_Systems_In_2007_999.html 2011. 02. 12.

Valószínű ez a helyzet a lisszaboni csúcstalálkozót követően gyorsan megváltozik, hiszen döntés született az állam- és kormányfők részéről az európai rakétavédelmi rendszer megvalósításáról.

Ezzel együtt felmerült olyan igény is, miszerint a szakértők vizsgálják meg, hogy az amerikai rakétavédelmi rendszer Európára történő kiterjesztése

képes lesz-e az európai tagállamokat megvédeni az ellenük indított ballisztikus rakétáktól? Ha ezt nem sikerül bizonyítani, akkor a kontinens tagállamainak kell kiépíteniük saját védelmi rendszerüket.²⁷

Az Egyesült Államok a ballisztikus rakéták elleni védelme érdekében kettő jól elkülöníthető, de mégis egységes rendszert tart fenn. A nemzeti rakétavédelmi és a hadszíntéri rakétavédelmi rendszereket. Az azonos feladatok ismeretében a hadszíntéri rakétavédelem tulajdonképpen a nemzeti rakétavédelem elemeinek kiterjesztése a hadszínterek, az amerikai támaszpontok és a szövetséges tagállamok fölé.

A rendszerek működése nagyon leegyszerűsítve a következő: riasztás, felderítés és követés, feladatszabás és megsemmisítés. Természetesen a rendszerek működése nagyon bonyolult, komoly szakmai felkészültségű állományt és korszerű katona-technikai háttérrel feltételez. A tanulmány korlátozott keretei miatt mi egyszerű leírást alkalmazunk.

A riasztást a nagy magasságban pályára állított műholdak végzik és a mért adatokat a földi állomásokra küldik. Az adatokat feldolgozzák és üzenetet küldenek a vezetési központokba. Ezt követően a vezetési központ riassza a rakétavédelmi rendszereket.

Felderítés és követés során a radarrendszerek pontosan megállapítják az indítás helyét, megkülönböztetik a valódi és az imitált célokat. A megkülönböztetésre a gazdaságos ellenrakéta felhasználás érdekében van szükség.

Feladatszabás tartalmazza a beérkezett adatok feldolgozását, értékelését, a cél-elosztást, utasítást a pontosabb célkövetésre és a tűzparancsot. A korszerű számítógépek alkalmazásával lehetőség van a vezetési központokban a fegyveralkalmazási terv elkészítésére is. A lefolytatott gyakorlatok és a korábbi katonai műveletek tapasztalatai alapján a terv alkalmazása megnöveli a célok pusztításának valószínűségét.

²⁷ Az Egyesült Államok európai rakétavédelmi rendszere nem biztosíthatja a kontinens biztonságát. <http://hungarian.ruvr.ru/2008/01/21/4575839.html> 2011. 02. 06.

A megsemmisítés az időben indított ellenrakétákkal történik olyan számítással, hogy az lehetőleg az atmoszférán kívül valósuljon meg.

A nemzeti rakétavédelmi és a hadszíntéri rakétavédelmi rendszerek azonos működése mellett természetesen lényeges különbségek is fellelhetők. A hadszíntéri védelem során több tagállam légvédelmi rendszere kerül egy vezetési rendszer alapján alkalmazásra. Így biztosított a különböző magasságban érkező célok hatékony pusztítása. Valamennyi alrendszer képes a külső célmegjelölés mellett saját rendszere segítségével a légi célok felderítésére és megsemmisítésére. Legfontosabb követelmény: a különböző szinteken a felderítés és a pusztítás közötti idő a lehető legrövidebb legyen. Ez a követelmény a felderítő és pusztító eszközök integrált alkalmazásával biztosítható.

Az Egyesült Államokban jelenleg kutatások és kísérletek folynak a ballisztikus rakéták irányított energiájú fegyverekkel történő megsemmisítése céljából. Ezeket a fegyvereket műholdakról és repülőgép-fedélzetről tervezik alkalmazni.

Az Oroszországi Föderáció rakétavédelmi rendszere több szempontból hasonló az amerikai rendszerhez, de éppen a filozófiája miatt, attól lényegesen eltérő is. Alapvetően a következő rendszerekből tevődik össze. Az egyik, a *ballisztikus rakétaelhárító rendszer*, amelyik elsősorban a főváros és a környező iparvidék védelmét szolgálja. A másik, a *mobil rakétavédelmi képességgel rendelkező légvédelmi rendszer*, amelynek bevonásával, a fenyegetéssel összhangban az ország bármelyik részében lehetővé válik a csoportosítás létrehozása és hatékony alkalmazása.

Az orosz állami és katonai vezetés arra törekedett és törekszik napjainkban is, hogy a rendszerek megbízhatóan kapcsolódjon egymáshoz és előrejelzési-, felderítési- és pusztítási szempontból kiegészítsék egymást. A szakemberek véleménye szerint ez a követelmény teljes egészében megvalósult. Bizonyítja ezt a megállapítást a korai előrejelző és felderítő rendszerek kapcsolata, valamint a hadászati ballisztikus rakétaelhárító rendszert a mobil rendszer oltalmazza. Továbbá *egységes a vezetés és egységes a hatékony működtetés biztosító harci algoritmus is.*

A rendszerek működése nagyon leegyszerűsítve a következő: riasztás, felderítés és követés, feladatszabás és megsemmisítés. A folyamat egyes időszakait ismételten nem írjuk le, mert azt az amerikai rendszereknél megtettük, itt csupán az orosz rakétavédelmi rendszerek sajátosságait ismergetjük.

A mobil rendszerek csoportosításai biztosítják a legmagasabb szintű integrálás lehetőségét, de a különböző rakétacsoportosítások egymástól függetlenül is képesek hatékonyan működni éppen a felderítő és célkövető eszközeik korszerűsége okán. A legfontosabb rakétavédelmi csoportosítások állandó összeköttetésben vannak a ballisztikus rakétaelhárító rendszerrel.

A rakétavédelmi rendszerek működését folyamatosan ellenőrzik és a tapasztalatok alapján korszerűsítik. A korábbi tagköztársaságokban maradt korai előrejelző rendszereket vagy bérlik, vagy helyettük újakat és sokkal korszerűbbeket építettek az Oroszországi Föderáció területén.

Az Oroszországi Föderációban jelenleg kutatások és kísérletek folynak a ballisztikus rakéták irányított energiájú fegyverekkel történő megsemmisítése céljából. Ezeket a fegyvereket műholdakról és repülőgép-fedélzetről tervezik alkalmazni.²⁸

Néhány gondolat a vezetési és technikai együttműködés lehetőségeiről az említett amerikai-orosz és NATO tagállamok rakétavédelmi rendszerek között.

Az Észak-atlanti Tanács 2009. októberi ülésén, amelynek a szakemberek rakétavédelmi konferencia nevet adták *Patrick J. O'Reilly altábornagy*, az

Egyesült Államok Rakétavédelmi Ügynökségének igazgatója *ismertette az európai rakétavédelemmel kapcsolatos lehetőségeket és terveket, amelynek lényege a következő:* a rendszer megvalósítását célszerű négy ütemben, 2020-ig végrehajtani. A tervidőszak végére a rendszer legyen képes valamennyi ismert ballisztikus rakétatípus hatékony pusztítására. A kontinenst, geopolitikai helyzeténél fogva, elsősorban a kis- és közepes hatótávolságú ballisztikus rakéták támadása ellen kell megvédeni. Ehhez fel kell használni a jelenleg meglévő hadszíntéri légvédelmi eszközöket, és tovább kell fejleszteni a tengeri indítású eszközöket – hangsúlyozta O'Reilly altábornagy.

A kontinenst támadó ballisztikus rakéták korai előrejelzését amerikai mobil eszközökkel célszerű megoldani, amelyek képesek az ismert rakéták és azok robbanófejeinek követésére is. Természetesen az európai rakétavédelmi rendszer kapcsolódni fog az amerikai nemzeti rakétavédelmi rendszerhez. A döntést az altábornagy javaslatáról a Szövetség európai tagállamai államfői hozták meg a lisszaboni csúcstalálkozón.²⁹

²⁸ A két állam különböző rakétavédelmi rendszereinek működéséről, legfontosabb eszközeinek technikai képességeiről, az eltérő sajátosságokról bővebb információt kaphatunk a korábban említett Ruttai – Kalmár tanulmányból.

²⁹ Phased Adaptive Approach To Missile Defense In Europe Overview For The Atlantic Council, 7 October 09.

http://www.mda.mil/global/documents/pdf/ps_hasc100109.pdf 2011. 02. 10.

NATO needs a missile defense.

<http://www.nytimes.com/2010/10/13/opinion/13iht-edrasmussen.html> 2011. 02. 10.

Különösebb optimizmus nélkül tekint az európai rakétavédelemmel összefüggő helyzetre a Nacionalnaja Oborona (Nemzetvédelem) c. orosz folyóirat főszerkesztője, Igor Korotcsenko: „a NATO politikája egyelőre az, hogy az orosz javaslatokat megvizsgálják, de pontos választ még nem adtak rájuk. Oroszország mellett száll síkra, hogy alakítsanak ki egységes európai rakétavédelmi rendszert.

Vagyis legyen európai rakétavédelem és Oroszország légi-kozmosz védelmi rendszere, de mindegyik saját felelősségi övezetével. Orosz katonatiszteknek ott kell lenniük az európai rakétavédelmi vezérlőállomáson, a NATO katonatisztejének pedig az orosz vezérlőállomáson. Azonban a szövetség részéről egyelőre hiányzik a szabatos kialakult álláspont. És ennek hiánya bizonyos aggodalmat kelt Moszkvában. Többek között bejelentették, hogy ha a NATO mégis úgy dönt, hogy orosz részvétel nélkül alakít ki európai rakétavédelmet, akkor mi ezt ellenséges akciónak tekintjük, és megfelelő intézkedéseket fogantatosítunk.”³⁰

Litovkin Viktor Nyikolájevics, a Nyezaviszimaja Gazeta felelős szerkesztője a Brüsszelben a tervezett európai rakétavédelmi rendszerről folytatott NATO-orosz szakértői tárgyalásokkal kapcsolatban hosszabb cikket írt,³¹ amely a következőkben foglalható össze: Valerij Geraszimov vezérezered vezérkari főnök helyettes, az orosz szakértői csoport vezetője azt javasolta, hogy „a hadszíntéri rakétavédelem” elnevezést használják a tárgyalások további menetében. A tárgyalófelek megállapodtak a további megbeszélésekről, ahol közös álláspontot kell kialakítani és dönteni kell: a rakétavédelmi rendszer az oroszokkal együtt valósul meg, vagy ellenük – kérdésről. A politikai szintű döntések lesznek a katonatechnikai megállapodások alapjai, ez minden tárgyalófél közös érdeke. A tervek szerint az év közepére kiderül a tárgyalófelek szándéka a hadszíntéri rakétavédelem létrehozásáról úgy, hogy az ne hozzon létre új veszélyt és a most meglevőket is kezelje katonatechnikai szempontból.

Jelenleg vannak még akadályok, például az amerikai szenátus döntése a rakétavédelem kérdésében; az amerikai ráhatásra hogyan változik a NATO álláspontja; mik lesznek a tervezett rakétavédelmi rendszer elvi alapjai és azt hogyan értelmezik – hangsúlyozta a felelős szerkesztő.

³⁰ Nem meglepés céljából

<http://hungarian.ruvr.ru/2011/02/09/43607724.html> 2011. 02. 11.

³¹ Умная ПРО, Россия и НАТО способны создать совместную европейскую противоракетную оборону, но это трудное дело.

http://www.ng.ru/politics/2011-02-11/3_kartblansh.html 2011. 02. 15.

Katonai szakértőkre hivatkozva, Litovkin felelős szerkesztő elképzelhetőnek tartja, hogy az irányító központokban a felek közösen teljesítenek szolgálatot, közösen a megszerzett felderítési információk. Ennek alapján mind a NATO, mind az oroszok megsemmisítik a ballisztikus rakétákat és a légi célokat a saját kozmikus- és légterükben. Az orosz fél a saját kozmikus- és légterében a NATO ellen irányuló ballisztikus rakétákat és légi célokat is megsemmisíti.³²

Végezetül Litovkin felelős szerkesztő kitért arra is, hogy az egymás képességeiről alkotott nem megalapozott vélemények nem segítik a katonatechnikai szakértői tárgyalásokat.

Vlagyimir Dvorkin vezérőrnagy, a technikai tudományok doktora Patrick J. O'Reilly altábornagy által beterveztett tervet elfogadhatónak tartja, természetesen az Oroszországi Föderáció bevonásával, de ő is azt kérdezi, hogy az európai rakétavédelmi rendszerben hol lesz az orosz rakétavédelmi rendszer egyes elemeinek a helye? Mi történik a csehországi és lengyelországi telepítési tervvel az amerikai javaslatok elfogadása után? Továbbá, az iráni rakétafenyegetés valós-e? Ugyanakkor a katonai szak-értő elemzi az orosz rakétaelhárító rakéták és a különböző típusú és rendeltetésű radarok alkalmazásának lehetőségét az európai rakétavédelmi rendszerben. Külön kitér az állandó telepítésű rendszerek, és a mobil rendszerek felhasználásának kérdésére is. Véleménye szerint, a jelenlegi technikai-, információ cserével kapcsolatos akadályok leküzdhetők. Természetesen megjegyzi, hogy hosszas, minden részletre kiterjedő tárgyalásokra lesz szükség a katonai szakértők részéről.³³

Szergej Lavrov külügyminiszter hasonlóan nyilatkozott a brüsszeli szakértői tárgyalásokat is értékelve. Az európai rakétavédelmi rendszer két különálló rendszer lesz technikai és vezetési szempontból. Várhatóan a NATO és az orosz szakemberek megtalálják az együttműködés lehetőségét. „Érthető, hogy ennek a rendszernek az alapja az amerikai séma lesz, hogy az Egyesült Államok nem adja fel jogát úgymond az indításra a rakétavédelmi rendszerben. Ugyanaz vonatkozik az orosz indításra is. De a katonák tudják, hogyan kell biztosítani a rendszer működését ilyen körülmények között. Ha ez sikerül,

³² Véleményünk szerint a felelős szerkesztő jól ismerheti az orosz katonai szakértők álláspontját, mert a tárgyalásokon meg kell vitatni a kialakítandó európai rakétavédelemmel kapcsolatos fenyegetési irányokat is. Más szóval, ha a kontinens északi felén nincsenek „látor” államok, akkor a NATO szakembereinek el kell fogadniuk azt az orosz javaslatot, hogy a kontinens déli felén alakítsanak ki kettő védelmi szektort. Ezek adatai alapján a NATO-t fenyegető ballisztikus rakétákat és légi célokat az orosz szektor az Oroszországi Föderáció lég-kozmosz terében pusztítsa, a másik szektorban a NATO az Oroszországi Föderáció elleni célokat semmisítené meg.

³³ Умная ПРО Россия и НАТО способны создать совместную европейскую противоракетную оборону, но это трудное дело.
http://www.ng.ru/politics/2011-02-11/3_kartblansh.html 2011. 02. 11.

*kapcsolataink a NATO-val új és nagyon fontos minőségre tesznek szert – mondta a külügyminiszter.*³⁴

Befejezés

A tervezett európai rakétavédelmi rendszer biztonságpolitikai és katonatechnikai hátterében még mindig sok kérdés vár tisztázásra mind a politikusok, mind a szakemberek részéről. A végleges megállapodást tovább bonyolíthatja az is, hogy a tárgyaló felek milyen engedményeket tesznek saját rendszereik átláthatósága területén, milyen követelményeket fogalmaznak meg saját globális biztonságuk érdekében.

A tanulmány témájában jártas szakemberek értékeléseit olvasva, megállapítható – a lisszaboni döntést figyelembe véve – sem biztonságpolitikai, sem katonatechnikai szempontból nincsenek leküzdhetetlen akadályok az európai rakétavédelmi rendszer kialakítása előtt. A végeredmény formai és tartalmi részét természetesen a szerzők sem látják előre.

Amit most tudunk: egyforma hangsúllyal szerepelnek a tárgyalásokon az amerikai, az orosz és az európai érdekek. Az egységes álláspont kialakításakor nem lehet figyelmen kívül hagyni az Oroszországi Föderáció lehetséges helyét, szerepét az európai rakétavédelmi rendszer hatékony működésében.

Ha minden tárgyalófél számára kedvező döntés születik, aminek már egyik biztosítéka lehet az évek óta működő *Russia-America Missile Defense Cooperation* program, akkor az jelentős mértékben hozzájárulhat a Lisszabonban megfogalmazott „*a tárgyalások és a kapcsolatok új alapokra helyezése és folytatása*” célkitűzés megvalósulásához is.³⁵

A tanulmányban önkényesen kiválasztott vélemények elemzésére hivatkozva biztosan állíthatjuk, hogy a kontinens államainak az a legelőnyösebb, ha közös érdekek mentén alakul ki az amerikai, orosz és európai eszközöket magában foglaló rakétavédelem.

³⁴ Lavrov: a katonák tudják biztosítani az orosz és NATO rakétavédelmi rendszerek közös munkáját. <http://hungarian.ruvr.ru/2011/02/10/43748740.html> 2011. 02. 11.

³⁵ Главком ВВС России о создании систем противоракетной обороны. Интервью Главкома ВВС России генерала-армии Владимира Михайлова <http://www.rian.ru/interview/20061122/55883355-print.html> 2011. 02. 12

SZLOVÉNIA ÉS HORVÁTORSZÁG BIZTONSÁGFÖLDRAJZI ÉRTÉKELÉSE

Bevezetés

A biztonság és védelempolitika szakos hallgatók földrajzi háttérismerteinek elsajátításához nyújt segítséget a vizsgált országok legfontosabb biztonságföldrajzi jellemzőit bemutató értékelés. A volt Jugoszlávia utódállamai a Nyugat-Balkán térségében helyezkednek el, történelmi múltjuk szorosan összefonódott a térségben élő népek történetével.

A Nyugat-Balkán Dél-Kelet-Európában a Balkán-félsziget északnyugati részén terül el. A térség első, nevesített őslakosságát illír és macedón törzsek képezték. Megtelepedésük után ezek a törzsek nem szerveződtek egységes állammá, a természeti adottságok miatt egymástól elkülönülten éltek. Fejlődésüket a szomszédos területeken az államszervezet magasabb fokát elért vagy hódító időszakukat élő államok határozták meg. A félsziget keleti és déli térségeiben trák és görög, a Balkanidák és az Adriai-tenger közötti szűk térségben dalmát törzsek telepedtek le. A Nyugat-Balkán térségében élőkre a hellén kultúra hatása indította el a közösségek rétegződését, az egymástól elkülönülten élők szállásterületének megszervezését. A makedón-, majd a római birodalom jelentős befolyást gyakorolt elsősorban a Földközi-tenger mentén, a későbbiek során a szárazföld belsejében letelepedett közösségekre is. A római birodalom bukását frank-, és bizánci fennhatóság követte.

A szláv népek a hatodik századtól települtek le a térségben. Az első évezredtől a szerbek a keleti-, a szlovén és horvát törzsek a latin nyelvű, nyugati egyház hatókörébe kerültek. A vallási elkülönüléssel párhuzamosan a szlovének a Habsburg birodalomhoz, a horvátok a Magyar Királysághoz, mint autonóm társország csatlakoztak. A szerbek, macedónok, montenegróiak, bosnyákok a Rigómezei 1448-ban történt csatavesztését követően, közel ötszáz évig tartó török hódoltság alá kerültek. A török birodalom XIX. század végi, európai kiterjedését az 1. ábra mutatja.

A törökök által meghódított területekről a horvátok és magyarok elvándoroltak, helyükre szerbek, Koszovóba albánok települtek. A bosnyák lakosság egy része áttért a muzulmán hitre. A függetlenséget először Crna-Gora, majd Szerbia nyerte vissza. A török hódoltság után német, cseh, szlovák, ruszin és román telepések érkeztek, melynek eredményeképpen alakult ki a máig megmaradt etnikai, vallási és nyelvi sokszínűség.

1. ábra: A török birodalom Európában az 1870-es években³⁶

A térség – politikai értelemben – egy állammá az I. világháború után szerveződött, melyben a szerb nemzetiség aránya még alig haladta meg a lakosság egyharmadát. A nagyszerb politika a szlovéneket és a horvátokat megfosztotta a korábbi önrendelkezési jogaitól, a többi délszláv nemzetnek pedig még a létezését is tagadta, az albán és magyar kisebbségeket ellenségnek is tekintette. A II. világháború alatt a német-olasz megszállás ellen, úgynevezett „felszabadító partizánháború” bontakozott ki, mely külső segítség nélküli győzelemmel ért véget.

A világháború a lakosságtól több mint egymillió áldozatot követelt, az állatállomány fele, az ipari üzemek 20 %-a elpusztult, az infrastruktúrában is jelentős kár keletkezett. A háború végére a fegyveres harcok során keletkezett károk és a gazdaság állapota következtében Európa egyik legelmaradottabb agrár országává vált, kivitelét többnyire mezőgazdasági termékek és a feldolgozatlan ásványkincsek jelentették.

A háborút követően ez a törékeny etnikai közösség népköztársasági államformában folytatta állami létét. Az államalkotó nemzetek több-kevesebb autonómiát élveztek, lehetőséget kaptak az oktatás, a kultúra és a nyelv használatára, művelésére.

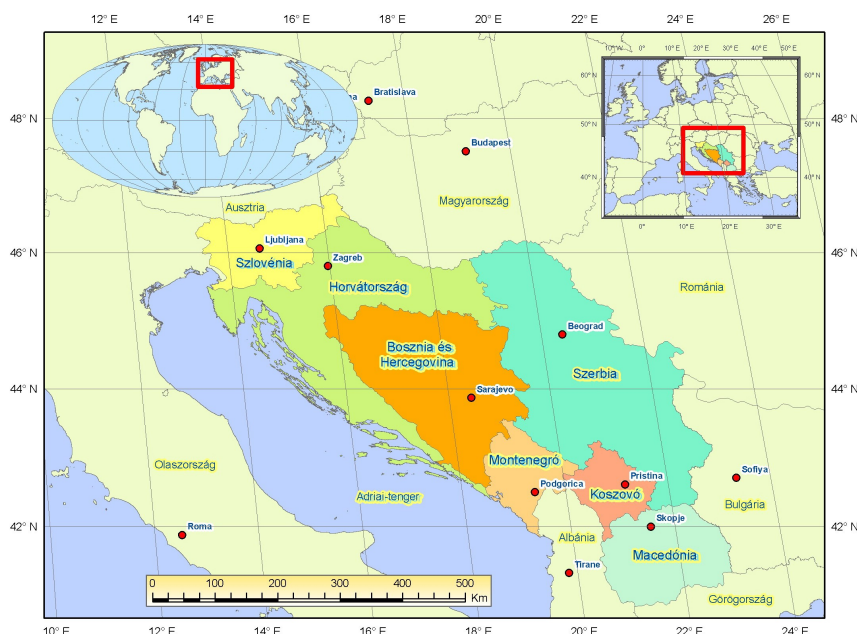
A háborús károk helyreállítása után a volt Jugoszlávia területén a mezőgazdaság számára kedvező talajadottságok (lösszel borított síkságok, domb-ságok, Bácska, Bánát, Horvátország északi fele) kedvező kontinentális éghajlat, kedvező hőmérséklet, elegendő csapadékmennyiség (az éves átlag: 600-2000 mm, hegyvidékeken 1500-2500 mm, a legkevesebb csapadék Macedónia belső területein 400-500 mm) az élelmezés területén az önellátást biztosította az ország számára.

³⁶Cambridge Modern History Atlas-1912 (http://www.lib.utexas.edu/maps/historical/ward_1912/-ottoman_empire_1870.jpg - Letöltés: 2010. november)

A változatos természeti erőforrások, mint a területének háromnegyedét borító erdőségek, az Európában is kiemelkedő változatosságú és bőségu ércvagyon, jelentős vízenenergia potenciál, a domborzat és vízrajzi adottságok, a mediterrán éghajlat, a kulturális örökség és az előnyös közlekedés földrajzi helyzet, kedvező feltételeket biztosított a gazdaság fejlesztéséhez, a nemzetközi turizmus feltételeinek megteremtéséhez.

A Szovjetuniótól eltérő gazdasági modell és a Marshall-segély³⁷ segítette a gazdaság gyors talpra állását, a fejlett gazdaságokkal való kereskedelmi kapcsolatok lehetővé tették korszerű gyáripár megteremtését, fejlett technológiák beszerzését. Az államalkotó nemzetek természeti adottságai, fejlettségük azonban nem volt egyenlő mértékű, ami fenntartotta a nyugati és keleti térségek közötti feszültségeket.

A vasfüggöny lehullása felerősítette a jugoszláv szövetség ellentmondásait, ennek során a volt tagköztársaságok önálló állami státuszra tettek szert, egy részük súlyos fegyveres harcok során. A háborús károk helyreállítása napjainkra sem fejeződött be. Bosznia-Hercegovina területén folytak a leghosszabb ideig katonai műveletek, a legsúlyosabb károkat az ipari és közlekedési infrastruktúra szenvedte. Szerbia területén az ország felbomlásával kapcsolatos fegyveres tevékenység nem folyt, de a NATO kötelékek által végrehajtott légitámadások komoly károkat okoztak a katonai vezetés objektumaiban, a csapatok technikai eszközeiben, az ipari, az energetikai és a közlekedési infrastruktúrában. Az önállósá vált államok egy részében a fejlődés gyorsabban, más országokban lassabban halad. A volt Jugoszlávia utódállamait a 2. ábra mutatja.

2. ábra: A volt Jugoszlávia utódállamai 2010-ben

³⁷ A II. világháború után megvalósított amerikai gazdasági-politikai tervezet a háborúban elszenvedett gazdasági veszteség pótlására, a gazdasági növekedés feltételeinek megteremtésére. A segélyből 16 nyugat-európai ország részesült, a Szovjetunió és az érdekszférájába tartozó országok visszautasították a támogatás feltételei miatt.

Az anyag jobb megértését saját készítésű, az egyes tematikákat bemutató térképek segítik. A térképek az ArcGIS 9.3 térinformatikai szoftverrel, valamint az ESRI, a Global Administrative Areas (GADM), a Digital Chart of the World (DCW), a Corine Land Cover 2000 (CLC2000) térinformatikai-, a World Climate Data – Current Conditions 1950-2000 klíma- és az SRTM-3 V4.1 domborzati adatbázisok alapján, illetve Landsat 7 ETM+ (SLC off 2003-) műholdfelvételek alapján aktualizálva készültek.

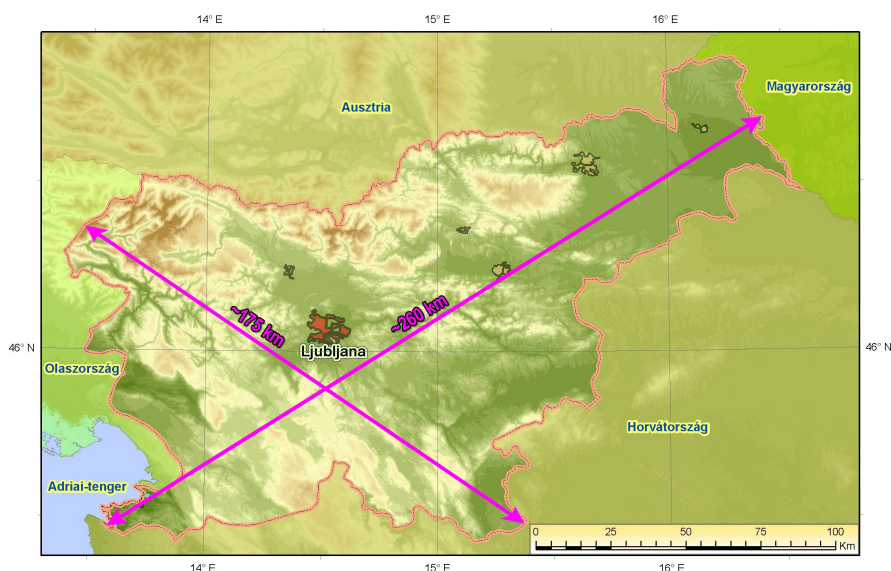
A Jugoszlávia utódállamait bemutató térkép Mollweide-, a többi térkép UTM síkvetületben készült.

Szlovénia

1. Általános tényezők

Szlovénia az északi féltekén, közel azonos távolságra az Egyenlítőtől és az Északi-sarktól, a keleti hosszúság közép-európai zónájában helyezkedik el. Az ország a Pannon-síkság, a Dinári-hegység és az Adriai-tenger közötti térségben, nyugaton Olaszország, északon Ausztria, északkeleten Magyarország, keleten és délen Horvátország által határolt területen helyezkedik el (3. ábra).

Szlovénia kis ország, területe körülbelül a fél Dunántúl nagyságának felel meg. Kiterjedése északkeleti-délnyugati irányban több mint 250 km, délkeleti-északnyugati irányban több mint 150 km. Szárazföldi határainak hossza több mint 1 000 km, tengeri határa mintegy 50 km. Az ország közel azonos távolságra helyezkedik el a Fekete- és a Balti-tengertől, valamint az Atlanti-óceántól.

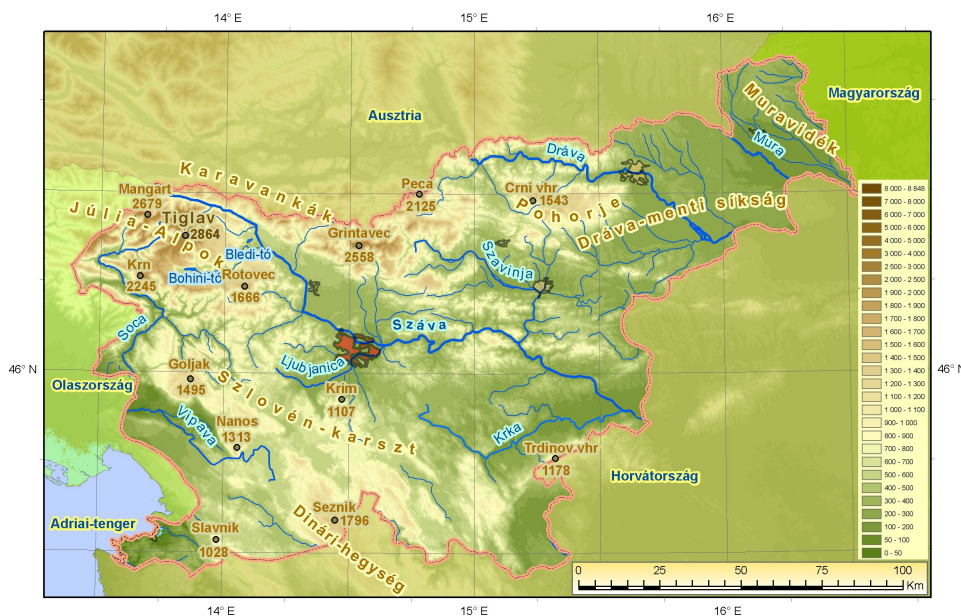

3. ábra: Szlovénia

2. Természeti tényezők

Az ország felszíne domborzatilag négy jól elkülönülő régióra osztható. A magashegységi régió közel háromezer méteres hegyei jelentős vízenergiát biztosítanak, ugyanakkor korlátozzák a vasúti és közúti közlekedés lehetőségeit.

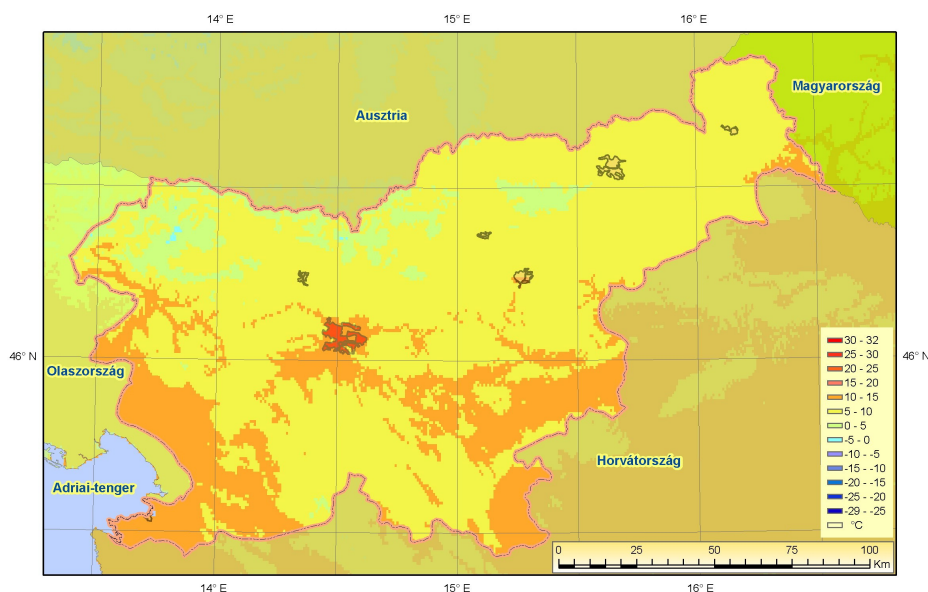
Ettől délre a Szlovén-karszt, északra a Karavankák nehezen járható, kevés hágójú hegylánca található. A dél-keleti határát a Dinári-hegység Dinaridák karsztos vonulata alkotja. A Dráva és a Mura kelet-nyugat irányú völgyeinek mentén alföldi jellegű tájegység terül el – a Muravidék és a Dráva-menti síkság – ahol a mezőgazdaságilag művelhető terület zöme itt található. Szlovénia déli határánál a tengerparti lankásabb dombvidék terül el. A domborzat és vízrajz jellemzőit a 4. ábra mutatja.

4. ábra: Szlovénia domborzat- és vízrajza

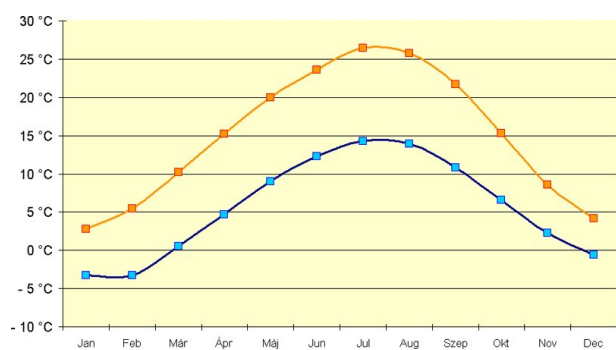
Szlovénia jelentősebb folyói a Száva, Dráva, Mura, Ljubjanica, Soca (Isonzó), Krka, Sarinja és a Vipava. Domborzati viszonyok miatt, hosszabb folyók a nem alakultak ki. A folyók felső szakaszán jelentős számban vízi erőművek üzemelnek. A vízi erőművek működéséhez nagyszámú víztározót hoztak létre. A természetes tavak sorában a Bledi- és a Bohini-tó említhető meg. Az ország területén több kisebb gleccser- és karszt-tó is található. Az ország jelentős termál- és ásványvíz készlettel rendelkezik, amelyek egy részének gyógyhatása van. Sajátos a karsztvidék vízrendszere, amely a hegységek anyagából kioldva a meszet, hatalmas barlangrendszereket hoz létre, ennek következtében a folyók hol a felszínen, hol a karszt mélyén haladva érik el az Adriai-tengert.

Az ország a mérsékelt éghajlati övezetben helyezkedik el, de a tengerpart mentén a mediterrán, a magashegységekben a hegyvidéki, a folyóvölgyekben és a medencékben a kontinentális hatás befolyásolja az időjárást. Az évi közép-hőmérséklet 11°C (5. ábra).

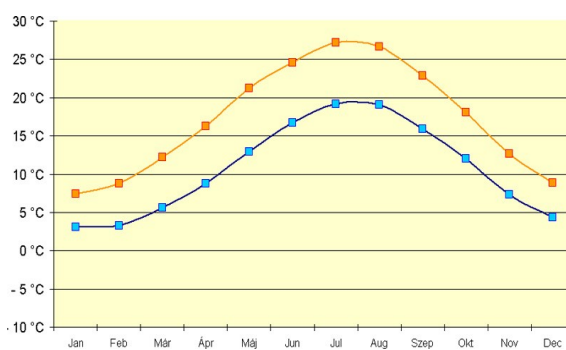

5. ábra: Szlovénia éves középhőmérséklete

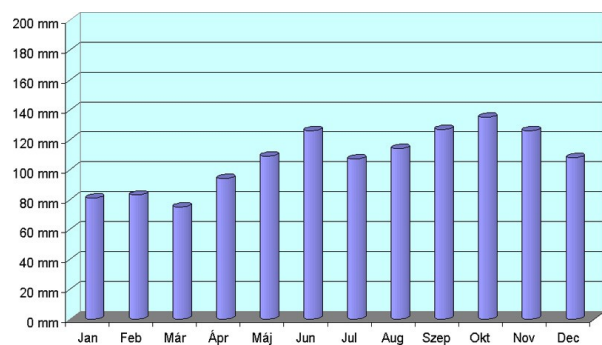
A nyár hűvös és rövid, a tél hosszú, hideg és havas, a magashegységeken egész évben megmarad a hó (6. ábra).

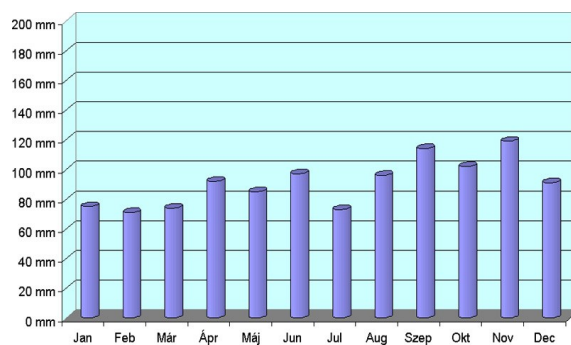
Éves középhőmérséklet minimum-maximumértéke (Ljubljana)

Éves középhőmérséklet minimum-maximumértéke (Koper)

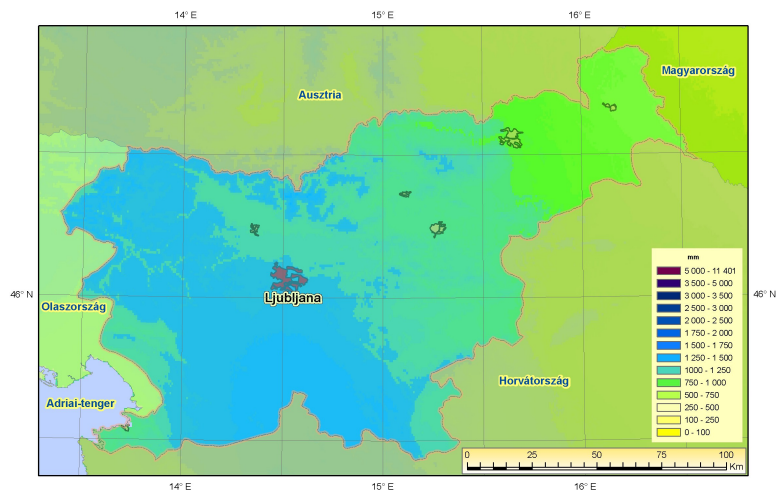
Éves csapadékeloszlás (Ljubljana)

Éves csapadékeloszlás (Koper)

6. ábra: Klímaadatok (Ljubljana, Koper)

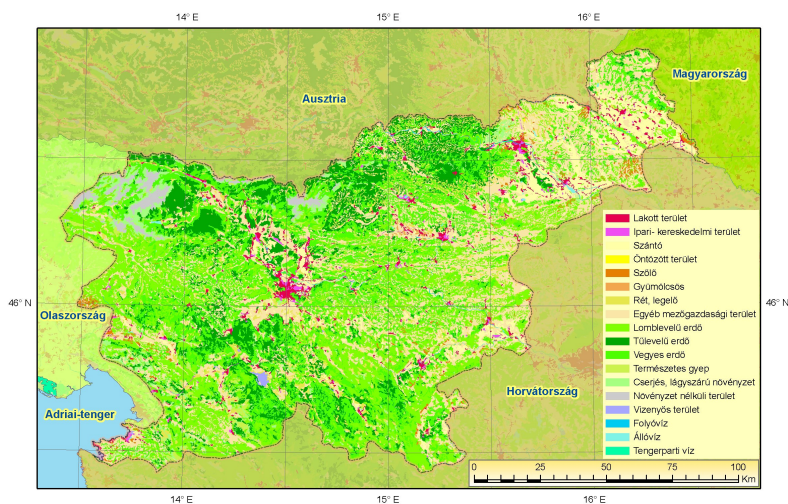
A csapadék jellemzője az őszi maximum (6. ábra), területi eloszlását a domborzat jelentősen befolyásolja (7. ábra).

7. ábra: Szlovénia éves csapadék területi eloszlása

Az alpesi térségre jellemző, az északnyugat felől érkező viharos hideg szél a bora, ami szélsőséges esetben jelentős pusztítást, havazást és lehülést okoz, de általában néhány nap után lecsendesedik. A dél-keleti irányból meleg, páradús, tartós esőt hozó szél a scirocco, ami gyors felmelegedést és intenzív esőt hoz, és időtartamát tekintve hosszabb lefolyású. A tengerpart enyhe fuvalata az észak-nyugati irányból érkező maestral, ami nyáron teszi elviselhetővé a nagy meleget. A napsütéses órák száma a tengerparton a legmagasabb, megközelíti a 2 500 órát.

Az ország területének alig egytizede alkalmas szántóföldi művelésre, ebből az öntözött terület mérete elenyésző. Szlovénia felszínének több mint felét borítja erdő (8. ábra).

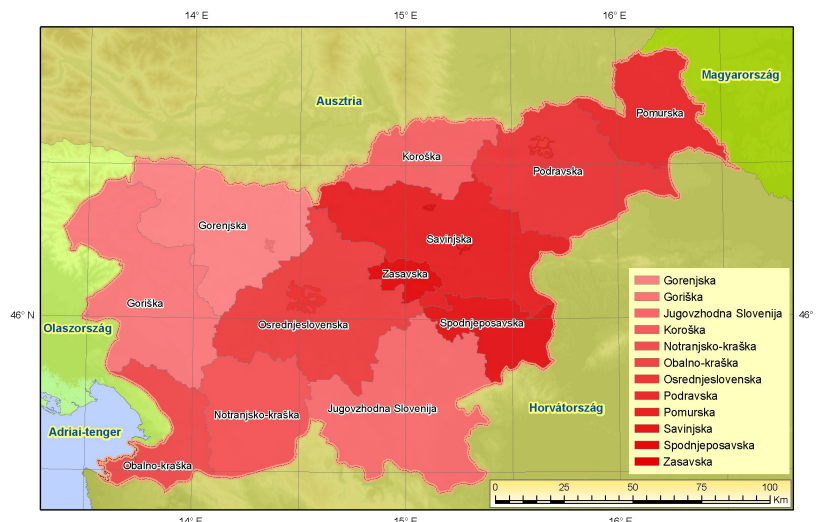
8. ábra: Szlovénia felszínfedettsége

Jellemző fafajták a mediterrán térségben a ciprus, pálma, füge, olajfa, az alpesi térségben a tölgy- és a feketefenyő.

A folyóvölgyekben tápanyagokban gazdag réti-, öntés- és hordalékos talaj, a magashegységekben a köves váztalajok, a nem karsztos hegységekben a barna erdőtalaj, a karsztos vonulatokon a mészkövön kialakult redzina talaj a jellemző. A mediterrán területeken a vörös színű terra rossa talaj a jellemző.

3. Társadalmi tényezők

Államformája köztársaság. Az ország 12 régióra, 210, az egykori, hazai járásnak megfelelő közigazgatási egységre van felosztva (9. ábra).

9. ábra: Szlovénia közigazgatási felosztása

A lakosság száma alig haladja meg a 2 000 000 főt. Népsűrűsége az európai átlag (102 fő/km²) körül van. Fővárosa Ljubljana, lakosainak száma több mint ¼ millió. A városi lakosság aránya nem éri el a népesség 50%-t. A lakosság jellemzően néhány ezer és tízezer fő közötti településeken él, százezer főnél nagyobb létszámú város egy van, Maribor.

A lakosság korcsoportok szerinti összetétele kedvezőtlen, mivel a harmadik korcsoport aránya meghaladja az első korcsoportba tartozó lakosság számát, a népesség csökken. A volt Jugoszlávia utódállamai közül várható élettartam a második legmagasabb, az etnikai, vallási sokszínűség viszont a legkisebb a lakosságon belül. A szláv gyökerek ellenére a katolikus vallás a meghatározó. A nyelvhasználat során a szlovénen kívül a magyar és az olasz is hivatalos nyelv, de e két népcsoport létszáma nem jelentős.

Az országban az oktatás az óvodás kortól az egyetemi szintig szervezett módon történik. Az oktatásra fordított összeg több mint háromszorosa a hadi kiadásoknak. A társadalom egészségügyi helyzete kedvező, az általános műveltség, a higiénés viszonyok az egészségügyi ellátó rendszer kiépítettsége kedvező. A 10 000 lakosra jutó orvosok száma 24 (2006). Szlovénia 2004-től tagja az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének.

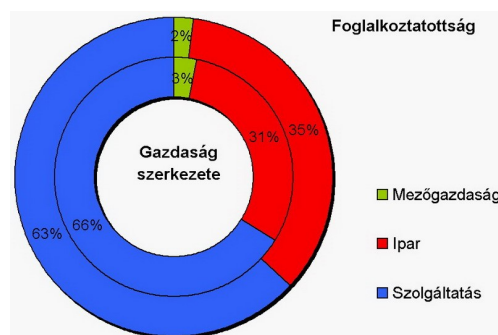
4. Gazdasági tényezők

Az országban az egy főre jutó nemzeti jövedelem a legmagasabb a volt utódállamok között. A nemzeti jövedelem megtermelésének szektorok szerinti megoszlása azonban kedvezőtlen, mert a mezőgazdaságban foglalkoztatottak a létszámuknál kisebb értéket állítanak elő. A munkanélküliség aránya viszont kedvező. A nyugati országokban dolgozó vendégmunkások száma nem jelentős.

Az infláció mértéke elmarad a volt tagköztársaságok hasonló mutatóitól, de az exportorientált gazdaság számára kedvezőtlen az importárfordítás emelkedése. Szlovénia 2004-től az Európai Unió tagja. Fizető eszköze az euró (2007.), tagja az euró övezetnek.

A mezőgazdaságilag művelhető területek kis mérete, és ezzel összefüggésben a kis birtok-szerkezet ellenére a gazdálkodás magas színvonala biztosítja, hogy az ország képes az élelmiszer szükségletének több mint 80 %-át megtermelni. Legfontosabb mezőgazdasági termékei a búza, kukorica, burgonya, komló, szőlő, sertés, szarvasmarha, baromfi. Az állattenyésztés azonban nagyobb súllyal bír a növénytermesztéssel szemben a mezőgazdasági termékek előállításában.

A kiváló infrastruktúra, a jól képzett munkaerő, valamint előnyös stratégiai elhelyezkedése Nyugat-Európa és a Balkán között segíti a gazdaság kiemelkedő fejlődését. Napjainkra a térség legiparosodottabb országa lett (10. ábra), a jellemzően kisméretű üzemek képesek gyorsan alkalmazkodni a változó igényekhez. Legfontosabb ágazatok a kohászat, a gép- és járműgyártás, az elektronikai- és a vegyipar.

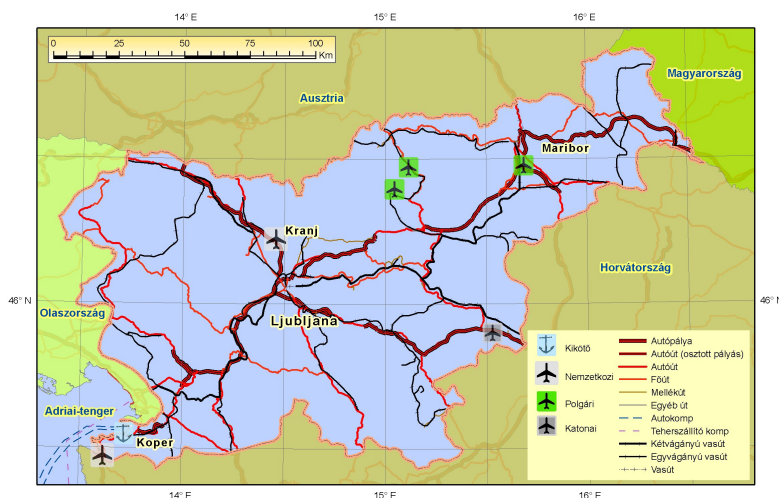
10. ábra Szlovénia gazdaság szerkezetének és foglalkoztatottságának megoszlása

Az ország sokrétű ásványvagyonnal rendelkezik, bár ezek mennyisége nem jelentős. Legfontosabb ásványkincsei a cink, az ólom és az urán. A hazai energiabázis legfontosabb összetevői a barnaszén és a lignit, a kőolaj kis mennyiségben fordul elő. Jelentős a vízi-, és atomenergia, közel azonos arányt képviselnek az elektromos energia előállításában. Egy atomerőművel rendelkezik, teljesítménye csak hazai viszonylatban jelentős. Nyersanyagokból és energia-hordozókból behozatalra szorul.

Az ország évezredek óta fontos közlekedési utak találkozási pontja. A Borostyán út³⁸ jelentősége a technikai fejlődéssel csökkent, de közlekedési hálózata az észak-déli kapcsolatokban napjainkban is jelentős forgalmat bonyolít le. A vasúthálózat minősége jó, a hálózat közel fele villamosított. A magyar-szlovén vasúti szállítás közvetlen kapcsolatát teremtette meg a magyar oldalon 2001-ben átadott, Zalaölvő-Muraszombat vasúti pályaszakasz megépítése, mely

³⁸ Ókori kereskedelmi útvonal borostyánkő szállítására a Balti-tengertől a Földközi-tengerig, Lengyelországon, Csehországon, Ausztrián, Magyarországon (Sopron, Szombathely) és Szlovénián (Ljubljana) keresztül.

hazánk utolsó nemzetközi kapcsolatának kiépítését jelentette. A közúthálózat sűrűsége, minősége jó, jelentős autópálya építési program megvalósítása van folyamatban (11. ábra).

11. ábra Szlovénia közlekedési hálózata

A légi közlekedésben a személyszállítás kap nagyobb szerepet, a nagyteljesítményű teherszállító repülőgépek leszállására csak a ljubljana-i repülőtér alkalmas. A belföldi vízhálózat személy és teherszállítása nem alkalmas, de a sport és idegenforgalmi célú hasznosítása jelentős. A tengerpart legjelentősebb kikötője Koper, ami a hazai áruszállítás mellett jelentős nemzetközi forgalmat bonyolít le.

A vezetékes telefonvonalak, a mobil telefonok és az internet csatlakozások száma eléri a fejlett országok színvonalát. Az ország területének zöme a telefóniával, rádió és televízió-adásokkal lefedett.

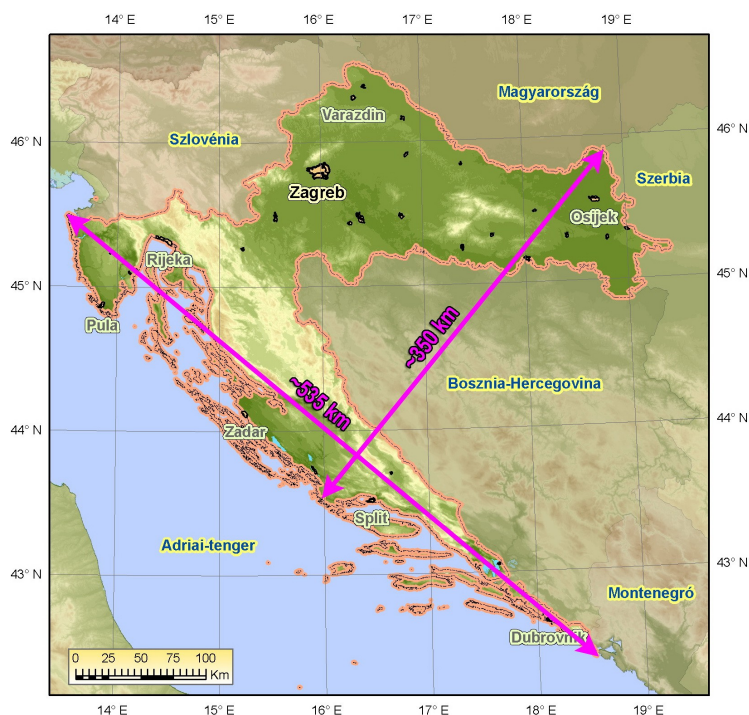
Összességében Szlovénia a térség legfejlettebb, stabilizáló állama. A lakosság ellátásához szükséges élelmiszer zömét képes az ország önállóan megtermelni. A vízellátás alapvetően megoldott, csak kisebb területeken okoz gondot az ivóvíz biztosítása. Az esetenkénti csapadékhiány csökkenti az öntözésre felhasználható víz mennyiségét. A belső migráció nem jelentős, de magas az Európai Unióba bevándorolni szándékozó harmadik országból érkező személyek száma. Az energia import közép és hosszútávon jelent kihívást az önálló állam számára.

A domborzati és talajviszonyok egyrészt korlátozzák a megművelhető földterület nagyságát, másrészt azonban jelentős mértékű vízi energiát biztosítanak a gazdaság számára. A hegyvidéki területeken az erózió miatt a talaj sok helyen lepusztult, erősen korlátozva ezzel a szántóföldi művelést. Jelentős tektonikus tevékenység nem jellemző. Vallási, nyelvi ellentétek nem terhelik különböző érdekcsoportok kapcsolatát. Az ország gazdasági fejlettségének a szintje eléri az Európai Unió fejlett tagországai átlagának háromnegyedét. A nemzeti jövedelem egy főre eső összege két-háromszorosa a térség keleti felében létrejött országokénak. Nyersanyagból és energiahordozókból behozatalra szorul.

Horvátország

1. Általános tényezők

Horvátország az északi féltekén, közel azonos távolságra az Egyenlítőtől és az Északi-sarktól. A kezdő meridián vonaltól keletre a közép-európai időzónában helyezkedik el. Az országot nyugaton Szlovénia, északon Magyarország, keleten Szerbia és Bosznia-Hercegovina, a Dalmát-tengerpart egy rövid szakaszán Montenegró határolja (12. ábra).

12. ábra: Horvátország

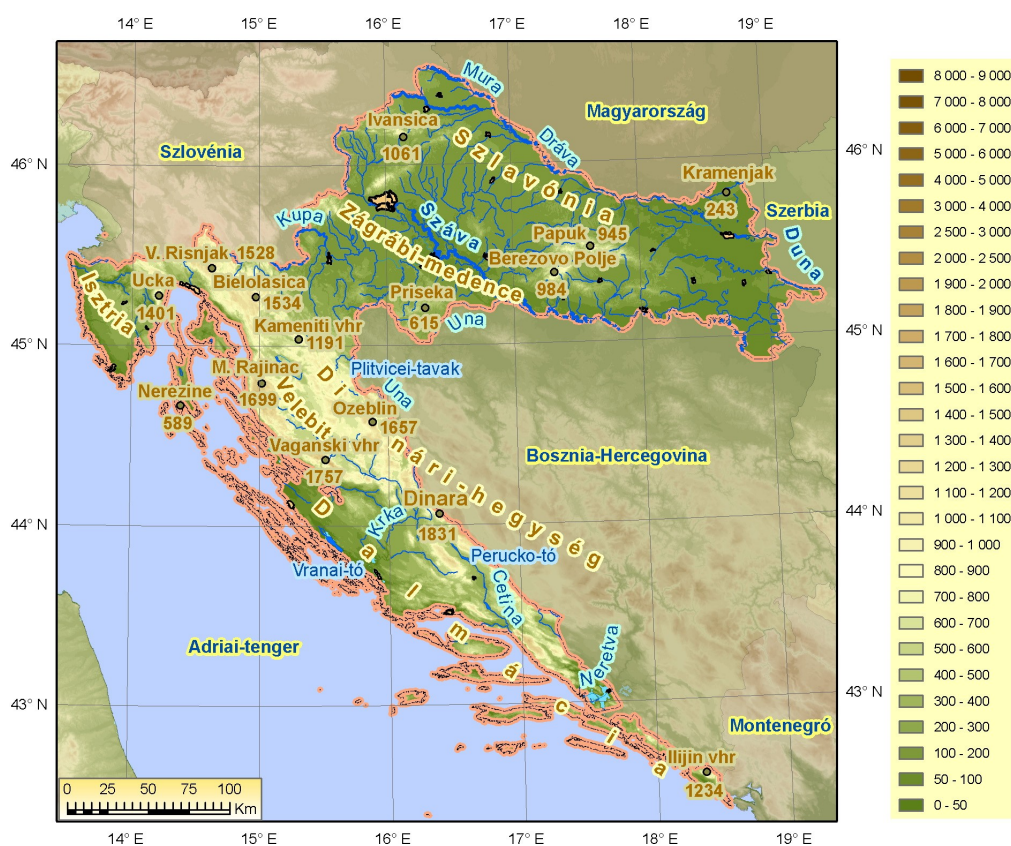
Horvátország közepes ország, szárazföldi területe körülbelül a Duna-Tisza köze és a Tiszántúl területének felel meg, a szigetekkel együtt közel hazánk területével egyezik meg. Kiterjedése északnyugati-délkeleti irányban több mint 500, északkeleti-délnyugati irányban 350 km. Szárazföldi határainak hossza az ország keleti határán beékelődő Bosznia-Hercegovina területe miatt közel 2 000 km. Tengeri határa szárazföldön kevesebb, mint 2 000 km, a szigetekkel, együtt azonban közel 6 000 km. Közel azonos távolságra helyezkedik el a Fekete- és a Balti-tengertől, valamint az Atlanti-óceántól.

2. Természeti tényezők

Az ország területe három tájegységre tagolódik, a Dráva-Száva közén elterülő Szlavóniára, az ország központját képező Zágrábi-medencére és a Dinári-hegység magas, karsztos vonulatára valamint annak déli előterében megsüllyedt parti övezet fokozatosan keskenyedő, hosszan elnyúló parti sávjára, Dalmáciára. A horvát tengerpart a Földközi-tenger egyik legjobban tagolt partvidéke, közel 1200 szigettel. A tenger átlagos mélysége 250, a legnagyobb

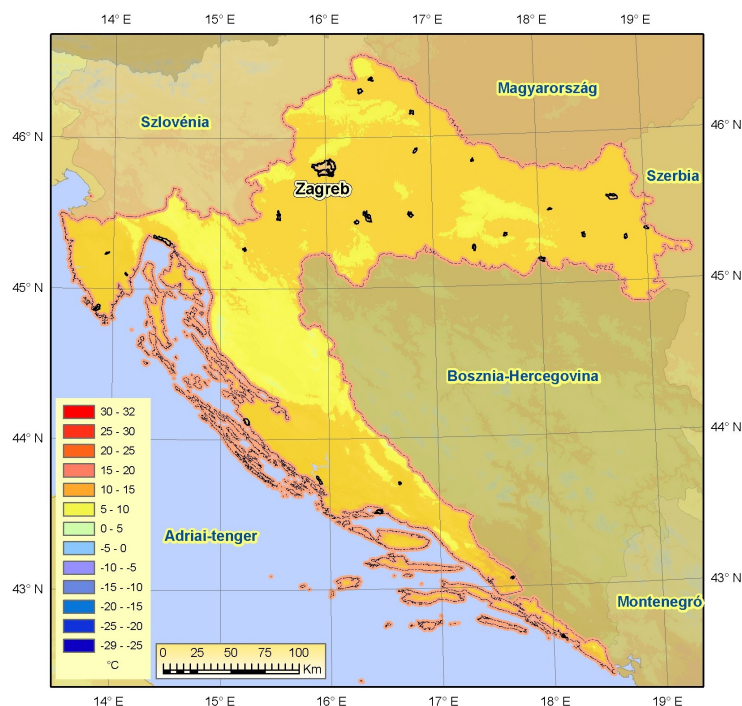
mélysége 1330 m. Az országban vulkáni tevékenység nincs, a szeizmikus tevékenység Dubrovnik és Split térségében gyakoribb. Legmélyebb pontja az Adriai-tengerszintje, legmagasabb pontja a Dinári-hegységben található Dinara, közel 2000 méteres csúcsával.

Jelentősebb folyói a Duna, Száva, Dráva, Mura, Neretva, Krka, Kupa és az Una. A folyók felső szakaszán jelentős számú vízi erőmű üzemel. Nagyobb természetes tavai a Vranai- és a Perucko-tó. Az ország területén 100 több, kisebb, részben időszakos tó található. A vízerőművek működéséhez nagyszámú víztározót hoztak létre. A karsztjelenség következtében a hegyvidéki térszíneken nincs felszíni vízfolyás, a repedésekben eltűnő víz az alsóbb térszíneken kész folyóként jelenik meg. Az ország területén található a Balkán-félsziget legmélyebb tava, a Vörös-tó, melynek mélysége 300 m. Az ország jelentős gyógyvízkészletekkel rendelkezik, ami segíti a nemzetközi turizmus bővülését (13. ábra).

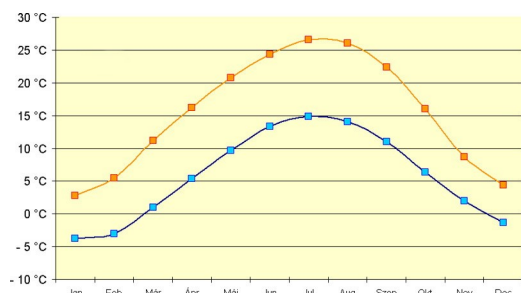
13. ábra: Horvátország domborzat- és vízrajza

Az ország a mérsékelt éghajlati övezetben helyezkedik el. A folyóvölgyekben és a medencékben a kontinentális, a hegyvidék ezer méter feletti területein a hegyvidéki, a tengerpart mentén a mediterrán hatás érvényesül. A kontinentális hatás következménye a forró nyár, kevés csapadék, ami a folyók nyári alacsony vízszintjét okozza, ezzel a folyami hajózás lehetőségeit korlátozza (14. ábra).

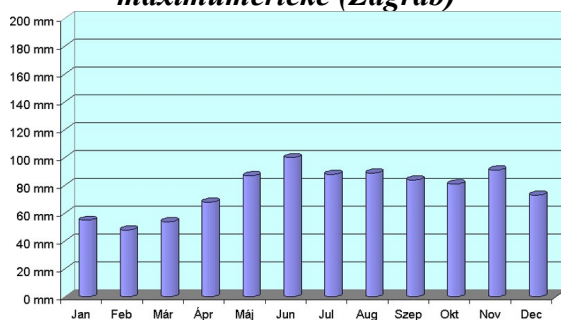

14. ábra: Horvátország éves középhőmérséklete

A mediterrán éghajlat csak egy szűk parti sávra terjed ki, ami a magas-karszt parti vonulatai éghajlatválasztó szerepének következménye. A kontinentális és a mediterrán klíma a tél jellegében tér el. A mediterrán télnak az enyhe és csapadékos, a kontinentális télnak a hideg és száraz időjárás a jellemzője. Az évi középhőmérséklet $13\text{ }^{\circ}\text{C}$. A mediterrán régióban a nyár hosszú, forró és száraz, a tengerparton télen sem csökken a hőmérséklet fagypont alá (15. ábra). Az Adriai-tenger vizének hőmérséklete augusztusban a legmagasabb, Dubrovnik környékén még októberben is többnyire $20\text{ }^{\circ}\text{C}$ -os.

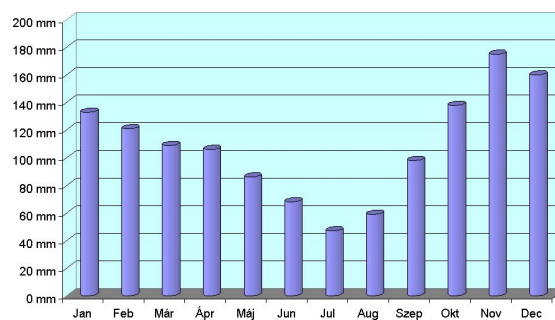
Éves középhőmérséklet minimum-maximumértéke (Zágráb)

Éves csapadékeloszlás (Zágráb)

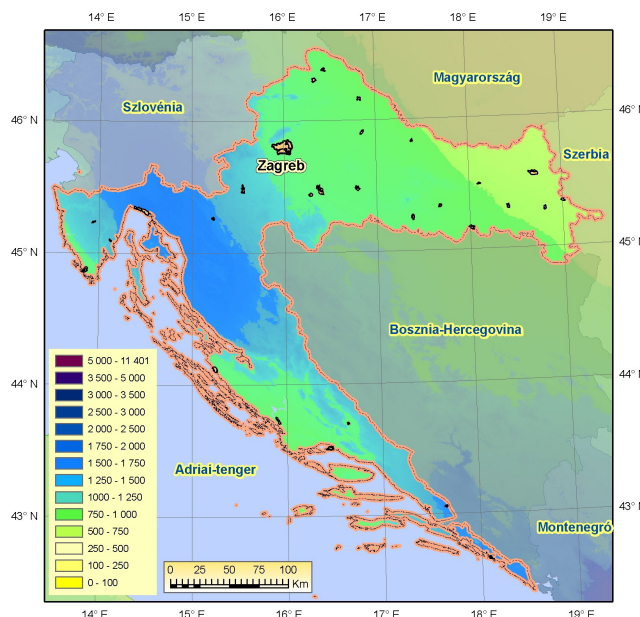
Éves középhőmérséklet minimum-maximumértéke (Dubrovnik)

Éves csapadékeloszlás (Dubrovnik)

15. ábra: Klímaadatok (Zágráb és Dubrovnik)

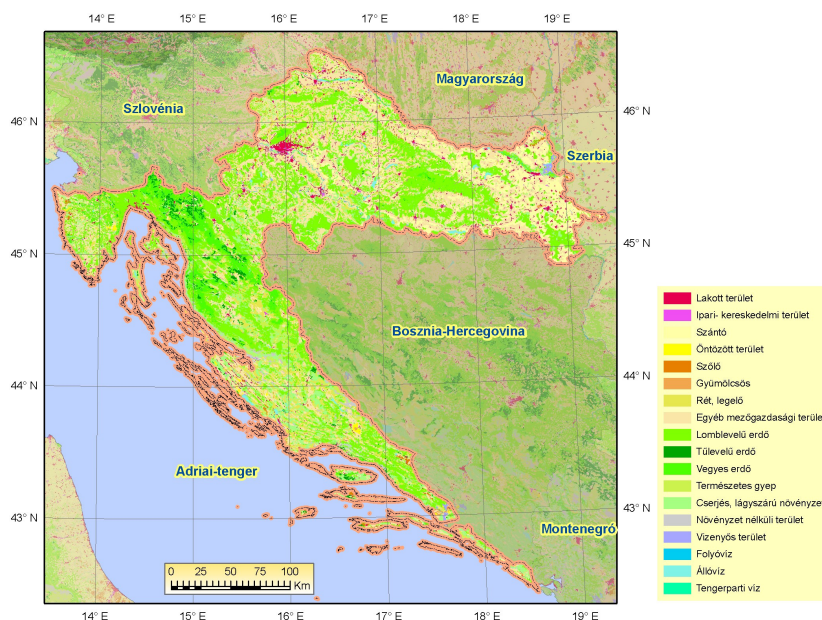
A legtöbb csapadék a tengerparton az őszi, tél eleji hónapokban hull (15.-16. ábra). A napsütéses órák száma a tengerparton a legmagasabb, meghaladja a 2 500 órát.

16. ábra: Horvátország éves csapadék területi eloszlása

Az ország területén a főn jellegű szelek uralkodnak, a partvidék őszi, téli jellemző szele a bora.

Az ország területének közel harmada alkalmas szántóföldi művelésre, ebből az öntözött területek mérete nem jelentős. Horvátország felszínének több mint felét borítja erdő (17. ábra).

17. ábra: Horvátország felszínfedettsége

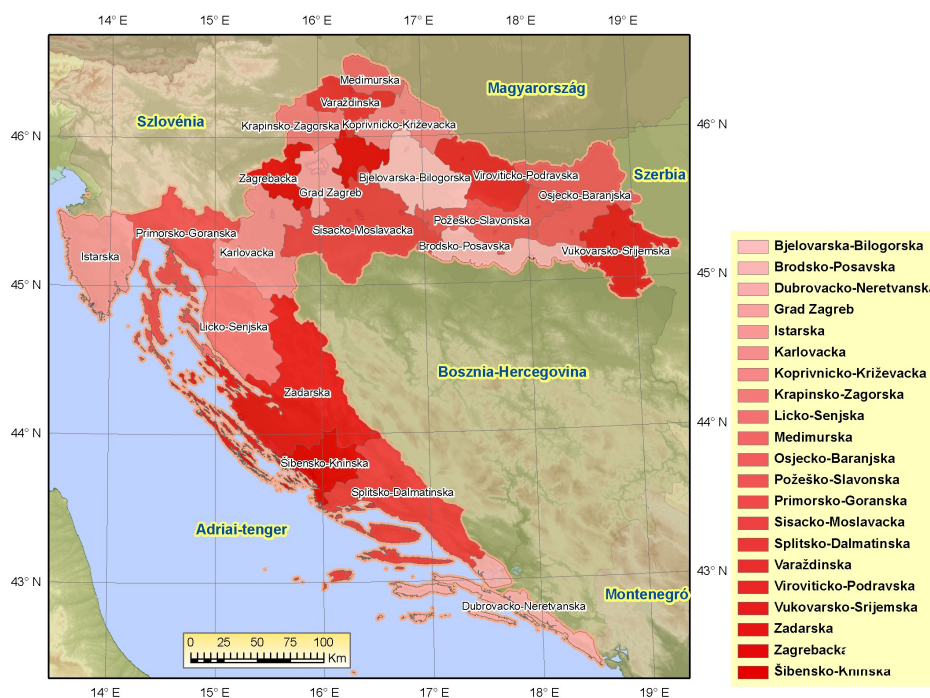
Jellemző fafajta az északi dombságok és hegyvidék vegyes-lombos erdeiben a tölgy, a bükk, a gyertyán, a karsztos kopár felszínen az örökzöld macchia és karsztbokor erdő, a keskeny parti sávra korlátozódó mediterrán

térségben a babér, a mirtusz, a magyaltölgy, a ciprus, a pálma, a füge, az olajfa és különböző fenyők. Az európai flóraelemek közül már csak itt található több endemikus faj. A meglévő erdőállomány további csökkenését eredményezik a mediterrán térségben gyakori erdőtűzek.

Az ország északi területén található folyóvölgyekben barna erdei talajfajták, a síkvidékek térségeiben öntéstalajok jellemzők. A karsztvidék talaja zömmel eltűnt, a Dinári-hegység belső övében a kilúgozott barna és vörös erdei talaj, a terra rossa található. Az Isztriai-félsziget sajátossága, hogy a felszínét takaró talaj alapján három jellemző színű térség különül el. A félsziget délnyugati részén borít nagyobb térszíneket a vörös terra rossa talaj. A talajok a tájegységek elnevezését is meghatározta, így a vörös terra rossa talajra utal a Vörös-Isztria. Az északnyugati területen a flis kőzet szürke színéről a Szürke-Isztria kapta a nevét, míg a félsziget északi-északkeleti részén húzódó kopár, fehér mészkővonulatok fehér színére utal Fehér-Isztria elnevezés. A karsztos térszíneken a felszíni víz hiánya az év egyes szakaszaiban (nagy hőségben, szárazság idején) nemcsak a fényt visszaverő, árnyéktalan, csupasz, erősen szabdalt felszínt eredményez, hanem a mezőgazdasági hasznosítást és a közlekedést is nehezíti vagy lehetetlenné teszi.

3. Társadalmi tényezők

Államformája köztársaság. Fővárosa Zágráb, lakosainak száma több mint 800 000 fő. 100 000 főnél nagyobb létszámú város csak néhány van. A városi lakosság aránya közel 60 %. A lakosság jellemzően 5 000 és 20 000 fő közötti településeken él. Területe 21 közigazgatási körzetre (18. ábra), 546 helyi önkormányzatra, ebből 123 városra, 423, az egykori, hazai járásnak megfelelő közigazgatási egységre van felosztva. Az ország lakosságának a száma közel 4 500 000 fő.

18. ábra: Horvátország közigazgatási felosztása

A népsűrűség Szlavóniában, a Zágrábi medencében és Dalmáciában az európai átlagnál (102 fő/km²) magasabb, míg a hegyvidékeken jelentősen elmarad attól. A lakosság korcsoportok szerinti összetétele kedvezőtlen, mivel a harmadik korcsoport aránya (nem jelentősen ugyan) meghaladja az első korcsoportba tartozó lakosság számát. A népesség csökken, mértéke azonban a térségben a legkisebb. A várható élettartam megfelel a volt tagköztársaságok lakossága várható élettartamának. Az etnikai, vallási sokszínűség kevésbé jellemző a volt utódállamokhoz képest. A hívő lakosság zöme a katolikus vallás követője.

A hivatalos nyelv a horvát, ezen kívül beszélt nyelv az angol, a német és az olasz. Az írás latin betűs abc használatával történik. Az oktatás óvodás kortól az egyetemig, illetve a kisebbségi oktatás középiskolai szintig államilag szervezett. A képzés célja a lexikális tudás helyett a kompetenciatudás középpontba állítása, az élethosszig tartó tanulás gondolatának elterjesztése. Az oktatásra fordított összeg közel kétszerese a hadi kiadásoknak.

Az általános műveltség, az egészségügyi helyzet, a higiéniés viszonyok, az egészségügyi ellátó rendszer kiépítettsége kedvező. A tízezer lakosra jutó orvosok száma 25 (2006). Az ország vízellátása alapvetően biztosított, de egyes területeken időszakosan ellátási zavarok léphetnek fel, például a dalmáciai szigetek térségében, ami vízhiány, illetve a vízkészlet minőségének romlásában jelentkezik. Horvátország 2009-től tagja az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének.

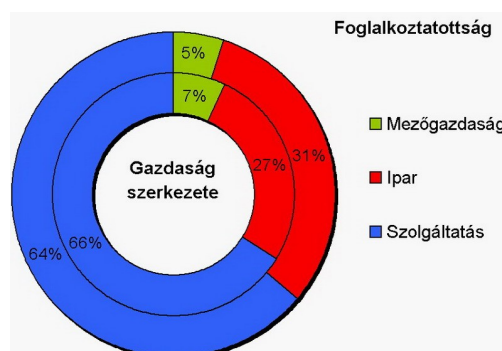
4. Gazdasági tényezők

Az egy főre jutó nemzeti jövedelem két-háromszorosa a kevésbé fejlett volt tagköztársaságok összegének. A nemzeti jövedelem megtermelésének szektorok szerinti megoszlása Szlovénia után a legkedvezőbb, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak alacsony létszámuk ellenére az arányukat meghaladó értéket állítanak elő. A munkanélküliség aránya és az infláció mértéke a volt tagköztársaságok hasonló mutatóihoz viszonyítva jobb. Pénzneme a kuna.

A megművelhető földterület nagyságát csökkenti a talajpusztulás, az erózió és a szárazság. A szűk tengerparti sávban a mezőgazdaságilag legértékesebb területekből jelentős a művelésből kivont, és környezetszennyezés által sújtott terület. A háború sújtotta területeken jelentős mennyiségű felszedetlen akna-mező és egyéb robbanóanyag van, ami csökkenti a művelhető terület nagyságát és fékezi az elmenekült lakosság visszatelepítését. A mezőgazdasági termelés határfoka kedvezőtlen a kis birtokméret, a kemizálás alacsony szintje és az elavult termelési technológiák miatt, de ezzel együtt az ország képes a lakosság élelmiszer szükségletének több mint nyolcvan százalékát megtermelni. Legfontosabb mezőgazdasági termékei a búza, kukorica, burgonya, cukorrépa, komló, szőlő, citrusfélék, sertés, szarvasmarha, juh baromfi, hal.

Horvátország a térség második legiparosodottabb országa. A volt nagy állami vállalatok a háború során elpusztultak vagy jelentős kárt szenvedtek,

helyreállításuk a mai napig nem fejeződött be. Legfontosabb ágazatok a bányászat, fémfeldolgozás, szerszámgépgyártás, elektronika és elektrotechnikai eszközök gyártása, hajóépítés és javítás, vegyi- és élelmiszeripar. Az ország húzóágazata az idegenforgalom és az olajipar (19. ábra).

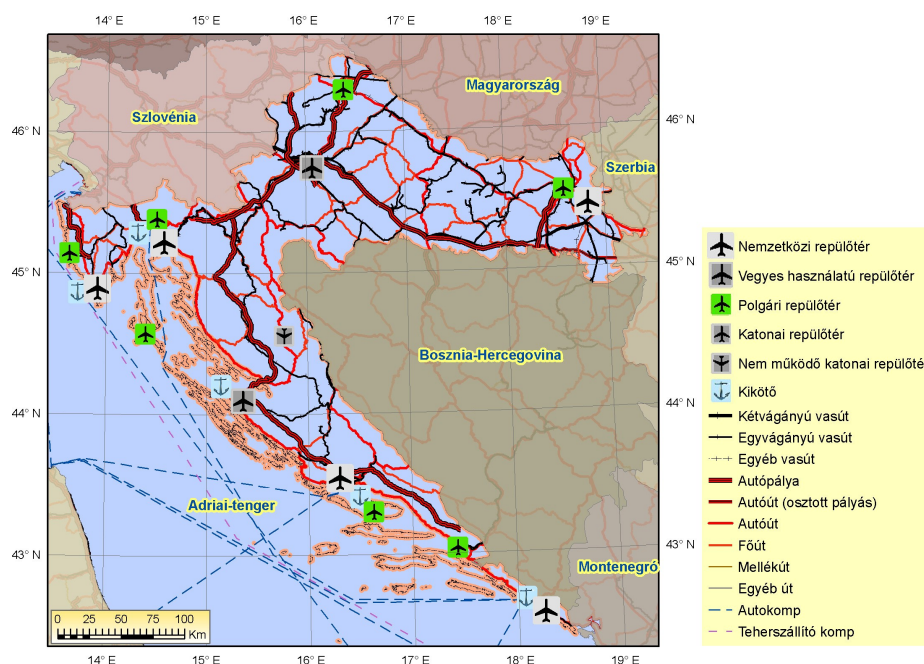

19. ábra: Horvátország gazdaság szerkezetének és foglalkoztatottságának megoszlása

Az ország sokrétű ásványvagyonnal rendelkezik, de ezek mennyisége nem jelentős, és ezért behozatalra szorul. Legfontosabb ásványkincsei: cink, ólom, urán, lignit, grafit, bauxit. A hazai energiabázis legfontosabb összetevői a fekete- és barnaszén, a kőolaj és földgáz. A hazai szénhidrogén készlete sem fedezi az igényeket, jelentős behozatalra szorul. A volt tagköztársaságok közül Horvátország kiemelkedik az ipari és lakossági energiafogyasztás mennyiségét, valamint az infrastruktúra – hálózat, tározó kapacitás – kiépítését illetően. Az ország energia igényének biztosítására több elképzelés van napirenden, többek között az Oroszországi gázszállítás Ukrajna megkerülését célzó Kék- és Déli áramlat, illetve a kaukázusi és közép-ázsiai forrásokból származó Nabucco gázvezetékhez való csatlakozás terve, de napirenden van a cseppfolyósított gáz előállításának a terve is. Az elektromos energia előállításában a vízenergia nagyobb mértékben vesz részt, a kisebb rész előállítása szén- és szénhidrogének felhasználásával történik. Tervezés fázisában van egy atomerőmű építése.

A vasúthálózat minősége európai viszonylatban fejletlen, a hálózat egyharmada villamosított. A vonalak kiépítése a környező országok fővárosai felé és nem az ország nagyvárosai között történt. A turizmus lehetőségeit nehezíti, hogy a tengerparton nincs kiépített hálózat, csak néhány kiemelt fürdőhely rendelkezik vasúti összeköttetéssel. A közúthálózat sűrűsége, minősége megfelelő, jelentős autópálya építési program megvalósítása van folyamatban. Mindkét közlekedési ágazat hatékonyságát csökkenti, hogy a magas-karszt vonulatain csak kevés természetes átjáró létezik (20. ábra). A tengeri hajózás feltételei a volt utódállamok közül a természeti adottságok miatt Horvátországban a legkedvezőbbek, ami a Koperi és Fiumei kikötők fejlesztésében érhető tetten. Rijeka kikötője egyben az Adria-olajvezeték kiindulási pontja. A tengerhajózás mellett kedvező folyami hajózási feltételeket biztosít a Duna, a Dráva és a Száva folyó, amelyek kihasználtsága azonban messze elmarad a lehetőségektől. A kiterjedt repülőtér hálózat a szomszédos országokhoz képest kedvezőbb, ami a belföldi és

a nemzetközi forgalomban, különösen az idegenforgalomban játszik jelentős szerepet.

20. ábra: Horvátország közlekedési hálózata

A vezetékes-, a mobil telefonok és az internet felhasználók száma nem éri el az Európai Unió országok átlagát. Horvátország még nem tagja az Európai Uniónak, de felvételét kérte a közösségbe, a felvételi tárgyalások folyamatban vannak.

Összességében Horvátország Szlovénia után a jugoszláv utódállamok között gazdaságilag a második legfejlettebb ország. A lakosság csökken, az élelmiszerigények jelentős részét képes az ország megtermelni. A fogyasztók víz-igényét az ország vízkészlete biztosítja. A csapadék éves eloszlása miatt esetenként áradások, nyári időszakban aszály nehezíti a hajózható vízi utak kihasználhatóságát. A dalmáciai szigetek területén idegenforgalmi csúcsszezon idején vízhiány, illetve a víz minőségének romlása jelent gondot. A nemzetiségi kérdés lassan rendeződik, de gondot jelent a többi államból elmenekült horvát lakosság elhelyezése és az elaknásított területről elüldözöttek visszatelepítése. Feszültséget jelent a Bosznia-Hercegovinában élő horvát kisebbség autonómiájának kérdése a két ország között.

A természeti tényezők inkább kedvező hatást gyakorolnak az ország biztonságára. A domborzat, a magas-karszt nehezen átjárható vonulatai nehezítik az észak-déli irányú közlekedést. Földrengések szempontjából a kevésbé veszélyeztetett országok közé tartozik. Az országban vulkanikus tevékenység nincs. Vallási, nyelvi ellentétek nem terhelik a különböző etnikai csoportok kapcsolatát. A gazdasági tényezők közül a mezőgazdaságban a művelhető területek mérete és a mezőgazdasági termelés alacsony szintje, az iparban a nyersanyag és az energiafüggőség jelent gondot. A gazdaság Szlovénia után legfejlettebb, a háborús károk ellenére a nemzeti jövedelem egy főre eső összege két-három-

szorosa a volt tagköztársaságokénak. Közlekedési szempontból kedvezőtlen a közúti alágazat szignifikáns térnyerése a vasúti és vízi szállítással szemben.

2010.04.14-i adatok (CIA)	Mértékegység	Szlovénia 1991. 06. 25	Horvátország 1991. 06. 25.
Általános tényezők			
Abszolút	fok perc [° ’]	46 07 N 14 49 E	45 10 N 15 30 E
Relatív		O-A-M-H	Sl-M-Sz-BH-M
Terület	km ²	20.273	56.594
Határ hossz	km	1.086 / 46.6	1.982 / 5.835
Természeti tényezők			
Legmagasabb pont	m	Triglav 2.864	Dinara 1.831
Legalacsonyabb pont	m	Adria 0	Adria 0
Folyók		Dráva, Mura, Száva	Duna, Dráva, Mura, Száva
Csapadék	mm	650 - 2.500	620 - 2.000
Társadalmi tényezők			
Főváros		Ljubljana	Zágráb
Lakosság szám	fő	2 003 136	4 486 881
Népsűrűség	fő/km ²	99	79
Városi lakosság	%	48	57
Urbanizáció	%	-0.6	0.4
Etnikum	%	szlovén 83	horvát 90
		szerb 2	szerb 4
		horvát 1	egyéb 6
		bosnyák 1	
		egyéb 13	
Vallás	%	katolikus 58	katolikus 88
		muszlim 2	ortodox 4
		ortodox 2	muszlim 1
		egyéb 38	egyéb 7
Nyelv	%	szlovén 91	horvát 96
		szerb-horvát 5	szerb 1
		egyéb 4	egyéb 3
Korcsoportok	%	13 / 70 / 17	16 / 67 / 17
Várható élettartam	év	77 / 73 / 81	76 / 72 / 80
Növekedés / csökkenés	%	-0.142	-0.061
Írástudatlanság	%	0 / 0	1 / 3
Oktatás/honvédelem	%	5.2 / 1.7	3.9 / 2.39

2010.04.14-i adatok (CIA)	Mértékegység	Szlovénia 1991. 06. 25	Horvátország 1991. 06. 25.
Gazdasági tényezők			
GDP nemzeti	\$	55.41 billió	78.46 billió
GDP / fő	\$	27.600	17.500
GDP növekedés	%	-8.1	-5.8
Gini index		28.4	29
Szántóföld	%	8.53	28.82
Öntözött terület	km ²	30	110
Gazdaság szerkezete	%	3 / 31 / 66	7 / 27 / 66
Foglalkoztatottság	%	2 / 35 / 63	5 / 31 / 64
Munkanélküliség	%	9.2	16.1
Infláció	%	0.9	2.4
Közlekedés			
Repülőtér	db	16 / 7 / 1	69 / 23 / 2
Vasút	km	1.228 / 503	2.722 / 985
Műút	km	38.709/579	29.248/1 043
Vízi út	km	0	785
Gázvezeték	km	840	1.327
Olajvezeték	km	11	583
Vezetékes telefon	millió db	1.01	1.86
Mobil telefon	millió db	2.05	6.03
Internet	millió felhasználó	1.13	1.88

. táblázat: Szlovénia és Horvátország adatai

Az 1. számú táblázat alapvetően a CIA World Factbook 2010. 12. 01-i adatai alapján készült, de a felhasznált irodalomban jelölt anyagokból is tartalmaz adatokat. A táblázatban használt, több értéket tartalmazó adatok tartalma:

- a fejlécben az ország függetlensége elérésének időpontját;
- a relatív helyzet a határos országok nevének kezdőbetűit;
- a határhossz a szárazföldi és a tengeri határok hosszát;
- a korcsoportoknál feltüntetett adatok a 0-14 / 15-64 / 65 év felettiek arányát;
- a várható élettartam a teljes lakosság átlagát / férfi / nő átlag élethosszát;
- az írástudatlanság a férfi / nő lakosság arányát;
- a nemzeti jövedelem a mezőgazdaságban/iparban/szolgáltatásban keletkezett jövedelem arányát;
- a foglalkoztatottság a mezőgazdaságban/iparban/szolgáltatásban foglalkoztatottak arányát;

- a repülőtereknél az összes / burkolt / 3 000 m-nél hosszabb kifutóval rendelkező repülőterek számát;
- a vasútvonalak az összes / villamosított vonalak hosszát;
- a műutak az összes / autópálya hosszát;
- az olajvezeték a feldolgozatlan / termékvezeték hosszát mutatja.

Felhasznált irodalom:

1. BALLA, Zs. (szerk.), 2005: Világatlasz, Geographia Kiadó, Budapest;
2. BERNEK Á. (szerk.), 2002: A globális világ politikai földrajza, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest;
3. BORSY, Z. (szerk.), 1998: Általános természetföldrajz, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest;
4. ENDRÉDI L., 2000: Földrajzi ismeretek. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest;
5. LÁNSZKI, J. – PÓDÖR A., 2004: A Magyar Köztársaság környező országainak általános katonaföldrajzi értékelése, ZMNE jegyzet Budapest;
6. MENDÖL, T., 1999: A földrajztudomány az ókortól napjainkig. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, p 66;
7. PAPP, N. – KOBOLKA, I. (szerk.), 2009: A Nyugat-Balkán, HM Térképészeti NKft. Budapest;
8. PRÓBÁLD F. (szerk.), 2000: Európa regionális földrajza, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest;
9. SÜLI-ZAKAR, I., 2003: A terület- és településfejlesztés alapjai, Budapest-Pécs;
10. <http://www.who.hu/>;
11. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>;
12. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>.

A TERRORIZMUS EREDETE ÉS FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE

2001. szeptember 11. óta - amely szignifikáns dátum a történelemben –, a terrorizmus jelentése, megítélése megváltozott. Az Amerikai Egyesült Államokat egy olyan csapás érte, mint még soha, ugyanis a 2001. szeptember 11-i terrorista támadás az Egyesült Államok alapjait ingatta meg – amiről azt gondolták, hogy lehetetlen. Az Egyesült Államok akkori elnöke, George W. Bush még aznap este szólt az amerikai néphez, miszerint „Ma, honfitársaim, a mi életünket, a mi szabadságunkat érte szándékos terrorista támadás...Több ezer élet ért véget a gonosz, megvetendő terrorista cselekmények által...A terrorista cselekmények megrázhadják legmagasabb épületeinket, de nemzetünk alapjait soha...Amerika eddig is legyőzte ellenségeit, ez így lesz ezután is...”.³⁹ Azóta a terrorizmus vált az Amerikai Egyesült Államok és a világ fő ellenségévé, megindult az ellene való háború, illetve küzdelem. Habár a győzelem nem jött még el, az elmondható, hogy a terrorizmus, a terroristák módszerei folyamatosan változnak, fejlődnek. Jelen tanulmányban célom megvizsgálni az adott keretek között, hogy mióta beszélhetünk terrorizmusról, mit takar a fogalom, hogyan változott a történelem folyamán, miért létezik az iszlám alapú terrorizmus, és miért tekinthető meghatározónak és népszerűnek napjainkban.

A terrorizmus fogalmi meghatározásának nehézségei

Mit jelent az, hogy terrorizmus és mikor beszélhetünk róla? A terrorizmus nem új jelenség, gyökerei az ókorig nyúlnak vissza, ennek ellenére még sincs egységesen elfogadott definíció a fogalomra, így nehéz megmondani, hogy kiket tekinthetünk terroristáknak, és az ellenük való küzdelemben milyen lépések szükségesek. Az alábbi sorokban szeretném pár példával bemutatni, egyes országok, illetve szervezetek hogyan vélekednek a terrorizmusról.

*Az Amerikai Egyesült Államok Külügyminisztériuma
és a Központi Hírszerző Ügynökség szerint a terrorizmus:*

„Előre megfontolt, politikailag motivált erőszak, amelyet nemzet alatti csoportok, vagy titkos ügynökök követnek el nem harcoló célpontok ellen, hogy befolyást gyakoroljanak egy adott közösségre.”⁴⁰

³⁹ Sz.n.: Text of Bush's address

http://articles.cnn.com/2001-09-11/us/bush.speech.text_1_attacks-deadly-terrorist-acts-despicable-acts?s=PM:US 2010.10.10.

⁴⁰ United States Code, § 2656f (d)

http://www.law.cornell.edu/uscode/html/uscode22/uscode22 USC sec 22_00002656---f000-.html 2010.08.30.

A Szövetségi Nyomozóiroda (FBI) szerint ellenben:

„Erő vagy erőszak törvénytelen alkalmazása személyek vagy tulajdon ellen, a kormány, a civil lakosság vagy annak bármely szegmense megfélemlítésének céljából, politikai vagy társadalmi célok előmozdítása érdekében.”⁴¹

Az Egyesült Királyság definíciója szerint:

„Terrorista cselekménynek számít a súlyos erőszak személyek ellen, vagyon komoly rongálása, elektromos rendszer szándékos megbénítása, erőszak alkalmazása annak érdekében, hogy az elkövetők elérjék politikai, vallási vagy ideológiai céljaikat.”⁴²

Az Európai Unió meghatározása szerint:

„Terrorista támadásnak bizonyul személyre támadni, megölni, elrabolni, jelentős csapást mérni a kormányra vagy különböző létesítményre (az infrastruktúrára, az informatikai rendszerre, magánbirtokra stb.); légi jármű, hajó vagy egyéb szállítóeszköz elfoglalása; különböző fegyverek (kémiai, biológiai, radiológiai, nukleáris) birtoklása és használata.”⁴³

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) így fogalmaz:

„A terrorizmus erő vagy erőszak, személyek vagy vagyontárgyak elleni törvénytelen alkalmazása, illetve azzal való fenyegetés abból a célból, hogy kormányokat vagy társadalmakat befolyásoljanak vagy félemlítsenek meg valamilyen politikai, vallási vagy ideológiai cél elérése érdekében”.⁴⁴

Mint azt a fentebbi felsorolás is bizonyítja, a terrorizmusnak nincsen nemzetközileg elfogadott egységes definíciója, ezért minden ország és szervezet a maga módján közelíti meg a témát. A definíciók többségében hangsúlyos a politikai jelleg, de kiemelhető még: az állami szint alatti mivolt, civilek támadása, az erőszak és a megfélemlítés. Alex P. Schmid⁴⁵ összegyűjtötte a terrorizmus 109 definícióját, és alkotóelemekre lebontva elemezte azokat. Az alábbi táblázatban szeretném bemutatni főként – de nem kizárólag – azoknak az

⁴¹ Amy Zalman: Definitions of terrorism
http://terrorism.about.com/od/whatisterroris1/ss/DefineTerrorism_6.htm 2010.08.30.

⁴² Terrorism Act 2000
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/11/section/1/enacted> 2010.08.30.

⁴³ Council Framework Decision 2002 on Combating Terrorism
http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=32002F0475&model=guichett 2010.08.30.

⁴⁴ Detre Zoltán: A terrorizmus kialakulásának történeti háttere, megnyilvánulási formái és jelenléte a XXI. században p. 73.
http://portal.zmne.hu/download/bjkmk/bsz/bszemle2007/2/05_detre.pdf 2010.08.30.

⁴⁵ Alex P. Schmid nemzetközileg elismert holland tudós. Az indiai Legfelsőbb Bíróság elfogadta terrorizmus megfogalmazását egy 2003-as döntés (Madan Singh vs. Bihar Állam) értelmében, miszerint „...a terrorista cselekmények békeidőben egyenértékűek a háborús bűnökkel.”
Alex P. Schmid
<http://www.start.umd.edu/start/research/investigators/investigator.asp?id=72> 2010.08.30.

alkotóelemeknek a gyakoriságát, amelyek az általam leírt definíciókban előfordultak:⁴⁶

Alkotóelem	Gyakoriság
erőszak	83,5 %
politikai aspektus	65%
félelem, fenyegetés	51 %
lélektani hatás	41,5 %
szisztematikus, rendszeres	32%
nyilvánosság szerepe	21,5 %
csoport, mozgalom, mint elkövető	14 %

1. számú táblázat – A terrorizmus fontosabb alkotóelemei

(készítette: Himer Nóra Vivien⁴⁷)

A terrorizmus tehát az erőszak alkalmazása, illetve azzal való fenyegetés és félelemkeltés, politikai vagy egyéb (vallási, ideológiai stb.) cél elérése érdekében. Bruce Hoffman, terrorizmus-szakértő szerint a „Terrorizmus azért létezik, hogy hatalmat teremtsen ahol nincs, vagy hatalmat erősítsen meg, ahol kevés van.”⁴⁸ Tehát Hoffman is hangsúlyozza politikát befolyásoló szerepét, ami helyi vagy nemzetközi szinten következhet be.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének és az Európai Uniónak nincsen általános érvényű terrorizmus-definíciója, ráadásul az Európai Unió a tagállamok feladatának tekinti a terrorizmus elleni fellépést. A helyzetet nehezíti, ha egy országon belül a szervezetek álláspontja is eltér egymástól. A terrorizmus nemzetközileg elfogadott egységes definícióját nem csak azért nehéz megfogalmazni, mert a terrorizmus egy korszakonként változó fogalom, hanem mert az egyes országok politikai, szociális és vallási érzékenységét is érinti.

A terrorista csoportok általában nemzeti felszabadító mozgalomként deklarálják magukat, azt állítva, hogy ők az elnyomás ellen küzdenek. Ezzel az állítással azonban nagyon kevesen értenek egyet – többnyire csak a mozgalom támogatói.

Közismert mondás, hogy aki az egyik oldalon terrorista, az a másikon szabadságharcos/felkelő.⁴⁹ Ezt nem lehet feltétlenül igaznak tekinteni, mert egyrészt nem minden felszabadító mozgalom alkalmaz terrorista módszereket, másrészt a szabadságharcost el kell határolni a terroristától. Meg kell említeni, hogy minden erőszakot alkalmazó szervezet egyfajta (társadalmi) mozgalomból

⁴⁶ Alex P. Schmid 22 alkotóelemet azonosított, és azok gyakoriságát vizsgálta.

Bruce Hoffman: Inside Terrorism, Columbia University Press, 2006. p. 34.

⁴⁷ Alex P. Schmid kutatásai alapján.

⁴⁸ Hoffman i.m. p. 41.

⁴⁹ Úgy is nevezik őket, hogy 'bona fide' harcosok.

nőtt ki. A felkelő a harc során a terrorizmust, mint eszközt,⁵⁰ a tényleges terrorista szervezet a terrort cselekvési logikaként használja.⁵¹ Mégis azokat a szervezeteket érte a legnagyobb kudarc, amelyek kizárólag terrorista eszközökhöz nyúltak, ugyanis az eredmény az állam és a közbiztonság megerősödése lett.⁵² Jasszer Arafat⁵³ szerint: *aki az igaz ügyért harcol, nem nevezhető terroristának*. Bár a terrorizmus alapvetően pejoratív értelemben használatos fogalom, de „Hogy mit nevezünk terrorizmusnak, az úgy látszik, az ember nézőpontjától függ” – állítja Brian Jenkins.⁵⁴ Mondanivalója nagy igazságot hordoz magában, mert az államnak meg kell határoznia, kivel áll szemben és milyen válaszlépéseket kell végrehajtani ellene – ez pedig a szubjektív megítélésen múlik. Fontos a megfelelő eszközt kiválasztani, a túlzott agresszivitás erőszakspirált indíthat el.

Számos esetben összekeverik vagy azonosnak találják a terroristát a gerillával, mert legtöbbször ugyanazokat az eszközöket alkalmazzák (például merénylet, bombarobbantás). „A gerilla⁵⁵ fegyveres egyének egy számszerűen nagyobb csoportja, amely katonai egységként működik, ellenséges katonai erőket támad, és területeket foglal el és ellenőriz.”⁵⁶

A terroristáknak nincsen szükségük külön területi bázisra, a nagyobb merényleteket általában – de nem feltétlenül – egy idegen országban szervezik meg, az elkövetésre pedig a célországban kerül sor – addig megbújva a társadalomban, ún. *’alvó ügynök’*-ként vannak jelen. A társadalom nem támogatja őket,⁵⁷ mert leginkább puha célpontokat (civilket) támadnak, amivel szándékuk a félelemkeltés, amelyen keresztül a kormányt követeléseik teljesítésére akarják kényszeríteni. A terroristák nem köztörvényes bűnözők, akik önös, anyagi érdekből cselekszenek, sem örültek, akik minden cél nélkül gyilkolnak. A terrorizmus joggal mondható a gyengék eszközének, hiszen nincsen politikai legalitásuk céljaik véghezviteléhez. David Hackworth, amerikai nyugállományú ezredes szerint „Harcolni a terrorizmussal nem más, mint harcolni a rákkal. Csak ott kezelhető, ahol látható – minden megbetegített sejtet el kell pusztítani.”⁵⁸

⁵⁰ Martha Crenshaw megfogalmazásában: *’terrorism as method of action’*. Ilyen típusú szervezet pl.: az ETA és az IRA.

Béres János: Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei, ZMNE, Budapest, Doktori Értekezés, 2008. p. 14.

⁵¹ Martha Crenshaw megfogalmazásában: *’terrorism as logic of action’*. Ilyen típusú szervezet pl.: RAF, Vörös Brigádok. Béres i.m. p. 14.

⁵² Charles Townshend: A terrorizmus, Magyar Világ Kiadó, 2003. p. 34.

⁵³ Palesztin politikus, a Palesztin Felszabadítási Szervezet (PFSZ) vezetője, a Palesztin Autonóm Hatóság elnöke, 2004-ben hunyt el. Nemzetközi terroristaként is körözték, majd 1994-ben megosztott béke Nobel-díjat kapott Simon Peresz-szel és Jitzhak Rabin-nal.

⁵⁴ Tálás Péter: A terrorizmus anatómiája, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2006. p. 59.

⁵⁵ A gerilla kifejezés a spanyol *’guerra’* (háború) szóból ered. A gerilla és partizán használható szinonimaként.

⁵⁶ Tálás i.m. p. 68.

⁵⁷ Az olyan szervezetek, mint a Hamasz és a Hezbollah, rendelkeznek bizonyos mértékű tömegbázissal, mert szociális szolgáltatásokat nyújtanak (például iskolák, kórházak fenntartása), amivel elfogadhatóbbá válik tevékenységük az emberek számukra.

⁵⁸ Sz.n.: Terrorism Quotes

A terrorizmus gyökerei és változó jelentése

A terrorizmus⁵⁹ szó a latin eredetű *terrere*, illetve *deterre* szóból származik, melyek jelentése: megrémíteni, elrettenteni.⁶⁰ A kifejezés a francia forradalom (1789-1799) alatt vált ismertté, akkor még pozitív jelentéstartammal.⁶¹ 1793-94-ben, a jakobinus diktatúra alatt alkalmazták a rendteremtés eszközeként a *régime de la terreur*-t az új kormány hatalmának megszilárdításához.⁶² Robespierre, a diktatúra egyik vezéralakja szerint háborús időben az erénynek terrorral kell párosulnia, hogy a rendet fenntartsa: „A terror igazságtétel, szigorú és hajthatatlan, tulajdonképpen az erény megnyilvánulása.”⁶³ Ez a fajta terror nem véletlenszerű volt, mint manapság, hanem szervezett, és célja egy jobb társadalom megteremtése volt.⁶⁴ Ebben az időszakban az erőszakot morális cselekvésként jelenítették meg, amivel megmutatták, hogy a jövőben hogyan lehet alkalmazni a terrort a hatalom birtokosainak. A francia forradalom a felvilágosodás eszméjére épült, hármas jelszava: Szabadság, Egyenlőség, Testvériség volt, amelyek azonban a forradalom alatt sem valósultak meg, így a hatalom iránti törekvés vezetett a terror alkalmazásához. 1794-ben a jakobinus diktatúra összeomlott, Robespierre-t kivégezték (thermidori fordulat), s ez magával hozta a terrorizmus jelentésének ártértelekését. Innentől számítva a hatalommal való visszaéléssel azonosult. Robespierre halála után a terror mértéke csökkent, alkotmányt dolgoztak ki, majd 1799-ben Bonaparte Napóleon államcsínnyel átvette a hatalmat.

Fontos megemlíteni, hogy a terrorizmus nem a francia forradalommal jelent meg, korábban is léteztek terrorista jegyeket felmutató csoportok, ugyanis az erőszak megléte az emberiséggel egyidős, és a túlélés, a létfenntartás eszköze. Az ókorban a szikarioszok (arámi: rövid kardos, késes) – akik a zélóták egyik alcsoportjaként harcoltak a rómaiak ellen i.e. 1. században – a ruházatukba rejtett kések segítségével követtek el merényleteket rómaiak, illetve gazdag zsidó kollaboránsok ellen. Egyesek az első terroristák között említik a görög Hérosztratoszt, aki felgyújtotta i.e. 356-ban az Epheszoszban álló Artemisz-templomot – az antik világ hét csodájának egyikét –, hogy ismert legyen. A bírák előtt büszkén vállalta a felelősséget tettéért, akik azonban halálra ítélték, és megtiltották, hogy nevét akár említsék is. Ennek ellenére egy Theopompusz nevű történetíró feljegyezte nevét, így az a mai napig az ambiciózus, hírnévért bármit megtenni hajlandó embert takarja. Innen ered a 'hérosztratoszi tett' elnevezés, amely a közösség ellen hiúságból, kapzsiságból elkövetett tettet jelenti.

<http://www.brainyquote.com/quotes/keywords/terrorism.html> 2010.09.03.

⁵⁹ A terrorizmus kifejezést először Edmund Burke használta a XVIII. században.

⁶⁰ Az előbbieken vázoltam, hogy a félelemkeltés, a lélektani hatás elérése a terroristák egyik fő célja.

⁶¹ Az erőszakot morális cselekedetnek minősítették.

⁶² Ebben az időszakban jelent meg a *terreur blanche*, a fehérterror is.

⁶³ Hoffman i.m. p. 3.

⁶⁴ A jobb, igazságosabb társadalom megteremtése számos mozgalomnál ma is célként szerepel.

A középkorból – a keresztes háborúk idejéből – az asszaszinok csoportja emelhető ki, amely iszlám hitű közösség. Nevük az arab *hasisin*, hasisfogyasztó szóból ered. Sok merényletet, orgyilkosságot követtek el, amelyek előtt hasissal kábították el magukat, hogy elég bátorságot gyűjtsenek tetteik végrehajtásához. A szekta alapítójának Haszan ibn Szabaht tekintik, aki a fátimida Billa kalifa fiát, Nizart akarta kalifának. Haszan a Fátimida-dinasztiával a későbbiekben ellenséges viszonyba került, majd ellenséges területen kellett megszerveznie és megtartania a Nizart támogatókat, ezért várakat foglalt el – főként Irakban, Iránban, Szíriában, Libanonban, hogy a támogatóknak biztos bázisa legyen. A központ az iráni Alborz-hegységben található Alamut volt, amely várát 1090-ben foglalta el. Fedajínokat⁶⁵ képzett ki, hogy az iszlám ellenségeit pusztítsák. A támadásokra főként este került sor, amikor a fedajínok csak egy tört vittek magukkal. Ha az ellenség elfogott egy asszaszint, nem sikerült megtörni, hiszen azt hitték el vele, hogy a halál jó dolog, és utána a Paradicsom vár rá. 1217-ben II. András magyar király megindította hadjáratát a Szentföldre, hogy legyőzze az asszaszinokat, de nem járt sikerrel, csak hárman tértek vissza élve. Mindkét csoport, a szikarioszok és a zélóták is az uralkodó réteggel szemben léptek fel, a vak hit irányította őket, ezért az említett két jellemző alapján (uralkodó réteggel való szembenállás, vak hit) hasonlóság mutatható ki az akkori és a jelenlegi terrorista csoportok működése között.

1326 és 1835 között működött az Orgyilkosok (Thug-ok) szervezete, mely több millió embert ölt meg Indiában.⁶⁶ Az első feljegyzés róluk a XV. századból származik, amely meglehetősen félelmetes, agresszív, elvakult képet fest a thugokról. Imádott istennőjük Visnu ellentéte, Káli volt, aki azt kérte híveitől, hogy mindent pusztítsanak, amit Visnu hozott létre, még az embert is. A thugok saját embertársaikat is elkezdtek gyilkolni, de Visnu minden egyes áldozat vércseppjéből embert teremtett, így a thugok nem érték el céljukat. Ezért új módszert találtak ki, a fojtogatást, amihez egy övet használtak, a rumalt. A nőkkel, betegekkel, zenészekkel kivételt tettek, de a férfiakat bárhol, bármikor, ahogy lehetőség nyílt rá, megfojtották. Az áldozatokat mindig elásták vagy kútba dobták. Jól szervezett, zárt szekta volt, amely saját papokkal, kémekkel és futárokkal is rendelkezett, és a XIX. század elején több tízezer tagot vallhatott magáénak. Az 1800-as évek elején az angolok több tucat tömegsírra bukkantak, ezért William Sleeman őrnagyot kérték fel a probléma megoldására, aki feltérképezte az orgyilkosságokat. Saját hírvívő- és futárrendszert hozott létre, hogy a karavánutakat szemmel tarthassa, ugyanis a thugoknak valamiből élniük is kellett, ezért karavánokat nagy számmal támadtak. Sleeman álkaravánokat is szervezett, amivel biztosította a thugok folyamatos elfogását, így a XIX. század első felében teljesen felszámolták a szervezetet, és Káli istennő minden szentélyét elpusztították.⁶⁷ A thugok vakon bíztak hitükben, az alapján gyilkoltak, amely hasonlóságot teszi ideológiájukat a szélsőséges iszlám alapon szerveződött

⁶⁵ Önmagát feláldozó harcos.

⁶⁶ Detre i.m. p. 72. http://portal.zmne.hu/download/bjkmk/bsz/bszemle2007/2/05_detre.pdf 2010.08.30.

⁶⁷ Sz.n.: A fojtogató thugok <http://tulpa.lapunk.hu/?modul=oldal&tartalom=695053&> 2011.01.10.

szervezetekkel, hiszen a thugok és a muszlim terroristák is a vallás jóváhagyása alapján követik el merényleteiket.

A XIX. században, az 1848-as európai forradalmak bukása, a nemzetállamok és az új ideológiák (kommunizmus, marxizmus, anarchizmus) megjelenése után a terrorizmus új korszaka kezdődött meg. Ezen időszak fő képviselője *Carlo Pisacane*,⁶⁸ itáliai politikus, aki megalkotta a *tett propagandája* elméletét,⁶⁹ miszerint az erőszak azért fontos, hogy felsorakoztassa a tömegeket a forradalom mögé. Az elmélet fő követői az anarchisták voltak, először 1876-ban az Anarchista Internacionálé olasz szervezete alkalmazta.⁷⁰ Az anarchisták szerint az állam erőszakosan beleavatkozik az emberek életébe, ezért kormányzatra nincsen szükség, a szociális igazságtalanságot meg kell szüntetni, egyenlőséget kell teremteni. A XIX. század vége és a XX. század eleje a forradalmi terrorizmus időszaka volt. „A forradalom tágabb értelemben minden erőszakos átalakítás, felforgatás, a fizikai éppúgy, mint a politikai és társadalmi életben: szorosabb értelemben az államalkotmánynak erőszakos megváltoztatása.”⁷¹ Alapvetően a társadalmi, politikai és a gazdasági viszonyokra kíván hatni, illetve akarja megváltoztatni a hatalom megragadásával. Marx forradalmi terrorizmusról beszélt, amely véget vet a régi társadalom szenvedésének, és elősegíti egy újabb létrejöttét, Morozov ezen is túllépve, terrorista hadviselést vizionált, míg Lenin ezzel szemben értelmetlennek tartotta a terrorista cselekményeket. A korszakban az erkölcs még jelen volt, hiszen általában tiltott volt véletlenszerűen merényletet végrehajtani – ezt mutatja például Ivan Kaljajev esete, akit Szergej nagyherceg megölésére választották ki. Amikor a hintója közelébe ért, látta, hogy gyermekei is vele tartózkodnak, ezért a merényletet későbbre időzítette, amikor a nagyherceg egyedül volt. De Michael Walzer, amerikai politológus és Carlos Marighella, volt kommunista vezető is kijelenti, hogy a civilek meggyilkolását nem tekinti megengedhetőnek. Alapvetően a terroristák célpontjai a XIX. században a vezető politikai személyiségek (uralkodók, miniszterelnökök, köztársasági elnökök stb.) voltak, civileket kevésbé támadtak

Anarchista szervezatként említhető az orosz Narodnaja Volja (Népakarat),⁷² amelyet 1877-ben alapítottak, hogy a cári hatalmat megdöntsék, ezért a célpontok konkrét személyek voltak, főként a cári családtagok, rendőrfőnökök és kormánytagok – a fölösleges vérontás tiltott volt. A szervezetnek 500 fő volt tagja – köztük Lenin bátyja, Alekszandr Uljanov –, amelyet főleg értelmiségiek támogattak. A társadalom egészéhez szólt, erre két kiadványuk jelent meg:

⁶⁸ Az egyik első itáliai szocialista gondolkodó, Pierre-Joseph Proudhont, az 'anarchizmus atyját' példaképének tekintette.

⁶⁹ Charles Townshend történelem professzor ezt a 'cselekvő propaganda' elméletének nevezi. A lengyel szocialisták 'fegyveres cselekvésnek', a szindikalisták pedig 'közvetlen akciónak' nevezték. Charles Townshend: A terrorizmus, Magyar Világ Kiadó, 2003. p. 65.

⁷⁰ Bruce Hoffman a Narodnaja Volját említi az Anarchista Internacionálé helyett az idézett műve 5. oldalán.

⁷¹ Magyar Értelmező Kéziszótár, Budapest, Könyvmíves Könyvkiadó, i.n. p. 201.

⁷² A szervezet mellett egyik utolsóként még a LEHI (Lohamei Herut Jisrael/Stern Csoport) is terroristának nyilvánította magát.

Narodnaja Volja és a Munkások Lapja. A tagoknak – akik között sok nő volt – a siker érdekében nem szabadott barátságot kötniük, illetve fel kellett készülniük az esetleges kínzásra, ha elfognák őket. Hét merényletet terveztek II. Sándor cár ellen, akit végül 1881. március 1-jén meggyilkoltak, a túlélő merénylőt pedig letartóztatták. A szervezet ezen sikere nem mozgósította a parasztokat, így a terrorista cselekmények nem jártak sikerrel, ami a szervezet meggyengüléséhez vezetett. 1879 és 1883 között több mint 70 per zajlott a szervezet tagjaival szemben, amely a szervezet 1883-as megszűnéséhez vezetett.⁷³ Ezzel terrorizmus hanyatló korszaka kezdődött el, majd a XX. században éledt újjá, Szípijagin belügyminisztert meggyilkolása után. Később megalakult az Anarchista Internacionálé, amelynek egy tagja, a részben magyar származású Czolgosz Leon 1901-ben megölte az Amerikai Egyesült Államok elnökét, William McKinleyt.⁷⁴

Az anarchizmus mellett az egyik nagy mozgatóerő a szervezetek létrejöttéhez a nacionalizmus volt, amely a XIX. század, illetve már a francia forradalomnak is egyik vezető eszméje volt. A nacionalizmus kulcsfogalmai a közös nyelv- és identitás, nemzetté válás, nemzeti függetlenség. Szélsőséges megnyilvánulásában más nemzetek alacsonyabb rendűként való kezeléséhez (fajelmélet) vagy azok leigázásához, háborúhoz is vezethet. A nacionalizmus eszméje alapján alakult például Boszniában a Mlada Bosna, azaz Ifjú Bosznia, mely a Habsburg Birodalom ellen harcolt. Célja Bosznia-Hercegovina Szerbiához való csatolása volt – a szerb nép felszabadítása –, ellenezte annak annexióját, és az Osztrák-Magyar Monarchiára megszállóként tekintett. Tagjai között volt Gavrilo Princip, aki 1914-ben, Szarajevóban meggyilkolta Ferenc Ferdinándot, a trónörökösöt. A szarajevói merénylet tekinthető a leghíresebbnek, amelynek következtében számos tagját letartóztatták, vagy megölték, illetve maga a merénylet ürügyként az I. világháború kirobbanásához vezetett. 1908-ban alakult meg a szerb Narodna Obrana, azaz a Nemzeti Védelem, melynek célja a szerb kultúra és nemzeti törekvések segítése volt. 1911-ben a radikális balszárny kivált, megalapítva a Crna Ruka-t, közismertebb nevén a Fekete Kéz szervezetet.⁷⁵ A leghíresebb, ma is létező szervezatként az ír IRA-t (Irish Republican Army – Ír Köztársasági Hadsereg) és a baszk ETA-t (Euskadi ta Askatasuna – Baszkföld és Szabadság) lehet megemlíteni.

Az észak-ír probléma kezdetének a brit uralom ellen kirobbant 1916-os „húsvéti felkelés” mondható, amelynek élére 1919-ben az Ír Köztársasági Hadsereg állt. Az IRA 1917-ben jött létre, három titkos szervezetből (Ír Köztársasági Testvériség – Irish Republican Brotherhood, Ír Önkéntesek – Irish Volunteers, Ír Polgári Hadsereg – Irish Citizen Army) az Eamon de Valera vezette Sinn Féin politikai párt katonai szárnyaként. Az 1921-es angol-ír egyezmény létrehozta az Ír Szabad Államot – 1949-től Ír Köztársaság –, de hat protestáns megye Ulster

⁷³ 2001-ben Szergej Baburin létrehozta a Narodnaja Volja Nemzeti Ébredés Pártot, amely 2008-ban már politikai mozgalomként működött tovább az Emberek Uniója név alatt.

⁷⁴ Sz.n.: Leon Czolgosz: Biography <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/USAczolgosz.htm> 2010.08.30.

⁷⁵ Tólas i.m. p. 51.

néven brit kézen maradt. Megkezdődött a harc a kisebbségi katolikusok⁷⁶ és a többségi protestánsok között a sziget egyesítéséért, ami napjainkig tart. Az egyik legmeghatározóbb eseménynek az 1972. januári „Véres Vasárnap” tekinthető, amikor brit katonák a katolikus tüntető tömegbe lőttek, és ezzel 13 ember megölték. Az IRA nem hagyta megtorlás nélkül a britek akcióját, 1972. júliusában a „Véres Pénteken” 26 bombát robbantott Belfastban, megölve 9, és megsebesítve 30 embert. Az IRA 1969-ben kettévált, a Hivatalos IRA-ra (Official IRA – OIRA), amely letette a fegyvert, és a nacionalista, Provizórikus IRA-ra (Provisional IRA – PIRA)⁷⁷, amely tovább folytatta a harcot – ma ezt a szárnyat nevezik IRA-nak. 1994-ben létrejött a Folytonos IRA (Continuity IRA – CIRA/INRA), majd 1998-ban a legagresszívebbnek tartott Valódi IRA (Real IRA – RIRA) vált ki a PIRA-ból, amely a Nagypénteki Megállapodás semmiségére és a fegyveres harc folytatására szólított fel.⁷⁸ A szervezet 2006-ban bejelentette a fegyveres tevékenység beszüntetését, amely 2007-ben a katolikus-protestáns párbeszédhez, majd végül az autonóm Észak-Írország megalakulásához vezetett. Láthatóan enyhülési folyamat indult meg egy több mint 30 éves polgárháború után, amit azonban a 2009-ben elkövetett újabb merényletek törtek meg, amelyek elkövetését az IRA – annak ’valódi’ és ’folyamatos’ szárnya – magára vállalta.

Az IRA mellett a legismertebb, illetve azzal szoros kapcsolatban álló nacionalista, szeparatista terrorista szervezet a Baszk Haza és Szabadság. 1959-ben jött létre Frederico Sagredo vezetésével, a kemény kezű spanyol diktátor, Franco tábornok regnálása idején, kiválva a Baszk Nacionalista Pártból, ugyanis a falangista kormány megvonta a baszkok területi és kulturális autonómiáját, amelyet 1936 óta birtokoltak. A szervezet célja az egységes Baszkföld (Euskadi) megteremtése, hiszen a baszkok a Pireneusok mindkét oldalán, spanyol és francia területeken is élnek.⁷⁹ Az ETA a lakosság magas arányú támogatását élvezte, amikor 1961-ben elkövette első sikertelen merényletét. 1968-ban a titkosrendőrség vezetőjét gyilkolta meg, majd 1973-ban a Franco utódjának tartott Luis Carrero Blanco miniszterelnököt. Franco halála és a demokratikus átalakulás (1977) után autonómiájukat visszanyerték, és politikai szárnyuk is megalakult, azonban a szélsőjobboldali Antiterrorista Felszabadító Csoport (GAL) számos ETA-tagot gyilkolt meg, ami az enyhülési folyamatot a visszajára fordította.⁸⁰

⁷⁶ Az IRA a védelmezőjük, amelynek jelszava: ’Szabadságot először, utána békét!’

⁷⁷ 1974-ben kivált belőle az Ír Nemzeti Felszabadítási Hadsereg (Irish National Liberation Army – INLA), amely eltérően a többi szárnytól, marxista ideológiát képviselt.

⁷⁸ Sz.n.: Észak-Írország (Katolikus) Ír Köztársasági Hadsereg (Irish Republican Army, IRA) <http://akv5.wordpress.com/2010/01/07/eszak-irorszag-katolikus-ir-koztarsasagi-hadsereg-irish-republican-army-ira/> 2011.01.20.

⁷⁹ Megemlítendő, hogy a baszkok mellett a katalónok is kisebbségben élnek Spanyolországban, de autonóm terület birtokosai (Katalónia) azon belül, ami számukra kielégítő megoldás. Mindezek mellett nem jött létre katalón terrorista szervezet. Az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok is terrorista szervezetnek tartja az ETA-t, amelynek merényletei több mint 800 halálos áldozatot követeltek.

⁸⁰ Sz.n.: *Spanolország Baszkföld Baszk Haza és Szabadság (Basque Fatherland and Liberty, Basque Homeland and Freedom, Euskadi Ta Askatasuna, ETA)*

Az ETA első fegyverszünetét 1998-ban jelentette be, majd 2006-ban, amikor az enyhülés jeleként értékelhetőek, de ezeket általában megszegte, terrorcselekményeket követett el. 2010-ben, illetve 2011-ben a szervezet kijelentette, hogy át akarja venni az írt mintát, miszerint politikai, békés eszközökkel kíván élni, így újabb, de tartós fegyverszünetet jelentett be. A szervezet meggyengült, folyamatosan tartóztatják le tagjait, vezetőit, ennek ellenére a spanyol kormány továbbra sem tárgyal az ETA-val. A gyengeségüket fokozza, hogy a baszk közösség is ellenzi, hogy erőszakkal jöjjön létre a független Baszkföld. 2011 januárjában Sarkozy-Zapatero találkozóra került sor, ahol a francia elnök továbbra is szoros támogatásáról biztosította a spanyol kormányfőt a terrorizmus elleni küzdelemben.

Az anarchizmust és a nacionalizmust követően a XX. század első felében kialakult a fasiszta Olaszország, a náci Németország, a sztálinista Szovjetunió, amely magával hozta a terrorizmus átalakulását. Már nem a vezetők ellen irányult, hanem a vezetők alkalmazták a polgári lakossággal szemben.⁸¹ Mussolini, olasz fasiszta politikus kijelentette, hogy terrort soha nem alkalmaznak, csak a káros, veszélyes elemeket távolítják el. Tehát a kormány állami monopóliumként tekint az erőszakra, jogos alkalmazásnak tekinti, és meghatározza kit tart annak és kit nem. A második világháború elmúltával a terrorizmus újjáéledt, s forradalmi jelentéstartama dominált, erkölcsi szabályok nélkül. Célpontokat véletlenszerűen választottak, csoportokat és civileket is támadtak, repülőgépeket tértettek el, bombákat robbantottak nyilvános helyeken. A támadások intenzitása fokozódott és pusztítóbbá vált. 1948-ban Izrael állam létrejöttével elindította az arab háborúk sorát, illetve újtárra indította a palesztin terrorizmust. A terrorizmus jelenlegi formájának létrejöttéhez az 1960-as évek ellenállási mozgalmai szolgáltattak alapot. Az 1968-as diáklázadásokat követően szélsőbaloldali szervezetek sora alakult meg, mint a Vörös Hadsereg Frakció (RAF), a Japán Vörös Hadsereg, illetve a Júnus 2. Mozgalom.⁸² A RAF, más néven a Baader-Meinhof Csoport, baloldali diákszervezetként alakult meg, amely a rendszer felbomlasztásáért küzdött fegyveres úton, áruházakat felégetve, államhivatalnokokat, olykor civileket meggyilkolva. Többgenerációs szervezetként sikeresnek mondható, de az 1990-es évek folyamán meggyengült, ami végül feloszlásához vezetett. Az 1970-es években azonban Argentínában, Görögországban az úgynevezett halálbrigádok félemlítették meg a hazai lakosságot.⁸³ Az 1979-es iráni iszlám forradalom pedig hozzájárult a vallási fundamentalizmus megerősödéséhez, és megnyitotta az utat az iszlám alapú terrorizmus előtt, mely ma főként az Oszama

<http://akv5.wordpress.com/2010/01/07/spanyolorszag-baszkfold-baszk-haza-es-szabadsag-basque-fatherland-and-liberty-basque-homeland-and-freedom-euskadi-ta-askatasuna-eta/> 2011.01.20.

⁸¹ Townshend i.m. p. 52.

⁸² 1968-ban diáklázadások sora söpört végig az Egyesült Államokon, Európán és Japánon. Céljuk volt egy jobb rendszer kialakítása, az elnyomás megszüntetése, a demokrácia erősítése, jogok követelése. A csalódott diákok a jobb rendszer reményében csatlakoztak a baloldali radikális szervezetekhez.

⁸³ Szolgálaton kívüli civil ruhás biztonsági és rendőrtisztek. Az állam is alapvetően terrort alkalmazott, a halálbrigádok ezt az elnyomó erőt fokozták.

bin Laden vezette al-Kaida elleni háborúban – Obama elnök színre lépése óta küzdelemmé módosítva – nyilvánul meg.⁸⁴

Az 1900-as évek első feléig a bombarobbantások, levélbombák, emberablások, orgyilkosságok domináltak, majd a második felében megjelentek a repülőgép-eltérítések, amik a későbbiekben a globalizáció megjelenésével és elterjedésével meghatározó mértéket öltöttek. A globalizáció alapvetően átalakította, kiszélesítette a terroristák mozgási körét, akár a médiával vagy internettel való kapcsolatára gondolva – a terrorizmus egyre erőszakosabbá vált. Megújult, nemzetközivé vált, ami legfőképpen a pusztítás mértékével jellemezhető – jelentősen megnőtt, de emellett a politikai és az ideológiai indíttatást a vallási törekvések váltották fel. Az *új terrorizmus* fő jellemvonásai, hogy olcsón végrehajtható merénylettekkel is nagy sikert lehet elérni (minimális befektetés – maximális haszon elv), a hawala-rendszer⁸⁵ alkalmazása a hivatalos pénzügyi rendszerek helyett, illetve a média és az internet nagyfokú használata, felhasználása. Számos szakértő 'demokráciával érvelt' a terrorizmus ellen, ami tévesnek bizonyult, hiszen a demokrácia nem gyógyír a terrorizmusra, ugyanis egy szabad államban még szabadabban működhet az. Így Luigi Bonante, olasz újságíró megállapítása, hogy „Napjaink terrorizmusa azon értékítéleteink egyikét sebzi meg, amelyekkel mindannyian egyetértünk – vagyis azt, hogy a demokratikus berendezkedésnél nincs jobb.” már 1978-ban helyesnek bizonyult.⁸⁶

Összegezve elmondható, hogy a terrorista szervezetek csoportosításánál meg kell különböztetni az államilag támogatott terrorizmust – ahol maga az állam alkalmaz terrort⁸⁷ –, a nem államtól. Az állami terrorizmus fénykorát a második világháború, illetve a hidegháború alatt élte (Gestapo, SS, ÁVH), ma már az állami szint alatti szervezetek váltak központi szereplővé, amelyek közül néhányat (például Hamasz, Hazbollah) bizonyos államok támogatnak (például Irak, Irán). Nem állami szinten megkülönböztetünk egyéni, anarchista, nacionalista, vallási, politikai (szélsőbal, illetve szélsőjobb) indíttatású szervezeteket. Nehezen besorolható az öko-, narkó- és cyberterrorizmus a fentebb említett kategóriákba, hiszen azok a globalizálódó világ új 'termékei'.

Ezek alapján elmondható, hogy a terroristák motivációja különböző, hiszen egyesek nemzeti jogaikat szeretnék érvényesíteni, mások a társadalom újjászületését kívánják elérni az iszlám által, de vannak olyan szervezetek, amelyek a környezetért, illetve az állatok jogaiért küzdenek.⁸⁸ Ami mindegyikről elmondható, hogy maximális publicitást akarnak. A terrorista és áldozata közötti kapcsolat az időpont, ugyanis az áldozattal (merénylet) akarja eljuttatni az üzenetet

⁸⁴ 1979-et egyfajta fordulópontnak lehet tekinteni, az iszlám alapú terrorizmus megújulásának.

⁸⁵ Informális pénzáttutaló rendszer, amely a bizalmon alapul.

⁸⁶ Townshend i.m. p. 85.

⁸⁷ Mivel maga az állam „terrorista”, állami terrorizmus csak diktatúrában valósul meg – napjainkban főként Afrika, Latin-Amerika és a Közel-Kelet államai tartoznak ide –, az ellenzéki mozgalmakat kezdetleges formájukban elfojtják.

⁸⁸ Nemzeti jogaiért, nemzeti otthon megteremtéséért harcol a baszk Euskadi ta Askatasuna (ETA) Spanyolországban, az iszlám nevében az al-Kaida követ el merényleteket a világon, a környezetért az Earth Liberation Front (ELF), míg az állatok jogaiért az Animal Liberation Front (ALF) harcol.

(szervezet célja) a valós célcsoportnak. Jogosan vonta le a következtetést két évtizeddel ezelőtt Brian Jenkins, hogy „*A terrorizmus színház.*”⁸⁹ Az üzenet eljuttatására pedig a legalkalmasabb közeg a média.⁹⁰ A terroristák a kommunikáció legmodernebb eszközeit alkalmazzák (laptop, mobiltelefon, internet, CD, DVD stb.), és a világhálón is képesek terrorista sejteket, merényleteket megszervezni. Az interneten számos bomba elkészítésének receptje, terrorista merényletek videóí, illetve arra buzdító videók és terrorista kézikönyvek találhatók. A médiának szüksége van a terrorizmusra, mert a hírversenyben elsőséget akar, de a terrorizmusnak is szüksége van a médiára, mert az biztosítja számára a nyilvánosságot, ami nélkülözhetetlen létehez. Megállapítható, hogy a média nagyban hozzájárul a terroristák megítéléséhez, üzeneteik közvetítéséhez, létezésük garantálásához. Továbbá, ha feltételezzük, hogy szimbiotikus kapcsolat állapítható meg a két fogalom között, akkor elmondható, hogy a terroristák elsődleges célpontja a média. Az áldozat egy eszköz, hogy elérjék céljukat, a nyilvánosság előtt való szereplést.⁹¹

Vallás és terrorizmus

A már említett iráni iszlám forradalom nagymértékben hozzájárult a vallási fundamentalizmus újjáéledéséhez és az iszlám alapú terrorizmus térhódításához. Azonban a vallási terrorizmus nem új jelenség, már az asszaszinok, a zelóták és a thugok is a hit alapján követték el merényleteiket.

Napjainkban az iszlámot azonosítják a terrorizmussal, de léteznek ezen kívül zsidó és keresztény alapú terrorista szervezetek is. Meir Kahane rabbi hozta létre az 1970-es években a *Kahane Chai* (Kach) – Kahane él – szervezetet, amelynek céljai között szerepelt Nagy Izrael létrehozása, illetve az arabok kiűzése a területükről. Kahane lényegesnek tartotta az utóbbiak kiirtását, és kijelentette „Fontos, hogy tudják mit jelent a 'Kahane' név az araboknak. Terrort jelent.”⁹² A rabbi szerint, aki életét áldozza az igaz hitért, azt hősnek és mártírnak fogják tekinteni.⁹³ Kahanet 1990-ben megölték, a szervezetet pedig 1994-ben terroristának nyilvánították és betiltották.

Az 1970-es években alapították a *Posse Comitatus*, amerikai szélsőjobboldali szervezetet. Az amerikai kormányt nem ismerték el, az adófizetést megtagadták, számos alkalommal tüntettek. Kezdetben nem alkalmaztak erőszakot, de 1982-ben két szövetségi marsallt öltek meg. A nemzet feletti zsidó összeesküvést vizionálták, ami még erőszakosabbá tette a szervezetet. A Posse Comitatus

⁸⁹ Hoffman i.m. p. 32.

⁹⁰ „Médiának nevezzük a kommunikáció bármely eszközét, amely biztosítja egy közlemény eljuttatását egy közlőtől a fogadóig, függetlenül attól, hogy a kommunikációban résztvevők egyének vagy csoportok. Ilyen értelemben bármilyen eszköz, amely egy információt téren és időn át juttat el egy forrástól a fogadóhoz, a kommunikáció médiumának tekinthető.” Sz.n.: Szótár plurális társadalmaknak: Média <http://tarstudszoar.adatbank.transindex.ro/?szo=49> 2010.09.04.

⁹¹ A média és a terrorizmus kontextusában célként értelmezhető a nyilvánosság, hiszen az biztosítja céljaik megismertetését.

⁹² Hoffman i.m. p. 98.

⁹³ Hoffman i.m. p. 101.

alapján alakultak meg az 1990-es években az amerikai milíciák (Michigan Militia, Militia of Montana, Indiana Militia stb.) és támadták az amerikai kormányzatot. De nem csak csoportok, személyek önmaguk is elkövettek merényleteket, mint Timothy McVeigh, amerikai veterán. Az ő nevéhez fűződik az 1995. április 19-én Oklahoma városában elkövetett bombarobbanás az Alfred P. Murrah szövetségi épület ellen, ami a 2001. szeptember 11. előtti legvéresebb merényletnek tekinthető.⁹⁴

Érdemes megemlíteni még a Shoko Asahara által 1984-ben alapított *AUM Shinrikyo* (Legfelsőbb Igazság) – újabb nevén *Aleph*. Asahara a világ végének eljövételét hirdette, szerinte az Amerikai Egyesült Államok „A Gonosz”, majd 1987-ben kijelentette, hogy 1999 és 2003 között nukleáris háború fog bekövetkezni. Állítása szerint Shiva istentől kapta az üzenetet, hogy ő a kiválasztott Isten seregének vezetéséhez, aki majd megmenti követőit a világ vége eljövetelekor. A szervezet felelős az 1995-ben, a tokiói metróban bekövetkezett szarin gázos támadásért, ami szerencsére kevés halálos áldozattal járt.⁹⁵ Még ebben az évben betiltották a vallási szervezetet, 2004-ben pedig kivégezték vezetőjét, Asaharat.

1980-ban négy terrorista szervezet volt vallási indíttatásúnak tekinthető, de ez a szám exponenciálisan nő. 2004-ben már 52 szervezet (46 %) tekinthető annak, míg 32 (28 %) baloldali, és 24 (21 %) nacionalista/szeparatista szervezet,⁹⁶ és napjainkra ez az összetétel még inkább változott – a vallási indíttatású szervezetek javára. 1995-ben Jitzhak Rabin gyilkosa – Jigal Amir – azt mondta, hogy „Nem sajnálom. Egyedül követtem el, amit tettem, Isten utasításából.”⁹⁷ Összegezve elmondható ezekről a szervezetekről, hogy saját értelmezésük szerint a vallásuk engedélyezi az erőszakot – egyfajta áldást ad rá –, és ennek tudatában cselekednek.

Az iszlám civilizáció és a Nyugat

Mohamed tanának hívei, a muszlimok nem tekintik új vallásnak az iszlámot, hiszen a próféta az „ősvallás”-t formálta véglegessé. Az iszlám jelentése alapvetően Isten akaratának való alávetés, és jelmondata: „*Nincs más Isten Allahon kívül, és Mohamed az ő prófétája.*”⁹⁸ Az iszlámot általánosságban „totális rendszer”-nek, életmódnak tekintik, ugyanis az élet szinte minden területére kiterjed, hiszen jogrendszer, gazdasági és politikai rendszer, erkölcsi kódex is egyben. A Mohamed által terjesztett vallás, az iszlám, gyorsan és rugalmasan terjeszkedett, míg a birodalom túlzottan decentralizálttá nem vált.

⁹⁴ A robbantás 168 halálos áldozatot követelt – ebből 19 gyermek – és 680 főt sebesített meg. McVeigh 2001-ben halálos injekcióval kivégezték, tettestársát –Terry L. Nichols –, aki segítette a bomba elkészítésével, életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték.

⁹⁵ A merénylet a bioterrorizmus kategóriájába tartozik, amire azóta az Egyesült Államok jóval több figyelmet fordít.

⁹⁶ Hoffman i.m. p. 86.

⁹⁷ Hoffman i.m. p. 82.

⁹⁸ Hunyadi László- A világ vallásföldrajza <http://termtud.akg.hu/okt/9/azsia/izlam.htm> 2010.09.13.

Ezek után az arabok helyét a törökök vették át az iszlám terjesztésében, amikor a vallás elvesztette rugalmasságát. A túlzott hódítások és az iszlám, mint egyedüli és örök vallás uralma a birodalom egységét csökkentette, majd pedig tönkretette. Az európai hatalmak bevonultak a térségbe, felosztották maguk között a területet, és jelen voltak, míg azok függetlenné nem váltak. Az iszlám és az arabok helyét a kereszténység és Európa vette át, amit az iszlám világ máig nem hajlandó elfogadni. Az iszlám vallás és annak totalitása a kívülálló számára érthetetlen és szigorú. Az európai emberek kevésbé foglalkoznak vele, előítéletekkel kezelik, miszerint muszlim ember és terrorista egyet jelent – az iszlám vallást tekintik terroristának –, amely alapvetően téves megközelítés.

Az eddigi nagyhatalmi versengést a *civilizációk összecsapása* váltja fel, és a jövő háborúi a civilizációs törésvonalak mentén fognak kialakulni. Ezt a hipotézist vázolta fel 1993-ban a Foreign Affairs c. folyóiratban *Samuel P. Huntington*, amerikai tudós.⁹⁹ Huntington az emberiség történelmét civilizációk sorával írja le, amivel bemutatja, hogy a civilizációk halandók és változnak. A világpolitika szereplői napjainkban is a nemzetállamok maradtak, amelyek azonban már civilizációkba tömörültek. Huntington nyolc civilizációt különböztet meg: kínai, japán, hindu, iszlám,¹⁰⁰ ortodox, nyugati,¹⁰¹ latin-amerikai, afrikai.

Az iszlám civilizáció bölcsője a Közel-Kelet.¹⁰² A térség megosztottsága és konfliktusossága évezredek óta mit sem változott, napjainkban is a folyamatos feszültség és a háborús helyzet jellemző rá. Itt alakult ki és dőlt össze számos nagy birodalom,¹⁰³ közülük ki kell emelni az arabok és törökök térségre kifejtett hatását. Az első világháború alatt Nagy-Britannia és Franciaország felosztották egymás között a területet, majd a második világháború után létrejött az önálló zsidó állam, Izrael.¹⁰⁴ Megalakulásának másnapján már megindult az I. arab-izraeli háború (1948-49), amelyet még négy másik követett (1956, 1967, 1973, 1982),¹⁰⁵ de ide sorolható napjainkból a 2006-ban és a 2008-ban lezajlott háború is.¹⁰⁶ A békefolyamat az 1970-es években kezdődött és tart napjainkig, mert hol megszakadnak, hol újrakezdődnek a tárgyalások.

⁹⁹ Könyv formában 1996-ban jelent meg „*A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*” címmel, és Francis Fukuyama „*A történelem vége és az utolsó ember*” c. művére reagált, cáfolva, hogy a történelem végéről beszélhetnénk.

¹⁰⁰ Az iszlámon belül pedig több kultúra, alcivilizáció létezik: arab, perzsa, török, maláj.

¹⁰¹ Európa, USA, Ausztrália, Új-Zéland, ill. a volt szovjet keresztény tagköztársaságok tartoznak ide.

¹⁰² Amerikai értelmezés szerint a Közel-Kelet térségéhez tágabb értelemben a Nyugat-Szahara – bár vita tárgyát képezi –, Marokkó, Algéria, Tunézia, Líbia, Egyiptom, Palesztin Hatóság, Izrael, Libanon, Ciprus, Törökország, Szíria, Irak, Jordánia, Szaúd-Arábia, Kuvait, Bahrain, Katar, Egyesült Arab Emírátságok, Omán, Jemen, Dzsibuti tartoznak. Mellettük iszlám ország még Indonézia, Pakisztán, India.

¹⁰³ Egyiptomi -, Óbabiloni -, Asszír -, Újbabiloni -, Perzsa Birodalom. Ezeket követte a Római - és végül a Török Birodalom.

¹⁰⁴ 1917-ben a Balfour-deklaráció szorgalmazta egy palesztin zsidó otthon létrehozását, míg az 1947. 181. sz. ENSZ-határozat Palesztinában egy zsidó és egy palesztin állam létrehozását irányozta elő.

¹⁰⁵ Egyes szakértők a két intifádát is ide veszik (1987-1993, 2000-2005).

¹⁰⁶ A 2011. januári történések és azok későbbi következménye alapján ez a számsor lehetséges, hogy bővülni fog.

A nemzet és az állam határai nem esnek egybe, nem alakult ki nemzeti identitás, ami táptalajt teremt a különböző terrorista szervezetek létehez. Cionista¹⁰⁷ szervezetek jöttek létre az 1940-es években, mint a Lohamei Herut Yisrael /LEHI/ a Stern Csoport (Izrael Szabadságának Harcosai), amely szinte utolsóként tartotta terroristának magát.¹⁰⁸ Megemlíthető még az Irgun, melynek első vezetője – Menachem Begin – a későbbi miniszterelnök volt. A cionista szervezetek mellett ekkor jött létre, és kezdett teret nyerni a palesztin terrorizmus, hogy az Izrael által elvett területeit visszaszerezze, illetve Izraelt megsemmisítse. Ide sorolhatók olyan szervezetek, mint a Fatah, a Palesztin Felszabadítási Szervezet (PFSZ), a Fekete Szeptember, az Abu Nidal Szervezet vagy a Hamasz. A Hezbollah vezetője, Mohamed Husszein Fadlallah rámutatott, hogy Libanon megszállása – 1982-ben Izrael által – volt a Nyugat-ellenesség megtestesítője: „Ez az invázió szembe kellett nézzen az iszlám ’tényezővel’, amelynek gyökerei az iráni iszlám forradalomban, Iránban találhatóak. A konfliktusok közös nevezőjeként Amerika említhető. A térség problémái mögött Amerikát sejtették, mint a nagy bosszúállót, az Izraelnek és a helyi reakciós-rezsimnek nyújtott segítség következtében...”¹⁰⁹

A nagy ellenségnek számító nyugati civilizáció a VIII.-IX. században jött létre, folyamatos hódításainak köszönhetően számos civilizációval került kapcsolatba. A Nyugat több száz éves hódításai megerősítették azt az elképzelését, miszerint minden civilizációnak át kell vennie az általa képviselt értékeket. Kína és Japán sokáig elutasították ezeket az értékeket,¹¹⁰ míg Törökország a XX. század elején magáévá tette őket. Ahogy más civilizációk erősödtek, a Nyugat ezzel együtt gyengült, ezért a XVIII.-XIX. században modernizációra volt szüksége, hogy belső pusztulását megállítsa.¹¹¹

Napjainkban a vallás – főként az iszlám – az a mozgóerő, amibe az emberek hitüket vetik a jobb jövő érdekében. Az Iszlám és a Nyugat mindig is ellenségnek tekintette egymást, ezt történelmi múltjuk is bizonyítja.¹¹² Ezért sok konfliktust okozhat, hogy két civilizáció, amelyek egyetemesnek tekintik magukat, ténylegesen is azzá akarnak válni. Az alábbi táblázatban az iszlám és a nyugati civilizáció összehasonlítása látható a főbb jellegzetességek, szempontok alapján, melyek által megmutatkoznak az alapvető ellentétek:

¹⁰⁷ A cionizmus lényege a zsidó nemzeti otthon létrehozása Palesztinában.

¹⁰⁸ Ma már a szervezetek szándékosan olyan neveket választanak, amelyek felszabadító jelleget kölcsönöznek nekik. Ma alapvetően egy terrorista szervezet sem ismeri el, hogy terrorista.

¹⁰⁹ Hoffman i.m. p. 91.

¹¹⁰ Például individualizmus, demokrácia, szabad piac.

¹¹¹ Samuel P. Huntington: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1999. p. 299.

¹¹² Az egyik oldalon keresztes háborúk, míg a másikon dzsihad.

	Nyugat	Iszlám
központi elem	egyén (individuum)	közösség (umma)
államforma	köztársaság	köztársaság vagy monarchia vagy teokrácia
állam jellege	demokratikus	militarista
vallás	monoteista, keresztény	monoteista, muszlim
alapvető cél	keresztény értékek terjesztése és innováció	iszlám értékek terjesztése és tradíció
terrorizmus szerepe és célja	szerepe kisebb, inkább célpont	szerepe jelentős, a Nyugat ellen
olajkincs	csekély, importra szorul	jelentős, exportőr
nemzet és állam	általában egybeesik	széttagolt

2. sz. táblázat – Az iszlám és a nyugati civilizáció összehasonlítása
készítette: Himer Nóra Vivien

Az iszlám vallásnak, amely a kereszténység mögött a második legnagyobb, napjainkban négy fő terjedési területe van: Európa, Észak-Afrika, Közép- és Dél-Kelet-Ázsia,¹¹³ így körülbelül 1,3 milliárd hívővel rendelkezik globális szinten, ami a Föld népességének több, mint 1/6-od része.¹¹⁴ Az iszlám világ a kőolaj készletének 2/3-a felett gyakorol ellenőrzést, ami felértékeli a térség geopolitikai szerepét. Az állandó hódítások, háborúk következtében militarista jellege felerősödött, nukleáris fegyverek előállítására törekszik.¹¹⁵

A két civilizáció univerzitásra való törekvése következtében a múltban – akár a jelenben – számos konfliktus volt jelen közöttük, illetve az eltérő kultúra és értékrend miatt ez prognosztizálható a jövőjükre nézve is. A kőolajkincs feletti ellenőrzésért háborúk törtek és törnek ki, melyek civilizációs háborúkká válhatnak,¹¹⁶ ezért fontos a kompromisszumok keresése. Mivel globális civilizáció nem valószínű, hogy kialakul – ha igen, akkor sem biztos, hogy a Nyugat vezetésével –, fontos az eltérő értékrend és kultúra megértése, a törésvonal-háborúk megelőzése, és a nemzetközi rend fenntartása.

Az iszlám és a terrorizmus

Az iszlám alapú terrorizmus egyik elméleti alapja a *fundamentalizmus*, ami a fundamentum – alapot, alap – szóból származik, a dogmákhoz való ragaszkodást jelenti, és az iráni iszlám forradalom óta terjed erőteljesebben.¹¹⁷

¹¹³ Béres i.m. p. 18.

¹¹⁴ A legnagyobb muszlim népességgel Indonézia rendelkezik, ami 200 millió fő, Európában számuk 15-20 millió, míg az Amerikai Egyesült Államokban élnek a legkevesebben, 3-5 millió fő.

¹¹⁵ Ez megrémíti az államokat, és fegyverkezési versenyt generál, ami pedig redukálja a biztonságot - *John Herz biztonsági dilemma koncepciója* alapján.

¹¹⁶ Huntington az I. Öböl-háborút annak nevezi, mivel az Amerikai Egyesült Államok fegyveres erővel avatkozott be egy muszlim konfliktusba. Huntington i.m. p. 420-421.

¹¹⁷ A fundamentalizmus mellett megemlíthető a *vahhabizmus* – szunnita radikális irányzat –, ami a XVIII. században alakult ki, Mohamed ibn Abd al-Vahhabot tartják megalkotójának. Nagy hatással volt rá a XIV. századi hanbalita jogtudós, Ibn Tajmijja tanítása, aki az iszlám gyökereihez való visszatérést hirdette. Vahhab szerint az iszlám visszasüllyedt a dzsáhilíja állapotába, ezért

Az iszlám fundamentalizmus – másképpen iszlámizmus – az iszlám gyökereihez való visszatérést, a Korán megváltoztathatatlanságát jelenti.¹¹⁸ A Nyugat fejlődésével és hódításaival az iszlám nem ért egyet, inkább az „aranyidőkbe” kell visszatérni, azaz a már említett vallási gyökerekhez. A változtatás szükségességére, az innovációra épül a fundamentalizmus ellentéte, a *modernizmus*. Anvar Abdel-Malek egyiptomi szociológus meghatározása szerint az iszlám fundamentalizmus a hit forrásaihoz való visszatérést jelent, a liberális modernizmus pedig a nyugati civilizáció újjászületésének tapasztalatait kívánja átemelni az iszlám világba. Célja egy modern európai vagy észak-amerikai állam létrehozása.¹¹⁹ A fundamentalizmus tehát szemben áll a globalizációval, és az európai kultúrkörben pejoratív kifejezésnek számít. De alapvetően a problémát nem a fundamentalizmus, hanem annak radikális változata jelenti. Fazlur Rahman, muszlim tudós elveti a fundametalista-modernalista megközelítést, szerinte az iszlám fő áramlatai: tradicionalista-konzervatív-fundamentalista, neofundamentalista, modernista, szekularista.¹²⁰ Cristopher Lasch, amerikai történész a Nyugat hibájának tekinti a fundamentalizmus felé fordulást, és ennek okaként említi, hogy „a nagy, szervezett egyházak, a protestáns és katolikus egyházak egyaránt kudarcot vallottak. Az elvilágiasodás szellemének estek áldozatul, ezért a nép, jobb híján a „fundamentalizmus” felé fordul... Hívei olyan igények kielégítését keresik, amelyeket a kapitalista társadalmak nem vettek tudomásul... Amiről szó van, az igazi közösség, az állandóság, a tekintélyi szóval történő erkölcsi vezetés ígé-nye. Az a vágy, hogy az életet rend és értelem töltsen meg, hogy az ember komoly lelkeséget igénylő fegyelemben részesüljön, s hogy olyan ügy szolgálata s szentelje életét, amely értékesebb, mint egyedi önmaga.”¹²¹

Az iszlám alapú terrorizmus anyaszervezeteként tekintenek a Muszlim Testvérek Szervezetére (al-Ikhvan al-Muszlimún), amelyet 1928-ban Haszan al-Bana alapított Egyiptomban. Vezérelvük, miszerint „Isten a mi végcélunk, a Próféta a vezetőnk, a Korán az alkotmányunk, a dzsihád az utunk, és számunkra Istenért meghalni a legnagyobb dicsőség!”¹²² alapvetően megjeleníti a vallási (iszlám) terrorizmus lényegét. A szervezet megalakulásának indítéka, hogy 1914-ben Törökország belépett a világháborúba a központi hatalmak oldalán, ennek következtében Nagy-Britannia protektorátussá nyilvánította Egyiptomot, majd az ország függetlensége visszanyerése (1922) után is erős brit befolyás érvényesült. Törökországban 1923-ban kikiáltották a köztársaságot, így a kalifátus rendszerét 1924-ben megszüntették. Ezért Bana céljai között szerepelt

fontos a Tajmijja által hirdetett hit gyökereihez való visszatérés. Tanainak központjában a *tauhid* – egyistenhit – szerepel, illetve a Korán megtisztítása. Szerinte a Koránban minden egyértelműen meg van fogalmazva, elveti annak túlmagyarázását és megújítását. Fontosnak tartja a fényűzés kerülését, az ereklyék és szentek tiszteletét bűnnek tekinti, és kiemelendő fontosságot tulajdonít a hitetlenek elleni harcnak. Napjaink egyik leghíresebb vahhabitája Oszama bin Laden.

¹¹⁸ Léteznek keresztény és zsidó fundamentalisták is.

¹¹⁹ Rostoványi Zsolt: Mit kell tudni az iszlámról?, Budapest, Kossuth Kiadó, 1983. p. 41-42.

¹²⁰ Rostoványi i.m. p. 43.

¹²¹ Sz.n.: Fundamentalizmus <http://www.terebess.hu/keletkultinfo/fundam.html> 2010.09.22.

¹²² Galgóczi István: A Muszlim Testvérek p. 163.
<http://portal.zmne.hu/pls/portal/url/ITEM/88AAAC4632192065E040E0C1044C16B7>. 2010.09.25.

a megszüntetett kalifátus és az iszlám vallás, jog, erkölcs visszaállítása; a brit gyarmati uralom elleni fellépés, a társadalmi egyenlőtlenségek megoldása. Kezdetben az erőszakmentesség jellemezte a szervezetet, de mivel céljai nem valósultak meg, erőszakos eszközökhöz folyamodott, majd ennek következtében 1954-ben illegalitásba kellett vonulnia. Később több „testvér-szervezet” is alakult – amivel az al-Ikhvan pániszlám szervezetté vált –, Szudánban, Szíriában, Palesztinában, Törökországban, Jordániában, Pakisztánban és Iránban.¹²³ A szervezet fő ideológusaként tekintenek Szajjid Kutb-ra, aki járt az Amerikai Egyesült Államokban, ahol – állítása szerint – a luxus, csillogás és a szexualitás mértéktelensége várta, amiért elítélte a Nyugatot.¹²⁴ Az értékek és a lélek hiányáról beszélt, ezért szerinte a materializmus és az iszlám küzdelmében az utóbbi fog győzedelmeskedni. Kijelentette, hogy: „Az európai és az amerikai fehér ember az első számú ellenségünk. A fehér ember lábbal tapos bennünket, miközben mi az ő civilizációját, egyetemes elveit és nemes céljait tanítjuk gyermekeinknek... Csodálatot és tiszteletet oltunk gyermekeinkbe az Isten iránt, aki becsületünket tapodja és szolgaságba taszít. Vessük el inkább a gyűlöletet, undor és bosszú magvait e gyermekek lelkében. Tanítsuk őket már a bölcsőben arra, hogy a fehér ember az emberiség ellensége, akit az első adandó alkalommal el kell pusztítani.”¹²⁵

Egyiptomban a Testvéreken kívül számos más szervezet is alakult, mint például az Iszlám Csoport (al-Gama’a al-Islamijja). A szervezet ideológiája a Muszlim Testvérek elgondolásán alapul, miszerint iszlám államot kell létrehozni, és az egyiptomi kormányt meg kell dönteni. A Testvérekkel ellentétben nem hisznek a békés, diplomatikusan megoldásokban, véleményük szerint csak erőszakkal – dzsihád – lehet céljaikat elérni. Merényleteik célpontjai turisták, egyiptomi titkos ügynökök, rendőrök és civilek. Központi területüknek tekinthető Dél-Egyiptom, Kairó, Alexandria, de sejtjeik jelen vannak Ausztriában, Afganisztánban és az Egyesült Királyságban is. A szervezetet Irán, Szíria, Líbia, Szudán és egyes afgán csoportok támogatják. Az Iszlám Csoport mellett megemlíthető az al-Dzsihád, amelyet az al-Kaida második számú vezetője, dr. Ajman al-Zavahiri alapított. Céljuk megegyezik az eddig említett szervezetek céljaival – iszlám állam alapítása, egyiptomi kormány megbuktatása –, de fontosnak tartják az amerikai és egyiptomi létesítmények támadását bel- és külföldön egyaránt.

Napjaink legismertebb és leghatásosabb szunnita terrorista szervezete, illetve hálózata a hidegháborús érában, az 1980-as évek végén alakult, *Oszama bin Laden* vezetésével. Bin Laden célja az Amerikai Egyesült Államok, Izrael, de alapvetően a Nyugat pusztítása, és ezek alapján úgy határozta meg szervezeti, hogy „A konfrontáció, amire mi a hitehagyott rezsimek ellen törekszünk,

¹²³ A szervezet tagja többek között az Iszlám Ellenállási Mozgalom – közismert nevén *Hamasz* –, az Iraki Muszlim Testvériség, de kiemelhető a Szíriai Muszlim Testvérek is.

¹²⁴ A Nyugat iránti gyűlöletét hevítette a brit megszállás, illetve radikalizálta nézeteit.

¹²⁵ Lawrence Wright: *Magasba nyúló tornyok*, Tercium, 2008. p. 30.

nem ismeri a szókratészi vitákat, (...) a platóni ideákat, (...) sem az arisztotelészi diplomáciát. De ismeri a golyók párbeszédét, a gyilkosságok, robbantások és a pusztítás ideáit, valamint az ágyú és a géppuska diplomáciáját.”¹²⁶ Azt gondolja, hogy nemzetközi összeesküvés szerveződött az iszlám ellen, amelyet békés eszközökkel nem lehet megoldani, de Isten vele van, és győzni fog. Bin Laden szerint „A terrorizmus olykor ajánlatos, néha pedig elvetendő. Megfélemlíteni egy ártatlan civilt, terrorizálni őt elvetendő, mint ahogy az is, ha igaztalan célok érdekében terrorizálunk embereket. Viszont elnyomókkal, bűnösökkel, tolvajokkal és rablókkal szemben igenis ajánlatos a terror módszerét alkalmazni, mégpedig azért, hogy megvédjük az ártatlanokat és tulajdonukat... Az a terrorizmus, amihez mi folyamodunk, ez utóbbi, az ajánlatos fajtahoz tartozik.”¹²⁷ Ezen elgondolás és a Nyugat ellen meghirdetett háború a 2001. szeptember 11-i, legmegrázóbb terrorista támadásban mutatkozott meg. A cselekmény alapjának bin Laden 1998-as fatváját tekintik, miszerint az Egyesült Államok a muszlim államok között háborút szít, támogatja Izraelt, és kizsákmányolja az Arab-félszigetet. 2001-ben George W. Bush, az Egyesült Államok elnöke megindította a *terrorizmus elleni háborút*, amit az utódja, Barack H. Obama terrorizmus elleni küzdelemmé módosított. Obama politikájának és stratégiájának viszonyulása az iszlámhoz sokkal békésebb, amit a 2009-ben, Kairóban tartott beszédeben is kiemelt. Még ebben az évben szeptember 11-ét a hazafiság, szolgálat és emlékezés napjának nyilvánította.

Összefoglalás

A terrorizmusról, mint korszakonként változó fogalomról nehéz konszenzus alapján véleményt formálni egy amúgy is változó világban. A fogalom a francia forradalom alatt vált ismertté, ezen időszak alatt a terrorizmust morális cselekvésként definiálták, ezáltal a hatalommal való visszaéléssel azonosult. A terrorizmus gyökerei azonban az ókorig nyúlnak vissza, egyesek a görög Hérodotoszt is terroristaként tartják számon, de a legtöbben a szikarioszokhoz kötik a terrorista cselekmények megjelenését. A középkorban az asszaszinok követtek el merényleteket vallási buzgalom következtében, azonban a XIX. században az anarchizmus majd a nacionalizmus teremtett alapot a terrorista szervezetek megalakulásához. A XX. században a terrorizmus mobilitása és eszközei jelentős változáson mentek keresztül a globalizáció következtében, ami végül a szuper- és hiperterrorizmus kialakulásához vezetett. A XX. század elején még számos szervezet vállalta terrorista mivoltukat, azonban ma már egy szervezet sem nevezi magát terroristának, a felszabadításhoz, szabadsághoz közel álló vagy semleges neveket választanak maguknak, mert elgondolásaik szerint altruisták, azt gondolják, hogy a 'jó ügy'-et szolgálják. A terrorista nem köztörvényes bűnöző, mert nem önös, anyagi érdekből cselekszik, és nem örült, aki

¹²⁶ Kemény János: Az al-Kaida mozgalom
http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2005/1/2005_1_8.html 2010.10.03.

¹²⁷ Wright i.m. p. 262.

céltalanul gyilkol, hanem a „szent cél” érdekében, vallási ’jóváhagyás’ értelmében követ el merényleteket.

2001. szeptember 11. kihatásai az élet szinte minden területén jelentkeztek.¹²⁸ A muszlim terroristák az Amerikai Egyesült Államok szimbólumainak számító épületek támadásával kivívták annak mérhetetlen haragját, illetve az ellenük való támadás megindítását, amivel megkezdődött a demokrácia erőszakos elterjesztése. A merénylők megmutatták a terrorizmus kétségtelenül globális és még pusztítóbb (*super- és hiperterrorizmus*) mivoltát, amely a globalizáció, a Nyugat értékeinek terjesztése ellen és annak elpusztítására irányul.¹²⁹ A terrorizmus elleni háborút egyfajta harmadik világháborús helyzetnek tekintik, illetve egyes szakértők úgy tartják, ezzel ’új világrend’ kezdődik a jelenleg anarchikus nemzetközi rendszerben – amiben sokkal nagyobb szerepet kapnak a nem állami szereplők –, hiszen egy új nemzetközi rend kialakulása mindig hegemonikus háborúhoz köthető. Az iszlám alapú terrorizmus napjaink egyik legnagyobb kihívásának tekinthető, de a veszélyt nem maga a vallás, hanem annak szélsőséges változata, a radikális fundamentalizmus, az iszlamizmus jelenti.

Az iszlám irányzatai közül különösen ki kell emelni a vahhabizmust és a fundamentalizmust, amelyek az iszlám gyökereihez való visszatérést hirdetik, és radikális értelmezőik eme elgondolás alapján hajtják végre merényleteiket. A vallási terrorizmus a teológiára épül, azon nyugszik, céljának tekinti a gyilkolást, pusztítást határok nélkül. A terrorista szervezetek társadalmi mozgalmakból alakultak ki, majd nézeteik folyamatosan radikalizálódtak. Az anyaszervezetnek a Muszlim Testvérek Szervezete tekinthető, amelyből kiváltak napjaink terrorista szervezetei, mint például a Hamasz is, vagy ideológiai alapként szolgált a szervezetek létrejöttéhez. A Nyugat hódításai, elnyomása és az 1979-es iráni iszlám forradalom tovább erősítették a vallási fundamentalizmus legitimitását, a dzsihád kiterjesztését – ami a globális dzsihadizmushoz vezetett. Számos iszlám alapú szervezet harcol céljaiért, de a 2001. szeptember 11-i támadások még jobban összehozták, hálózatosították a szervezeteket az összehangoltabb működés érdekében. Az al-Kaida egy marketingnévvé vált, hiszen számos szervezet átvette ideológiáját, és támadásaik során az al-Kaidának nevezik magukat. A terrorizmus elleni háború megindítását követően a szervezetnek új szárnyai alakultak, és olyan országokra (például Jemen, Irak stb.) is kiterjesztették működésüket, ahol addig nem voltak jelen. Napjainkra az öngyilkos terrorizmus és az online dzsihád vált meghatározóvá, mert hatékony és olcsó, illetve a szervezetek az erőszakot tekintik az egyetlen megoldásnak, hogy politikai céljaikra felhívják a figyelmet. A Korán bűnnek tekinti az öngyilkosságot, de az Istenért elkövetett halál megengedhető a muszlimok értelmezése szerint. A modern technikai

¹²⁸ Sok ember életét tették tönkre a merényletek, aminek következtében szeretteiket veszítették el. Ez pszichésen is megviselte az egyéneket, esetleg poszttraumás stresszbetegséget (PTSD) is kiváltva. A gazdasági életet is – főként a tőzsdét – érintette, illetve a turizmust veszélyeztette. A politikát válasza kényszerítette, a háború megindítására. A nemzetbiztonsági szolgálatokról pedig bebizonyította, hogy működésük nem megfelelő, reformokra szorulnak.

¹²⁹ A kanadai kormány ezért fontosnak tartja a *humán biztonság* kérdésének kidolgozását, amelynek lényege, hogy az állam helyett az embert állítja a biztonság kérdésének középpontjába.

vívmányokat is szívesen alkalmazzák a terroristák (mobiltelefon, internet, laptop stb.), hiszen azzal nézeteiket még szélesebb körben terjeszthetik. A legfontosabb eszköznek a média tekinthető, hiszen az garantálja számukra a nyilvánosságot, létezésük feltételének tekinthető nyilvánosság előtti „szereplésük”. Az iszlám univerzalista, ahogyan a Nyugat is, ezért számos szakértő – élükön Huntingtonnal – egy civilizációs háború képét vetíti előre, amit azonban sokan cáfolnak, mint a magyar iszlám-szakértő Rostoványi Zsolt is. A terrorizmus legyőzésére nem a demokrácia a megoldás, hiszen éppen a demokráciákban tud jobban működni, hanem a terrorizmus gyökereit kell megszüntetni! Alapvetően az a megválaszolandó kérdés – amit már Laquer is feltett –, hogy egy demokratikus társadalom vajon leküzdheti a terrorizmust anélkül, hogy feladná a rendszer lényegi elemeit.

Felhasznált irodalom

Nyomtatott irodalom

1. Béres János: Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei, ZMNE, Budapest, Doktori Értekezés, 2008.
2. Bruce Hoffman: Inside terrorism, Columbia University Press, 2006.
3. Charles Townshend: A terrorizmus, Magyar Világ Kiadó, 2003.
4. Lawrence Wright: Magasba nyúló tornyok, Tercium, 2008.
5. Magyar Értelmező Kéziszótár, Budapest, Könyvmíves Könyvkiadó i.n.
6. Rostoványi Zsolt: Mit kell tudni az iszlámról?, Budapest, Kossuth Kiadó, 1983.
7. Samuel P. Huntington: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1999.
8. Tóth Péter: A terrorizmus anatómiája, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2006.

Elektronikus irodalom

1. Alex P. Schmid
<http://www.start.umd.edu/start/research/investigators/investigator.asp?id=72>
2010.08.30.
2. Amy Zalman: Definitions of Terrorism
http://terrorism.about.com/od/whatisterrorism/ss/DefineTerrorism_6.htm 2010.08.30.
3. Council Framework Decision 2002 on Combating Terrorism
<http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sgadoc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=32002F0475&model=guichett> 2010.08.30.
4. Detre Zoltán: A terrorizmus kialakulásának történeti háttere, megnyilvánulási formái és jelenléte a XXI.században
http://portal.zmne.hu/download/bjkmk/bsz/bszemle2007/2/05_detre.pdf 2010.08.30.
5. Galgóczi István: A Muszlim Testvérek
<http://portal.zmne.hu/pls/portal/url/ITEM/88AAAC4632192065E040E0C1044C16B7>
2010.09.25.
6. Hunyadi László- A világ vallásföldrajza
<http://termtud.akg.hu/okt/9/azsia/izlam.htm> 2010.09.13.
7. Kemény János: Az al-Kaida mozgalom
http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2005/1/2005_1_8.html 2010.10.03.
8. Sz.n.: A fojtogató thugok
<http://tulpa.lapunk.hu/?modul=oldal&tartalom=695053&> 2011.01.10.

9. Sz.n.: Észak-Írország (Katolikus) Ír Köztársasági Hadsereg (Irish Republican Army, IRA)
<http://akv5.wordpress.com/2010/01/07/eszak-irorszag-katolikus-ir-koztarsasagi-hadsereg-irish-republican-army-ira/> 2011.01.20.
10. Sz.n.: Fundamentalizmus
<http://www.terebess.hu/keletkultinfo/fundam.html> 2010.09.22.
11. Sz.n.: Leon Czolgosz: Biography
<http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/USAczolgosz.htm> 2010.08.30.
12. Sz.n.: Spanyolország Baszkföld Baszk Haza és Szabadság (Basque Fatherland and Liberty, Basque Homeland and Freedom, Euskadi Ta Askatasuna, ETA)
<http://akv5.wordpress.com/2010/01/07/spanyolorszag-baszkfold-baszk-haza-es-szabadsag-basque-fatherland-and-liberty-basque-homeland-and-freedom-euskadi-ta-askatasuna-eta/> 2011.01.20.
13. Sz.n.: Szótár plurális társadalmaknak: Média
<http://tarstudszotar.adatbank.transindex.ro/?szo=49> 2010.09.04.
14. Sz.n.: Terrorism Quotes
<http://www.brainyquote.com/quotes/keywords/terrorism.html> 2010.09.03.
15. Sz.n.: Text of Bush's address
http://articles.cnn.com/2001-09-11/us/bush.speech.text_1_attacks-deadly-terrorist-acts-despicable-acts?_s=PM:US 2010.10.10.
16. Terrorism Act 2000
<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/11/section/1/enacted> 2010.08.30.
17. United States Code, § 2656f (d)
http://www.law.cornell.edu/uscode/html/uscode22/usc_sec_22_00002656---f000-html 2010.08.30.

PUSZTAI ÁGNES – SCHANDL LÁSZLÓ

AZ OBEZITÁS ÉS FIZIKAI ALKALMASSÁG KATONAI SZOLGÁLATBAN NEMZETKÖZI IRODALMI ADATOK ALAPJÁN

A hadseregben az előírt fizikai alkalmasság és testösszetétel meghatározásának elsődleges célja mindig a katonai szolgálatra legalkalmasabb egyedek kiválasztása és megtartása volt. Megfelelő fizikai aktivitás fenntartása mellett az elhízottság sokkal ritkább, mint a fizikailag inaktív embereknel. A 20. század utolsó évtizedeitől kezdődő világméretű elhízási járvány a hadseregre nézve is súlyos következményekkel járhat. Egyrészt a számításba vehető újoncok száma csökken, mert a fiatal felnőttek egyre nagyobb része alkalmatlan katonai szolgálatra, másrészt a katonák aktív szolgálatban eltöltött ideje is rövidebb lesz. Az elhízáshoz társuló metabolikus változások eredményeként fokozódik a kardiovaszkuláris megbetegedések száma ami többletköltséggel járó, megfelelő egészségügyi ellátó rendszer kiépítését igényli. Jelen összefoglaló a nemzetközi szakirodalomban az utóbbi években megjelent tanulmányokból kíván képet nyújtani.

Bevezetés

A múlt század utolsó évtizedeitől kezdve az elhízás világméretű epidemiológiai problémává vált. A definíció alapján az elhízás az energia háztartás egyensúlyának megváltozását okozó anyagcsere folyamatok zavara melynek háttérében genetikai, központi idegrendszeri vagy endokrin hatások állnak. Az obezitás arányának utóbbi évtizedekben tapasztalható növekedését azonban elsősorban környezeti hatások magyarázhatják. A társadalmi és gazdasági változások üteme felgyorsult, a fejlett országokban a mezőgazdasági termelés, az élelmiszeripar és a kereskedelem fejlődésének hatására kialakuló élelmiszer-túlkínálat, a motorizált közlekedés elterjedésével és a sportszerű aktivitás háttérbe szorulásával együtt járó fizikai aktivitás csökkenés az energia háztartás olyan mértékű módosulását váltotta ki, amely világméretű elhízáshoz vezetett [1]. Az elhízás terjedése a fejlődő országokban is tapasztalható. Magyarázhatja az, hogy a magas kalória tartalmú gyenge tápértékű ételek nagyipari előállítása olcsóbb, így nagyobb tömegek számára is elérhető.

Az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organization – WHO) adatai szerint az elhízás gyakorisága 1980 óta megkétszereződött. 2008-ban 1,5 milliárd túlsúlyos és 500 millió elhízott 20 évnél idősebb ember élt a világban. Ez a szám az eddigi tendencia alapján 2015-re jelentősen nő, a túlsúlyosak számát 2,3 milliárdra, míg az elhízottak számát 700 millióra jósolják.[2]

Az elhízás mértékének meghatározása

Az elhízás mértékének meghatározásához a WHO által definiált testtömeg indexet (Body Mass Index, BMI) használják. A testtömeg index egy statisztikai mérőszám, értékét a testtömeg (kilogrammban) és a testmagasság (méterben) négyzetének hányadosa adja. Segítségével felnőttekben egyszerűen meghatározható a soványság, a túlsúly vagy az elhízás. BMI <18,5 ttkg/ m² értéke esetén soványságról, 18,5–24,9 között normális testsúlyról, 25,0–29,9 esetén túlsúlyról, (pre-obezitás) 30,0–39,9 között elhízásról (obezitás) (30–34,9 között első fokú, 35–39,9 között másod fokú), >40,0 esetén (harmadfokú) morbid obezitásról beszélünk.[3]

Az elhízáshoz gyakran társuló metabolikus változások, mint az inzulin-rezisztencia, a 2-es típusú diabetes mellitus, a zsíryanycsere zavar, hiperurikémia, hypertónia (együttes előfordulásuk vagy kombinációjuk esetén metabolikus szindrómáról beszélünk) fokozzák a kardiovaszkuláris rizikót, azaz a kardiovaszkuláris morbiditást és mortalitást, ami jelenleg is az egyik vezető halálok. Az International Diabetes Federation (IDF) 2005-ben kiadott konszenzusa a hasi típusú elhízást tartja a metabolikus szindróma legfontosabb kritériumának [4].

Az elhízás mértékének jellemzésére használt testtömegindex azonban önmagában nem ad információt a testben felszaporodott zsír eloszlásáról. A hasi típusú elhízás a haskörfogot mérése és a has/csípő arány alapján határozható meg. Az IDF a haskörfogot mérést javasolja, mely férfiak esetében 94 cm, nők esetében 80 cm felett tekinthető kórosnak, a WHO a has/csípő arányt (waist to hip ratio, WHR) határozza meg, mely férfiakban WHR > 0.9 és nőkben WHR > 0.85 érték felett kóros.[3]

Az Amerikai Egyesült Államokban az elmúlt tizenöt évben az obezitás aránya jelentősen nőtt a felnőttek és gyerekek körében egyaránt. Az NHANES III (National Health And Nutrition Examination Survey) 2006-ban közzétett adatai szerint a férfiak 60 %-a, a nők 50 %-a túlsúlyos, a férfiak 20 %-a és a nők 25 %-a elhízott. Az Amerikai Egyesült Államokban 1960-1962-től 1999-2000-re a túlsúly prevalenciája 45 %-ról 64,5 %-ra, az obezitásé pedig 13,5 %-ról 30,5 %-ra nőtt [5].

Az elhízás és a hadsereg

Az obezitás világméretű terjedése a hadseregre nézve is súlyos következményekkel járhat. Elsősorban a számításba vehető újoncok száma csökken, mert

a fiatal felnőttek egyre nagyobb része alkalmatlan katonai szolgálatra, mert nem felelnek meg a katonai fizikai állapot követelményeknek és testtömeg előírásoknak [6].

Grotto és munkatársai 2008-as tanulmányában retrospektíve vizsgálták a katonai szolgálatból 1989 és 2003 között elbocsátott fiatal izraeli felnőttek (20-22 éves korú, 11391 férfi és 11280 nő) antropometriai adatait és életmódbeli szokásaikkal való összefüggését [7]. Az átlagos BMI növekedés értéke a katonai szolgálat alatt a férfiaknál $1,11 \text{ kg/m}^2$, a nőknél pedig $1,08 \text{ kg/m}^2$ volt. A BMI nagyobb mértékben nőtt az alacsonyabb iskolázottságú és a dohányzást abbahagyó fiatalok esetében, míg csökkent a fizikailag aktívabbak esetében. A sorozásnál normál testtömeg-indexszel rendelkezők 12 %-a vált túlsúlyossá, és a túlsúlyos személyek 21,7 %-a vált elhízottá. A szerzők meglátása szerint tanulmányuk „gyenge pontja”, hogy a besorozáskor mért testsúlyt bemondás alapján rögzítették illetve, hogy a tanulmányban csak egy szűkebb csoportot vizsgáltak (nem kerültek be a hasonló korú arab és ultra-ortodox zsidó fiatalok). Tovább csökkenti a tanulmány értékét, hogy csak a BMI alapján sorolja be a fiatalokat így nem különíthető el a testzsír és az izomtömeg növekedés következményeként kialakult testtömeg növekedés.

Toschke és munkatársai 18 éves német férfiak sorozás alkalmával rögzített adatai alapján az iskolázottság és az elhízottság összefüggéseit vizsgálták [8]. 1 883 783 fő adatai elemezve azt találták, hogy 1989 és 1998 között a BMI alapján az általános elhízottság gyakorisága 3,4 %-ról 5,7 %-ra nőtt. A teljes megfigyelési időszak alatt az elhízottság gyakorisága fordítottan volt arányos a képzettségi szinttel. Magasabb képzettség esetén is növekedett a testtömeg index, de kisebb mértékben: a 10 évnél kevesebb képzettségi idő esetén 2,6 %-ról 5,3 %-ra, a 10 évnél hosszabb képzettségi idő esetén pedig 1,6 %-ról 3,4 %-ra.

Az elhízottság sokkal gyakoribb a fizikailag inaktív embereknél, mint aktívabb társaiknál, ami alapján feltételezhető, hogy a fizikai aktivitás nagyon hatékony módszer az elhízottság csökkentésére. Az edzés csökkenti a zsírtömeget, a derék körfogatot és a visceralis zsírtömeget is. Ennek megfelelően az edzés fontossága kiemelten társul az egészségre gyakorolt pozitív hatással. Mikkola és munkatársai [9] egy finn epidemiológiai tanulmányban a fizikai aktivitás és a testösszetétel változását követték nyomon fél-egy éves katonai szolgálat alatt. 1000 katona (életkoruk 19 év) antropometriai vizsgálata során rögzítették a testmagasságot, testsúlyt, BMI-t, haskörfogatot és derék/csípő hányadost. A testösszetétel meghatározása bioimpedancia mérésre szolgáló eszközzel történt (Bioelectrical Impedance Assessments, BIA) a szolgálat elején és végén. A katonai szolgálatot megelőző fizikai aktivitás felmérésére kérdőíves módszert alkalmaztak. A mért paraméterek: zsírtömeg (fatt mass, FM) zsírszázalék (fat percentage, F %) vázizom tömeg (skeletal muscle mass, SMM), sovány test tömeg (lean body mass, LBM) zsírmentes tömeg (fat-free mass, FMM) visceralis zsír terület (visceral fat area, VFA) voltak.

A katonai tréning (gyakorlatok) során a testsúly 0.7 %-kal, a zsírtömeg 9.7 %-kal, a viscerális zsír 43.4 % - kal, a zsír % 6,6 %-kal csökkent átlagosan, a vázizom tömeg 1,7 %-kal, a sovány testtömeg 1,2 %-kal nőtt. A sovány és normál súlyú katonák súlya, zsírtömege és zsírmentes tömege nőtt, míg a túlsúlyos és kövér katonák súlya és zsírtömege csökkent, a zsírmentes tömege nőtt. A zsírtömeg a legnagyobb mértékben a túlsúlyos (20,8 %) és az elhízott (24,9 %) férfiak csoportjában csökkent. A visceralis zsír terület minden BMI csoportban csökkent (38-44 %). Azoknak a túlsúlyos katonáknak, akik a katonai szolgálat előtt nem mozogtak, a testösszetételük változása szignifikánsan nagyobb volt a korábban is fizikailag aktív katonákhoz képest. Vizsgálatuk során arra a következtetésre jutottak, hogy a katonai szolgálattal összefüggő életmódváltozás jelentősen csökkentette a zsírszövet-mennyiséget és javította a zsírmentes szövetek (pl. vázizomzat) arányát, mely szignifikáns volt a nagyobb BMI-vel rendelkező, korábban inaktív személyeknél.

Szintén finn szerzők, Kyrolainen és munkatársai [10] a fizikai állóképesség, testtömeg-index (BMI) és a megbetegedések gyakoriságának összefüggéseit vizsgálták finn katonák körében, 2004-ben gyűjtött adatok alapján. A fizikai állóképességet az aerobik állóképesség és izomerő alapján teszttek segítségével határozták meg. A vizsgálatban összesen 7179 férfi vett részt (átlagéletkor 37 év, életkor 18-59 év között, átlag BMI 26, BMI értékek 17-50 között). A fizikai állóképesség és a testtömeg-index területén jelentős egyéni eltéréseket találtak. A leghosszabb betegállománnyal rendelkező csoport (7 nap) rosszabb fizikai állóképességgel rendelkezett azokhoz képest, akiknek rövidebb volt a betegállományuk. A BMI értékének növekedése és a fizikai állóképesség romlása egyenes arányban állt a betegállományban eltöltött napok számával. Eredményeik alapján arra a megállapításra jutottak, hogy a rosszabb fizikai állóképesség és a nagyobb BMI érték a katonai alkalmasság (vesztés) kockázati tényezői.

A rendszeres fizikai aktivitás csökkenti a kardiovaszkuláris kockázatot, vagyis a fizikai aktivitás pozitív hatással van a zsír- és szénhidrát anyagcserére, a vérnyomásra, a vegetatív idegrendszerre valamint a csont ásványi anyagcserére. A tanulmány szerzői szerint a jó fizikai állapotú, ülő munkát végző emberek is alacsonyabb kockázattal rendelkeznek a kardiovaszkuláris megbetegedések tekintetében, mint kevésbé edzett társaik.

Harrison és munkatársai kérdőíves módszerrel vizsgálták aktív katonai szolgálatukat töltő amerikai katonák fizikai aktivitását rákérdezve az edzés gyakoriságára, időtartamára, motivációjára [6]. A véletlenszerűen kiválasztott 38 nagy, kiemelt katonai létesítményben szolgálatot teljesítő 19 150 személyből 8 572 (55 %) töltötte ki és küldte vissza a kérdőíveket. Ebből kb. 63 % gyakorlatozott (edzett) hetente háromszor 15-20 percig, 15 % egyáltalán nem edzett. A válaszadók átlagos testtömeg-indexe (BMI) 25,2 volt. A beérkezett válaszok alapján a testedzés öt legfőbb oka a fizikai állapot javítása, szórakozás, a testsúly megőrzése, a külső megjelenés javítása és a stressz kezelése volt.

A hadseregben az előírt fizikai alkalmasság és testösszetétel meghatározásának elsődleges célja mindig a katonai szolgálatra legmegfelelőbb egyedek kiválasztása volt. Az obezitás világméretű terjedésével a számításba vehető újoncok számának csökkenése mellett a BMI alapján 2002-ben az amerikai hadsereg kb.1,4 millió főnyi aktív személyi állományából a férfiak 62 %, a nők 32 % (összesen 57 %) volt túlsúlyos, a férfiak 10 %, a nők 4 % (összesen 9 %) volt elhízott.

A túlsúlyos személyek ilyen magas előfordulási aránya azért meglepő, mert a katonai állománytól megkövetelik a megfelelő fizikai edzettséget és előírások rögzítik a „kívánatos” testtömeget.

Ennek egyik lehetséges magyarázata az, hogy az általánosan elterjedt BMI önmagában nem alkalmas arra, hogy külön válasszuk az elhízás miatt túlsúlyos egyéneket a jelentős izomtömegű személyektől, akiknél a BMI érték általában 25 és 29,9 közé esik. Valószínű, hogy a BMI alapján túlsúlyos kategóriába került személyek egy részét a nagyobb izomtömeggel rendelkező, jó fizikai állapotú személyek alkotják. [11]

Noha antropometriával foglalkozó kutatások csak a 20. század közepétől indultak Franciaországban, majd az Egyesült Államokban, Franciaországban Villermé 1829-ben, Quetelet pedig 1831-ben már megfigyelték a sorkötelesek testmagasságának regionális eltéréseit, amit a természeti és a társadalmi-gazdasági környezetnek emberre gyakorolt hatásával magyaráztak. A kutatások alapján az a nézet vált elterjedté, hogy a gazdasági fellendülés következtében az életszínvonal emelkedése különböző ütemben – a fejlett országokban gyorsabban, nagyobb mértékben – okozza a termet generációnkénti növekedését, az ún. „szekuláris trendet”. [12]

A fejlett gazdasággal bíró Amerikai Egyesült Államokban ahol az elmúlt negyven évben a túlsúly gyakorisága 20 %-kal, az elhízás gyakorisága pedig 17 %-kal nőtt, az obezitás miatt csökkent a katonák aktív szolgálatban eltöltött ideje is: 2002-ben 1419 személyt szereltek le, mert nem feleltek meg a testtömeg-előírásoknak. Nem elhanyagolható tény az sem, hogy az amerikai Hadügyminisztériumnak – amelynek becsült költségvetése 2008-ban 36 milliárd dollár volt, [11] ezt megelőzően, 2006-ban csak a túlsúly és elhízottság miatt 1.1 milliárd dollár többletkiadása keletkezett [13].

McLaughlin és munkatársainak 2009-es tanulmánya szintén az obezitás szempontjából vizsgálja a katonai alkalmasságot [14]. Harmincnyolc elhízással foglalkozó katonai tanulmány elektronikus adatbázisából vett adatait áttekintve tizenhétnek találták az adatait elemzésük szempontjából megfelelőnek. Részben a túlsúlyos és elhízott betegek védelmi erőben való alkalmazását és a már alkalmazott túlsúlyos katonák obezitásának hosszú távú következményeit (lehetséges hatását) elemezték. A feldolgozott adatok alapján kevés bizonyítékot találtak arra, hogy az elhízott katonák alkalmasak katonai szolgálatra. Véleményük szerint szükség van a besorozott elhízott személyek jövőbeni egészségének és következményeinek meghatározására az egészségügyi ellátó rendszer szempont-

jából, valamint a katonai készenlét és szervezés költségeinek meghatározására. Mindez többletköltséggel járó, megfelelő egészségügyi ellátó rendszer kiépítését igényli.

Már korábban említésre került, hogy az elhízáshoz társuló metabolikus változások fokozzák a kardiovaszkuláris rizikót, vagyis a kardiovaszkuláris morbiditást és mortalitást, ami jelenleg is az egyik vezető halálok. McGraw és munkatársai 2008-ban az USA hadseregének állományában, katonai környezetben vizsgálták a szív- és érrendszeri kockázati tényezőket [15]. Ahogyan a polgári lakosság körében a fiatalabb korosztálynál nőtt a kardiovaszkuláris rizikó, hasonló tendenciákat észlelnek az USA hadseregében is. Jelentős szív- és érrendszeri kockázati tényezőként szerepel a katonai műveletek során elszenvedett stressz is.

Heydari és munkatársai 2010-ben keresztmetszeti tanulmányban vizsgálták a kardiovaszkuláris rizikótényezők előfordulását sorozott iráni katonák körében [16]. A vizsgálatba beválasztott 341 katonánál egy dél-iráni klinikán mérték az artériás vérnyomást, rögzítették az antropometriai adatokat (testmagasságot, testsúlyt, testtömeg-indexet (BMI) a derék- és csípő körfogatot), laboratóriumi paramétereket (éhgyomri vércukrot, összkoleszterint, HDL-, LDL-koleszterint, trigliceridet) valamint figyelembe vették életmódbeli szokásaikat és demográfiai adataikat. A vizsgált csoport átlagéletkora $35,1 \pm 7,5$ év átlagéletkorú csoportból 29 személy (8,5 %) esetében magas vérnyomást észleltek, 108 személy (32,9 %) esetében prehypertóniát. A laboratóriumi vizsgálatok szerint 29 személy (8,5 %) esetében észleltek csökkent glukóztoleranciát és csak 6 esetben (1,8 %) cukorbetegséget. A magas triglicerid szint, illetve a hyperkoleszterinémia előfordulási gyakorisága 104 fő (30,5 %), illetve 114 fő (33,4 %) volt. 28 fő (8,2 %) felelt meg a metabolikus szindróma kritériumának. A szerzők a kisszámú minta alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a 35 év átlagéletkorú katonák alkotta csoportban kardiovaszkuláris kockázati tényezők előfordulása alacsonyabb, mint a civil populációban, ami összefüggésben lehet az életstílusukkal.

Összefoglalás

A világméretű elhízási járvány az élet minden szegmensét érinti, ez alól a hadsereg sem kivétel. A besorozható újoncok számának csökkenésén és a rövidebb aktív szolgálati időn túl jelentős anyagi terhet ró az adott országok minisztériumaira az elhízásból eredő többlet feladatokat ellátni képes egészségügyi ellátó rendszer kiépítésével.

Felhasznált irodalom:

1. Halmy László: Az elhízás kezelési irányelvei a globális kardiometabolikus kockázat és az antropometriai mutatók alapján www.hipertonia.olo.hu/cikkek/az-elhizas-kezelesi-iranyelvei-a-globalis-kardiometabolikus-kockazat-es-az-antropometriai-mutato-2010-10-30 (letöltés:2010.10.30)
2. <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs311/en/index.html> (letöltés:2010.10.30)
3. WHO. Obesity: preventing and managing the global epidemic. Report of a WHO Consultation. WHO Technical Report Series 894. Geneva: World Health Organization, 2000
4. International Diabetes Federation: The IDF consensus worldwide definition of the metabolic syndrome (article online). <http://www.idf.org>. 2006.(letöltés:2010.11.12)
5. Ogden C.L., Carroll M.D., Curtin L.R., McDowell M.A., et al.: Prevalence of Overweight and Obesity in the United States, 1999-2004 JAMA.2006, 295:1549-1556
6. Harrison L. Brennan MA. Levine AM.:Physical activity patterns and body mass index scores among military service members. American Journal of Health Promotion. 2000, 15(2):77-80
7. Grotto I. Zarka S. Balicer RD. Sherf M. Meyerovitch J.: Risk factors for overweight and obesity in young healthy adults during compulsory military service. Israel Medical Association Journal 2008, 10(8-9):607-12
8. Toschke, A M; Ludde R, Eisele R, von Kries R.: The obesity epidemic in young men is not confined to low social classes-a time series of 18-year-old German men at medical examination for military service with different educational attainment. International Journal of Obesity.2005, 29 (7):875-877,
9. Mikkola I. Jokelainen JJ. Timonen MJ. Harkonen PK. Saastamoinen E. Laakso MA. Peitso AJ. Juuti AK. Keinanen-Kiukaanniemi SM. Mäkinen TM.: Physical activity and body composition changes during military service. Medicine & Science in Sports & Exercise. 2009, 41(9):1735-42
10. Kyrolainen, H.; Hakkinen, K.; Kautiainen, H.; Santtila, M.; Pihlainen, K.; Hakkinen, A.: Physical fitness, BMI and sickness absence in male military personnel. Occupational Medicine (Oxford).2008, 58(4):251-256
11. Almond N., Kahwat L.i, Kinsinger L., Porterfield D.:The Prevalence of Overweight and Obesity among U.S. Military Veterans Military Medicine. (Bethesda) 2008, 173(6):544-546
12. Gyenis Gyula:A testi fejlettség és a biológiai jólét http://mta.hu/data/cikk/12/69/41/cikk_196941/1.-_Altalanos_biologia/Testi_fejlettseg.pdf (letöltés 2011.03.19.)
13. Dall TM; Zhang Y; Chen YJ; Wagner RC; Hogan PF; Fagan NK; Olaiya ST; Tornberg DN.: Cost associated with being overweight and with obesity, high alcohol consumption, and tobacco use within the military health system's TRICARE prime-enrolled population. Am J Health Promot; 2007, 22(2):120-139
14. McLaughlin, R.; Wittert, G.: The obesity epidemic: implications for recruitment and retention of defence force personnel. Obesity Reviews. 2009, 10(6):693-699
15. McGraw, L.; Turner, Barbara S.; Stotts, Nancy A.; Dracup, K.: A Review of Cardiovascular Risk Factors in US Military Personnel. Journal of Cardiovascular Nursing. 2008, 23(4):338-344
16. ST Heydari, AR Khoshdel, B Sabayan, F Abtahi, M Zamirian, S Sedaghat: Prevalence of Cardiovascular Risk Factors Among Military Personnel in Southern Iran Iranian Cardiovascular Research Journal 2010, Vol.4, No.1 , 22-26

AFRIKA SZARVÁNÁL FOLYTATOTT KALÓZKODÁS PROBLÉMÁJÁNAK LEHETSÉGES MEGOLDÁSI FOLYAMATA

Bevezetés

Szomália napjaink egyik legszegényebb, legfejletlenebb, és politikailag leginstabilabb állama. Tanulmányom témája azonban nem az ország működés-képtelenségének elemzése, hanem annak egyik következménye, a szomáliaiak által folytatott kalózkodás, azon belül is a kialakult helyzet megoldása.

Az Afrika szarvánál fekvő állam mintegy 3025 km hosszúságú partszakaszt birtokol az Ádeni-öböl, valamint az Indiai-óceán mentén, mely földrajzi elhelyezkedés meghatározó szerepet játszott a tengeri rabló és fosztogató tevékenység kialakulásában, illetve játszik jelenleg is annak további kimenetelében. (CIA)

A szomáli kalózkodás jelentősége az Ádeni-öböl forgalmának méretében, továbbá kulcs fontosságú szerepében rejlik, mivel a világ nemzetközi kereskedelmének 10 %-a, a globális kőolaj exportnak pedig számottevő része – napi 3,3 millió hordó – halad át ezen a területen. Az átmenő forgalom biztonsága különösen fontos az Európai Unió számára, amely tengeri kereskedelmének 95 %-át, energiamportjának pedig 20 %-át ezen az útvonalon keresztül bonyolítja. Az Ádeni-öböl, valamint az Arab-tenger térségében zajló kereskedelem zavartalan-sága, a Közel-Keletről származó kőolaj és földgáz olyan további importőreinek is érdeke, mint például az Egyesült Államok, Japán, Kína, vagy India. (NATO PA; MSCHOA)

Ebből kifolyólag érthető tehát, hogy a nemzetközi közösség az egyik kiemelt feladatának tarja a helyzet mielőbbi rendezését. A szándék komolyságát pedig mi sem bizonyítja jobban, minthogy a problémával számos nemzetközi kormányközi, illetve nem kormányzati szervezet is foglalkozik, továbbá a kereskedelmi hajók kalóztámadásoktól való megvédése érdekében indított, nemzetközi, valamint önálló katonai műveletekben, több mint harminc állam vesz részt, köztük a gazdaságilag és katonailag legerősebb államok szinte mindegyike.¹ (GFP)

¹ A katonailag legerősebb tíz állam közül, egyedül Brazília nem vesz részt a műveletekben, míg a G8-ak közül minden egyes ország képviselteti magát. (GFP)

A lehetséges megoldási folyamat

Az Afrika Szarvánál folytatott kalózkodással kapcsolatban, a témával foglalkozó kutatók, elemzők mindegyike azt állapította meg, hogy a jelenség visszaszorításához, megszüntetéséhez, a Szomáliában már több mint húsz éve tartó polgárháború következtében kialakult körülményeket kell normalizálni. A kérdés csak az, hogy ezt milyen módon, milyen lépések által lehet véghezvinni. Annak érdekében, hogy a megoldási folyamat tartós eredményt hozzon, az ügy összetettsége, politikai, társadalmi, gazdasági és jogi aspektusai miatt, egy olyan összehangolt, közös szomáli és nemzetközi fellépést kell megvalósítani, amely egy időben terjed ki a probléma minden elemére, úgy a szárazföldön, mint a tengeren. (IEG [2008]) A következőkben ennek megfelelően, részben a szakértők véleményére, részben pedig saját kutatási eredményeimre alapozva kísérletet teszek a lehetséges megoldási folyamat felvázolására.

A tengeren szükséges erőfeszítések

A nemzetközi haditengerészeti jelenlét

A nemzetközi közösség által 2008 óta a tengeren eddig végrehajtott tevékenységeknek, minden bizonnyal főként a nemzetközi tranzit korridornak (IRTC),¹ és az ott járőröző, nagyszámú haditengerészeti erők jelenlétének köszönhetően, 2010 első háromnegyed évében az Ádeni-öbölben és a Vörös-tenger déli részén megkísérelt kalóztámadások száma, 2009. ugyanezen időszakához képest közel a felére, 115-ről 68-ra csökkent. (1., 2. ábra) A Szomália partjainál, valamint az India-óceán keleti részén végrehajtott támadások száma ezzel szemben viszont 47-ről 56-ra emelkedett. (ICC-IMB [2010])

1. ábra: 2009

2. ábra: 2010

Forrás: IMB-PRC, Piracy Map 2009-2010

¹ Az Egyesített Tengerészeti Erők (CMF) az EU-val és az UKMTO-val együttműködve, annak érdekében, hogy a hadihajók minél hatékonyabban járőrözhesse az Ádeni-öbölben, illetve a hadihajók és kereskedelmi hajók esetleges ütközésének elkerülésére, 2009. február 1-én létrehozta a nemzetközi tranzitfolyosót (Internationally Recognized Transit Corridor – IRTC), mely a korábbi tengerbiztonsági járőrözési területet (MSPA) szerepét vette át. (CMF)

Ez alapján egyrészt kijelenthetjük, hogy a megfelelő számú, és összehangolt katonai jelenlét sikereket ért el az Ádeni-öböl forgalmának biztonságosabbá tételében, másrészt viszont megállapíthatjuk, hogy az Indiai-óceán szomáli partok felé eső részén nem volt hatással a kalózkodás alakulására. Ez alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a haditengerészeti erőfeszítéseknek igen fontos szerepe van a tengeren szükséges intézkedések között, de nem kizárólagos.

Ennek fényében, a katonai műveletek volumenének további fenntartása, esetleges növelése mellett, a megoldási folyamat egy további fontos eleme kell, hogy legyen, egy jól szervezett, hatékony parti őrség, melyet Közép-Szomáliában és Puntföldön egyaránt létre kell hozni. (IEG [2008])

A szomáli parti őrség kérdése

2009 közepén az Átmeneti Szövetségi Kormány (TFG) 500 fő tengerész kiképzését rendelte el, akiknek a feladata a kalózok tengeren való leküzdése, elfogása lesz. (Wargeys [2009]) A kezdeményezés bár ígéretes, két gond mégis van vele, az egyik a feladatkörökkel és hatáskörökkel, a másik pedig a felszerelésekkel kapcsolatos.

Az afrikai országokban általános, hogy az állam tengeri fegyveres erői nem különülnek el parti őrséggé, illetve haditengerészetté, hanem egy, a kettő ötvözeteként működnek, aminek az oka a korlátozott mennyiségben rendelkezésre álló anyagi forrásokból fakad. Ezzel viszont az a probléma, hogy bár a meghatározott feladatok, és az abból adódó hatáskörök ötvözik a két szervezet teendőit, a kiképzés, a bürokratikus kapcsolatrendszer, valamint a szervezeti felépítés a haditengerészeti mintát követi. Ebből az következik, hogy a háborús feladatokra kiképzett tengerészek nem képesek hatékonyan tevékenykedni a kalózok, illetve a tengeren történő rablások, vagy például az illegális halászat ellen. Az is megnehezíti továbbá a feladatukat, hogy az általában a védelmi minisztériumnak alárendelt tengerészet, nem rendelkezik megfelelő belügyi, bírósági, halászati és tengeri közlekedési kapcsolatokkal, sem a kormányzati, sem a civil szférában. (Vogel [2009])

A másik probléma, hogy az afrikai tengeri fegyveres erők igen kis költségvetésből gazdálkodnak, így rendszerint nincsenek ellátva megfelelő felszereléssel, a kapacitásuk általában elhasznált külföldi felszerelések vásárlására elegendő csak. Nincs ez máshogy Szomália esetében sem, amit Farah Qare admirális 2010. szeptemberi nyilatkozata is megerősít, miszerint a TFG nem biztosítja a feladatellátáshoz szükséges eszközöket, többek között még a hajókat sem. (Osman [2010]; Vogel [2009])

Az előbbi két okból adódóan az afrikai tengeri fegyveres erők csak korlátozottan, kis hatékonysággal tudják ellátni a részükre meghatározott – a klaszikus haditengerészethez képest kétszer annyi – feladatot. Nagyon fontos lenne tehát, hogy a kalózkodás elleni harc eredményességének érdekében, a felállításra

kerülő közép-szomáliai és puntföldi parti őrség, vagy nevezzük akár haditengerészetnek, ne a szokványos afrikai mintát kövesse majd. Ehhez viszont elsősorban külföldi anyagi, technikai, valamint szakértői segítségnyújtásra van szüksége a mindenkori szomáli vezetésnek.

A kereskedelmi hajók önvédelmi mechanizmusa

Az Ádeni-öblön áthaladó forgalom nagysága, és a kalóztámadások által potenciálisan veszélyeztetett területen keresztül vezető útvonal hossza miatt lehetetlen, hogy minden kereskedelmi hajót, még ha konvojban haladnak is, az egész útján hadihajó kíséren végig. Ezt többek között azért sem lehet kivitelezni, mert már a jelenlegi katonai erőfeszítések is, melyek főként az öbölre és az ENSZ Világélelmezési Program (WFP) szállítmányainak kísérésére terjednek ki, hatalmas költségeket emésztene fel.² Ebből kifolyólag különösen fontos, hogy a kereskedelmi hajók saját maguk is tegyenek a biztonságuk érdekében, javítsák az önvédelmi mechanizmusukat, ezzel csökkentve egy esetleges támadás sikerességének az esélyét.

A New York-i Nyilatkozatban³ foglaltakon keresztül, az önvédelmi mechanizmus javításának kiemelkedő szerepét hangsúlyozza a *Szomália partjai-nál folytatott kalózkodás problémájával foglalkozó nemzetközi kapcsolattartó csoport* (CGPCS)⁴ is, azonban a nyilatkozattal kapcsolatban két probléma is van. Az egyik, hogy ez idáig mindössze nyolc állam ratifikálta, a másik pedig, hogy nem kötelező érvényű, hanem csak szándéknyilatkozat. (NY Declaration [2009])

Igaz, az aláíró országok közül öt, Bahamák, Libéria, Marshall-szigetek, Panama és Ciprus, szerepel a tíz legtöbb külföldi tulajdonú hajót nyilvántartásba vett országok között, Japán és USA pedig, Panama után, a két legnagyobb hajóflottával rendelkezik a világon. (UNCTAD [2009]) Ettől függetlenül viszont szükséges lenne, hogy lehetőleg minél több, főként a térségben forgalmat bonyolító állam csatlakozzon a nyilatkozathoz.⁵

Ezen kívül továbbá az is fontos lenne, hogy a nyilatkozatot, az aláíró országok magukra nézve kötelező érvényűnek tekintsék, így az abban foglaltak betartását egy arra alkalmas nemzetközi kormányközi szervezet, mint például a Nemzetközi Tengerészeti Szervezet (IMO), ellenőrizhetné is.

² Csak az EU NAVFOR misszió 8,3 millió euróba került 2010-ben. (EU NAVFOR)

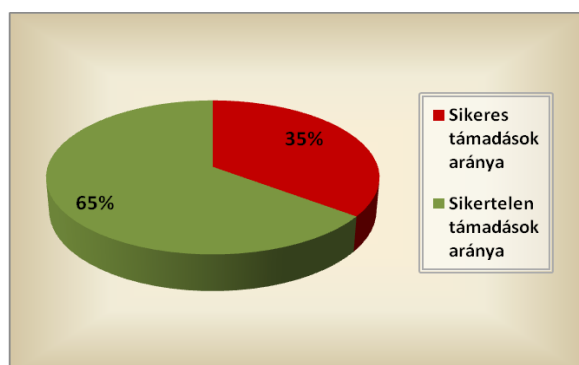
³ A New York-i Nyilatkozat politikai szándék kifejezése, melyben az aláíró országok vállalják, hogy a saját lajstromjelű hajóik alkalmazni fogják a közösen kidolgozott kalózellenes mechanizmusokat. A nyilatkozatot eddig a következő országok írták alá: Bahamák, Libéria, Marshall-szigetek, Panama, Ciprus, Japán, Egyesült Királyság, Egyesült Államok (NY Declaration [2009])

⁴ A nemzetközi kapcsolattartó csoport (CGPCS) 2009 januárjában jött létre, melynek számos állam és nemzetközi kormányközi szervezet is tagja, mint például az Egyesült Államok, Kína, Oroszország, vagy mint a NATO és az EU. (CGPCS [2009])

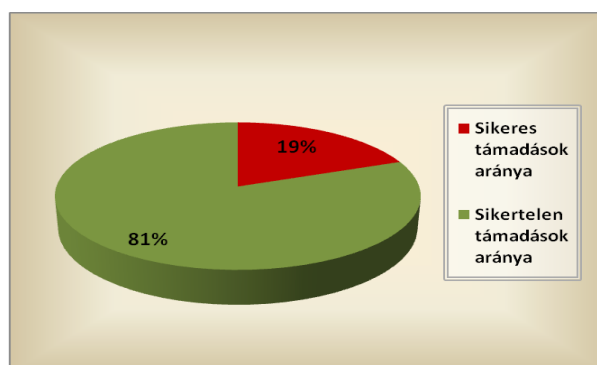
⁵ Ilyen ország többek között Németország, Görögország vagy Szingapúr is. (UNCTAD [2009])

A kalózok elleni önvédelmi mechanizmusok elterjesztése azért kell, hogy a megoldási folyamat kiemelt eleme legyen, mert, ahogy azt a Nemzetközi Hajózási Ügynökség (IMB) által készített statisztikák, illetve jelentések is bizonyítják, működik. A legjobb példa erre Panama, ahol a nyilatkozat aláírását követően – 2009. június – az általa nyilvántartásba vett hajókon bevezette ezeket az eljárásokat, és ennek köszönhetően a következő egy évben 16 %-kal csökkent a sikeres támadások aránya, az azt megelőző ugyan azon időszakhoz képest. (ICC-IMB [2008]; ICC-IMB [2009]; ICC-IMB [2010]) (3., 4. ábra)

A szomáli kalózok által panamai hajók ellen végrehajtott támadásainak kimenetele
 2008. június – 2009. június között 2009. június – 2010. június között

3. ábra

4. ábra

Forrás: ICC-IMB [2008]; [2009]; [2010]

A váltságdíjak kifizetésének kérdése

A váltságdíjak kifizetése vagy nem kifizetése ugyan nem tekinthető olyan értelemben vett tengeren tett intézkedésnek, mint amik az előzőekben részletezésre kerültek, mégis a kalózkodás alakulását közvetetten befolyásoló hatása miatt, itt kell megemlítenünk. A váltságdíj követelések kapcsán igen komoly és nehéz döntési helyzet elé kerülnek az adott hajózási társaságok, vagy államok, amelyek általában a követelések teljesítése mellett döntenek, pedig tisztában vannak vele, hogy ezzel csak a kalózok további tevékenységét támogatják. A kifizetések többnyire a közvélemény és a média hatására, illetve azok megnyugtatósa érdekében történnek, amit a kalózok ki is használnak. Amint elrabolták a kiszemelt áldozataikat, a foglyul ejtők gondoskodnak róla, hogy a túsok értesítsék az otthon lévő hozzátartozóikat és a médiát, ezzel nyomást gyakorolva a döntéshozókra. Amennyiben viszont a média és a társadalom figyelmét sikeresen fel lehetne hívni a váltságdíj kifizetések következményeire, valamint meg lehetne változtatni a véleményüket a kifizetésekkel kapcsolatban, akkor egy nemzetközi szintű megállapodás a követelések megtagadásáról, hosszú távon a kalózok e céllal történő támadásainak megszűnését is okozhatná. (IEG [2008]) Természetesen ez nem a foglyul ejtett túsok cserbenhagyását vonná maga után, hanem azok más módszerrel, például katonai mentőakció által történő kiszabadítását.

A szárazföldön szükséges erőfeszítések

Az előzőkben kifejtett tengeren szükséges erőfeszítések bár nélkülözhetetlen részét képezik a sikeres megoldási folyamatnak, mégis, kizárólag önmagukban nem szüntetik meg a problémát, mivel annak nem a forrását, hanem csak a tüneteit, hatásait kezelik, ezért a tartós eredmény érdekében a szárazföldön is meg kell tenni a megfelelő intézkedéseket. Ezeknek az intézkedéseknek ki kell terjedniük a politikai stabilitás megvalósítására, a gazdasági helyzet javítására, megfelelő jogrend kialakítására, valamint a bűnözés és a korrupció visszaszorítására egyaránt. (IEG [2008])

A politikai stabilitás megteremtése

A szárazföldön szükséges erőfeszítések közül a politikai stabilitás létrehozása az elsődleges elem, melyet egy legitim, az ország egésze által elismert, központi kormány felállításával, és ez által a polgárháború megszüntetésével lehetne elérni.

A legitim központi kormányzat felállítása azonban nem egyszerű feladat, egyrészt a szomszédos és más országok közötti ellentétes érdekek, más részt a klán tényező miatt. A Sziad Barre rezsim bukását követően Szomáliában számos kormány került hatalomra, és próbálta kiterjeszteni irányítását az ország egészére, azonban, ez egyiknek sem sikerült. A kormányok sikertelensége abból fakadt, hogy egy bizonyos klán vagy klán csoportosulás tagjaiból szerveződött a központi hatalom, ami a saját érdekeit képviselte, másokat pedig megpróbált kiszorítani az irányításból.⁶ A hatalomért folytatott harcot csak tovább élte az a tény, hogy az egyes kormányzatokat más-más nemzetközi csoportosulások támogatták, annak érdekében, hogy befolyással lehessenek az országban zajló folyamatok alakulására. Az Átmeneti Nemzeti Kormányt (TNG) például többségében a közel-keleti arab országok; míg az UIC-t az Etiópia ellenes Egyiptom, Eritrea, valamint a szélsőséges iszlamista mozgalmakat és terroristákat segítő Líbia, Irán, és a Hezbollah; a TFG-t pedig az Egyesült Államok, Etiópia, Kenya, Uganda és az Európai Unió támogatták. (Hettyey [2008]) A politikai helyzet megoldása érdekében azonban fontos lenne az eddigi gyakorlattal szemben, a megosztó helyi és nemzetközi politika visszaszorítása, és helyette a megbékélés, valamint az egyetértés elősegítése. (IEG [2008])

Ezt a megbékélési folyamatot, az erős központi hatalom létrejöttét, a tradicionális szomáli társadalmi szerkezet, a klán rendszer figyelembevételével, azzal összhangban lehet csak megvalósítani. Ennek szükségességét igazolja, hogy a konfliktusok kialakulása mellett, a klánoknak kulcs szerepe van azok megoldásában, kezelésében is, mivel a klánok vezetői, a békekötést, illetve a vitás kérdések tisztázását képesek egymás között rendezni, valamint az ellen-

⁶ Ez alól egyedül az Iszlám Törvényszékek Uniója (UIC) a kivétel, melynek 2006 decemberében bekövetkezett bukását külső, az etióp hadsereg által végrehajtott, beavatkozás okozta. (Hettyey [2008])

tétek hangsúlyozása helyett, az összetartozást erősítő értékekre⁷ alapozva képek lehetnek a politikai széthúzással szemben, a szomáli nép egységesítését elősegíteni. Az új kormány felállítása során ezért törekedni kell egyben, egy új politikai rendszer kialakítására is, melyben a klán vezetők kiemelt szerepet kapnának. Egy ilyen rendszer felépítése során jó minta lehetne a Szomáliföld kétkamarás politikai berendezkedése, ahol az alsóházban választott képviselők foglalnak helyet, akik a törvényhozási feladatokat látják el, míg a felsőházban a klánok vezetői ülnek, akik biztosítják a klánok, továbbá a különböző politikai csoportosulások között a párbeszédet és a békét. (World Bank [2005])

A legitim kormány felállítását követően további lépésként, egy esetleges újabb polgárháború elkerülése érdekében, az új vezetés megszilárdulásáig, egy megfelelő létszámú nemzetközi békefenntartó misszióra is szükség lenne, ami lefegyverezi a hadurakat és milíciákat, valamint segít fenntartani a rendet. Ehhez azonban nem lenne elegendő a jelenlegi 7200 fős AMISOM misszió, ami mindössze Mogadishu egyes részeit tudta irányítása alá vonni. A misszió további, 20 ezer főre történő bővítését szorgalmazza az Afrikai Unió is, ehhez előbb viszont az ENSZ BT engedélyére, valamint további pénzügyi támogatásokra lenne szüksége, és bár a BT nem határolódott el a bővítéstől, valószínű, hogy a döntés csak egy hosszú AU-ENSZ egyeztetési folyamat után fog megszületni, főleg a pénzügyi források miatt, mivel az ENSZ évente már így is 130 millió USD-ral támogatja az AMISOM-t. (Worsnip [2010])

Megfelelő jogrendszer kialakítása

A kalózkodás visszaszorításához, ahogy azt a nemzetközi kapcsolattartó csoport (CGPCS) is megállapította,⁸ megfelelő büntetőjogi törvények szükségesek, amiknek a kidolgozásához Szomáliföld és Puntföld kormányai a TFG-vel közösen, az ENSZ Kábítószer és Bűnügyi Hivatalának (UNDOC) segítségével már neki is kezdtek. (SG Report [2010])

A politikai és a társadalmi stabilitás hosszú távú fenntartása, és ez által a megoldási folyamat sikeressége érdekében azonban nem elég pusztán kalózellenes törvényeket alkotni, hanem a jog többi ágát is rendezni kell, megfelelő közbizalmi és magánjogi hátteret kell kialakítani. Az új jogrendszer kidolgozása során pedig mindenképpen figyelembe kell venni a tradicionális szomáli jogot, a xeer-t, mivel annak jelenleg is fontos szerepe van az élet minden területén, hiszen a xeer-t alkalmazzák például a klán vezetői, sőt maguk a kalózok is, többek között a vitás kérdések megoldásában, illetve az üzleti életben is. (World Bank [2005]; Hansen [2009])

⁷ Közös nyelv, vallás, hagyományok, klánok közötti házasságok, üzleti kapcsolatok, civil szerveződések. (World Bank [2005])

⁸ A nemzetközi kapcsolattartó csoport (CGPCS) egyik fő célkitűzésként nemzetközi büntetőjogi háttér kidolgozását határozta meg, aminek a segítségével az elfogott kalózokat felelősségre lehetne vonni, és szabadságvesztésre lehetne ítélni a partner országok bíróságai által. (CGPCS [2009])

A gazdasági helyzet rendezése

A megoldási folyamat következő, ugyancsak elengedhetetlen eleme, Szomália gazdaságának nemzetközi segítséggel való újjáépítése, aminek főként Közép-Szomália part menti területeire, valamint Puntföldre kell koncentrálnia annak érdekében, hogy az ott élő embereknek megfelelő megélhetési alternatívát lehessen biztosítani a kalózkodás helyett. (IEG [2008])

A gazdaság újjáépítése során a legfontosabb, a költségvetési egyensúly megteremtése, illetve az infláció megfékezése céljából, szigorú monetáris politika folytatása kell, hogy legyen. Ezen kívül a vállalkozások részére kedvező gazdasági környezetet kell kialakítani, hogy azok beindulásával és megerősödésével csökkenthető legyen a munkanélküliség és a szegénység. A megfelelő környezet létrehozásához először újjá kell építeni az ország infrastruktúráját, rendbe kell hozni az úthálózatokat és a kikötőket, hogy a kereskedelem akadálymentesen folyhasson. Ezt követően pénzügyi szolgáltatásokat nyújtó intézményeket kell alapítani, amik egyrészt kezelnék a megtakarításokat, másrészt hitelek nyújtásának a vállalkozások fejlesztésére. Ennek a megvalósítását elsősorban a nemzetközi és hazai banki szolgáltatásokat végző *hawala* vállalkozások segítségével, megerősítésével lehetne elérni. (RDP [2008])

További fontos teendő az olyan hagyományos és nagy létszámú munkaerőt foglalkoztató termelő ágazatok helyreállítása, mint a mezőgazdaság vagy a halászat. Kellő nagyságú befektetéssel fel lehetne lendíteni az állattenyésztést, és a nemzetközi előírásoknak, valamint elvárásoknak megfelelő minőségű, egészséges élőállatokat lehetne ismételten, nagy mennyiségben exportálni. A folyamatos harcok következtében tönkrement öntöző hálózatokat, valamint ültetvényeket is újra rendbe kell hozni, és modern mezőgazdasági módszerek alkalmazásával, a jó minőségben előállítható termények, mint például a szezám, banán és egyéb déli gyümölcsök exportorientált termesztésére kell berendezkedni. A korábban egyik fő megélhetési formának számító halászatot is fel kell éleszteni, mivel egyes számítások szerint, az illegális halászat mértéke évente 95 millió USD-ra tehető, amit ha a szomáli parti őrség megakadályozna, és helyettük a helyi halászok tevékenykednének, akkor ez további jelentős bevételt jelentene az ország számára. (RDP [2008])

Ezen kívül fontos tényező lehet a szomáli gazdaság fellendülése szempontjából a partoknál feltételezett, nagy mennyiségű kőolaj és földgáz lelőhelyek kiaknázása, kitermelése is. (World Bank [2005]) A probléma csak az, hogy ehhez és a korábban felsoroltakhoz is megfelelő mennyiségű anyagi forrásra van szükség, ezért elő kell segíteni, hogy Szomália kedvező, hosszú távú hitelekhez juthasson, többek között a Világbank-csoporton és az Afrikai Fejlesztési Bankon (AfDB) keresztül, továbbá fontos lenne a külföldi közvetlen beruházások jelenleg kis volumenének a növelése is. (AEO)

A bűnözés és a korrupció elleni fellépés

A gazdasági helyzet javítása bár mindenképpen hozzájárul a kalózkodás felszámolásához, azonban mielőtt azt gondolnák, hogy pusztán a szegénység csökkentésével megoldódik a probléma, meg kell vizsgálnunk a kalózkodásban résztvevők motivációit.

Napjainkban a szomáli kalózok többsége a húszas és harmincas éveiben lévő, alul iskolázott, elégedetlen, munkanélküli férfiak széles rétegéből kerül ki, akiket három nagy csoportra lehet osztani: klán alapú milíciához tartozó harcosok, szerencsét próbáló fiatalok, valamint munkanélküli halászok, akiket a hajózási tapasztalataik miatt, gyakran erőszakkal is toboroznak. Az első és második csoportnak egyértelműen a könnyen és gyorsan megszerezhető pénz a motivációja, akik a kalózkodással nem pusztán a megélhetéshez szükséges forrást szeretnék biztosítani maguknak, vagy a családjuknak. Az első csoport tagjai az adott milícia, illetve hadúr vagyonának a gazdagítása, és ez által a hatalmának, befolyásának növelése, és persze a saját részesedésük érdekében tevékenykednek. A második csoport tagjainak célja, hogy minél gyorsabban minél nagyobb vagyoni tettyenek szert, hogy aztán például megházasodhassanak, vagy kivándorolhassanak az országból. A harmadik csoport tagjai pedig, a kényszerítés eseteit leszámítva, megélhetési okokból vesznek részt a támadásokban. (Gilpin [2009])

Az előzőekből jól kitűnik tehát, hogy Szomáliában nem csak önmagában a szegénység az, ami generálja a kalózkodást, így annak megszüntetése érdekében nem elég munkahelyeket teremteni vagy fejlesztési hitelekkel segíteni a gazdaság beindulást, hanem helyi szinten komoly hangsúlyt kell fektetni a kalózkodással foglalkozók felderítésére és a további tevékenységük megakadályozására, vagyis a bűnmegelőzésre, a bűnözés elleni harcra.

Ennek érdekében fejleszteni kell a szomáli rendőrség képességeit, továbbá növelni kell a létszámát, valamint kalóz felderítő csoportokat kell létrehozni. A megfelelő büntetőjogi háttár létrehozásával párhuzamban pedig növelni kell a büntetés-végrehajtás kapacitását, új intézeteket kell építeni megfelelő befogadóképességgel, hogy a kalózkodás vádjával elítélt személyek szabadságvesztés büntetését foganatosítani tudják, mivel e nélkül, ahogy azt az ENSZ BT is kijelentette,⁹ a kalózkodás elleni erőfeszítéseknek nem lesz tartós hatásuk. (IEG [2008])

A bűnözés visszaszorítása mellett kiemelten fontos a korrupció elleni küzdelem is, mivel számos helyi és központi állami vezető, illetve beosztott is részesedik a rablásokból és fosztogatásokból származó haszonból. A korrupció csökkentése érdekében először a kalózkodás felszámolásával, a kalózok elítélés-

⁹ Az ENSZ BT, a 2010 áprilisában kiadott 1918-as számú határozatában, felhívta a figyelmet, hogy a támadásokban résztvevő személyek büntetőjogi felelősségre vonásának hiánya, a kalózkodás visszaszorítására tett intézkedések hatékonyságát jelentősen csökkenti. (UNSC [2010])

sével és büntetésének végrehajtásával foglalkozó állami alkalmazottak bérét kell megfelelő színvonalra megemelni,¹⁰ valamint nem szabad előfordulnia olyan esetnek, mint 2008-ban Puntföldön, hogy az állami alkalmazottak nem kapják meg a járandóságaikat.¹¹ (Hansen [2009]) A beosztotti mellett azonban a kormányzati vezetői szinten is fel kell számolni a korrupciót, mivel Közép-Szomáliában és Puntföldön is több magas pozíciót betöltő politikus és rendvédelmi vezető is érintett a kalózkodásban. Az ENSZ főtitkár somáliai képviselőjének jelentése szerint Puntföldön például a váltságdíjakból származó pénzüsszegek egy részéből finanszírozták a 2009-es elnöki választások kampányköltségeit, Közép-Szomáliában pedig a TFG egyes, főként a Majerten alklánhoz tartozó vezetői hozhatók összefüggésbe kalózszervezetekkel. (Pham [2009])

Kiemelten fontos továbbá a helyi és a külföldön élő somáli üzletemberektől származó, a kalózkodást támogató pénzügyi átutalások, valamint egyéb jellegű hozzájárulások, az Interpol, illetve más nyomozó, hírszerző szervek általi nyomon követése, mint ahogy azt célkitűzésként a nemzetközi kapcsolattartó csoport (CGPCS) is megfogalmazta. (CGPCS [2009])

Összefoglalás

A somáli kalózkodás igen komoly helyi, regionális és nemzetközi szinten ható gazdasági, humanitárius és biztonsági következményekkel járt az elmúlt években, ezért különösen fontos lenne a kialakult helyzet mielőbbi, tartós rendezése. Az ügy összetettsége, politikai, gazdasági, társadalmi és jogi aspektusai miatt, azonban fontos, hogy a gyors megoldásra törekvés ne menjen a hatékonyság, valamint az alaposság rovására, mert különben a hatalmas költségek és kemény erőfeszítések árán elért eredmények, csak időszakosak lesznek. A tartós megoldás elérése érdekében ezért, nem szabad csak, a kalózkodás okozta tüneteket kezelni, hanem összetett, a probléma minden egyes elemére kiterjedő, hosszú távú programot kell kidolgozni, amelyet aztán az államoknak közösen, egyetértésben kell végrehajtaniuk, és végrehajtatniuk.

A megoldási folyamat során, egyszerre kell hathatós intézkedéseket fogantatosítani a tengeren és a szárazföldön is, amely intézkedések közül, kiemelt figyelmet kell fordítani a politikai stabilitás és a jogi keretek megteremtésére, a gazdasági helyzet rendezésére, valamint hatékony parti őrség felállítására, ami utóbbihoz elsősorban technikai és anyagi segítségnyújtásra lesz szüksége a mindenkori somáli kormánynak.

¹⁰ Egy kalóz körülbelül 4-6 ezer USD-t tud keresni egy sikeres váltságdíj kifizetés részesedéseként, ami 2-3 éves állami alkalmazotti fizetésnek felel meg. (IEG [2008])

¹¹ 2008 áprilisában a puntföldi kormány felfüggesztette a rendőrök bérének kifizetését. A bérvisszatartás hatására a bűnmegelőzéssel és bűnüldözéssel, így a kalózcsoportosulások felderítésével is foglalkozó rendőri rendszer összeomlott, és a kormánynak nem maradt kapacitása a kalózok elleni harcra. Részben ennek is köszönhetően, 2008 augusztusától robbanásszerűen megszaporodtak a kalóztámadások. (Hansen [2009])

A politikai stabilitás, és a tartós béke fennmaradása érdekében elengedhetetlen, hogy a korábbi gyakorlattal ellentétben, az egyes országok, országcsoportok, ne a saját érdekeiket tartsák szem előtt, és a megosztó taktika helyett, a politikai erők, illetve a klánok közeledését segítsék elő.

A jogi feltételek kialakításával párhuzamban, reformokat, és fejlesztéseket kell végrehajtani a szomáli igazságszolgáltatás, rendőrség, és büntetés-végrehajtás szervezeteinél, valamint a kalózkodásért felelős vezető személyek sikeres elfogása, illetve büntetőjogi felelősségre vonása érdekében, vissza kell szorítani az országban kialakult, hatalmas mértékű korrupciót is.

A megoldási folyamat egyes elemeinek pontos betartásával, amiket a nemzetközi kezdeményezések és a szakértők külön-külön, egymástól függetlenül is megfogalmaztak, valamint további pénzügyi és katonai erőfeszítések meghozatalával, jó esély van rá, hogy a szomáli kalózkodással kapcsolatos probléma, hosszú távon megszűnjön.

Felhasznált irodalom:

1. AEO: African Economic Outlook.
<http://www.africaneconomicoutlook.org/en/data-statistics/>
2. CGPCS [2009]: Policy Statement: First Meeting of the Contact Group on Piracy Off the Coast of Somalia.
http://www.marad.dot.gov/documents/POLICY_STATEMENT_for_Contact_Group_on_Piracy_off_Coast_of_Somalia.pdf
3. CIA World Factbook: Somalia. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/so.html>
4. CMF: Combined Maritime Forces Operations előadás anyag.
<http://www.nato.int/structur/AC/141/pdf/PS-M/Combined%20Maritime%20Forces%20Ops.pdf>
5. EU NAVFOR: EU NAVFOR Somalia - Operation ATALANTA.
<http://www.eunavfor.eu/about-us/mission/>
6. GFP: Global Fire Power. <http://www.globalfirepower.com/>
7. Gilpin, R. [2009]: Counting the Costs of Somali Piracy. Center for Sustainable Economies United States Institute of Peace. Working Paper.
http://www.usip.org/files/resources/1_0.pdf
8. Hansen, Stig Jarle [2009]: Piracy in the greater Gulf of Aden – Myths, Misconception and Remedies. Norwegian Institute for Urban and Regional Research.
<http://www.nibr.no/uploads/publications/26b0226ad4177819779c2805e91c670d.pdf>
9. Hettyey András [2008]: Szomália története és a környező országok szerepvállalása 2004 óta. Külügyi Szemle. 4. szám. Magyar Külügyi Intézet. Budapest. 94.-118. o.
<http://www.kulugyiintezet.hu/letoltes.php?letolt=4279>
10. ICC-IMB [2008]: Piracy and Armed Robbery Against Ships. Annual Report. International Chamber of Commerce. International Maritime Bureau. 2008. Jan. 1 – Dec. 31. <http://ddata.over-blog.com/xxxyyy/0/50/29/09/Docs-Textes/Pirates2008RAP-BMI0901.pdf>

11. ICC-IMB [2009]: Piracy and Armed Robbery Against Ships. Annual Report. International Chamber of Commerce. International Maritime Bureau. 2009. Jan. 1 – Dec. 31.
<http://www.mfa.gr/softlib/Ετήσια%20αναφορά%20για%20το%202009%20του%20International%20Maritime%20Bureau%20για%20την%20Πειρατεία.pdf>
12. ICC-IMB [2010]: Piracy and Armed Robbery Against Ships. Annual Report. International Chamber of Commerce. International Maritime Bureau. 2010. Jan. 1 – Sep. 30. http://www.icc-deutschland.de/fileadmin/icc/Meldungen/2010_Q3_IMB_Piracy_Report.pdf
13. IEG [2008]: International Expert Group on Piracy off the Somali Coast: Piracy off the Somali Coast. Final Report.
http://www.imcsnet.org/imcs/docs/somalia_piracy_intl_experts_report_consolidated.pdf
14. MSCHOA: Maritime Security Centre (Horn of Africa).
<http://www.mschoa.org/Pages/About.aspx>
15. NATO PA: NATO Parliamentary Assembly. Security in the Gulf and on the Arabia Peninsula: An Agenda for NATO.
<http://www.nato-pa.int/Default.asp?SHORTCUT=2076>
16. NY Declaration [2009]: New York Declaration 2009.09.09.
<http://www.fco.gov.uk/resources/en/pdf/3849543/ny-declaration.pdf>
17. Osman, H. [2010]: TFG marines to start antipirate operations in Somalia.
<http://www.allvoices.com/contributed-news/6856357-tfg-marines-to-start-antipirate-operations-in-somalia>
18. Pham, J. P. [2009]: Time to Hunt Somali Pirates. World Defense Review.
<http://worlddefensereview.com/pham092308.shtml>
19. RDP [2008]: Somali Reconstruction and Development Programme.
www.somali-jna.org/downloads/ACF7C9C.pdf
20. SG Report [2010]: Report of the Secretary-General pursuant to Security Council resolution 1897 (2009). <http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=S/2010/556&Lang=E&Area=UNDOC>
21. UNCTAD [2009]: United Nations Conference on Trade and Development. Review of Maritime Transport. Report by the UNCTAD secretariat. New York and Geneva.
http://www.unctad.org/en/docs/rmt2009_en.pdf
22. UNSC [2010]: UN Security Council Resolution 1918 (2010).
http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions
23. Vogel, A. [2009]: Navies versus Coast Guards. Africa Security Brief.
http://africacenter.org/wp-content/uploads/2009/12/AfricaBrief_2.pdf
24. Wargeys [2009]: Somalia begins training 1st naval force in years
<http://www.wargeys.com/somalia-begins-training-1st-naval-force-in-years/>
25. World Bank [2005]: Conflict in Somalia: Drivers and Dynamics. World Bank publications.
<http://siteresources.worldbank.org/INTSOMALIA/Resources/conflictinsomalia.pdf>
26. Worsnip, P. [2010]: UN council asks details for AU Somalia force boost.
<http://af.reuters.com/article/topNews/idAFJOE69L01J20101022?pageNumber=1&virtualBrandChannel=0&sp=true>
27. <http://www.icc-ccs.org/home/piracy-reporting-centre/imb-live-piracy-map-2010>

KONZULTÁCIÓ

DEVECSERI GÁBOR

AZ ÉLETPÁLYA-MODELL RENDSZERKRITÉRIUMAI

II. rész

Rendszerelemek összehangolása, modernizációja

A meglévő rendszerelemek összehangolása során egészen biztosan megjelennek olyan feladatok is, amelyek korábban egyetlen katonai szervezethez és szakfeladathoz sem kapcsolódtak szorosan. Az is elképzelhető, hogy az összehangolást modernizáció nélkül nem lehet majd végrehajtani. Az viszont biztos, hogy a katonai szervezetek képességeinek összehangolásával, a szükséges fejlesztésekkel az életpálya-modell minden egyes katona számára egyet fog jelenteni: – Dr. Hende Csaba honvédelmi miniszter és Dr. Simicskó István parlamenti államtitkár szavait használva – „megbecsülést és kiszámíthatóságot”.

Katonai iskolai rendszerű képzés, vagy tényleges munkaviszony (startpozíció)

Munkakörömből kifolyólag a toborzó irodában, középiskolákban, rendezvényeken, pályaválasztási kiállításokon igen sűrűn találkozom tanácstalan állás-keresőkkel, vagy továbbtanulni szándékozókka. Mindent megteszek azért, hogy a kompetenciáiknak megfelelő beosztásba és rendfokozatba kerüljenek, azonban néha én magam is kellemetlen helyzetbe kerülök a rendszer rugalmatlansága miatt.

A leendő – főleg fiatalabb – munkavállaló számára a katona szó és a mögötte rejlő tevékenységek együttese egy gyűjtőfogalomban összpontosul, ami közel azonos ismeretekkel, képességekkel és tulajdonságokkal ruházza fel a katonát. Éppen ezért a leendő munkavállalók nem sok figyelmet fordítanak katonai pályafutásuk startpozíciójára. Arra gondolnak ugyanis, hogy csak bekerülni nehéz. Mindegy, hogy milyen rendfokozatba, beosztásba vagy állománykategóriába kerülnek, elvállalnak mindent és utána a rendszerre bízzák a sorsukat.

Vegyünk például két pályakezdő informatikust, akik közel azonos kompetenciával rendelkeznek. Az egyiknek szerencséje van, mert amikor elmegy a toborzó irodába van számára felajánlható tiszti beosztás, amit el is fogad. A felajánlott beosztás jellegéből adódóan az alkalmassági vizsgálaton 220 pontot kell összegyűjtenie. Parancsban és határozatban rögzítik a rendfokozatát és a

beosztását. Bevonul a katonai alakulathoz, kapja a tiszti illetményét anélkül, hogy bárminemű katonai ismerete lenne. A katonai alakulat parancsnoka természetesen később intézkedik a „KVNR” (katonai végzettséggel nem rendelkezők) tanfolyamon való részvételéről, de amíg azt el nem végzi tulajdonképpen még fegyvert sem foghat.

A másik informatikusnak nincs ilyen szerencséje. A toborzó irodában nem tudnak számára a szakmájának megfelelő beosztást felajánlani. A legalacsonyabb állománykategóriában lövész beosztást vállal el, mert nem szeretne a regisztráltak között várakozni, mindenféleképpen katona akar lenni és bízik abban, hogy a rendszeren belül a belső toborzással előbb-utóbb kiválasztásra kerül. A felajánlott beosztás jellegéből adódóan az alkalmassági vizsgálaton 260 pontot kell összegyűjtenie, ami nagyságrendekkel nagyobb, mint amit, a tiszti beosztást betöltő társának teljesítenie kell. A katonai alakulat akkor köt vele szerződést, amikor a központi kiképzőbázison meg tudja kezdeni az alapkiképzését. A próbaidő leteltéig nagyon kemény alap- és szakkiképzés vár rá, aminek teljesítését követően megkapja az első tisztesi rendfokozatát. Az állománykategóriájához és rendfokozatához rendszeresített illetményre jogosult, ami a főiskolai iskolai végzettsége és a nyelvvizsgálója miatt némiképp eltér a lövészkatónáknál megszokott bértől. A próbaidő leteltét követően ciklikus kiképzéseken vesz részt, ami egyre távolabb sodorja az eredeti elképzelésétől. Frusztrálja a tehetetlensége, nem tud mit kezdeni a kompetenciáival, nem lát lehetőséget az előmenetelre, keveselli az illetményét és leszerel. Néhány hónap múlva visszajön a toborzó irodába és újra regisztrál. Most már tiszt szeretne lenni katonai alapkiképzéssel, szakkiképzettséggel és a meglévő örvezetői rendfokozatával. Abban az esetben, ha a regisztrációs adatbázisban egy időben egyszerre több hasonló végzettségű személy is pályázik egy-egy beosztásra a példának felhozott informatikus – akármennyire is furcsa – a sorvégére kerül. Miért is? Azért mert a munkáltatói jogkört gyakorló előjáró („Munkáltatói jogkört gyakorló előjáró: az a parancsnok /vezető, aki jogosult a **szolgálati viszony létesítésére**, megszüntetésére, tartalmának törvény szerinti érvényesítésére, a fegyelmi és kártérítési felelősség megállapítására, valamint mindazon jogok gyakorlására és kötelezettségek teljesítésére, amelyeket jogszabály a munkáltató részére meghatároz.”¹) dönthet így. Az a katona, aki a bevállalt szerződéses időtartamot nem szolgálta végig, az a legtöbb parancsnok számára megbízhatatlan. Nagyon ritkán fordul elő, hogy a munkáltatói jogkört gyakorló előjáró beosztást ajánl fel az ilyen munkavállalók számára.

Egységes tartalmú 3 hónapos alapkiképzés

Ezen a példán keresztül is jól szemléltethető, hogy a startpozíció nem mellékes. Lehetne ugyan oldani ezen a merev állásponton, azonban ehhez át kell alakítani a pályára lépés stádiumait és az ehhez kapcsolódó feladatok rendszerét.

¹ 2001. évi XCV. Törvény a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról, 2. § (2)

A legnagyobb felháborodást az alapkiképzés sokszínűsége és időintervallum béli különbsége okozza. Az alapkiképzés szóösszetételben az „alap” szó arra utal, hogy ezzel a képességgel minden katonának rendelkeznie kell, ezen a kiképzésen minden katonának át kell esnie. Az egységes tartalmú 3 hónapos alapkiképzés rendszerét a szakmán belül is egyre többen támogatják. Itt tulajdonképpen arról van szó, hogy – a blokkosított képzés mintájára – a pályára lépés első stádiumában koncentrálnának a kiképzés azon elemei, amelyek minden katonai beosztás ellátásához elengedhetetlenül szükségesek. Ez alól nem képezne kivételt a civil szférából tiszt, tiszthelyettes beosztásba kerülő, a katonai tanintézetek hallgatója, a szerződéses legénységi állományú katona, de még a vadászpilóta jelölt sem. A 10/2002 HM rendelet 14. § (3) bekezdése szerint „Az alapkiképzés tartama alatt a legénységi állomány tagja rendfokozat nélküli katonaként teljesít szolgálatot.”² Ennek a bekezdésnek a kiterjesztése részben már megvalósult, hiszen a pilótaképzés első szakaszában – ahol egyéb iránt az alapkiképzést is végrehajtják – a felvételt nyert pilótajelöltek rendfokozat nélküli katonaként teljesítenek szolgálatot. Természetesen az illetmény-besorolásuk is ennek a státusznak megfelelő. ***Minden állománykategóriára igaznak kell legyen az a megállapítás, hogy az a kiképzendő személy, aki a szükséges alapszakkiképzést még nem teljesítette, az a felajánlott beosztásához rendelt illetményre nem jogosult.***

A rendfokozatok kérdése szintén kényes terület. Egyesek úgy vélik, hogy a beosztás és a rendfokozat egységét nem lehet és nem is szabad megbontani. Mások épp ennek az ellenkezőjéről vannak meggyőződve. Az tény, hogy a katonai rendfokozat még a civilek számára is jelent valamit. Különbséget tudnak tenni őrző és őrmester között, de a magasabb állománykategóriák rendfokozatait is megismerik, és különböző képzeteket társítanak mellé. Az életpálya-modellben a katonai rendfokozatok jó esetben magukért beszélnek. A katonai pályán eltöltött időt, a korábban betöltött beosztásokban szerzett tapasztalatokat és a rendfokozat közötti kompetenciakülönbséget is jelöli. A rendfokozat tehát nem ajándék, éppen ezért nem lehet a civil életben megszerzett kompetenciák katonai megfelelőjét alapul venni mikor a pályázók kezdő rendfokozatát megállapítjuk.

Pályán tartás

Biztonság és kiszámíthatóság

A biztonság és a kiszámíthatóság stabil hátterét a politika és a katonai felső vezetés hosszú távú honvédelmi stratégiája biztosítja. A humánstratégia adaptációja erre épülve kell, hogy megvalósuljon akár a szervezet fejlesztéséről vagy éppen a leépítéséről legyen is szó. A racionalizáció tudatos, jól megfontolt,

² 10/2002. (III. 5.) HM rendelet a hivatásos és szerződéses katonai szolgálat létesítéséről, módosításáról, megszüntetéséről, tartalmáról, valamint az integrált személyügyi igazgatás és egységes nyilvántartás rendjéről, 14. § (3)

ésszerű lépések folyamatából áll, aminek eredményeképpen a szervezet gazdaságosabban, hatékonyabban kell, hogy működjön. Ezt minden munkavállaló megérti, még akkor is, ha saját munkája vagy beosztása kerül is veszélybe. Azt azonban nehezen viseli, ha mindez a tudta nélkül, hirtelen és megalapozatlanul történik. Ezért szükséges a szervezeti és strukturális változásokról, az állományt érintő leépítésekről, átszervezésekről, humánerőforrás gazdálkodással kapcsolatos lépésekről időben tájékoztatni az érintetteket.

Motivációs légkör és kompenzáció (elhivatottság erősítése)

A vezetőknek nagyon nagy szerepe van a munkaerő megtartásában. A motivációs légkör kialakítása nem könnyű feladat. A világosan megfogalmazott elvárások, a „team” szellem kialakítása, a becsületes és határozott döntéshozatal, az egyéniség- és kompetenciafüggő bánásmód, a kihívást jelentő feladatok, az akadályozó tényezők megszüntetése mind-mind részét képezik az ösztönző környezetnek. Bármilyen célt is fogalmazzunk meg, e nélkül komoly sikereket nem lehet elkönyvelni. Mivel motiválni a kompenzációs rendszerrel, elemekkel is lehet, ezért nem meglepő, hogy a motivációnál taglalt felvetések a kompenzáció oldalán is megjelennek.

Az évek óta tartó reálbércsökkenés és a kiáramlás közötti kapcsolat figyelemfelkeltő hatása egyértelmű információkat szolgáltatott a szakma számára. A kiáramlás számadatai a válságot megelőző időszakban nem ingadoztak, hanem egyértelműen magas ívben emelkedtek. Ez a folyamat közel 7 évig tartott és egyre több szervezeti elemet hozott kellemetlen helyzetbe. Megsínylette az alakulat, ahonnét hiányzott a feladat-végrehajtó közeg, az alkalmasság vizsgálat és a kiképzés rendszere, ahol a teljesítőképességük határán hajtották végre feladataikat, a toborzórendszer, ahol versenyképtelenné vált ajánlatok miatt hatékonysági problémák mutatkoztak és végül megsínylette az a munkavállaló is, aki előbb vagy utóbb racionálisan kezdett gondolkodni és – az általa annyira kedvelt területről - kénytelen volt a munkaerőpiac jobb ajánlatai felé fordulni.

Sokan az anyagi megbecsülésen kívül nem képesek más kompenzációs lehetőséget elfogadni, pedig bizonyára van más megoldás is.

A költségtérítések kiterjesztése is valamilyen szinten anyagi természetű, de a munkavégzéssel összefüggő és éppen ezért kiváló motivátor. Ilyen támogatási forma pl. az albérleti hozzájárulás, vagy a kedvezményes hitel lehetősége is.

A kompetenciák bővítése, a tudás, mint elismert érték beivódott a munkavállalók mindennapjaiba. Tudják, hogy e nélkül nincs továbblépési, vagy előmeneteli lehetőség, sőt ennek hiányában a meglévő pozíciójuk is ingataggá válhat. Nem meglepő tehát, hogy a munkavállalók szívesen vállalnak fel olyan többlet leterheltséget jelentő elfoglaltságokat is, amelyek a kompetenciáik fejlesztését és ezáltal az esélyeik növelését eredményezik. Vagyis a képzési, továbbképzési,

átképzési lehetőségek, magasabb iskolai végzettség megszerzésére irányuló képzések szintén kiváló motivátorok.

Vezetői felelősség kialakítása

Sajnos nincs minden vezető tisztában azzal, hogy mekkora erőfeszítésekbe kerül és milyen anyagi ráfordításokat igényel a Magyar Honvédségen belül a tiszt, tiszthelyettes és a legénységi állomány utánpótlása. A felelősség kérdésében eljutottunk arra a szintre, hogy minden toborzó egy kódot hordoz magával, aminek segítségével a toborzás személyi hatékonysága is nyomon követhető. A teljesség érdekében ezt ki kellene terjeszteni azokra a vezetőkre is, akiknek beosztottjai vannak. Ennek segítségével nem csak alakulatokhoz, hanem személyekhez, szakterületekhez, tevékenységekhez is köthető lenne a kiáramlás. Az eredmények vizsgálata lehetőséget teremtene a megtartással összefüggő feladatok konkrét meghatározására és eredményesebb végrehajtására.

A kiáramlás szinten tartásához a szervezet egészére kiterjedő – mindenki által hozzáférhető – információs bázisra és lokális probléma megoldási képességre van szükség. A szervezeti elemek parancsnokainak felelőssége túlmutat a lokális ki- és beáramlási mutatók szinten tartásán. Az országos adatok figyelembevételével kell meghozni minden személyügyi vonatkozású döntést még akkor is, ha ez közvetlenül az adott alakulat érdekeit sérti. Gondoljunk csak bele abba, hogy a tiszthelyettes állománykategóriától felfelé – általános beosztások tekintetében – az előmeneteli lehetőségek néha csak helyőrség, illetve alakulatváltással oldhatóak meg. Ezen felül szociális, egyéni vagy szervezeti érdekek is eredményezhetik a fent említett változásokat. A magasabb rendfokozattal összefüggésben, magasabb vagy más jellegű beosztás új lendületet adhat a munkavállalónak. Felvetődhet kérdésként, hogy ezen változás lehetőségétől miért fosztanánk meg a legénységi állományú katonát. Abban az esetben, ha a katona szolgálati jogviszonyát fenn kívánja tartani, de más beosztásban vagy helyőrségben szeretne szolgálatot teljesíteni, akkor meg kell teremteni annak lehetőségét, hogy ezt valóra tudja váltani. Ennek a fajta lokális kiáramlásnak a szervezet egészére nézve nincs negatív hatása. Ha a legénységi állományú katona ilyen irányú elképzelései nem valósulnak meg, csökkenhet a munkája hatékonysága, a motiválhatósági szintje, kihatással lehet az „egészségi állapotára”, sőt a lemondás kényszerű lehetősége is fennáll. A lemondásnak természetesen vannak előzményei. Apró vagy határozott jelek, amelyek árulkodnak a katona szándékáról. A vezetőnek ebben az esetben cselekedni kell a szervezet érdekeinek figyelembevételével. Ezért kell az információs bázist létrehozni – akár a SAP rendszerén belül is – amihez minden vezető közvetve vagy közvetlenül hozzájuthat és az információk birtokában határozhatja meg a személyügyi jellegű döntések menetét. *Ezek a blokkok alapvetően a ki- és beáramlási mutatók aktuális állapotát kell, hogy közvetítsék!* A vezetői döntéshozatal rendkívül komplex mechanizmusában, az alapfeladatok maradéktalan ellátása érdekében, a megfelelő információ birtoklása elengedhetetlen.

A beosztás vagy alakulatváltás egy informális, ún. passzív továbbképzési lehetőségét is hordoz magában. Ezek többnyire olyan speciális szakmai ismeretek, amit nem az alap és szakkiképzés központi tematikája, hanem az alakulatoknál végrehajtott gyakorlati munkavégzés során szerezhettek meg a katonák. Egy másik területen, az alakulatot vagy beosztást váltó katona a társainak úgy adja át ezeket az ismereteket, hogy közben tudomást sem vesz róla.

A toborzás és pályán tartás kapcsolata

A munkaerőigény kielégítése szervezeten belüli belső mozgásokkal, valamint szervezeten kívülről, külső munkaerő bevonásával történik. Végso soron mindkét esetben a külső munkaerőpiac szabad kapacitásaihoz fordulnak a toborzók, hiszen a belső mozgások is előbb-utóbb üres beosztásokat eredményeznek. A munkaerőmozgások legtöbb esetben komoly ráfordításokat igényelnek. Igaz ez akkor is, amikor munkavállaló pályakezdőként a szervezetbe kerül, amikor magasabb pozícióhoz jut és sajnos akkor is, amikor elhagyja a Magyar Honvédséget. A kiáramlás bármennyire is fájdalmasnak tűnik, de egy természetes folyamat. Egy hierarchikusan felépülő szervezetben – a karrierlehetőségeket figyelembe véve – akár pozitív értelmet is nyerhet, ha minden állománykategóriában és beosztási szinten közel azonos kiáramlási mutató és arányos előmeneteli lehetőség mutatkozik.

A toborzás és a pályán tartás közötti szoros összefüggés vitathatatlan. Azon munkavállaló helyett, akit a rendszer nem képes pályán tartani, újabb és újabb munkaerőt kell toborozni, kiképezni. A pályán tartás számtalan módszere közül a hivatásos mentorok alkalmazása tűnik ma a legcélszerűbbnek. A motivációs és kompenzációs eszközök bővítési lehetősége korlátozott. Nincs pénz általános illetményfejlesztésre, a hiányszakmák kiemelt pótlékokkal történő megerősítésére, vagy újabb és újabb szociális transferek bevezetésére. A mentorrendszer által azonban van lehetőség a meglévő rendszerek – egyénre szabott – hatékony alkalmazására. Sajnos igen magas azoknak a munkavállalóknak a száma, akik ma ilyen jellegű segítségre szorúlnak. Az alakulatok nem minden esetben tudnak segítséget nyújtani. A toborzó irodákat olyan aktív szerződéses legénységi állományú katonák is felkeresik, akiknek az előmenetele megrekedt, tanácsstalanok a jövőjükkel illetően, az élethelyzetük, körülményeik megváltoztak, a terveik összehangolhatatlanok az alakulatok, vagy egy-egy vezető elképzeléseivel. Ők azok, akik kötődnek a Magyar Honvédség szervezetéhez, de nem biztos, hogy ragaszkodnak a meglévő beosztásukhoz, közvetlen vezetőikhez, munkatársaikhoz, parancsnokukhoz, akiknek élethelyzete megváltozott és le kell szerelniük, csak azért, mert senkinek nem fűződik ahhoz érdeke, hogy egy másik katonai alakulatnál teljesítsenek katonai szolgálatot, akik hisznek az előmeneteli rendszerben, mégsem látják annak gyakorlati megvalósulását, akik haszontalannak érzik magukat, mert sokkal többre képesek, mint amit elvárnak tőlük, akik elbizonytalanodtak a maradásukat illetően, de nincs mellettük senki, aki támogatná őket.

Ezeknek a munkavállalóknak a problémája többnyire orvosolható lenne. Az emberi életút és a katonai pályafutás összefüggéseit vizsgálva rájöttem arra, hogy bizonyos koordinációs képességek hiányoznak a szervezetből. A katonák a pályafutásuk során, különböző élethelyzetekben, más-más igényt támasztanak saját magukkal, a munkájukkal, a munkahelyükkel szemben. A jövedelem iránti igény, a lakóhely és a munkahely közötti távolság, a szakma iránti kötődés és a kényszer, olyan alapmotivációk, amelyek többnyire képesek a munkavállalókat kiszakítani megszokott környezetükből. Az alakulatok parancsnokai természetesen ágálnak a folyamat ellen, és nem támogatják a szakképzett katonák lokális kiáramlását. Azzal azonban nagyon kevesen vannak tisztában – függetlenül az okoktól –, hogy az alakulatok közötti mozgások igénye nagyjából kiegyensúlyozott. Koordinációs képességek hiányában ezek a mozgások ritkán, vagy egyáltalán nem valósulnak meg. Sajnos az is előfordulhat, hogy a katonának le kell szerelnie ahhoz, hogy egy másik alakulatnál folytathassa munkáját. Az eljárás hosszadalmas, körülményes és rendkívül drága. Az érdekek összehangolásával és a mentorálás koordinációs képességének kialakításával ez a probléma is kiküszöbölhető lenne. A toborzó irodák természetesen a továbblépés elvi lehetőségeit felvázolják a munkavállaló számára, de ezek a lehetőségek nem minden esetben vannak összhangban a gyakorlati megvalósulással. Az információ az adott személyről hiányos és homályos, saját nézőpontjából szemléli az eseményeket. A probléma a személyéhez köthető, ennél fogva elfogult és részrehajló. Másfelől a kiáramlásnak igenis vannak áldozatai. Könnyen meglehet, hogy az elégedetlenség – a „problémás” munkavállalót illetően – a szervezet részéről is fennáll.

A toborzó személye és tulajdonképpen a toborzás rendszere is elsősorban a munkaerő beáramlásához köthető. A kiáramlás szabályozása, koordinálása sokkal inkább mentori feladat. A ki és a beáramlás – szervezet szintű – kényes egyensúlyát fenntartani csakis e két rendszer összehangolt tevékenységével lehet.

Mielőtt a mentorálás rendszerét a mennyekig magasztalnám, fontosnak tartom tisztázni a kiáramláshoz köthető viszonyát. A hivatásos mentornak nem az a feladata, hogy minden áron a szervezethez kösse a munkavállalót. Abban viszont nagyon nagy szerepe van, hogy a munkavállalók csoportjából azokat irányítsa a katonai pálya elhagyása felé, akik helyett a toborzás rendszere jobb képességű, rátermettebb jelölteket tud állítani. Ez a tevékenység túlmutat a ki- és beáramlás közötti viszonzyszám koordinálásán, sokkal inkább a minőségi munkaerőbázis kiterjesztését és ennek a szemléletnek a csapatszintű megteremtését szolgálja.

Előmeneteli rendszer

Ma a Magyar Honvédségen belül a katonák egy részének jelentősen meg-ingott a bizalma az előmenetelt érintően. A bizalomvesztés oka nem a törvényi szabályozottság hiányában, vagy annak be nem tartásában, sokkal inkább a tar-

talmi elemek modernizációjának, fejlesztésének elmaradásában rejlik. Bizonyára mindenki fel tudna sorolni néhány előmenetelt gátló vagy torzító tényezőt. A kérdés az, hogy a problémát okozó tényezők közül melyik az, aminek a cseréje vagy fejlesztése pozitív hatással lehet az előmeneteli rendszerre.

Véleményem szerint, az objektív teljesítményértékelés, a kompetencia alapú előmenetel (kredit rendszer), valamint az előmeneteli tanfolyamok tartalmában, szerkezetében és pozicionálásában érvényesíthető modernizációs folyamatokban komoly lehetőségek rejlenek.

Az utóbbi évtizedekben – a civil szférában – az előmeneteli modellek fejlesztése a munkavállalók bizonytalanságérzetének az enyhítésére, stabil jövőkép kialakítására, egyéni és racionális karriermodell felállítására, teljesíthető és hasznos követelményszintek megfogalmazására irányult. Ezeket a mintákat követve egy olyan előmeneteli rendszerfejlesztő csomagot állítottam össze, aminek a célja megegyezik a fent említett fejlesztési elképzelések lényegével. A rendszerfejlesztő csomag alapvetően a meglévő előmeneteli tanfolyamra épül.

Objektív teljesítményértékelés

Annak ellenére, hogy a 10/2002. (III. 5.) HM rendelet 6. számú melléklete értékelési útmutatót nyújt a vezető számára az éves teljesítményértékelési lap kitöltéséhez, az értékelt területekhez tartozó instrukciók – az értékelő és az értékelt személy számára – sem nyújtanak elegendő garanciát a képződött pontszám racionalitása tekintetében. Nem véletlen, hogy a legtöbb kritika pont a teljesítményértékelés objektíven értékelhető elemeinek a hiányából fakad. A legénységi állomány 14 tulajdonságjegyéből az alakiasság, a szakmai ismeretek és a szolgálatellátás színvonala írásban is felmérhető a hatályos törvények, rendeletek, intézkedések, szabályzatok – mint rendelkezésre álló tematika - alapján. Semmi mást nem kell tenni, csak egy **komplex teszt rendszert** kell kidolgozni, aminek kézzelfogható eredményét az értékelő véleményével kiegészítve korrekt eredmények képződnek. A maradék 11 elem értékelését **fordított sorrendben, a bizalom elvén**, konkrét példákkal igazolva kell alkalmazni. Mit is jelent a fordított sorrend? Azt kell feltételeznem a munkavállalóról, aki a beosztásához szükséges kiképzést megkapta, hogy a munkáját hibátlanul látja el. Az értékelt személy a maximális 6 ponttal indul minden értékelési területen. Abban az esetben, ha évközben probléma merülne fel egy-egy területen, akkor a vezető feljegyzést készít, amit köteles valamilyen formában az értékelt személlyel közölni, valamint az értékelési időszakban az említett eredmények kiértékelését elvégezni. Egy-egy értékelési terület 18 feljegyzésnél többet nem tartalmazhat. 3 feljegyzés 1 pont elvesztésével jár. Az értékelést végző személy számára bizonyára többletmunkát jelent a feljegyzés elkészítése, de a mulasztások nem merülnek feledésbe és a visszacsatolásnak is eredménye lesz, ami az értékelt személy fejlődésében megmutatkozik meg. Összehasonlításképpen érdemes megvizsgálni azonos pontszámok esetén a két rendszer jellemzőit. A használatban lévő rendszerben az értékelő 3-4 pontot ad az értékeltnek, ha az átlagosan végzi

a tevékenységét. A javasolt rendszerben 9-12 feljegyzésnek kell lenni az értékelési terület mellett, hogy 3-4 pont realizálódjon. Az általam javasolt módszer több ponton is változást hozna a teljesítményértékelés rendszerében. Az értékelő nem csaphat hasára, nem hivatkozhat az érzéseire, amikor az értékelési területhez pontszámokat rendel. Abban az esetben, ha évközben nem készít feljegyzéseket az értékelt személyről – esetleg nem tetszik neki az a pontszám, amit adni kénytelen – akkor saját munkáját is értékeli egyben, hiszen elhanyagolta az értékelt személy évközben képződő hiányosságainak a korrekcióit. Tudom, hogy ez a módszer némiképp a '60-as éveket idézi és a feljegyzések rendszere korlátozza a vezetőt a szabad véleményalkotásban, de az eredményessége vitathatatlan. Folyamatosságot, állandó figyelmet, őszinte megnyilvánulásokat, nyílt követelménytámasztást és stabil szerepazonosulást feltételez, ami a munkavégzésre szempontjából – hosszú távon – vezető és beosztott számára is egyaránt kedvező hatással lehet. Az tény, hogy ez a rendszer sem nyújt teljes objektivitást az értékelés területén, de talán nem is szabad célként kitűzni a szubjektív gátek totális eltörlését.

Az objektív értékelési terület pontértékének a fele a tesztek formájában a másik fele az említett fordított sorrendben, a bizalom elvén kerül kialakításra.

A tiszt, zászlósi, tiszthelyettesi állomány tekintetében az értékelt területeknek a száma magasabb és strukturáltabb, de hasonló elvek mentén az értékelés szintén végrehajtható.

Előmeneteli kreditrendszer

Az előmeneteli kredit rendszer nem ismeretlen a civil szférában. A Magyar Honvédség előmeneteli rendszerével szemben azt az elvet képviseli, hogy az előmenetel nem egy szűk intervallum eredményéből következő állapot, hanem életpálya szakaszok és ciklusok szummája. Ennek az életpályának olyan elemeit emeli ki, amit egyfelől az alapkompenciák mellé, másfelől a szűkebb intervallumon belül képződött teljesítmények mellé rendelt kreditekkel jellemez.

Az előmeneteli kreditrendszer két fő eleme az **alapkompencia kredit** és a **teljesítmény kredit (konverter)**. Ezek adataiból épül fel a személyre szabott **előmeneteli kredittár**, ami megmutatja az értékelt jelenlegi kompetencia szintjét és feltárja a fejlődés alternatíváit.

Alapkompencia: Az alapkompencia a teljes emberi élet során képződött ismeretek, készségek, képességek összessége, aminek a megszerzése értelemszerűen nem kapcsolódik feltétlenül és szorosan a munkaadónál eltöltött időhöz. Az alapkompenciák egy bizonyos csoportja azonban csak a katonai pálya, vagy a katonai tanintézetekben eltöltött idő alatt szerezhető meg. Az alapkompencia elemeihez tartoznak az iskolai végzettségek, tanfolyamok, nyelvvizsgák, azok átlageredményei, gépjárművezetői engedélyek, ECDL tanfolyam, előmeneteli tanfolyamok, azok eredményei, tartós külszolgálatban, műveleti területen, külföldi tanintézetben eltöltött idő. Minden kompetencia elemhez egy olyan

pontértéket kell rendelni, ami arányban van az elvégzéséhez szükséges idővel és a megszerzett tudás szintjével.

Teljesítmény kredit (konverter): A teljesítményértékelés rendszere akkor működik jól, ha a munkavállaló előmeneteli elképzelései mellett a munkaadó érdekeit is szolgálja. Az teljesen nyilvánvaló mindkét oldal számára, hogy a hierarchikus szervezetekben nem létezik tökéletes pályamodell. Az optimális pályamodell azonban felépíthető és elfogadtatható, ha működési mechanizmusai motiválttá teszik a munkavállalókat. A kompetenciaalapú előmeneteli rendszer teljesítményértékelési vonala a szolgálati éveket veszi alapul. Minden évben a teljesítményértékelés pontszáma alapján konvertál egy éves kreditet, ami hozzáadódik az alapkompétencia kredithez. Ez minimum, 0,5 maximum 5 pont lehet. Legénységi állomány tekintetében a kredit értéke más intervallumok között került kialakításra, hiszen az értékelés területei és a szerzhető pontszámok is szűkebb intervallumok között mozognak, mint tiszt és tiszthelyettes esetében. A legénységi állományú katonák, ha nem vált állománykategóriát az első évétől a tizenötödikig ebben a rendszerben gyűjtheti a teljesítménykrediteket, amik évről évre összeadódnak. A legénységi állományú katonák, ha magasabb rendfokozatot szereznek, több értékelési területen magasabb pontszámot szerezhhetnek. Ebben a rendszerben a kredit értéke ugyanannyi, de az intervallumok szélesebb skálán mozognak. A tisztek és tiszthelyettesek is ebben a rendszerben szerzik a teljesítménykrediteket, amik évről évre szintén összeadódnak. A legénységi állomány a 15 év alatt 75 kreditet, míg a szerződéses, hivatásos tiszt és tiszthelyettes állomány akár 195 kreditet is szerezhethet. Ezen kreditek kialakítása arányban és összhangban van a kompetencia alapkredittel. Egyik a másik nélkül nem nyújt lehetőséget a korlátlan és „mértéktelen” előmenetelre. A reális startpozíció és előmenetel tehát egy komplex rendszerben valósul meg, ami kiegészül az előmeneteli kredittár nyújtotta rugalmas előmeneteli lehetőséggel. Az teljesen nyilvánvaló, hogy a rendszer bevezetése esetén a visszamenőlegesség lehetetlen, hiszen teljesítményértékelés első alkalommal 2002-ben készült. Aki új munkavállalóként kerülnek a Magyar Honvédség rendszerébe, azok az első évtől kezdődően ebben a rendszerben szerezhethetik meg a teljesítmény krediteket. Aki 2001-et megelőzően is katonák voltak, azokról a meglévő teljesítményértékelésük számtani átlagát kell rögzíteni a tényleges szolgálatteljesítés időpontjától az első teljesítményértékelés elkészültéig.

Ennek részletei a Katonai Biztonsági Hivatal Tudományos Tanácsának Szakmai Szemléjében „**Kompetencia alapú alternatív előmenetel**” címen megjelent 2009-ben.

Az előmeneteli tanfolyam pozicionálása

A munkaadói és munkavállalói oldal között fennálló kapocs nyílt és rejtett szándékai folyamatos megújulásra kényszerítik a munkavállalókat. A nyílt szándékok – a „biztos” munkahely, pozíció, kiszámítható előmenetel talaján – pontosan körülhatárolható kompetenciákat jelölnek meg, amelyeknek az elsajátítása

a célok elérését valószínűsítik. Egy jó életpálya-modellben a pályáiv vertikumban egyenletes, de horizontálisan is biztosítja a kitörés lehetőségét. Természetesen a munkavállalók többségének a gyakorlatban nem úgy valósul meg az előmenetele, mint ahogy azt az elméleti modellben megtervezik, de ezt nem is szabad kudarcként megélni. A megvalósulás hatásfokának indikátorai a start pozíciótól a célpozícióig tartanak. Lehet valaki csalódott a pályája végén úgy is, hogy közben minden fontosabb célt elért és lehet elégedett úgy, hogy az előmenetele a pályamodelltől eltérő íven haladt. Az előmenetel pillanatnyi állapota éppen ezért nem lehet mérvadó. Minden fontos szakaszhoz és ciklushoz hozzá kell rendelni a pillanatnyi állapot eredményét, hogy tisztán láthassuk az előmeneteli lehetőségeinket.

Tematikus és funkcionális előmeneteli tanfolyam (önkéntes alapon)
A rendfokozat nem ajándék, nem automatizmus. Meg kell érte dolgozni!

Jelenleg nem minden állománykategóriában és nem minden rendfokozatban azonosak a rendfokozat eléréséhez szükséges feltételek. Ennek egy bizonyos része indokolt pl. iskolai végzettség, nyelvismeret, szakmai ismeret stb. tekintetében, de véleményem szerint nem indokolt az előmeneteli tanfolyam tekintetében. Az általam javasolt rendszerben minden megszerezhető rendfokozat előtt előmeneteli tanfolyamot kellene végeznie a munkavállalónak. Egy legénységi állományú katonának, aki honvéd rendfokozattal rendelkezik, épp olyan motivációs készítése van az őrzetői rendfokozat megszerzésére, mint egy századosnak az őrnagyi rendfokozatra. Ezen elvek mentén természetesen minden állománykategóriához és rendfokozathoz olyan ismeret, készség, képességtartalom párosul, ami az előmeneteli tanfolyamokon megszerezhető és az utána végrehajtott vizsga érdemjegyéből számított ponttal értékelhető. Hasonlóan a közép és felsőfokú végzettséghez a vizsgaeredmény átlaga határozza meg a tudásszinthez rendelt pontszámot (5-ös érdemjegy 4 pont, 4-es érdemjegy 3 pont, 3-as érdemjegy 2 pont, 2-es érdemjegy 1 pont). Ezen felül minden teljesített előmeneteli tanfolyam 1 pontot ér.

Ennél a pontnál felvetődhet bennünk az a kérdés, hogy miképpen szerezhetik meg az előmeneteli tanfolyamokat a tiszt, tiszthelyettes képzésben résztvevő tanulók, vagy a civil szférából tiszt, vagy tiszthelyettesi beosztásba kerülő munkavállalók. Egyáltalán szükséges-e az alacsonyabb szintű beosztásokhoz rendelt tudásszint ismerete a magasabb beosztású munkavállalóknak vagy sem.

Jelenleg a legénységi szintű munkavégzés elméleti és gyakorlati oldalát csak az látja reálisan, aki így kezdi a katonai pályafutását, vagy a közvetlen környezetéhez kapcsolódik a legénységi állományú katona munkavégzése. A hierarchikusan felépülő szervezetek munkavállalói más és más feltételrendszernek kell, hogy megfeleljenek, mikor felvételre kerülnek, és az előmenetelük kimenetele is nagy részben azon múlik, hogy a szolgálati éveik alatt milyen fejlődésre képesek és hajlandóak. Minden szintnek meg kell, hogy legyen specifikus, a környezeti és a periférikus ismeretszintje. Az teljesen nyilvánvaló, hogy minél

magasabb beosztásban van egy katona, annál szélesebbek periférikus ismeretei. Mélysége ennek az ismeretszintnek nagyon csekély, felületes és hiányos. Ezzel összhangban azonban a környezeti és a specifikus tudásszintje jóval magasabb.

A különböző szintű beosztásokhoz kapcsolódó ismeretek arányait tekintve minden beosztásban más-más képet mutatnak. Ahhoz azonban, hogy a munkavállaló ezt a belső arányt képes legyen kialakítani magában, ahhoz kiemelten kell ismernie a munkavégzéséhez szükséges szintet és természetesen azokat a szinteket is, amiket már nem, vagy amelyeket még nem láthat el. Véleményem szerint tehát minden katonának el kell végeznie a megpályázott rendfokozatának megfelelő előmeneteli tanfolyamot és adott rendfokozat alatt lévő összes rendfokozathoz kapcsolódó előmeneteli tanfolyamot, ha arról, korábban ismeretei nem lehetnek.

A tiszthelyettes képzésnél a képzésbe be kell építeni az őrzetötől őrmesterig, a tisztképzésnél pedig őrzetötől hadnagyi rendfokozatig tartó tanfolyamokat. Az ismert értékelési módszer kredit állománya és az alapkompentenciák határozzák meg a pályázható állománykategória és rendfokozat szintjét. Példa: Abban az esetben, ha egy tiszthelyettes képzésben részvevő tanuló az előmeneteli tanfolyamokon szerzhető és az alapkompentenciákhoz rendelt pontszámok összegével sem éri el azt a minimum kreditet, amivel előléptethető őrmesternek, akkor abban az állománykategóriában kell neki beosztást és rendfokozatot felajánlani, amihez a kreditje elegendő (pl.: szakaszvezető). Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ebben a beosztásban és rendfokozatban kell maradnia, hiszen adott személyügyi év végén, amikor már rendelkezik a minimum kredittel, akkor megpályázhat egy magasabb beosztást is. A tisztképzésnél ugyanez a metódus. A diploma önmagában csak egy magasabb iskolai végzettség, ami alacsony szintű teljesítmény mellett könnyen elképzelhető, hogy csak zászlósi, vagy tiszthelyettesi beosztás megszerzésére elegendő. A rugalmas előmeneteli rendnek köszönhetően a munkavállalónak erről a pontról is van előmeneteli lehetősége, azonban a teljes pályamodell optimális íve megtörik, ami kihatással lehet a munkavállaló hosszú távú elgondolásaira.

A civil szférából érkező munkavállalók csak alapkompentencia kredittel rendelkeznek, ami alapjaiban meghatározza a megpályázott beosztás jellegét. A következetesség azt diktálja, hogy ők sem rendelkezhetnek addig rendfokozattal, amíg az előmeneteli tanfolyamokat el nem végzik. Ezt meglátásom szerint az alábbi úton szerzhetik meg:

A tiszti és tiszthelyettesi beosztásba tervezett személyekre is ki kell terjeszteni a legénységi állománynál alkalmazott alapkiképzést. Az alapkiképzést követő szakkiképzés tematikájába pedig be kell építeni az előmeneteli tanfolyamokat és vizsgákat. Ezek után természetesen a „KVNR” tanfolyamokra már semmi szükség nem lenne. A közel hat hónapos kiképzés befejeztével a meglévő és megszerzett kreditek összege alapján a korábban felajánlott beosztást vagy rendfokozatot, gyengébb teljesítmény esetén pedig alternatív felajánlást kell tenni (alacsonyabb beosztás, alacsonyabb rendfokozat).

A pilótaképzés magyarországi szakaszában ez a módszer kiválóan működik. A próbaidő alatt a pilóták végrehajtják az alapkiképzést és megkezdik a szakkiképzést. A próbaidőn belül szerződéses legénységi állományú katonák és ennek megfelelő díjazásban részesülnek. A próbaidő letelte előtt a szakkiképzés időarányos részéből vizsgát tesznek, hogy eldöntsék folytathatják-e a képzést, vagy kaphatnak-e magasabb rendfokozatot. A jól teljesítők hadnagyként folytathatják pályafutásukat.

Véleményem szerint az előmeneteli tanfolyamok további két jellemzővel kell, hogy bővüljenek a közeljövőben. Az előmeneteli vizsgát tett katonák nem látják, nem tapasztalják az oktatásban a meglévő és a magasabb szinten lévő beosztások közötti tematikus különbséget. Ezért a tanfolyamokat úgy kell felépíteni, hogy azok praktikus, gyakorlatias és értékes ismereteket közvetítsenek minden szintnek. A másik fontos lépés az önkéntesség kérdésköre. Minden munkavállaló el tudja dönteni, hogy egy adott szinthez képest mikor van értelme, vagy egyáltalán van-e értelme előmeneteli tanfolyamra jelentkezni. Az előléptetéshez szükséges minimum kredit szint bizonyos korlátokat szab az előmeneteli tanfolyamokra történő jelentkezésnél. Ezek a korlátok az ésszerűség határával egyenlők. Pl. Ha egy törzssászlós rendfokozatú katona főhadnagyi beosztást pályáz meg, akkor 3 előmeneteli tanfolyamot kell elvégeznie, (főtörzssászlós, hadnagy, főhadnagy. Abban az esetben, ha még így sem érné el a főhadnagyi rendfokozathoz megszerzéséhez szükséges minimális kreditet, akkor nincs értelme a tanfolyamok elkezdésének. Ha a szándékát továbbra is fenn kívánja tartani, akkor hosszabb előmeneteli idővel, vagy az alapkompenciák megerősítésével kell számolnia.

Az előmeneteli tanfolyamokat természetesen abban az esetben nem egyesével kell végrehajtani, ha a megpályázott beosztáshoz több rendfokozatot is át kell ugrani, vagy a civil szférából történik a felvétel. A tanfolyamok, a tematika és a vizsga összevonásával több előmeneteli tanfolyam is végrehajtható egy blokkban.

Az előléptetés természetesen nem automatikus. Bármilyen startpozícióból indul a pályázó az előléptetés egyéb feltételeinek meg kell felelnie. Ami ebben a rendszerben új, az a feltételek teljesülése esetén végbemenő eljárásban mutatkozik meg. Abban az esetben, ha a pályázó az előléptetéshez rendelkezik minden feltétellel automatikusan továbbításra kerül az anyaga ahhoz az előmeneteli bizottsághoz, ahol adott beosztásokról, rendfokozatokról a bizottság tagjai döntenek. A kreditjeivel a pályázó versenyhelyzetbe kerül anélkül, hogy konkrét beosztást számára ajánlottak volna. Az előmeneteli abszolút sorrend felállítását követően a beosztások és a pályázók összehangolása következik, ahol megtörténhet a pályázó számára a konkrét beosztás felajánlása. Ezt a beosztást – éppen úgy, ahogy a hagyományos rendszerben – elfogadhatja, vagy vissza is utasíthatja.

Akik új munkavállalóként kerülnek a Magyar Honvédség rendszerébe, azok az első évtől kezdődően ebben a rendszerben szerezhetik meg a teljesít-

mény krediteket. Akik 2001-et megelőzően is katonák voltak, azokról a meglévő teljesítményértékelésük számtani átlagát kell rögzíteni a tényleges szolgálatteljesítés időpontjától az első teljesítményértékelés elkészültéig.

A kompetenciaalapú előmenetel kapcsán megállapított kreditek más lehetőséget is rejtenek magukban. Egyfelől egy **abszolút sorrend** alakul ki a pontszámok alapján a katonák között, ami feltárja az előmenetel reális lehetőségeit. Másfelől bizalomépítő, motiváló és kompenzáló eszközök köthetőek hozzá, amik hosszútávon a kiáramlás konszolidálása tekintetében mind a munkáltató, mind a munkavállaló számára kedvező eredményeket hozhatnak.

Továbbképzés, átképzés

Folyamatosan és gyorsan változó világunkban a képzések rendszerének kiemelt jelentősége van. Németországban például 5-7 évente meg kell, hogy újuljon a munkavállaló ahhoz, hogy megerősítse a pozícióját vagy megtalálja a helyét a munkaerőpiacon. Magyarország ettől még nagyon messze van. Az „LLL” szemlélet többnyire akkor kerül a munkavállaló látómezejébe, ha veszályben érzi a munkáját, vagy álláskeresővé válik. Ahhoz, hogy a munkavállaló ne kerüljön ilyen helyzetbe, muszáj néhány évre előre gondolkodnia. Természetesen az a legjobb, ha a munkaadó partner a képzésben, vagy továbbképzésben, de a munkavállalónak akkor sem szabad elkényelmesednie, ha – a képzését érintően – semmilyen támogatást nem remélhet.

A katonai pályát végigszövi a képzések rendszere. Elkezdődik a katonai tanintézeti képzésekkel vagy a munkavállalók alap és szakkiképzésével, folytatódik a – megcélzott rendfokozatok előtt végrehajtásra kerülő – előmeneteli tanfolyamokkal, vagy a szükséges szakmai továbbképzésekkel és zárul a rekonverziós képzésekkel. Az is gyakran előfordul, hogy egy katonának az előmenetele vagy a pályán maradása érdekében valami egészen új területen kell tevékenykednie. Sajnos a legritkább esetben fordul az elő, hogy az ehhez szükséges átképzések megelőzzék a beosztásba helyezést. Ahhoz, hogy a munkavállaló ne kerüljön ilyen kényszerhelyzetbe, egy kicsit nagyobb szabadságot kell biztosítani számára a képzések terén is.

A vezetők közül sokan úgy gondolják, tudják mi a legjobb a beosztott állománynak. Helyettük gondolkodnak, helyettük cselekszenek, gyakorta a megkérdezésük nélkül. Ez egy súlyos vezetői hiba, hiszen a munkavállalónál senki nem tudja jobban, hogy mit akar. A képzések jelentős részét tervezni kell, vagyis van idő és van lehetőség a katona megkérdezésére. A ráerőltetett képzések hatására könnyen meglehet, hogy még attól is elmegy a kedve, amit korábban szívesen csinált.

Nincs két egyforma munkavállaló. Ugyanaz a képzés lehet az egyiknek motiváló és kompenzáló elem, míg a másiknak maga a „pokol”. Erre a legjobb példa az idegen nyelvi képzés. A NATO csatlakozásunk óta már nagyon sok tiszt és tiszthelyettes vett részt különböző nyelvtanfolyamokon. A tapasztalatok

legalább annyira vegyesek, mint a tanfolyamok eredményessége. A pályafutásom alatt több olyan kollegát is ismertem, akik azért szereltek le, vagy menetek el nyugdíjba, mert nem tudták teljesíteni a szükséges vizsgakövetelményeket. Az elvárások jelentős része a betöltött beosztáshoz elengedhetetlenül szükséges, azonban léteznek olyanok is, amelyek csupán papíron mutatnak jól. A sikeres nyelvvizsgát tett katonák jelentős része sem a tanfolyamot megelőzően, sem azt követően nem használja a tanult nyelvet. A képesség – amivel csupán egy rövid ideig rendelkeznek – értelmetlenné, értéktelenné válik, ha a használatára esély sem mutatkozik. Nagyon óvatosnak kell tehát lenni, mind a munkavállalói, mind a munkaadói oldalnak mikor a beiskolázásokra tesznek javaslatot, fogadnak el, vagy ajánlanak fel.

Ez persze csak részben igaz, hiszen a vezető egy szervezetet vagy szervezeti elemet képvisel. A szervezettel szembeni elvárásokat szeretné teljesíteni és bizonyos értelemben kénytelen is azt áthárítani a munkavállalókra. A felelősség kérdése itt a kiválasztásban mutatkozik meg leginkább. A képzésekre történő kiválasztásokban nagy szerepet játszhat a kredit-rendszer. Úgy, ahogy az előmenetel kapcsán abszolút sorrend kialakítására törekszik a kijelölt bizottság, a vezető éppen ezen elvek mentén szeretne lehetőséget adni a katonáinak a kompetenciagyarapításra. A kredit alapú abszolút sorrend természetesen csak az irányt jelöli ki, esetleg a segítségével prognosztizálható a képzés hatékonysága, de semmiféleképpen nem ruházható rá át a vezető és a beosztott felelőssége.

Rekonverzió

A rekonverziót megelőzően a munkavállalót értékes tanácsokkal és kellően megalapozott, jól átgondolt döntésekkel kell támogatni. Ebben a stádiumban a katonák már többnyire tudják, hogy mit akarnak és képesek arra, hogy irányítsák az életüket, azonban a rendelkezésükre álló információik nem minden esetben elégségesek a legjobb döntés meghozatalára.

Garancia vagy lehetőség?

Az élet számtalan területén találkozunk garanciákkal és ez alól sajnos a munkaerőpiac sem kivétel. A különböző képzési lehetőségeket kínálók közül egyre többen nyújtanak garanciákat a képzésben részt venni szándékozók részére. Természetesen érthető, ha egy álláskereső próbálja kiiktatni az – elképzelései gátját jelentő – bizonytalansági tényezőket. Mindenki szeretné, ha termékeire, szolgáltatásaira, munkájára a piacon olyan igény mutatkozna, amivel biztosítani tudja hosszú távon is a számára szükséges anyagi javak megszerzését. Ilyen típusú garanciák azonban nem léteznek. A képzők által biztosított tudásanyag átadásától vagy a beígért bizonyítványok, végzettségek megszerzésétől a munkaerőpiac nem fog „hasra esni”. A munkaerőpiac csupán egyetlen dolgot garantál: a versenyt, és ebben a versenyben a győztesek érvényesülési lehetőségeit. A mindenkorai igények mértékéig az értékes munkaerő áruba tudja bocsájtani a munkáját, míg az értéktelen, vagy kevésbé értékes, nem vagy nem

azon az áron, amin szeretné. Felesleges tehát a garanciákat keresni, sokkal inkább a lehetőségek határait kell kiszélesíteni és ebben a munkavállalót a szervezeti elemek legszélesebb körű bevonásával támogatni.

Bizalom és felelősség

A rekonverzió tipikusan az a terület, amit nagyon könnyen el lehet rontani. Amikor a Magyar Honvédség „kiragad” a munkaerőpiacról egy munkavállalót, nem tudatosítja benne kellőképpen, hogy a munkaerőpiac egy speciális, – részben zárt – szegmensére tereli, ahol a meglévő kompetenciáinak egy részét át kell alakítani, alkalmassá kell tenni arra, hogy katonaként tudja alkalmazni mindazt, amit korábban a civil életben, majd később a felkészülés időszakában megtanul. Ezek az ismeretek többnyire speciálisak és nagyon nehezen integrálhatóak a munkaerőpiacon. Éppen ezért a katona, amikor lezárja az életpályájának azt a szakaszát, ami a Magyar Honvédséghez köti, újra versenyhelyzetbe kell hozni.

Itt jelentkezik az első probléma. A rekonverzió kérdésköre erősen bizalmi jellegű. A katona miután kinyilvánította szándékát egy meglehetősen göröngyös útra tér, ami a hátralévő szolgálati idejét, a képzés lefolyását és a civil életbe történő integrációját is érinti.

A rekonverzióval kapcsolatos feladatokat a szervezeten belül jelenleg a humánszolgálat hajtja végre. Ennek ellenére sok esetben a katonák a toborzó irodák munkatársaihoz fordulnak segítségért ezen a területen is. A jelenség nem meglepő, hiszen a munkaerőpiactól a Magyar Honvédségig a toborzó irodákon keresztül vezet az út (logikus tehát, hogy a toborzás rendszere a visszafelé vezető úton is szerepet vállaljon). Az tény, hogy a hadkiegészítő parancsnokságok szoros kapcsolatban vannak a munkaügyi központokkal, a toborzó és érdekvédelmi irodák pedig a munkaügyi kirendeltségekkel, képző központokkal. Ezek a kapcsolatok lehetőséget teremtenek arra, hogy a toborzó iroda munkatársai direkt információkhoz jussanak lokálisan és globálisan is a munkaerőpiac szereplőiről, különböző – elhelyezkedést elősegítő – statisztikákról, képzési- és munkalehetőségekről, a munkaadók, vagy kamarák elképzeléseiről, támogatások rendszeréről stb. Ezek az információk a toborzási stratégia megvalósításában, a tervek és feladatok összeállításában játszanak fontos szerepet, azonban a rekonverziós folyamatokban is hasznosíthatóak.

A hadkiegészítő parancsnokságok egy másik fontos képességéről sem szabad megfeledkezni, ami – az ügyfélfogadás meglévő rendszeréből kiindulva – apróbb módosítások végrehajtásával alkalmassá válhat a rekonverziós folyamatban a tanácsadói feladatkör átvételére és végrehajtására is. A rekonverziós folyamat amúgy is rendkívül összetett, amit nehéz egy szervezeti elemen belül tartani. A tanácsadói feladatkörhöz képzett kollegák, megfelelő technikai háttér, hatalmas kapcsolati tőke áll rendelkezésére a toborzó irodáknak, amiből mind a humánszolgálat, mind a rekonverziós folyamatban résztvevő személyek előnyt kovácsolhatnak.

Új feladatok a rendszerelemek összehangolása kapcsán

Sajnos igen csekély a valószínűsége, hogy rendszerelemek összehangolásával és fejlesztéssel az életpálya-modell megalkotható. Új feladatok fognak megjelenni, amelyek közül a leghangsúlyosabb talán az életpálya menedzselése lesz. Sokan gondolják már most, hogy az újonnan megalakított humánszolgálati rendszer az alakulatok személyügyével karöltve képes lesz erre az új típusú menedzselésre. Akár az egyik, akár a másik szakterület kapja a nagyobb szerepet, ehhez a feladathoz a jövőben állományt is kell biztosítani. Az illetményrendszer átalakítása talán kevésbé hangsúlyos, főképp annak tudatában, hogy a tárca nagyobb bértömeget erre a célra nem tud elkülöníteni.

Életpálya-menedzselés – mentor-rendszer

Az életpálya tervezése és modellalkotása kapcsán felvetődött már korábban is az a gondolat, hogy a menedzselési feladatokat beosztásokkal megerősítve minden katonai szervezethez ki kell helyezni. Korábban ugyan mentor-rendszer kialakításán fáradozott a szakma, de ez a két szakterület (életpálya-menedzselés és mentorálás) tulajdonképpen lefedi egymást.

A szakirodalom a személyüggyel összefüggésbe hozható menedzselési feladatokat többféleképpen értelmezi. Tartalmában a mentorálás, a pályagondozás és karriertervezés fedi le leginkább ezt a kategóriát. Szemes László – Világi Rudolf: Személyügyi feladatok rendszere című könyvében a következő képpen definiálja ezt a tevékenységi kört: „A szervezet munkaerő-utánpótlása érdekében végzett olyan tervszerű tevékenység, mely egyaránt szolgálja a szervezet és a folyamatba bevont személyek érdekeit.”³

2003. augusztusában Juhász Ferenc, az akkori honvédelmi miniszter a professzionális haderő kialakítása érdekében meghatározta a 2003. és 2013. között végrehajtásra kerülő humánstratégiát. Ennek a stratégiának sarkalatos pontja (III.6.6.) a szervezeti beilleszkedés segítése. „A pályakezdő hivatásos tisztek, tiszthelyettesek és a szolgálatot vállaló szerződéses katonák problémamentes szervezeti beilleszkedése rendkívüli fontossággal bír a szolgálatteljesítés szempontjából. A parancsnokoknak és a humán szerveknek arra kell törekedniük, hogy minimalizálják azoknak az előrelátható konfliktusforrásoknak a körét, amelyek negatív hatást gyakorolhatnak a katonák szervezeti szocializációjára. E célból az állomány felkészült és megfelelő személyiségjegyekkel bíró tagjaiból egyéni tanácsadó-hálózatot, ún. „mentor rendszert” kell létrehozni. A mentor rendszer kettős funkciót teljesít. Egyrészt a katonai szolgálat kezdetén segíti a beilleszkedést, másrészt tanácsokkal támogatja az életpálya tervezését.

³ Szemes László - Virági Rudolf: Személyügyi feladatok rendszere, 28. old.

A mentori tevékenység nem új keletű a Magyar Honvédség életében. Kijelölt pártfogók segítették és segítik ma is a képzőintézetekbe felvételt nyert tanulókat, az alakulatokhoz kikerülő fiatal tiszteket, tiszthelyetteseket, de még a szerződéses legénységi állományú katonákat is. Ez a tevékenység együttes azonban koránt sem tekinthető rendszernek. Minden parancsnok elemi érdeke az, hogy a munkavállaló a lehető legrövidebb időn belül integrálódjon a szervezet-hez, a feladatköréhez, a kollégáihoz. A mentorálás célja azonban nagy általánosságban ennél sokkal szélesebb ívű. Dr. Nemeskéri Gyula szerint „a mentor a szervezetben az a személy, aki a gyakornok részére támogatást nyújt a munkahelyi beilleszkedéshez, a szervezet működésének megismeréséhez, a szakmai alapismeretek elsajátításához, a későbbi munkakör szakmai feladatai ellátásához szükséges rendszerek, módszerek, ismeretek elsajátításához, az alapvizsgára való felkészüléshez. Segítséget nyújt a szervezet tagjaival való együttműködési kapcsolatok kialakításához, az esetleg kialakult konfliktushelyzetek megoldásához. Közreműködik az új munkatárs beilleszkedésének támogatásában, ezzel is elősegítve a munkahellyel kapcsolatos beállítottság pozitív irányú befolyásolásához, a teljesítőképesség növeléséhez. A mentorálásban nagy hangsúly helyeződik a két résztvevő között kialakult bizalmi viszonyra, valamint a karrier menedzselésében nyújtott támogatásra.”⁴

Az elmúlt évtizedekben Magyarországon a felnőtt munkavállalók nagy részének sikerült a „tripla L (life long learning)” szemléletével azonosulniuk. Egyre többen fejlesztik képességeiket, bővítik ismereteiket, annak érdekében, hogy a munkaadói oldal elvárásainak képesek legyenek megfelelni, a munkaerőpiacon jobb pozíciót, magasabb fizetést érjenek el. A felnőtt létet megelőző tanulási, felkészülési folyamat is egyfajta integráció érdekében történik. A különböző integrációs folyamatokban más-más személy áll az egyén mellett, hogy segítse, támogassa pályaválasztási, továbbtanulási, munkavállalási szándékát. A mentor személyének kiválasztását és feladatkörének kialakítását alapvetően a mentorálás célja határozza meg. A hivatásos és szerződéses katonai pályát választók már a jelentkezésüket megelőzően – nagy általánosságban – tisztán látják azt a cél- és feladatrendszert, amit a munkaadói oldal az aktív munkavállalás kapcsán elvár tőlük. Ahhoz, hogy ezek az egyéni és szervezeti célok megvalósulhassanak a leendő munkavállalóknak és a munkaadónak is nagy erőfeszítéseket kell, hogy tegyenek. A mentorálás rendszere és a mentor személye a garancia arra, hogy e célok, igények és szándékok tervszerűen valósuljanak meg. A mentorálás célja nagyon egyszerűen – akár egy mondatban – megfogalmazható lenne, ha az általános elvárásoktól, egy konkrét feladat végrehajtása felé tereljük a gondolatainkat. „A személyzetfejlesztés egyik módja a mentorálás, amelynek célja a beilleszkedési folyamat és a fejlődés segítése a szervezeti szükségletek, célok és az egyéni célok, fejlődési potenciálok összehangolásával, valamint a felhalmozott tapasztalati tudás átadása a következő nemzedék számára, a tudatos utánpótlás-nevelés.”⁵ A támogatás tehát a környezeti, a szerve-

⁴ A mentor feladatai /módszertani füzet/ - Dr. Nemeskéri Gyula és Pataki Csilla

⁵ Internet, A Munkaadó Lapja, IX. évfolyam 10. szám

zeti és az egyéni elvárásokhoz való alkalmazkodás kialakítására, stabilizálására épül, honvédelmi aspektusa a katonai pálya jellegéből adódóan determinált.

A mentorálás célját alapul véve, a beilleszkedési folyamatban a munkavállaló rendkívül könnyű helyzetben van. A személyes érdekén felül, a támogatás többoldalú biztosításával a szervezetbe történő integráció eredményesebben megy végbe, mint mentorálás nélkül. Tudjuk jól, az egyéni kompetenciák, ismeretlen környezetben nem elégségesek a feladat maradéktalan ellátásához. A beosztások legnagyobb része megkívánja az aktív támogatás legszélesebb körű alkalmazását. „A tapasztalatok szerint a mentorált munkatársak közül kevesebben lépnek ki a cégtől, nagyobb az elkötelezettségük, ami a toborzásra és a kiválasztásra fordított költségeket csökkentheti. Emellett a mentoráltak szakmai és problémamegoldó készségei fejlődnek, ezért jobban teljesítenek, így a szervezet teljesítőképessége is fokozódik. Ráadásul egyes kimutatások szerint sokkal nagyobb esélyük van a karrierfejlődésre a mentoráltaknak, mint az e nélkül küzdőknek és a fizetésüket is gyakrabban emelik. A mentori program viszont csak akkor lehet sikeres, ha a mentorált motivált és aktívan vesz részt a folyamatban.”⁶ Ez a folyamat a munkába állástól a pályaelhagyásig terjed, aminek az intenzitása változó képet mutat. A munkavállaló nem válhat a támogatás függőjévé, de el sem zárkozhat előle. Az egyensúly megteremtésének alapfeltétele az egyén folytonos és intenzív törekvése a szervezeten belüli önállóság kialakítása irányába.

A lokális és rendszerszintű mentorálás egymásmellettiisége

A Magyar Honvédség szervezeti elemeiben megtalálható, mentorálással összefüggő tevékenységek bizonyos tekintetben összefüggő képet mutatnak, azonban számos pontos eltérhetnek egymástól. Ez a különbség az alapja a két markánsan elkülönülő párfogói funkciónak. Az egyik szűk intervallumon belül értelmezhető, színtere maga az alakulat. A szervezeti elem vezetője jelöli ki a mentort és a támogatás elsődleges célja a szervezeti elemhez történő leghatékonyabb integráció megvalósulása. Ebben a folyamatban az egyén érdeke az adott alakulat érdekszerével halad közös úton addig a pontig, amíg valamelyik fél részéről érdekkülönbség nem mutatkozik. A mentori feladatkör kijelöléssel vagy önkéntes alapon valósul meg. A mentor a beosztása mellett hajtja végre a feladatot, az alakulat vezetőjének instrukciói alapján, a helyi viszonyok figyelembevételével. A felelősség és a kompenzáció kérdésköre teljesen homályos. A mentorálás mélysége és időintervalluma is teljesen flexibilis, sikerének, illetve sikertelenségének hivatalosan nincs következménye. A mentor célja a startpozícióba történő mielőbbi visszatérés. Ezt a fajta mentori tevékenységet rendkívül nehéz rendszerbe foglalni és valljuk meg, túl sok értelme nem is lenne. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy ezt a funkciót az alakulatok szintjén minden-

(<http://a-munkaado-lapja.cegnet.hu/2003/10/mentoralas-a-cegeknel>)

⁶ Karoliny Mártonné-Farkas Ferenc-Poór József-László Gyula: Emberi erőforrás menedzsment kézikönyv

féleképpen célszerű megtartani, fejleszteni, de kiterjesztése és bővítése nem ajánlatos.

A másik funkció, sokkal szélesebb körű és nagyobb koordinációt igénylő tevékenység-együttes, valahol a mentoring és a coaching között lehetne elhelyezni. A mentoring az elismerésre épül, és a sikerességre összpontosít. A coaching ezzel szemben a munkavállaló személyét állítja a középpontba. A mentor optimális esetben független az alakulattól, tevékenységét nem az adott alakulat parancsnoka határozza meg, önálló beosztással, munkaköri leírással rendelkezik. A mentorálás elsődleges célja az egyén integrációja a szervezet különböző elemeihez, vagyis a Magyar Honvédséghez. Ebben a folyamatban az egyén érdeke számtalan ponton eltérhet adott alakulat érdekszerétől, de illeszkednie kell a szervezet egészéhez. A koordináció addig halad közös úton, amíg mindkét fél érdeke ezt kívánja. A mentorálás sikerének, illetve sikertelenségének minden esetben következménye van. Ezt a fajta mentori tevékenységet csakis rendszerben van értelme működtetni. Szervezeti kiterjesztése az egyén pályán tartását kell, hogy szolgálja. Mélysége ciklikus és periodikusan ismétlődő szakaszok együtteséből áll. Időintervalluma jóval szélesebb skálán jelölhető ki, ami előremutató és a startpozíciótól folyamatosan távolodó flexibilis és széleskörű támogató tevékenység-együttessel párosul. A mentornak nem célja a startpozícióba történő visszatérés. A támogatott személy igénye és fejlődési üteme szerint a periódusok mélysége és távolsága egyedi alakzatot is felvehet, de többnyire tervszerű, modellek mentén halad. A mentorálás ezen típusában a módszerek, eszközök és lehetőségek sokkal szélesebb körben állnak rendelkezésre, mint a kijelölt státuszban.

A szervezet egészére kiterjedő új rendszerek bevezetése mindig hordoz magában egy kis ellenszenvet, egy kis bizonytalanságot. Különösen igaz ez a mentorálás rendszerszintű kialakítására, hiszen egy olyan személy kerül az alakulathoz, akinek szakmai és egyéb tevékenységét is egy másik parancsnok koordinálja. Ezen struktúra kialakítása nem új keletű. A hatékony munkavégzés minden szakterületől megkívánja a legésszerűbb, leglogikusabb felépítést. Ebben a struktúrában a mentori szerepek egymásmellettiége nem csak személyek, de alakulatok közötti koordinációt is igényel. Az alakulat parancsnokának, a vezetőknak az új kollegának és a mentoroknak is célja a munkavállaló gyors és hatékony integrációja. Az integrációs folyamatban a hivatásos mentor tevékenysége tehermentesítést jelent az alakulatok számára. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy nem kell többé kijelölt mentort állítani az új munkavállaló mellé. Sőt... A meglévő feladatok megosztásával, új feladatok bevezetésével a mentorálás e két típusa ragyogóan megfér egymás mellett.

Mindannyian tudjuk, hogy a pályán tartásnak a Magyar Honvédségen belül nem igazán van gazdája. Érdeke több szervezeti elemnek és személynek is fűződik hozzá, de a megvalósítás irányába tett lépések kontrollálatlanok, a felelősség pedig könnyedén áthárítható. A munkaerő kiválasztása és gyakorlati hasznosítása között tátong egy hatalmas szakadék, ahol a nagyarányú kiáramlás

okai keresendők. Ennek a szakadéknak a feltöltése minden – munkaerő-gazdálkodásban – érintett szervezet közös érdeke. Nem tudni előre, hogy a végtelennek tűnő egymásra mutogatásnak valóban véget vet-e a pályán tartás rendszerszintű kialakítása. Az azonban tény, hogy a rendszer hozzárendelése egy szervezethez, szervezeti elemekhez és személyekhez egyben felelősséget is hordoz magában. A feladat és felelősség kérdéskörének tisztázása pedig a hatékony munkavégzés alapja, ami jelen esetben a hivatalos mentorálás kialakításának a záloga.

Az illetményrendszer fejlesztése

A munkavállaló számára – a munkavállalás kapcsán – az egyik leghangsúlyosabb kérdés az illetmény. Az elmúlt évtizedekben a Magyar Honvédség illetményrendszere többször átalakult mégis igen sok kritika éri. Elsősorban az alacsonyabb állománykategóriákban szolgálatot teljesítők elégedetlenek, hiszen az illetményrendszerben az ő beosztásukhoz rendelt illetmények a legalacsonyabbak.

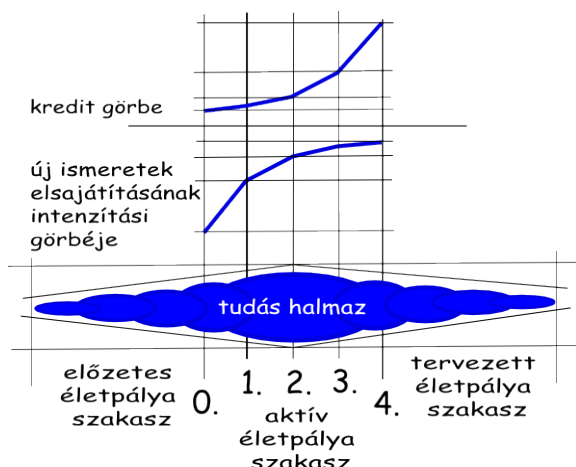
Bármennyire is hangsúlyos az illetmény a munkavállaló számára, az életpálya-modellnek nem rendszereleme. Az előmeneteli rendszer fejlesztésével azonban párhuzamosan el kell kezdeni az illetményrendszer átalakítását is. Ez a fejlesztés – akármennyire is szomorú – nem feltétlenül bérnövekményben, inkább strukturális változásokban nyilvánul meg. Egy jó illetményrendszer legalább olyan hierarchizált, mint a szervezeten belül betölthető és egymásra épülő státuszok, életpálya-szakaszok. Ez a Magyar Honvédségen belül 20 szakaszt, vagyis 20 rendfokozatot jelent. Azt azonban tudjuk, hogy az illetményrendszer ennél sokkal összetettebb. A beosztások, a szervezetek, a pótlékok közötti különbségek azonos rendfokozatok esetén is eltérő illetményeket eredményezhetnek.

Az életpálya-modellben arra nincs lehetőség, hogy az illetményrendszert globálisan átalakítsuk, azonban az egyes szakaszokhoz rendelt illetmények tagolására talán igen. Abban az esetben, ha sikerül a rendfokozatot önálló motiváló eszközként értelmezni, akkor nem kell feltétlenül és azonnal a rendfokozat- és beosztásváltásnak illetménynövekménnyel párosulnia.

A munkaadói oldalnak mindent el kell követnie annak érdekében, hogy a munkavállalókat folyamatos motivációs ingerek ériék. A motivációs eszközök közül az illetmény rendszerint a rendfokozatok, beosztások, katonai szervezetek vagy pótlékok változásával módosul. Ennek időintervalluma átlagosan 2-4 év, de rosszabb esetben elérheti a 10-15 évet is. A legújabb kutatások szerint azonban a munkavállalót minden évben motivációs ingerek kell, hogy ériék. Ez az inger megnyilvánulhat bármiben, ami arra sarkalja a munkavállalót, hogy munkateljesítménye nőjön, kompetenciája fejlődjön, tudásának a legjavát adja.

A kreditrendszer jelentősége az illetményrendszer fejlesztésében

A kreditek nem csak az előmenetelben játszanak kiemelt szerepet. Minden rendfokozat eléréséhez úgynevezett minimumkrediet kell rendelnünk. Az egymást követő rendfokozatok minimumkreditjei közötti különbséggel könnyedén szakaszolhatjuk a munkakörhöz rendelt illetményt. Ha az életpályának kiragadjuk egy tetszőleges szakaszát és azzal együtt vizsgáljuk szomszédos szakaszait, akkor megállapíthatjuk, hogy az aktív szakaszban felhalmozott kompetenciák, mind az előzetes, mind a tervezett szakaszokhoz képest magasabb értéket mutatnak. A felhalmozott tudás és tapasztalat tehát ideális esetben ott és abban a beosztásban hasznosul a leginkább, ahol a munkavállaló éppen van. A korábbi szakaszokban szerzett tudás és tapasztalat egy része haszontalanná válik, míg más részei beépülnek az aktív szakasz kompetencia repertoárjába. A tervezett szakaszból szintén lehetnek a munkavállalónak előzetes ismeretei és készülhet tudatosan a feladat végrehajtására, de a pozíció tényleges betöltése nélkül kompetenciái hiányosak maradnak.

Az ábrán egy tetszőleges, 4 évig tartó életpálya-szakaszt láthatunk, amin nyomon követhető a tudáshalmaz, az új ismeretek elsajátításának intenzitási görbéje és a kredit állomány változása. Lentől felfelé haladva az aktív szakasz megvastagodott tudáshalmazát láthatjuk, ami folyamatosan vékonyodik a szomszédos szakaszok irányába. A megvastagodott halmaz természetesen az aktív szakasz elhagyásával elvékonyodik, amikor a következő aktív szakasz felé halad.

Ez nem jelent semmi más csupán a már említett megállapítás megerősítését, hogy a felhalmozott tudás és tapasztalat ideális esetben ott és abban a beosztásban hasznosul a leginkább, ahol a munkavállaló éppen van.

Ennek a 4 éves időszaknak az első évét vizsgálva láthatjuk, hogy az új ismeretek elsajátításának intenzitási görbéje dinamikus emelkedik, míg a kredit görbe első íve nagyon alacsony. Az új beosztás átvétele mindig komoly felkészüléssel, intenzív tanulási ciklussal veszi kezdetét. A katonának az aktív szakasz első felében kell elsajátítania azokat az ismereteket, amik a beosztás ellátásához elengedhetetlenül szükségesek (meg kell ismernie a munkaköri leírását, a szervezet működési szabályzatát, a specifikus jogszabályokat, belső intézkedéseket, szakmai tematika alapján el kell, hogy kezdje a kiképzését stb.). A kredit görbe ebben az időszakban általában alacsony szinten marad. Azokat a kompetencia elemeket, ami kreditértékű, azt a tervezett beosztás betöltéséhez igazítja a munkavállaló. A teljesítménykreditek a beosztás betöltésének első évében általában nem túl magasak, hiszen az értékelő még nem ismeri jól az értékelt tevékenységét és a teljesítményértékelési rendszer struktúrájából adódóan is

kevesebb pontnak, – ebből kifolyólag kevesebb kreditnek is – kell, hogy realizálódjon. Az évek múlásával ez a tendencia szépen lassan megfordul. Az új ismeretek elsajátításának intenzitási görbéje ideális esetben csökken, míg a kreditek száma emelkedik. Ezek a görbék aztán ciklikusan az újabb szakaszok elérésével ismétlődnek.

Az ábrán ugyan nem látszik, de nyilvánvaló, hogy a magasabb rendfokozat és beosztás önmagában is motiváló tényező, nem kell feltétlenül a váltásnak illetményemelkedéssel járnia. Az életpályaszakaszon belül a kreditkülönbséggel szabályozható (tagolható) az illetménynövekmény a két egymásután következő szakaszhoz rendelt illetmény különbség mértékéig.

Az alábbi példában jól látszik a jelenlegi bérrendszer hiányossága. Az őrnagyi rendfokozattal és beosztással egy időben megemelkedett az illetmény „z”-ről „x”-re, ami nem változott az alezredesi rendfokozat eléréséig („y”-ig). Az illetmény tehát független adott beosztásban végrehajtott munkavégzéstől, teljesítménytől.

Év	x	X+1	X+2	X+3	X+4	X+5
Rendfokozat	százados	őrnagy	őrnagy	őrnagy	őrnagy	alezredes
Illetmény	z	x	x	x	x	y

A kredit-rendszer beiktatásával a következőképpen alakul az illetmény: A minimumkreditek lehetőséget teremtenek a magasabb rendfokozat viselésére, beosztás betöltésére. A minimumkrediten felüli pontszám pedig az arányos bérnövekményt biztosítja. Az őrnagyi és az alezredesi rendfokozat minimumkreditjei között 40 pont van. A példában az első évben az előléptetéshez szükséges 40 pontból 5 pontot szerzett meg az őrnagy, ez a minimum kreditek közötti különbség 12,5 %-a. A képletből látszik, hogy a két szakasz közötti bérkülönbség 12,5 %-át kapja meg első évben a munkavállaló. Az évek múlásával és a kreditek emelkedésével az illetmény is emelkedik, amíg el nem éri az őrnagyi rendfokozathoz rendelt illetmény maximumát. Ezen a ponton előléptethető, vagy maradhat ugyanabban a rendfokozatban. Abban az esetben, ha ugyanabban a rendfokozatban marad, az illetménye már nem emelkedhet, hiszen elérte a következő rendfokozat minimumkreditjét, vagyis teljesítette az őrnagyi és az alezredesi rendfokozat minimumkreditjei közötti 40 pontot.

Év	x	X+1	X+2	X+3	X+4	X+5
Rendfokozat	százados	őrnagy	őrnagy	őrnagy	őrnagy	őrnagy, alezredes
Minimum kredit	190	230	230	230	230	270
Kredit	218	230	235 / +5 12,5 %	242 / +12 30 %	255 / +25 62,5 %	270 100 %
Illetmény	z	z	$z+(x-z)*0,125$	$z+(x-z)*0,3$	$z+(x-z)*0,625$	x

Az is előfordulhat, hogy a munkavállaló – a kreditek tekintetében – az elvárható szinttől eltérően teljesít. Az alacsony kredit gátat szab a magasabb beosztásnak, rendfokozatnak és illetménynek. A magasabb kredit éppen ellenkezőleg. A második példában látható, hogy az őrnagy az előléptetésekor már annyi kredittel rendelkezik, ami elégséges lenne az alezredesti rendfokozat eléréséhez is. Ebben az esetben a két szakasz közötti bérkülönbség 100%-át megkapja a katona már az előléptetése első évében.

Év	x	X+1	X+2	X+3	X+4	X+5
Rendfokozat	százados	őrnagy	őrnagy	őrnagy	őrnagy	alezredest
Minimum kredit	190	230	230	230	230	270
Kredit	255	270	285 / +55 100 %	290 / +60 100 %	295 / +65 100 %	300 / +30 100 %
Illetmény	z	x	x	x	x	y

Kérdésként vetődhet fel, hogy milyen motivációs ingerek érik azt a munkavállalót, aki túlteljesítette az elvárható szintet. A minimumkredit-szintek optimalizálása az átlag munkavállaló számára készült. Igaz, hogy látszólag a magasabb kredit – adott szakaszokban – nem eredményez magasabb illetményt, de nem szabad megfeledkezni a kreditek másik funkciójáról sem. Az előmeneteli bizottságok számára a kreditek alakulása az abszolút sorrend kialakításában kiemelt szerepet játszhat. Teljesen nyilvánvaló az, hogy a rendfokozatok közötti minimális kivárási idő leteltével a magasabb kredit sokkal nagyobb és szélesebb körű lehetőségeket hordoz magában, mint a minimumkredit közeli pontszám. A ritkább motivációs inger tehát nem rövid, hanem közép és hosszú távon érvényesül a kompetencia és teljesítményalapú „gyorsabb” és kiszámíthatóbb előmenetellel, stabil és biztonságos életpályával.

Egyszerű vagy bonyolult?

Amikor szakmai körökben szó esik a Magyar Honvédség életpálya-modelljéről, sokan – ismeretlenül is – kételkednek annak sikerében. Nem látnak mást, csak egy újabb rendszert, ami a több évtizedes problémákra sem fog megoldást találni, ellenben újabb és újabb megpróbáltatásoknak teszi ki a szervezetet és annak dolgozóit. Tény, hogy az utóbbi évtizedek racionalizációs folyamataiban számtalan katonai alakulat szűnt meg, alakult át vagy olvadt össze miközben több tízezer katona hagyta el a pályát. A kételkedésnek és az aggodalomnak tehát van alapja, még akkor is, ha most épp a fejlődés szakaszába kívánunk lépni.

Sokan el sem tudják képzelni, hogy az életpálya-modell megalkotásával hány jogszabályt kell majd módosítani, hány munkavállalót kell majd kiképezni, állományba venni, vagy a háttérben mennyi időt kell majd a tájékoztatás, támogatás, képzés, értékelés, rekonverzió előkészületeivel, egyeztetésekkel tölteni. Ez a folyamat és ez a feladat nem lesz egyszerű. Mindenki tisztában van azzal, hogy a katonák könnyen átlátható és érthető rendszert szeretnének maguk előtt

látni, aminek minden egyes eleme szabályozott és működőképes. A modellalkotás azonban bonyolult folyamat, amelynek számtalan bizonytalansági tényezői közül az ember a legnagyobb.

A NEMHALÁLOS VEGYI FEGYVEREK TÖRTÉNETÉNEK ÉS JOGI SZABÁLYOZÁSÁNAK RÖVID ÁTTEKINTÉSE

Nemhalálos vegyi eszközök – modern történeti áttekintés

Mivel a nemhalálos fegyverek, mint önálló terület kezdetét jelentő 60-as években a nemhalálos fegyver (bár még a fogalom maga sem létezett) gyakorlatilag egyet jelentett az irritatív vegyi anyaggal, így érdemes ezt a területet külön is megvizsgálni.⁷

Nem a '60-as évek szüleményei voltak a különböző, összefoglaló néven könnygázként ismert vegyületek. 1912-ben a párizsi rendőrség már rendszerezte dr. Kling brómetészterrel töltött gránátjait, amelyeket kezdetben nem is annyira tömegoszlatásra, mint inkább veszélyes bűnözők zárt terekből történő „kifüstölésére” szántak. Az I. világháború kiterjedt vegyifegyver-programjai tulajdonképpen innen, ezektől a kezdeti nemhalálos jellegű programoktól indultak, persze hamar továbblépve halálos anyagok alkalmazásának irányába. Ugyanakkor a világháború alatt mindvégig használtak nemhalálos vegyületeket is, elsősorban persze azért, hogy az ellenfelet könnyebben pusztíthatóvá tegyék a halálos hatású eszközök számára. (Ez mind a mai napig probléma, az ilyen módon harcképtelenné tett ellenség megtámadása komoly jogi – és etikai – dilemmákat vet fel.)

A háború alatt használt brómaceton és adamzit (DM) mellett 1917-ben jelent meg az Egyesült Államok által kifejlesztett klóracetonfenon (CN), amely egészen a CS megjelenéséig szinte egyeduralkodó volt a könnyfakasztó anyagok területén. Mindjárt a háború után, az 1920-as években felmerült az igény, hogy rendőrségi használatra is alkalmassá tegyék. 1921-ben kísérleti jelleggel a philadelphiai rendőrséget ellátták CN permetezésére szolgáló eszközzel, majd a következő évben Edgewood-ban gyárat is építettek a CN előállítására. Fontos megjegyezni, hogy mindez a hadsereg égisze alatt, a Vegyi Hadviselési Szolgálat (CWS) keretében történt. A CWS nem csak, hogy igény szerint ellátta a rendőri erőket könnygázzal, hanem „marketingbe” kezdett, amelynek eredményeképpen az amerikai nagyvárosok rendőrsége a '20-as években fokozatosan beszerezte az alkalmazáshoz szükséges eszközöket, és elsajátította azok használatát.

⁷ 28-05-2003 Audio Collection Coping with the weapons of tomorrow: LSE 2003 debate, <http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/iwpList74/FF565EEA7979351AC1256D3400525EEF>

Természetesen a hadseregek sem mondtak le a nemhalálos harcanyagok alkalmazásáról: alapvetően két feladatot szántak nekik – egyrészt az ellenség sebezhetőségének növelését hagyományos eszközök ellen, másrészt azok mozgékonyságának csökkentését, ezzel párhuzamosan a saját csapatok ellenséges behatás alatti mozgékonyságának növelését.⁸

Mivel a II. világháborúban nem került sor kiterjedt vegyi hadviselésre, a CN is megmaradt rendőrségi eszköznek. A háború után széles körben alkalmazták rendőri erők tömegoszlatási célra, és bizonyos helyeken mind a mai napig megtalálható.

1928-ban két amerikai vegyész, Corson és Stoughton állította elő a 2-klórbenzomalononitritet, ismertebb nevén a CS-t. (Nevét a két felfedező nevének kezdőbetűiből kapta.) A második világháború utáni időszakig nem terjedt el, először a britek alkalmazták Cipruson 1958-59-ben, amikor úgy találták, hogy CN nem kellően hatásos. A CS hamarabb hatott, erősebb volt a hatása, és ami humanitárius és emberi jogi megfontolások alapján fontos volt, sokkal kevésbé volt toxikus, mint a CN, kisebb eséllyel okozott súlyos vagy maradandó károsodást extrém koncentrációban. A CN ráadásul szinte csak a szemet irritálta (ezért a tünetőknek elég volt egy szorosan záródó szemüveget viselni), a CS ezzel szemben a légutakat (valamint, igen nagy koncentrációban, a bőrt) is irritálta, ezért védekezésül a jóval nehezebben beszerezhető gázmaszkra volt szükség ellene. A brit tapasztalatok alapján a 60-as évek elején az Egyesült Államok Hadserege is felvette arzenáljába. A CS-nek két típusa, a CS-1 és a CS-2 terjedt el: a különbség csupán annyi, hogy a CS-2 oldata víztaszító tulajdonságú, így akár 45 napig is hatékony marad, nem oldódik fel vízzel érintkezve.

Amerikai kipróbálására sem kellett sokáig várni, mivel a vietnámi háborúban nagy tömegben alkalmazták, kezdetben csak tömegoszlatásra, egy 1965-ös döntést követően viszont harci műveletekben is. 1968-ra már egy sor (egy tanulmány szerint 25-féle) standard eszköz létezett, a kézigránáttól a tüzérségi lőszeren át a légibombáig, amellyel lényegében bármekkora területet el lehetett gázosítani. A háború alatt hozzávetőlegesen 6 millió kilogramm CS-t használtak fel. A hadsereg úgy tekintett a CS-re, mint „humánus” fegyverre, amely képes megakadályozni a szükségtelen civil veszteségeket. Ez a mai napig talán a fő érv a nemhalálos fegyverek mellett.

Ugyanakkor a CS használata Vietnámban azt is megmutatta, hogy egy elvileg nemhalálos fegyver nem feltétlenül eredményezi a civil veszteségek csökkenését. Vietnámban az amerikaiakat semmilyen szabály nem kötötte a tekintetben, hogy mikor lehet CS-t használni, a könnygáz használata teljességgel integráns részét képezte a harci műveleteknek. A CS-t lényegében arra használták, hogy a védőeszközzel nem rendelkező (sok esetben csak feltételezett) ellenfelet harcképtelenné tegyék, majd más eszközökkel hatékonyabban pusztít-

⁸ John B. Alexander: Putting Non-Lethal Weapons in Perspective, <http://www.dtic.mil/ndia/nld4/alexander.pdf>

hassák. Az áldozatok tehát nem az ellenfél oldalán csökkentek, hanem a saját oldalon!

A vietnámi amerikai tapasztalatok azt eredményezték, hogy a CS lassan világszerte kiszorította a CN-t mint legfontosabb könnyfakasztó vegyületet. Az 1960-as évek végén Amerika szerte tapasztalható zavargások idején a CS-t nagy mennyiségben alkalmazta a rendőrség. 1969-től a britek már nem csak a gyarmatokon, hanem Észak-Írországon is CS-t vetettek be, igaz, az első bevetés után akkora volt a közvélemény felzúdulása, hogy Harold Himsworth vezetésével bizottság állt fel, amely többek között a gyógyszereknél javasolt tesztelési eljárást javasolta annak kiszűrésére, hogy van-e negatív egészségügyi hatása a CS-nek. Legközelebb csak 1981-ben került sor CS könnygáz használatára Nagy-Britanniában.

Ugyanakkor kis mennyiségben, de sor került egy harmadik vegyület, a CR (dibenz-1:4-oxazepin) használatára, amely 1962-ben előállított brit fejlesztés volt. 1968 és '73 között a brit Védelmi Minisztérium üzemében gyártották, és 1973-tól néhány esetben Észak-Írországon bevetésre is került. 1974-ben az Egyesült Államokban is rendszeresítették. Elterjedését elsősorban az akadályozta, hogy jóval kevésbé felderítettek a toxikus hatásai, mint a CS-nek, és bár valamivel hatékonyabb, akkora előnyt nem nyújt a CS-hez képest, hogy érdemes lenne azt leváltani vele.

Az OC-nek nevezett oleoresin capsicum vegyület, amely a természetben is megtalálható (a paprika csípősségét ez adja) régóta ismert volt, mint potenciális irritatív vegyület. Már az I. világháborúban vizsgálták használhatóságát, majd az 1950-es években éledt fel iránta újra az érdeklődés, de akkor a CS kiszorította. Napjainkban „reneszánszát” éli, főleg a civil, önvédelmi felhasználásban terjedt el.⁹

Végezetül pár szót a már a vietnámi háború kapcsán érintett célbajuttató eszközökről. Az első kérdés az volt, hogyan tegyék ezeket az anyagokat lég-neművé, ami elsődleges feltétele a belélegezhetőségnek – többségük ugyanis kristályos vagy folyékony (általában szirupszerű) anyag, tehát mindenképpen szükség van valamilyen szerkezetre vagy módszerre, ami a levegőbe juttatja porlasztott állapotban. Az 1970-es évek végére három fő módszer kristályosodott ki: szilárd anyag égetésével füst fejlesztése, apró részecskékben, porként történő szétterítés, vagy folyadékkal oldat készítése, majd pedig ennek aeroszol formájában történő permetezése. Az aeroszol permetezése főleg a rendőrségi használatban terjedt el, az 1960-as években megjelentek a kézben hordozható permetezők és spray-k, amelyek egyes szakértők szerint a legjelentősebb fejlődést jelentették a rendőrségi felszerelés terén a tűzfegyverek megjelenése óta.

⁹ Robert J. Kaminski, Steven M. Edwards, James W. Johnson: Assessing the Incapacitative and Deterrent Effects of Oleoresin Capsicum During Resistive Encounters with Police, <http://www.dtic.mil/ndia/nld4/kamin.pdf>

Pszichotoxikus anyagok és felhasználásuk

A vegyi fegyverek terén nem csak irritatív, de teljes harcképtelenséget okozó (kábitó, vagy viselkedést radikálisan befolyásoló), valamint a mozgást megnehezítő (felületet síkosító, vagy épp ellenkezőleg, ragadóssá tevő), elviselhetetlen bűzt terjesztő, esetleg a látást lehetetlenné tevő vegyi anyagok alkalmazására történtek javaslatok és néhány esetben kísérletek is.¹⁰

A harcképtelenséget okozó anyagok a „hagyományos,” hadseregek által kézben tartott vegyifegyver-programokban kerültek napirendre, és céljuk sem belső felhasználás, hanem fegyveres konfliktusokban való bevetés volt.

A központi idegrendszerre ható vegyi anyagok iránt az érdeklődés már az 50-es években megjelent, párhuzamosan azzal, hogy a gyógyszeripar, története folyamán, először volt képes hatékony gyógyszereket előállítani pszichiátriai betegek részére. Az első rendszeresített katonai hatóanyag az úgynevezett BZ volt, amely 1962-től jelent meg az amerikai hadsereg készleteiben. Már kis dózisban is gyengeséget, hallucinációkat, delíriumot okozott. Az egyetlen gond az volt, hogy egyénenként igen eltérőek lehettek a hatások, és a dózist sem volt könnyű megfelelően „beállítani.” Rögtön a rendszeresítés után megkezdődtek a kutatások egy jobb hatóanyag után, de 1976-ban végül a BZ-t a nélkül vonták ki a hadrendből, hogy helyettesítették volna. A döntéshozók, úgy tűnik, úgy ítélték meg, hogy nincsen szükség ilyen jellegű fegyverre a harctéren.

A rendőri alkalmazásban természetesen más volt a helyzet, itt megvolt az igény. A vadállatok elkábítására használt kábítólövedékes puskák alkalmazását többen propagálták ebben az időszakban, de végül – főleg a közvélemény ellenállására – nem kerültek rendszeresítésre.

A tömegoszlatásban sokkal inkább úgy tűnt, megvan a lehetőség harcképtelenné tevő vegyi anyag alkalmazására, így itt a hadseregéhez hasonló kiterjedt kísérletek folytak. Megint csak a közvélemény (várható) reakciója gátolta meg, hogy ilyesfajta, a harctérihez hasonló „vegyi hadviselés” kezdődjön az utcákon.

A lényeg ezeknél a fegyvereknél az volt, hogy nemhalálos ágensek alkalmazása nagyobb flexibilitást adott a parancsnoknak, hogy helyzetnek megfelelő fegyvert válasszon, valamint – ami a legmegszokottabb érv a nemhalálos fegyverek mellett manapság is – elkerülhetőnek tündek a politikailag kényelmetlen áldozatok is. Másrészt, saját vagy baráti erők jelenlétét feltételezve, nem volt olyan tragikus egy „tévedés” vagy hiba hatása sem.

A nemhalálos eszközök e mellett a kutatásban is fontos szerepet játszottak: használatukkal biztonságosan, mégis többé-kevésbé realisztikusan lehetett tesztelni az ezen eszközök hordozására, bevetésére szolgáló eszközöket.

¹⁰ Larry Bickford: Odorous Substances for Non Lethal Applications, <http://www.dtic.mil/ndia/nld4/bickford.pdf>

A jogi szabályozás

Az egyik legfontosabb érv a nemhalálos fegyverek alkalmazása mellett abból indul ki, hogy a hidegháborút, és az 1991-es Öböl-háborút követően a hadviselést hagyományosan jellemző alapelvek megváltoztak, gyakorlatilag egy új korszak köszöntött be a háborúk történetében. Jó példa erre a kínai légierő két ezredesének, Qiao Liangnak és Wang Xianshuinak a könyve, amely *A korlátlan háború*¹¹ címet viseli: A szerzők ebben a mellett érvelnek, hogy abban az esetben, ha az ellenfél technikai fölénye annyira egyértelmű mint azt az Öböl-háború megmutatta, a másik fél számára értelmét veszti a katonai és civil objektumok közötti megkülönböztetés.

Ez az érv valójában nem új – hosszú időn keresztül léteztek elméletek annak alátámasztására, hogy bizonyos helyzetben a humanitárius jog alkalmazhatósága korlátozott, esetleg fel is függeszthető.

Ezzel szemben egyértelmű, hogy a II. világháború utáni jogfejlődés ezeket az érveket egyértelműen tagadja, és mára meghaladottnak tekinthetők.

Az érvek egy nagyon jelentős csoportja abból indul ki, hogy a jelenlegi humanitárius jogi egyezmények (és a szokásjog nagy része is) egyszerűen nem alkalmazható a nemhalálos fegyverekre, hiszen azok halálos fegyverek alkalmazására „készültek,” így a szabályozás megváltozott tárgyát egyáltalán nem képesek figyelembe venni. Az érv első látásra hordoz némi igazságot, hiszen tényleg új technológiáról van szó, és a jog általában tényleg csak követni tudja a valóság új fejleményeit.

Még konkrétabban, a jelenlegi humanitárius jogi szabályozás ellen indított támadás arra a tényre irányul, hogy sem a szokásjog, sem az egyezmények nem tesznek különbséget a szerint a szándék szerint, hogy a támadás az ellenség megölésére vagy pedig csak harcképtelenné tételére irányul.

Ez az érvelés első látásra hordoz némi igazságot – a modern humanitárius jog megléte óta valóban az ellenfél harcképtelenné tételének elsődleges és szinte kizárólagos módja annak megölése volt. Ugyanakkor már a kezdetektől fogva, az 1868-as Szentpétervári Deklarációtól kezdve kimondták, hogy a hadviselők egyetlen legitim célja a minél nagyobb számú ellenséges harcos harcképtelenné tétele kell, hogy legyen – ennek megfelelően pedig a hadijog is a kezdetektől fogva ezt a tevékenységet szabályozta.¹²

Vagyis hasonló esettel állunk szemben, mint a második világháború után, amikor a különleges erők egyre nagyobb térhódítása sokak számára azt a látszatot keltette, hogy a hagyományos humanitárius jog elavult, és nem megfelelő az új hadviselési mód szabályozására. Valójában csak arról volt szó, hogy a régi

¹¹ Qiao Liang - Wang Xiangsui: *Unrestricted Warfare*, by Beijing: PLA Literature and Arts Publishing House, 1999

¹² Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of certain Explosive Projectiles, 18 Martens Nouveau Recueil (ser. 1) 474, 138 Consol. T.S. 297

szabályokat az új kontextusban kell értelmezni – a legtöbb esetben ezek teljesen kielégítőek, és alkalmazásuk nem állít olyan korlátokat ezen egységek tevékenysége elé, amely lehetetlenné tenné sikeres alkalmazásukat.

Az új fegyverrendszerek, mielőtt szolgálatba állnának, az egész világon keresztül kell, hogy menjenek egy jogi felülvizsgálaton is¹³ – legalábbis azokban az országokban mindenképpen, ahol a Genfi Egyezmények I. Kiegészítő Jegyzőkönyve érvényben van.

Hogy ez a felülvizsgálat hogyan történik, arra több példát is találunk.¹⁴

Az Egyesült Államokban a J.A.G. (Judge Advocate General) rendszer végzi ezt a feladatot is, mégpedig minden fegyverrendszer tekintetében az, amelyik fegyvernem az új eszközt használni szeretné. A felülvizsgálat célja egészen pontosan az, hogy megállapítsa, hogy a fegyver tervezett használati módja „konzisztens-e a kormány által vállalt kötelezettségekkel, különösen is a hadijogi szerződésekkel és szokásjoggal.”¹⁵ A fegyvernemek azért is felelősek, hogy bármilyen tevékenység (beleértve a beszerzést is), amely jogi kérdéseket vethet fel a először a beszerzési és technológiai ügyekért felelős hadügyminiszter-helyettes elé kerüljön. A jogi felülvizsgálatnak még az előtt meg kell történnie, mielőtt a tervezési vagy gyártási szerződést megkötik, majd még egyszer szükség van a felülvizsgálatra, mielőtt a sorozatgyártás beindulna.

A vegyi fegyverek betiltásáról szóló, 1993-as egyezmény¹⁶ bizonyos szempontból átveszi az 1972-es egyezmény szabályozási módszerét, hiszen nem csak a hadihasználatot, de szinte minden más tevékenységet is tilt.¹⁷ Ugyanakkor arra nézve, hogy mely anyagok tiltottak, a szabályozás nem annyira kategorikus, mint a biológiai fegyverek esetében. Hasonló viszont abban, hogy szintén nem tesz különbséget a felhasználó szándéka (halálos/nemhalálos) szerint.

Hagy ugyanakkor egy nagyon lényeges kiskaput, ez pedig a tömegoszlításra szánt anyagok és fegyverek kategóriája, amelyet nem helyez tiltás alá. Mi több, ezen anyagokat hadseregek is használhatják, azzal a feltétellel, hogy csak mögöttes területeken vetik be, nem pedig közvetlen harci cselekmények közben.

¹³ Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 1125 U.N.T.S. 3, (AP I) Art. 46.

¹⁴ Robin M. Coupland - Peter Herby: Review of the legality of weapons : a new approach The SIRS Project International Review of the Red Cross No. 835, p. 583-592

¹⁵ New weapons and the law , ICRC News 01/05
<http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/iwpList74/E452B60D56294122C1256B66005F50DD>

¹⁶ Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction (CWC), of 13 January 1993, 32 ILM 800

¹⁷ Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction (BWC), of 10 April 1972, 11 ILM 3320,

Szabályozás, de lege ferenda

Látható, hogy a fenti szabályozás, bár ad támpontokat a nemhalálos fegyverek alkalmazhatóságát illetően, alapvetően nem a mai, sokrétű és fejlett nemhalálos vegyi fegyver programokra figyelemmel született meg. Ennek megfelelően, lényegében háromféle érvelési mód létezik a szabályozás további irányát tekintve:

1. Az első nézőpont szerint minden jól van, ahogyan van, egyszerűen alkalmazni kell a jelenlegi szabályokat az új helyzetre, a nem szabályozott területeket pedig ki lehet tölteni akár az általános alapelvek (megkülönböztetés, arányosság, túlzott szenvedés okozásának tilalma, stb.) akár – végső esetben a Martens-klauzula alkalmazásával.

2. A második álláspont szerint alapvetően nem kell megváltoztatni a nemzetközi hadijog rendszerét, viszont kisebb módosításokra szükség van. Ilyen például a jelen tanulmányban tárgyalt nem halálos vegyi anyagok területe, ahol lehetőséget kellene biztosítani irritatív anyagok szélesebb körű – mondjuk nem-nemzetközi fegyveres konfliktusokban való – használatára. A pszichotoxikus anyagok tekintetében pedig, ezen álláspont szerint, célszerű lenne elmozdulni a jelenlegi totális tilalomtól egy olyan szabályozás felé, ami jelenleg az irritatív harcanyagokat jellemzi – vagyis, hogy rendőri (crowd-control) alkalmazásuk engedélyezett, és mindössze

3. A harmadik álláspont szerint a nemhalálos fegyverek radikálisan meg fogják változtatni a hadviselés módját, ezért a nemzetközi jognak is radikálisan meg kell változnia, elfogadva az új realitásokat, amelyeket ezek a fegyverek teremteni fognak a harctéren.

A pszichotoxikus anyagok terén a 2002-es moszkvai túszzabadítási akció volt az a pont, amelyből a legtöbb vita mind a mai napig kiindul. Az ott lezajlott események hatására több fórumon felvetették a fentebb a 2. pontban foglalt szabályozás szükségességét, vagyis, hogy lazítani kell a pszichotoxikus anyagok rendfenntartási használatának szabályozásán.

Tény az, hogy a kérdés nem merült fel élesen az 1993-as Vegyifegyver-egyezménynem sem a 2003-as első, sem a 2008-as második felülvizsgálati konferenciáján, ugyanakkor a szakirodalomban meglehetősen sok szó esik e témáról, és valószínűbb, hogy inkább a miatt nem vált a nemzetközi diplomácia hangsúlyos témájává eddig, mert a jelenlegi, „szürke zóna” kedvezőbb a titokban ilyen eszközöket fejlesztő államok számára.

Az irritatív anyagok tekintetében a 2003-as iraki háborúban amerikai részről – Donald Rumsfeld védelmi miniszter Kongresszus előtt tett nyilatkozata alapján – kísérlet történt arra, hogy meghatározzák az irritatív anyagok harci cselekményekben való alkalmazásának doktrínáját. Történt ez annak ellenére, hogy az 1993-as egyezmény egyértelműen fogalmaz, amikor megtiltja az irritatív vegyi anyagok „hadviselési módként” (as a means of warfare) alkalma-

zását. Ugyanakkor az is tény, hogy a hadműveletben az Egyesült Államokkal szövetségben fellépő többi állam határozottan elutasította ezen vegyi anyagok ilyen jellegű alkalmazását. Az is látható volt ugyanakkor, hogy az amerikai kormányzaton belül sem volt összhang e tekintetben, mivel a Külügyminisztérium a Védelmi Minisztériummal szemben foglalt állást, nem támogatva ezen eszközök ilyen jellegű használatát.

A fenti példa, azt hiszem, megvilágítja a probléma sokrétűségét és azt, hogy nincsen egyértelmű válasz. Valószínű, hogy az 1993-as szerződés nem kerül módosításra belátható időn belül, a szöveg megváltoztatásának lehetősége ugyanis olyan lavinát indíthatna el, amelyet a részes államok valószínűleg igyekeznek majd elkerülni. Sokkal valószínűbbnek tűnik az az út, hogy egyrészt a szabályozás és a terminológia „kreatív” használatával bizonyos eszközök és anyagok mégis felhasználásra fognak kerülni speciális helyzetekben, másrészt pedig az ilyen alkalmazások a lehető legkisebb publicitás mellett fognak lezajlani.

A MAGYAR-UKRÁN HATÁRSZAKASZ HATÁRFORGALMÁNAK EMPIRIKUS VIZSGÁLATA

Ezen tanulmány egy, a kereskedelmi és a gazdasági kapcsolatokról eddig szerényebb mértékben profitáló, az Európai Unió külső hataraként szolgáló határszakasz (a magyar-ukrán határszakasz) határátlépési gyakoriságának jellemzőit és az azok mögött meghúzódó tényezőit vizsgálja.

Az alaphipotézisből adódóan, azt feltételezi, hogy a kilépési kedv alapvetően a két hivatalos fizetőeszköz árfolyamától és a kiskereskedelmi üzemanyagárak nagyságától függ. A többváltozós regresszió analízist módszertani alapjául választó tanulmány az alaphipotézist cáfolja, ugyanis az árfolyamok szerepe meghatározó, azonban az üzemanyagárak alakulása kevésbé döntő. Az összes változó együttes hatását mérő többszörös determinációs együttható mindössze 25 %-ot mutat, amely azt jelenti, hogy tovább kell keresni a magyarázó tényezőket.

Bevezetés

Hazánk a rendszerváltozást követően drasztikus gazdasági és társadalmi átalakuláson ment keresztül. A transzformációs válság, a Szovjetunió szétesése, a fejlesztési támogatások elapadása, a felvevőpiac igen jelentős beszűkülése megannyi máig ható negatív tendenciát erősített fel és számos újkeletű problémát hozott a felszínre (Csaba, 2006). A gazdasági és politikai átalakulás azonban nemcsak Magyarország államhatárain belül, de azokon kívül is jelentős változásokat indított el. Mára ugyanis a mindössze 93 000 km²-nyi országnak hét szomszédja van. Így nem véletlen, hogy hazánkat a rendkívül találó ún. „határmenti ország” jelzővel illetik (Hajdú, 2000). Szlovákia, független államiságát 1993. január 1-jén nyerte el és 680,9 km-nyi határszakaszt alkot hazánkkal. A Szovjetunió szétesését követően, 1991. augusztus 24-én jött létre Ukrajna, mellyel Magyarország egészen csekély mindössze 136,7 km-es határszakaszon érintkezik. Szintén új államalakulat a függetlenségét 2003-ban kikiáltó Szerbia és Montenegró, mellyel hazánk 174,4 km-es határszakaszt alkot. Horvátország független államként 1991-ben jelent meg és Magyarországgal mintegy 344,6 km-nyi határszakaszon érintkezik. Az új államalakulatok sorában az utolsó Szlovénia, mely szintén 1991-ben kiáltotta ki függetlenségét és hazánkkal alkotott határszakasza 102 km.

Hazánk tehát összesen 2242 km határvonallal rendelkezik és ennek egyébként közel fele az Európai Unió külső, a schengeni szigorú határellenőrzési rendszer alá esik. A statisztikai tervezési régiók (NUTS 2) mindegyike érintkezik határszakasszal, a 19 megye közül 14 határmenti fekvésű és a 174

kistérség közel egyharmada közvetlenül a határok mentén helyezkedik el (*Pásztor, 2010*).

Kiemelten fontos terület tehát hazánkban a határmentiség kérdéskörének további tanulmányozása és a határok elválasztó szerepének minden eszközzel való mérséklése, hiszen a határ mentén élők életében meghatározó tényező a határok átjárhatósága és azok elválasztó szerepének oldódása (*Grosz–Tilinger, 2008*). Korábbi tanulmányokból tudható, hogy Magyarország, különösen a magyar-ukrán és magyar-román határmenti területei többszörösen hátrányos helyzetben lévő, periférikus fekvésű téregységek (*Baranyi, 2008*). Jelenleg a határ menti interakciók gyakorisága még mindig alacsony és szükség lenne a határok elválasztó szerepének további oldódására, hiszen a növekvő határmenti kereskedelem segíthetne számos halmozottan hátrányos helyzetű kistérség gazdasági vérkeringésbe való bekapcsolódásában.

Ebben a tanulmányban éppen ezért elsőként azt kívánom megvizsgálni, hogy a rendszerváltást követően, hogyan alakult a határátlépések száma egy, az Európai Unió egyik külső határán lévő határszakaszon, a magyar-ukrán határvonalon. Fel kívánom továbbá tární az abszolút számok mögött meghúzódó tendenciákat, és ismerve a híradásokban sokszor említett többórás várakozásokat, feketekereskedelmet, üzemanyag és alkoholcsempészetet, azzal a kezdeti hipotézissel élek, hogy a kilépő személygépkocsik számát, vagyis a határátlépési kedvet a magyar forint (HUF) és az ukrán hrivnya (UAH) árfolyama és/vagy a kárpátaljai kiskereskedelmi üzemanyagár határozza meg (*Kovács, 2008*). A magyar fizetőeszköz felértékelődésekor és/vagy az üzemanyagárak kedvezőbb alakulásakor növekszik a határátlépési kedv, vagyis rövidtávon részben a két említett jelenségtől várható a határforgalmi aktivitás növekedése.

Hipotéziseim igazolásához a Magyar Nemzeti Bank (MNB), a Belügyminisztérium (BM) és a Vám-és Pénzügyőrség (VPOP) hivatalos adatait használtam fel. A rendelkezésre álló információk birtokában pedig egyszerű alkalmazott statisztikai módszereket felhasználva kívánom hipotéziseimet igazolni, hiszen egy korábbi tanulmányban szerzőtársammal már vizsgáltam, hogy az összefüggés-vizsgálati módszerek alkalmazhatóságának mozgástereit (*Galo–Pásztor, 2009*) és arra a következtetésre jutottam, hogy a módszerek alacsonyabb heterogenitás mellett nagyobb biztonsággal alkalmazhatóak.

Vizsgálati anyag és módszer

A felállított hipotézisemből adódóan elsőként arra kerestem a választ, hogy hogyan alakult a rendszerváltozás kezdetétől a magyar-ukrán határszakaszon a kifelé és a befelé történő határátlépések abszolút száma, továbbá milyen tényező(k) befolyásolták a különböző években feljegyzett értékek alakulását. Ehhez, az adott határszakasz határforgalmi adataira volt szükségem, melyeket a BM Határőrségi adatbázisából gyűjtöttem ki.

Ezt követően fel kívántam tární, hogy 2007-től kezdődően, melyek voltak a forgalmi adatok változékonyságára leginkább ható tényezők. A Vám-és Pénzügyőrség Észak-Alföldi Regionális Parancsnokságától ezért az utóbbi három év havi bontású határátkelőhelyre kivetített forgalmi adatait vettem górcső alá.

Vizsgálódásaim még egzaktabbá tételéhez a Magyar Nemzeti Bank adatbázisából kigyűjtöttem az adott időszakra vonatkozó hivatalos havi HUF/UAH középfolyamot.

A havi átlagolású kiskereskedelmi üzemanyagárak pedig az Ukrán Statisztikai Hivatal adatbázisából voltak elérhetők országos és külön területi egységekre való bontásban. Elemzéseimnél természetesen a Kárpátaljára számított üzemanyagárakat használtam, jóllehet az országos átlag nem mutatott szignifikáns eltérést. Három üzemanyagtípust vontam be a vizsgálatba: a dízelolajat (D), a 95-ös (A95) és a 98-as (A98) oktánszámú benzint.

A rendelkezésre álló adatok birtokában egyszerű statisztikai módszerekkel megvizsgáltam, hogy hogyan alakult a HUF/UAH árfolyam, a kárpátaljai üzemanyagár és a kilépő személygépkocsik száma. Az elemzéseimhez a (*Hunyadi-Vita, 2008*) szerzőpáros Statisztika II. című tankönyvének módszertani megközelítéseit használtam fel.

Ezt követően, pedig arra kerestem a választ, hogy mennyiben határozza meg a kilépések dinamikáját az említett árfolyam és az üzemanyagár. Ez a vizsgálati probléma már mások által jól körüljárt terület, hiszen korábbi tanulmányokból tudható (*Goldberg-Knetter, 1997*) és (*Asplund-Friber-Wilander, 2007*), hogy jelentős hatása lehet az említett két tényezőnek, az abszolút kilépési szám alakulásában. Vizsgálataimhoz jó módszertani alapot teremtett a többváltozós korreláció és regresszió-analízis. A független (y) és a függő változók (x_1, x_2) a következők voltak:

$y =$ a határszakaszon kilépő személygépkocsik száma (db/hónap)

$x_1 =$ a magyar forint (HUF) és az ukrán hrivnya (UAH) átlagos havi árfolyama (HUF/UAH)

$x_2 =$ a dízel, az A95-ös és az A98-as üzemanyagok havi átlagos kiskereskedelmi értékesítési ára Kárpátalján (UAH/liter)

Mindhárom üzemanyagtípus esetében háromváltozós regressziós egyenest illesztettem (1) és a következő megközelítések segítségével vizsgáltam meg az illesztés standard (2) illetve relatív hibáját (3):

$$\hat{y} = b_0 + b_1x_1 + b_2x_2 \quad (1)$$

$$s_e = \sqrt{\frac{\sum (y_i - \hat{y}_i)^2}{n - 2}} \quad (2)$$

$$V_e = \frac{s_e}{\bar{y}} \cdot 100 \quad (3)$$

A lineáris korrelációs együtthatókat R korrelációs mátrixokba foglaltam (4):

$$R: \begin{matrix} & y & x_1 & x_2 \\ \begin{matrix} y \\ x_1 \\ x_2 \end{matrix} & \begin{vmatrix} r_{yy} & r_{y1} & r_{y2} \\ r_{1y} & r_{11} & r_{12} \\ r_{2y} & r_{21} & r_{22} \end{vmatrix} & \begin{matrix} y \\ x_1 \\ x_2 \end{matrix} \end{matrix} \quad (4)$$

A korrelációs mátrixok felírása után meghatároztam a parciális korrelációs együtthatókat, melyek a kapcsolat irányát és szorosságát mutatják valamelyik kiválasztott tényezőváltozó és eredményváltozó között, akkor, ha a többi tényezőváltozó hatását mind a vizsgált tényezőváltozóból, mind az eredményváltozóból kiszűrjük (5):

$$r_{y1.2} = \frac{r_{y1} - r_{y2} \cdot r_{12}}{\sqrt{(1 - r_{y2}^2) \cdot (1 - r_{12}^2)}} \quad (5)$$

Ezután meghatároztam a többszörös korrelációs (R) együtthatót, mely olyan speciális kétváltozós korrelációs együttható, amely az (y) eredményváltozó és az (x_1), (x_2) magyarázóváltozók alapján becsült ($\hat{y}$) kapcsolatának szorosságát méri (6):

$$R_{y.12} = \sqrt{\frac{r_{y1}^2 + r_{y2}^2 - 2 \cdot r_{y1} \cdot r_{y2} \cdot r_{12}}{1 - r_{12}^2}} \quad (6)$$

A többszörös determinációs együtthatók (D) pedig arra adtak választ, hogy a függő változó (y) teljes szórásnégyzetéből mekkora a regressziónak tulajdonítható, tehát a tényezőváltozókkal magyarázható hányad (7):

$$D = R^2 \quad (7)$$

Ezt követően a paraméterek standard hibáit határoztam meg és 5 %-os szignifikancia szinten teszteltem a b_1 és b_2 regressziós együtthatókat. A varianciaanalízis nyújtott módszertani alapot ezután a változók közötti összefüggés ellenőrzéséhez, ahol a nullhipotézisemet F-próbával ellenőriztem. Terjedelmi okok miatt a következőkben azonban csak a következtetések levonásához elengedhetetlenül szükséges eredményeket kívánom közölni.

A magyar – ukrán határszakasz és határátkelőhelyei

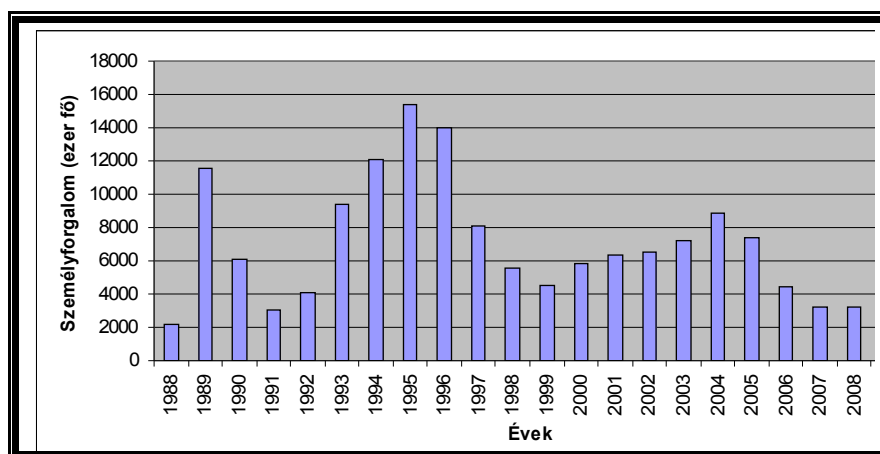
Napjainkban a magyar-ukrán határszakasz legjellemzőbb sajátossága, hogy Ukrajna számára az egyik fontos kelet-nyugat irányú kontinentális stratégiai kapcsolódási pont az Európai Unióval, miközben – vélhetően még nagyon hosszú ideig – az egyik legszigorúbb külső határként tölt be szűrő, olykor inkább elválasztó funkciót a térségben (Sallai, 2008).

Ki kell emelni továbbá, hogy a határvonal a Trieszt-Moszkva fő közlekedési folyosón fekszik, tehát fontos szerepet játszik az Európai Unió Oroszországgal folytatott kereskedelmi kapcsolataiban.

A mindössze 136,7 km-es, nagyrészt a Tisza illetve mellékfolyói által kijelölt magyar-ukrán közös határszakaszon a határforgalom (1. ábra) az elmúlt évtizedekben a két országban lezajlott politikai, társadalmi és gazdasági folyamatok hatására igen hullámvázú intenzitást mutatott.

1. ábra

A határforgalom alakulása a magyar-ukrán határszakaszon 1988-2009 között

Forrás: Saját összeállítás a BM Határőrség és a VPOP ÉARP adatai alapján

A rendszerváltozást megelőzően a magyar-ukrán határszakasz Magyarország legszigorúbban őrzött határvonala volt, ahová a Szovjetunió katonai ellenőrzőrendszert telepített és nehezített határátlépést alkalmazott. Ez a rendszer a glasztnoszt után puhult és Ukrajna függetlensége után tovább lazult.

Az 1988-2009 között rendelkezésre álló fogalmi adatokat tanulmányozva, növekvő illetve csökkenő aktivitású periódusok rajzolódnak ki. Az ábrából jól látható, hogy a határátlépések száma a '90-es évek derekán volt a legmagasabb (14-15 millió fő), hiszen akkor Ukrajnában gyorsuló ütemben zajlott a gazdasági és társadalmi átalakulás. (Sokan kényszerültek a határokat átlépő feketekereskedelmet folytatni, illetve nagy számban hagyták el véglegesen a transzformációs válságon áteső országot. Ezt követően meredek visszaesés volt tapasztalható, mely 1999-ben érte el a mélypontját 4,5 millió fővel. A visszaesés legfőbb oka az 1998 augusztusában bekövetkezett orosz pénzügyi válság. A pénzügyi válság hatására visszaesett Magyarország és Oroszország kereskedelmi teljesítménye, amely közvetlenül hatott a magyar-ukrán határszakasz – mint Oroszország felé

vezető tranzitútvonal – személyforgalmára is. 1999-től 2004-ig – Magyarország Európai Unió csatlakozásáig – növekedett a személyforgalom és 2004-ben közel 9 milliós értéket ért el. 2003. november 15-én a schengeni követelményeknek való megfelelés jegyében az országban mindenütt, így az ukrán-magyar viszonylatban is megszűnt a kishatárforgalom és megtörtént mind az öt határátkelőhelynek az átminősítése állandó nemzetközi határátkelővé (Baranyi, 2007). Azóta az új típusú, EU Tanácsi előírással összhangban lévő kishatárforgalom lépett életbe. Ezután újabb jelentős visszaesés következett 2008-ban – a schengeni határellenőrzési rendszer bevezetése után – 3,2 millió fős mélyponttal. Azt követően a két ország közötti politikai és gazdasági kapcsolatok konszolidálódása és nem utolsósorban a piaci árárányok különbözőségei, s általában a bevásárló turizmus kölcsönösen kedvező lehetőségei miatt az utóbbi időben emelkedő tendenciát jelzett a személy- és járműforgalom alakulása. A 2009-es évben javult a határátlépések száma (közel 5 millió fő), azonban az aktivitás a '90-es évek értékeinek töredéke maradt. A magyar-ukrán viszonylatban a fő veszélyt továbbra is a nyugat felé irányuló illegális migráció jelenti, mely leginkább a zöldhatáron keresztül történik. A jelenség legfontosabb hajtóereje az Európai Unió országaiban való illegális munkavállalás és a hozzá kapcsolódó szervezett embercsempész tevékenység, valamint a magyar és az ukrán állampolgárok részéről a jövedéki termékek jelentős mértékű csempészése. Mindezekhez még az egyre inkább erősödő, jól szervezett nemzetközi bűnözés is hozzájárul. A jövő tekintetében igen fontos szempont, hogy a magyar-ukrán viszonylatban az államhatár schengeni külső jellege ellenére ne az elválasztó, hanem az összekötő szerep erősödjön, akkor is, ha Ukrajna még nagyon sokáig nem kerül le a vízumköteles országok listájáról. A magyar-ukrán határszakasz pedig várhatóan hosszú ideig az EU (SchVE) külső hataraként fog funkcionálni.

A határszakasznak nincs vízi átkelőhelye és vasúti határátkelőként is „csak” Záhony szolgál. A közúti határátkelőhelyek egymástól vett átlagos távolsága a magyar-ukrán határszakaszon 27,3 km, mely az országos adatnál (34,0 km) kedvezőbb és csak a magyar-szlovén (14,6 km) és a magyar-osztrák (22,6 km) viszonylat mutat kedvezőbb értéket. A magyar-ukrán határszakaszon öt állandó közúti nemzetközi: (Barabás/Kosyny, Beregsurány/Luzsanka, Lónya/Dzinkove, Tiszabecs/Vylok, Záhony/Csop) (2. ábra) és egy helyi időszakos jelleggel működő kisebb határátkelőhely működik eltérő áteresztőképességgel és nyitva tartással.

2. ábra

A magyar-ukrán határszakasz határátkelőhelyei

Forrás: Saját szerkesztés

Természetesen néhány határátkelőhelyen keresztül húzódik több nemzetközi szempontból is fontos migrációs irány. Az ukrán viszonylatból befelé a Csap (Csop)-Záhony-Nyíregyháza és a Tiszabecs (Vylok)-Fehérgyarmat-Nyíregyháza irány. Nyilvánvalóan az előbbi több szempontból meghatározó, nem utolsósorban a miatt, mert az V. számú európai fő közlekedési folyosón fekszik. Érdekes azonban mind az öt átkelőhely határforgalmi teljesítményét megvizsgálni, hiszen jelentős áteresztőképességbeli különbségek vannak az átkelési pontok között. (1. táblázat)

1. táblázat

A magyar-ukrán határszakasz átkelőhelyeinek legfontosabb adatai

Határátkelőhely	Utasok (ezer fő) és személygépkocsik száma (ezer db) (2009)		A személyforgalom alakulásának dinamikája (2007- 2009) (%)
Záhony	1 696,4	913,2	15,65
Beregsurány	1 516,5	627,0	20,20
Barabás (Ny.:7.00-19.00)	502,4	186,3	78,00
Lónya (Ny.: 8.00-16.00)	119,1	54,8	2,54
Tiszabecs	1 177,2	497,4	36,90
Összesen	5 011,6	2 278,7	24,80

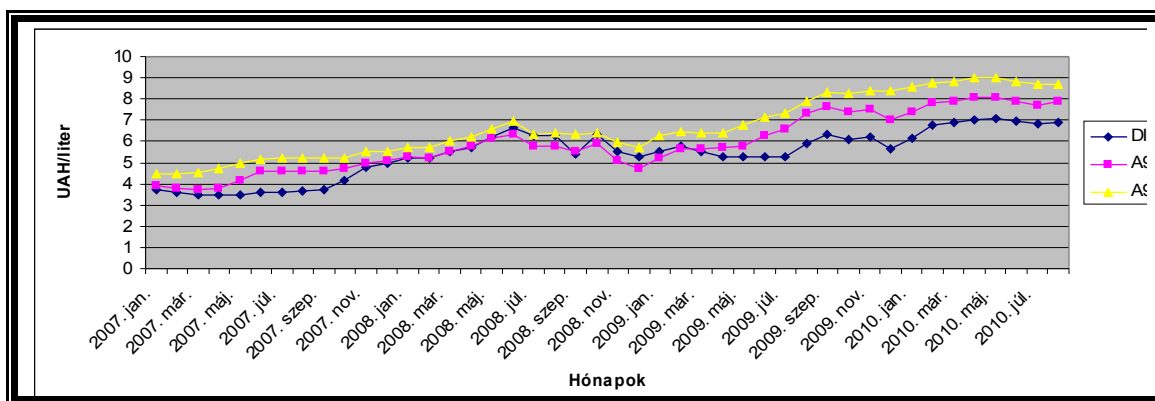
Forrás: Saját összeállítás a VPOP ÉARP adatai alapján

A táblázat adataiból jól látható, hogy a záhonyi határátkelőhely forgalmi adatai kiemelkednek más határforgalmi adatokkal való összehasonlításakor. Sorrendben Záhony, Beregsurány és Tiszabecs a legjelentősebb személy és gépkocsiforgalmat lebonyolító átkelő, míg Barabás és Lónya áteresztőképessége – nemcsak korlátozott nyitvatartási idő miatt – szerényebb. Ha a személyforgalom alakulásának dinamikáját vizsgáljuk, akkor látható, hogy a forgalom a legjobban a barabási határátkelőn élénkült, míg a lónyai szinte alig változott.

A záhonyi határátkelő, átrakóállomás hatalmas, jelenleg ki nem használt potenciállal rendelkezik, éppen ezért a jövőbeli orosz-magyar illetve az ukrán-

Vizsgálati eredmények

Elemzéseim során először a vonatkoztatási időszak HUF/UAH árfolyamot kellett megvizsgálnom, annak érdekében, hogy felvillantsam a forint árfolyamváltozásának esetleges kereskedelem-ösztönző hatását. (3. ábra)

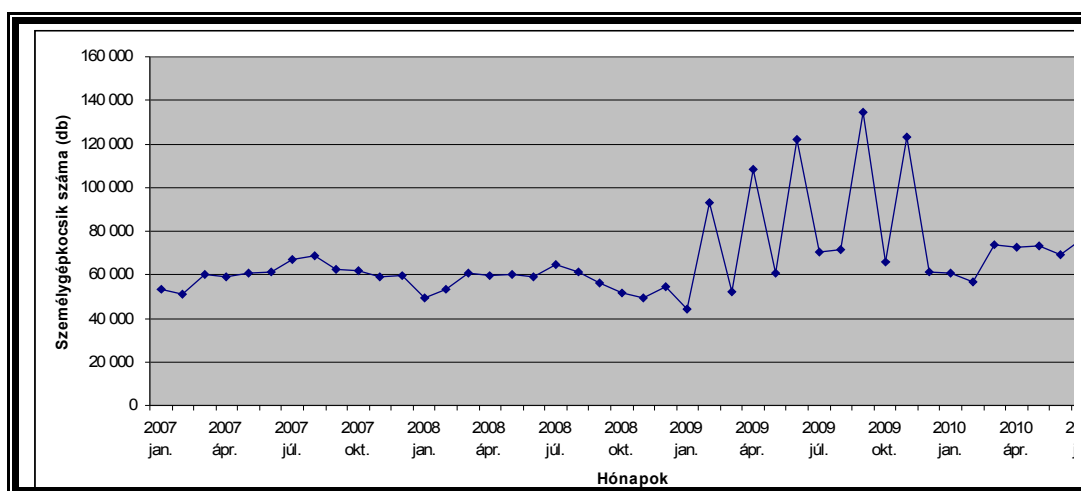
Forrás: Saját szerkesztés az Ukrán Statisztikai Hivatal adatai alapján

Az ábrából jól látható, hogy a vizsgálat alá vont időszakban mindhárom üzemanyagfajta ára jelentősen emelkedett. A dízelolaj kiskereskedelmi értékesítési ára évente átlagosan közel 18,6 %-kal, az A95-ös üzemanyagé közel 21,8 %-kal, az A98-as üzemanyagé pedig közel 20,2 %-kal. A bekövetkezett áremelkedés ellenére azonban még mindig az ukrán üzemanyagok számítanak a környező országokban a legolcsóbbaknak. A tanulmány készítésének időpontjában is messze az ukrainai üzemanyagárak a legolcsóbbak, hiszen Ausztriában átlagosan 28 %-kal, Horvátországban 32 %-kal, Romániában több mint 50 %-kal, Szerbiában 25 %-kal, Szlovákiában 16 %-kal, Ukrajnában pedig közel 60 %-kal alacsonyabb az üzemanyagok ára. Az áremelkedés ténye akár, vissza is vethette volna a határátlépők számát, de mint a forgalmi adatokból látható a határátlépési aktivitás nem esett vissza. Mindebből az a következtetés vonható le, hogy nem vagy nem csak teljes egészében üzemanyag vásárlás áll a határátlépések hátterében.

Ez követően pedig az elemzésem tárgya a határon kilépő személygépkocsik havi abszolút száma volt. (5. ábra)

5. ábra

A kilépő személygépkocsik száma a magyar-ukrán határszakaszon

Forrás: Saját szerkesztés a VPOP ÉARP adatai alapján

Az ábrából kitűnik, hogy a vizsgálati időszak három egymástól jól elkülöníthető részre bontható. Egy 2007 januárjától, 2009 januárjáig tartó voltaképpen stagnáló időszakra, egy 2009 januárjában kezdődő és 2010 januárjáig tartó rendkívül volatilis időszakra és egy napjainkig tartó emelkedő időszakra. A vonatkoztatási időszakban évente átlagosan közel 13,7 %-kal növekedett a kilépő gépkocsik száma, tehát összességében elmondható, hogy aktívabb lett a határforgalom.

Ezt követően megvizsgáltam, hogy milyen korrelációs kapcsolat van a határátlépési aktivitás, az árfolyam és a különböző üzemanyagárak között (8), (9), (10). Többváltozós regressziós függvényt illesztettem a rendelkezésre álló adatokra és a következő egyenes egyenleteket kaptam:

$$\hat{y}_D = 148.861,56 - 2.200,87 x_1 - 2.530,63 x_2 \quad (8)$$

$$\hat{y}_{A95} = 108.106,43 - 1.573,36 x_1 + 1.319,46 x_2 \quad (9)$$

$$\hat{y}_{A98} = 121.983,72 - 1.804,89 x_1 + 152,8 x_2 \quad (10)$$

Mindhárom esetben ellenőriztem a függvényillesztés standard, illetve relatív hibáját, melynek eredményeként azt kaptam, hogy az eredeti pontok lineáris regressziós függvényekkel jól jellemezhetőek.

A paraméterek elemzésekor a konstansnak nem tulajdonítottam önálló tárgyi értelmet, hiszen a számszerű érték azt jelenti, hogy ha mindkét magyarázó változó értéke 0, akkor hogyan alakul a határátlépések száma. A b_1 paraméter átlagos értéke -1859,71 volt, mely azt jelenti, hogy csupán a forint árfolyamának erősödése, úgy befolyásolja a határátlépések számát, hogy 1 egységnyi árfolyamváltozás több mint 126 ezer fős határátlépés-növekedéssel jár együtt. A másik paraméter (b_2) pedig úgy értelmezhető, hogy ha 1 hrivnyával növekszik az üzemanyag ára, akkor több közel 353 személygépkocsival csökken a határátlépések gyakorisága.

Ezután mind a három üzemanyagfajta esetében korrelációs mátrixot készítettem (11), (12), (13), melyek a különböző tényezők egymással és az eredményváltozóval való kapcsolatát bemutató korrelációs együtthatókat tartalmazzák.

$$R_D = \begin{bmatrix} 1 & -0,4929 & 0,2491 \\ -0,4929 & 1 & -0,6681 \\ 0,2491 & -0,6681 & 1 \end{bmatrix} \quad (11)$$

$$R_{A95} = \begin{bmatrix} 1 & -0,4929 & 0,4264 \\ -0,4929 & 1 & -0,8000 \\ 0,4264 & -0,8000 & 1 \end{bmatrix} \quad (12)$$

$$R_{A98} = \begin{bmatrix} 1 & -0,4929 & 0,4164 \\ -0,4929 & 1 & -0,8390 \\ 0,4164 & -0,8390 & 1 \end{bmatrix} \quad (13)$$

A korrelációs mátrixok értelmezésekor szembevető volt az árfolyam és a határátlépési gyakoriság negatív irányú, közepes erősségű kapcsolata (-0,4929) Mindez ismételtet igazolja kezdeti hipotézisemet, mely szerint a magyar „vásárlók” számára kedvezőbb HUF/UAH árfolyam mellett, növekszik a határátlépési kedv. Az üzemanyagárak és a határátlépési gyakoriság kapcsolatában, két esetben közepes erősségű pozitív (0,4164; 0,4264) illetve egy esetben – a dízelolaj esetében – gyenge, pozitív irányú kapcsolatot kaptam (0,2491). Mind-ebből azt a következtetést vonhattam le, hogy a kárpátaljai növekvő üzemanyagárak nem vetették vissza a határátlépési kedvet, vagyis a jelentős áremelkedés ellenére is fennmaradt a növekvő határátlépési kedv. Ennek magyarázatául az említhető meg, hogy hazai összevetésben az üzemanyagárak alacsony bázisról, jelentős emelkedést mutatva értek el a mostani szintjükre, de még jelenleg is messze elmaradnak a magyarországi üzemanyagárak mögött.

Az üzemanyagárak és az árfolyam kapcsolatában, egy esetben közepes negatív (-0,6681) két esetben pedig erős, szintén negatív (-0,8390; -0,8000) kapcsolatot tudtam feltárni. Mindebből az a következtetés vonható le, hogy az esetleges árfolyamváltozás ellentétes irányban és jelentősen befolyásolja az üzemanyagárakat. Az ukrainai és kárpátaljai üzemanyagárakat azonban elsősorban nem a HUF/UAH árfolyam, hanem az amerikai dollár (USD) – ukrán hrivnya árfolyam befolyásolja. Azonban, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a vizsgált időszakban az ukrán fizetőeszköz nemcsak a forinttal, hanem az amerikai dollárral szemben is leértékelődött, akkor tanulmány részkövetkeztetése ebben az esetben is elfogadható.

Ezt követően a parciális korrelációs együtthatók, a többszörös korrelációs együtthatók és a determinációs együtthatók értékeit határoztam meg. (2. táblázat)

2. táblázat

A különböző üzemanyagfajták parciális, többszörös korrelációs és determinációs együtthatói

Üzem- anyagok	Parciális korrelációs együtthatók			Többszörös korrelációs együttható (R)	Többszörös determinációs együttható (D)
	y és x_1 között	y és x_2 között	x_1 és x_2 között		
Diesel	-0,4531	-0,1239	-0,6472	0,5045	25,45%
A95	-0,2797	0,0615	-0,7494	0,4958	24,58%
A98	-0,2901	0,0061	-0,8011	0,4928	24,28%

Forrás: Saját összeállítás

A határátlépési gyakoriság és az árfolyam kapcsolatában – kiszűrve az üzemanyagárak befolyásoló hatását rendre negatív, két esetben gyenge, egy esetben pedig közepes erősségű együtthatót kaptam. A határátlépési gyakoriság és az üzemanyagárak kapcsolatában az együtthatók értékéből komolyabb következtetést levonni nem tudtam, hiszen azok értéke nullához közeli, illetve ellentétes előjelű volt. Az üzemanyagárak és az árfolyam kapcsolatában az

együtthatók minden esetben negatívak voltak és jó közelítéssel erős kapcsolatot reprezentáltak.

A többszörös korrelációs együtthatók arra adtak választ, hogy a vizsgált jelenségek egyszerre egymással milyen kapcsolatban állnak. Az együtthatók értékei minden esetben 0,5 körüli értéket vettek fel, amely arra engedett következtetni, hogy a határátlépési kedv, az árfolyamváltozás és az üzemanyagárak egymással közepes erősségű kapcsolatban állnak.

A többszörös determinációs együtthatók pedig azt mutatják, hogy a vizsgált tényezőváltozók milyen százalékban határozzák meg az eredményváltozók alakulását. Az együtthatók értékei egy egészen szűk 24,28-25,45 %-os tartományban szóródtak, melyből azt a következtetést vonhattam le, hogy a határon átlépő személygépkocsik számának szórásnégyzetét csak megközelítőleg 25 %-ban határozza meg az árfolyamváltozás és az üzemanyagárak nagysága. A fennmaradó közel 75 %-ot egyéb nem vizsgált tényezők, vagy a különböző véletlen hatások befolyásolják.

Következtetések

A magyar-ukrán határszakasz határforgalmi aktivitásának vizsgálatát és az abszolút számok mögött meghúzódó törvényszerűségek feltárását megcélzó dolgozat következtetéseiként a következők állapíthatók meg:

1. A határforgalmi aktivitás az elmúlt húsz évben rendkívül szélsőséges ingadozást mutatott, 3,2 illetve 15 millió fős szélsőértékekkel. Napjainkban is alacsony a határátlépési kedv (5 millió fő), melyek okaként a schengeni „szerep”, az ukrán állampolgárok vízumkötelezettsége, a határátlépés anyagi terhei, a többórás várakozások, a határok szerényebb áteresztőképessége és a mentalitásbeli kérdések említhetők. Jelentős befolyásoló tényező a magyar-orsz gazdasági kapcsolatok intenzitása is, hiszen a határszakasz a két ország közötti tranzitforgalom lebonyolításában is jelentős szerepet játszik.

2. A vizsgált időszakban a magyar és az ukrán fizetőeszköz árfolyama – enyhe volatilitás mellett – jelentősen változott. A forint mintegy 30 %-kal felértékelődött a hrivnyához képest. A vizsgált három üzemanyagfajta ára pedig szignifikánsan emelkedett, de még így is jelentősen alatta marad a hivatalos magyarországi kiskereskedelmi értékeknek.

3. Az árfolyamváltozás kereskedelem és határátlépés ösztönző hatása Magyarország és Kárpátalja viszonylatában is kimutatható, hiszen az árfolyam és a határátlépési aktivitás korrelációs együtthatója közepes erősségű, negatív értéket vett fel. Az üzemanyagárak és a határátlépési kedv kapcsolatából nem vonható le egyértelmű következtetés, ugyanis a megfigyelt áremelkedés ellenére nem esett vissza lényegesen a határátlépési kedv és a korrelációs együtthatók pozitív irányú, gyenge erősségű kapcsolatot mutatnak.

4. Az elvégzett statisztikai vizsgálat eredményeiből megállapítható, hogy az árfolyam és az üzemanyagárak többszörös determinációs együtthatója csak 25 %-os, a többszörös korrelációs együttható pedig 0,5 közeli értéket vett fel, mely arról tanúskodik, hogy nem kizárólag a megemlített tényezők, hanem más számszerűsíthető vagy kevésbé számszerűsíthető tényezők is alakítják az abszolút számokat.

5. Végző következtetésként pedig megállapítható, hogy az említett két tényezőváltozó szerepe nem elhanyagolható a kilépők számának alakulásában, viszont igazán szignifikáns kapcsolat a vizsgált jelenségek között nem tárható fel. Tovább kell tehát keresni a kilépési számot mélyebben árnyaló tényezőket.

Felhasznált irodalom:

1. Asplund, M. – Friberg, R. – Wilander, F. (2007): Demand and Distance: Evidence on Cross-border Shopping. *Journal of Public Economics*. Vol. 91. Issues 1-2, pp. 141-157.
2. Baranyi, B. (2007): A határmentiség dimenziói Magyarországon. *Dialog Campus Kiadó, Budapest-Pécs*, pp. 216-219.
3. Baranyi, B. (2008): Magyar-ukrán határrégió - együttműködés az Európai Unió külső határán. MTA RKK, Debrecen, pp. 23-30.
4. Csaba, L. (2006): A fölemelkedő Európa. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 54.
5. Galo, M. – Pasztor, Sz. (2009): Relationship Tests within Heterogeneous Populations. 4th Aspects and Visions of Applied Economics and Informatics Congress Debrecen, Konferencia kiadvány, pp. 1263-1273.
6. Goldberg, K. – Knetter, M. (1997): Goods Prices and Exchange Rates: What Have we Learned? *Journal of Economic Literature*, pp. 1243-1272.
7. Grosz, A. – Tilinger, A. (2008): A gazdasági szereplők határon átnyúló tevékenysége. *Tér és Társadalom*. XXII. évf. 3. szám, pp. 81-96.
8. Hajdú, Z. (2000): A határon átnyúló együttműködés potenciális lehetőségei és dilemmái. In: Balogh A., Papp G. (szerk.): Magyarország az európai regionális együttműködésben. Pécs-Budapest, MTA RKK, Magyar Külügyi Intézet, pp. 163-173.
9. Hunyadi, L. – Vita, L. (2008): Statisztika II. Aula Kiadó, Budapest, pp. 199-210.
10. Kovács, A. (2008): A kiskereskedelem területi jellegzetességei a szlovák-magyar határtérségben. *Tér és Társadalom*. XXII. évf. 3. szám, pp. 97-107.
11. Pásztor, Sz. (2010): Az államhatár, mint térbeli jelenség az Európai Unióban és Magyarországon. *Gazdasági és Társadalomtudományi Közlemények, Nyíregyházi Főiskola, Gazdasági és Társadalomtudományi Kar, Nyíregyháza*, pp. 165-176.
12. Sallai, J. (2008): A magyar-ukrán határ, mint az Európai Unió és a Magyar Köztársaság külső határa. In: Baranyi Béla (szerk.): Magyar-ukrán határrégió. Együttműködés az Európai Unió külső határán. Debrecen, MTA Regionális Kutatások Központja, pp. 73-83.

TÓTH CSABA MIHÁLY

ÚJ KIHÍVÁSOK ÉS HAGYOMÁNYOS SZABÁLYOZÁS A NEMZETBIZTONSÁGI MUNKÁBAN

Bevezető

Napjainkban a globalizálódó világban zajló események új kihívások elé állítják a társadalmakat mind nemzetközi, mind regionális és helyi viszonylatokban, melyek leküzdése nehéz, eddig nem tapasztalt feladatok elé állítja hazánkat éppen úgy, mint a világ más országait. A biztonság és értelmezése új megközelítésekben nyernek értelmet, eddig kevésbé fókuszba helyezett területeken és szinteken öltenek testet. A nemzetközi rendszerben jelen vannak mind a hagyományos, mind az új kockázatok, melyek befolyása változóan érvényesül, viszont jellemzően nem elkülönülten, hanem egyszerre, kölcsönhatásban, sokszor egymást erősítve jelentkeznek. Jellemző tendencia a külső és belső kockázati tényezők közötti határvonal elmosódása. A változások hatása nem került el a nemzetbiztonsági szolgálatokat sem. Feladatrendszerük átstrukturálódott, tevékenységük felértékelődött, mely következtében egyfajta igény fogalmazódik meg e szervezetek folyamatos fejlesztésére és fejlődésére. Munkám céljaul azt tűztem ki, hogy a Nemzeti Biztonsági Stratégia¹⁸ alapján nevesítem az említett új típusú kihívásokat és megvizsgálom, vajon mennyire korszerűek és aktuálisak a válaszok, melyeket a Nemzetbiztonsági Törvény¹⁹ ad leküzdésük érdekében a nemzetbiztonsági szolgálatok szabályozása terén.

A biztonsági környezet

Hazánk NATO, illetve az EU csatlakozásával megszilárdította biztonsági és geopolitikai helyzetét, Közép-Európa olyan államává, valamint olyan integrációs szervezetek tagállamává vált, ahol a demokrácia, a jogállamiság, az emberi és szabadságjogok, a stabilitás közös értéket képviselnek. Mindez szilárd és megfelelő biztonsági alapot teremt az ország számára, így a közvetlen katonai agresszió és az egyéb hagyományos fenyegetések kockázata minimálisra csökkent. Mindennek ellenére az euró-atlanti térség demokratikus közösségének tagjaként a biztonság fenntartása és a polgárok boldogulásának biztosítása során más, újfajta veszélyekkel kell szembenézni, amelyek kezelése kizárólag egyez-

¹⁸ 2073/2004. (IV. 15.) Korm. Határozat a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról

¹⁹ 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról

tetett nemzetközi fellépéssel, együttműködéssel valósítható meg.

A globalizáció és a terrorizmus kihívásaira adandó válaszok rendszerét sokáig a NATO 1999. évi Stratégiai Konceptiója²⁰ tartalmazta, melyet a szeptember 11-i támadás után Prágában (2002.), majd Isztambulban (2004.) a NATO értekezletek keretein belül aktualizáltak. Új stratégiai koncepció²¹ elfogadása 2010 novemberében, a lisszaboni csúcstalálkozón valósult meg. A kidolgozásról a 2009. áprilisi strasbourg/kehi csúcstalálkozón hozta meg döntését a szervezet. A NATO politikai alapidokumentumának számító stratégiai koncepció elsődleges célja, hogy politikai és védelmi-katonai téren jól meghatározott és világos irányt adjon a Szövetség jövőbeni tevékenységére nézve.

Az Európai Unió felismerte legfőbb szövetségese az USA önálló védelmi törekvéseit, valamint a XXI. század kihívásait, ezért igyekezett saját biztonsági stratégiával előállni, hiszen érdekei részben különböztek USA-tól. Egyes régiókban pedig határozottan elkülönülnek. A NATO-ban az euro-atlanti térség egységesen elfogadta a stratégiai koncepciót, ezen belül viszont az EU saját helyzete védelme és stabilitása érdekében – megtalálva az összhangot, megerősítve a NATO biztonsági kereteit – önálló védelmi stratégiát²² deklarált:

„Európa soha sem volt ennyire prosperáló, biztonságos és szabad. Az európai történelemben a XX. század első felét jellemző erőszak után a béke és stabilitás példa nélküli korszaka következett. Ebben a fejlődésben az EU létrehozása központi szerepet játszott. Az európai országok elkötelezetté váltak a viták békés rendezése és a közös intézményekben való együttműködés mellett. Az elmúlt időszakban az önkényuralmi rendszerek biztonságos, stabil és dinamikus demokráciákká fejlődtek, és az egymást követő bővítések valóra váltják az egységes és békés kontinens jövőképét.

Az európai integráció támogatásával, illetve a NATO-n keresztül Európának adott biztonsági garanciával az Egyesült Államok ebben központi szerepet játszott. Bár Washington a hidegháború után katonai téren főszereplővé lépett elő, egyetlen állam sem képes korunk összetett problémáit egyedül megoldani.

A 450 milliós, 25²³ államot magába foglaló, széles eszköztárral rendelkező és a világ bruttó nemzeti termékének egynegyedét előállító EU szükségszerűen a világpolitika globális szereplője. Ezt erősíti az európai érdekek növekvő azonos-sága és az Unión belüli nagyobb szolidaritás, mely Európát a külkapcsolatok terén hitelessé és hatékonyá teheti. Európának készen kell állnia, hogy osz-tozzon a globális biztonság megteremtésének felelősségében.”[1]

²⁰ *The Alliance's Strategic Concept, NAC-S(99)65 24 Apr. 1999*

²¹ Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation, 20 Nov. 2010

²² EUROPEAN SECURITY STRATEGY, Brussels, 12. December 2003

²³ A stratégia megalkotása óta, 2007-ben, Románia és Bulgária csatlakozásával a közösség két új állammal bővült

Napjainkban szinte minden ország újragondolja, átalakítja nemzeti biztonsági stratégiáját. Egységes követelménnyé válik, hogy az egyes országok nemzeti biztonsági stratégiája alapvetően tartalmazza az adott ország középtávú politikai, gazdasági, katonai és társadalmi célkitűzéseit, továbbá a külső és belső biztonság szempontjából fontos értékeket, az állam által érvényesítendő érdekeket. A stratégia megnevezi, feltárja és rangsorolja az országot, a lakosságot fenyegető veszélyeket és kihívásokat, azok kialakulásának lehetőségét, valamint a gyakorlatban használható elvi módszert ad e fenyegetések elhárítására és megoldására. A cél eléréséhez a nemzeti biztonsági stratégia meghatározza a felhasználható eszközöket és a leginkább érintett állami szervezetek feladatát, a szövetség lehetőségét, vizsgálja a rendelkezésre álló erőforrásokat, amelyeket az ország mozgósítani képes a kihívások kezelésére.

A demokratikus államok többsége, így a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájának kiindulópontja szerint is a biztonság átfogó és oszthatatlan. Ez a hagyományos politikai és katonai biztonságon túl egyebek között magában foglalja a gazdasági, pénzügyi, társadalmi, technológiai, információs, a környezeti és közbiztonságot, továbbá az emberi és kisebbségi jogi, energia-biztonsági, valamint közegészségügyi elemeket is.

A Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiája

A nemzeti biztonsági stratégia a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikai alapelveire²⁴ épít, mely hosszú távra határozta meg az ország biztonságpolitikájának alapvető irányát és felhatalmazást adott e stratégia megalkotására. A Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiája összhangban van továbbá a NATO Stratégiai Koncepciójával és az Európai Biztonsági Stratégiával. Rendeltetése szerint rögzítette Magyarország nemzeti értékeit és érdekeit, elvégezte a biztonsági környezet elemzését a fenyegetések, kockázatok, kihívások azonosítását, valamint megfogalmazta az ország nemzetközi politikai, biztonsági helyzetéből, illetve az országot érintő kihívásokból fakadó célokat és feladatokat, továbbá meghatározta a nemzeti biztonsági stratégia megvalósításának eszközeit is.

A nemzeti biztonsági stratégia a Magyar Köztársaság által kiemelt és megőrzendő, szorosan összefüggő és egymást feltételező értékeinek tekinti a békét, a biztonságot, a stabilitást, a szuverenitást, a demokráciát, a jogállamiságot, a vállalkozás szabadságát, az emberi jogok és alapvető szabadságjogok tiszteletben tartását. Kinyilvánítja, hogy biztosítja az állampolgárok jólétét, gyarapodását és biztonságát, a nemzet kulturális örökségének és azonosságtudatának megőrzését.

²⁴ 94/1998. (XII.29.) Országgyűlési határozat A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikai alapelveiről

Az értékekkel összhangban a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági érdekének tekinti:

- az ország szuverenitásának, területi épségének és alkotmányos rendjének megőrzését, a demokrácia, az emberi jogok és alapvető szabadságjogok érvényesülését;
- az ország stabilitását, gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődését, a fenntartható gazdasági növekedést, állampolgárai biztonságának és jólétének előmozdítását;
- a nemzetközi béke és biztonság fenntartását, a regionális, államok közötti és országokon belüli megőrzését;
- az Európai Unió keretében megvalósuló integráció kiterjesztését és elmélyítését, a közös kül- és biztonságpolitika hatékonyságának növelését;
- a NATO euro-atlanti biztonsági rendszerben betöltött központi szerepének tartós fennmaradását, a NATO közös értékekre és érdekekre épülő, a kollektív biztonság erősítését szolgáló további bővítését, valamint Magyarország szövetségesi szerepének erősítését;
- a demokratikus értékek általános érvényesülését, ideértve az euro-atlanti térségen túli térnyerését;
- a közép-, kelet- és délkelet-európai térség, különösen a Magyarországgal szomszédos országok demokratikus értékrenden alapuló tartós stabilitását és euroatlanti integrációját, a határon túli magyarok jogainak minél szélesebb körű érvényesítését;
- a kelet-európai országok, kiemelten Oroszország és Ukrajna demokratikus értékrenden alapuló tartós stabilitását, az euro-atlanti integrációs szervezetekhez való közeledését;
- az euro-atlanti térség tartós stabilitását, a térség konfliktusainak rendezését, a térség biztonságát érintő – elsősorban a terrorizmus és a tömegpusztító fegyverek terjedése okozta – fenyegetések csökkentését, visszaszorítását;
- a nemzetközi rendszer összes szereplőjének konstruktív együttműködését, a kétoldalú, regionális és multilaterális keretekben folytatott együttműködés fejlesztését.[2]

A nemzeti biztonsági stratégia az országot fenyegető kockázatok, kihívások azonosítása során, azokat csoportosította és három részre osztotta. Leszögezte továbbá, hogy az új kihívásokra adható leghatékonyabb választ a nemzetközi szervezetekben, intézményekben és egyéb együttműködési struktúrákban folytatott összehangolt tevékenység kínálja. Magyarország tagsága a NATO-ban és az Európai Unióban egyaránt jár alkalmazkodási-igazodási kötelezettséggel és a döntéshozatalban, illetve a közös cselekvésben való részvétel lehetőségével is.

Az említett kihívások első csoportjába tartoznak a globális kihívások. A napjainkban felgyorsult globalizáció mélyreható változásokat okoz a nemzetközi viszonyok minden területén. Új típusú kockázatok jelentek meg általa. Különösen a technológia, informatika, közlekedés, kereskedelem, pénzügyek, és a közegészségügy területén erősödtek hatásai.

- a globálissá vált terrorizmus logisztikai, pénzügyi és műveleti képességeinek jelentős növekedése révén stratégiai fenyegetéssé vált az euroatlanti térség biztonságára. A terrorcselekmények megszervezését és támogatását szolgáló tevékenységek aláássák az államok és a nemzetközi rendszer működését, hozzájárulhatnak más globális (politikai, gazdasági, kereskedelmi, migrációs és egészségügyi) válságok kialakulásához is;
- további, a térség biztonságát fenyegető stratégiai veszély a tömegpusztító (nukleáris-radiológiai, vegyi és biológiai) fegyverek és hordozóeszközeik, valamint az előállításukhoz szükséges technológiai ismeretek terjedése és felhasználásuk lehetősége, továbbá e fenyegetés és a terrorizmus potenciális összefonódása. Különösen nagy veszélyt jelentenek a vegyi és biológiai fegyverek, amelyek viszonylag könnyen előállíthatóak, nehezen ellenőrizhetők, és a regionális konfliktusok vagy nemzetközi terrorcselekmények során nagyobb az alkalmazásuk veszélye;
- instabil régiók, működésképtelen államok alakulhatnak ki, mivel a világ országai nem egyenlően részesednek a globalizáció hasznából és terheiből, ami növeli a fejlettségbeli különbségeket. A szegénység növekedése, az emberi jogok korlátozása, szélsőséges ideológiák megjelenéséhez a korrupció térnyeréséhez, az etnikai és vallási ellentétek kiéleződéséhez, esetleg az államiság hanyatlásához, továbbá fegyveres konfliktusokhoz, és ennek következtében egész régiók destabilizálódásához vezethet. Az ilyen térségek, könnyen válhatnak az országhatárokon átnyúló szervezett bűnözés gócpontjaivá, teret engedhetnek a terrorista szervezetek megtelepedésének, felerősíthetik a migrációs kihívásokat, a fegyver- és kábítószerkereskedelem veszélyeit;
- az illegális migráció Magyarországot eddig elsősorban tranzitországgként érintette, azonban hazánk egyre inkább célországgá is válik. A migrációt természetes, de összetett jelenségként kell kezelni, mely gazdasági és demográfiai előnyöket, valamint biztonsági kockázatokat egyaránt magában rejt. A biztonsági kockázatok kezelését az uniós tagságból fakadó kötelezettségek teljesítése mellett saját nemzeti biztonsági érdekeink is megkövetelik. Nem zárható ki, hogy a migrációs mozgások keretében szervezett bűnözői vagy terrorista csoportok is próbálnak Magyarországon megtelepedni, illetve pozíciókat kiépíteni;
- a gazdasági instabilitás veszélye onnan ered, hogy a globalizáció világméretűvé tette a gazdasági együttműködést, melynek számos előnye mellett negatív következménye, hogy a kölcsönös függőség növekedésével a

nemzetgazdaságokat sújtó problémák és zavarok könnyen továbbterjednek, és ott is zavart okozhatnak, ahol azt a gazdasági rendszer nem indokolja. A gazdaságbiztonság kiemelten fontos területe az ország energiabiztonsága;

- az információs társadalom kihívásai tekintetében kiemelt feladat a felzárkózás a fejlett világ információs és telekommunikációs színvonalához. Ügyelni kell az informatikai rendszerek védelmére és a megfelelő tartalékok képzésére is. A számítógépes hálózatok és rendszerek sebezhetősége, túlterhelése, az információlopás, a vírusterjesztés kockázati tényezőt jelent;
- a globális természeti, civilizációs és egészségügyi veszélyforrások nagy horderejű, határon átívelő problémák, földünk egészére nézve érezteti hatását. A környezeti veszélyforrások közvetve hatással vannak a lakosság egészségi állapotára is;

A következő csoportba tartoznak a regionális kihívások, melyeket a nemzeti biztonsági stratégia a következők szerint nevesít:

- Közép-Európa biztonsági helyzetének alakulását alapvetően pozitív változások jellemzik. Államainak többsége a NATO, illetve az EU tagállama lett, vagy belátható időn belül azzá válik, és a bővítésből egyelőre kimaradók is elkötelezték magukat a közös euro-atlanti értékek mellett;
- a délkelet-európai térség államai elkötelezték magukat az euro-atlanti értékek iránt. A nemzetközi szervezetek összefogásával zajló válságkezelő tevékenység eredményeként csökkent a régió destabilizálódásának veszélye, a térség államai általában az önfenntartó stabilitás irányába fejlődnek. Ezek az értékek ugyanakkor továbbra is országonként jelentősen eltérő módon érvényesülnek;
- a volt Szovjetunió utódállamainak átalakulási folyamatai még mindig nem fejeződtek be, a gazdasági és politikai struktúrák kiépítése nem zárult le, ennek ellenére erősödnek a konszolidáció, a kiszámíthatóság és a partnerségre törekvés elemei. Veszélyt jelent a térségből kiinduló, Magyarországot egyrészt cél-, másrészt tranzitországnak tekintő szervezett bűnözés és illegális migráció. Oroszország földrajzi kiterjedése, természeti és humán erőforrásai, illetve katonai potenciálja, különösen nukleáris ereje miatt továbbra is a nemzetközi politika fontos szereplője. Oroszország partneri viszonyt alakított ki a NATO-val, illetve gazdasági-társadalmi modernizációs céljai eléréséhez az EU-val. Ukrajna elkötelezte magát az euro-atlanti integráció mellett. Ukrajna stabilitása, prosperitása, demokratikus reformfolyamatainak kiteljesítése, valamint szomszédaival alakított kapcsolatainak kiegyensúlyozottsága kiemelten fontos tényezője régióink békéjének és biztonságának. A kaukázusi és a közép-ázsiai utódállamok társadalmi, politikai helyzetét, illetve egymáshoz fűződő kapcsolatait

társadalmi és szociális feszültségek, etnikai és vallási különbségek, határproblémák, területi igények, környezeti problémák, befagyott konfliktusok terhelik, amelyeket tovább súlyosbítanak a szervezett bűnözés és a terrorizmus különböző megnyilvánulási formái;

- az Európát délről határoló mediterrán térség több államát a szegénység, a gyors népességnövekedés, valamint a globalizációs folyamatokba történő elégtelen bekapcsolódási képesség jellemzi, amelynek következtében erősödtek a térségből eredő, az illegális migrációval és a terrorizmus terjedésével összefüggő kockázatok. A közel-keleti konfliktus sajátossága, hogy a politikai ellentétek és területi viták vallási köntösben is kifejezésre jutnak, amit tovább súlyosbítanak a népcsoportok közötti kulturális különbségek, történelmi érzékenységek és az érintett nemzetközi szereplők eltérő törekvései. A közel- és közép-keleti konfliktusok szoros kapcsolatban állnak a térség stratégiai jelentőségű energiahordozó kincseinek biztonságával, illetve annak ellenőrzésére irányuló törekvésekkel. A közép-keleti térségben a terrorizmus mellett a tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközeik birtoklására irányuló törekvések képviselik a legsúlyosabb biztonsági kockázatokat;

Harmadik csoportként a belső kihívások kerültek megnevesítésre, melyek alapvetően befolyásolják A Magyar Köztársaság biztonsági helyzetének alakulását.

- a szervezett bűnözés, kihasználva a társadalmi-gazdasági átalakulás bizonytalanságait megerősödött a rendszerváltás időszakában. A szervezett bűnözői csoportok kapcsolatokat alakítottak ki külföldi bűnözői csoportokkal, és tevékenységük a kábítószer-, fegyver-, stratégiai anyag, gépjármű- és embercsempészetre is kiterjed. A szervezett bűnözés jellegzetes tulajdonsága, hogy e csoportok igyekeznek érdekeiket a gazdasági szférán túl is érvényesíteni, ezért fokozatosan növelik legális gazdasági tevékenységüket és befolyásukat;
- a feketegazdaság és a korrupció a szervezett bűnözés mellett a piacgazdaság és a törvényesség ellen ható legnagyobb kihívás, amely szinte minden társadalomban tetten érhető valamilyen formában, az átalakuló gazdaságokban azonban fokozott veszélyt jelent;
- Magyarország a kábítószer-kereskedelem terén hagyományosan tranzitorzágnak tekinthető. A hazai kereslet növekedésével azonban országunk is a fogyasztó országok közé került, ami közvetlen hatással van a bűnözés és ezen belül is a szervezett bűnözés terjedésére;
- A politikai és vallási szélsőségek biztonsági kihívásnak tekintendők, melyek onnan erednek, hogy a szociális és társadalmi feszültségeket kihasználó szélsőséges politikai és vallási csoportok, a demokratikus jogállam által biztosított egyesülési, gyülekezési és véleménynyilvánítási szabad-

ságot használják fel arra, hogy mások alapvető jogait korlátozzák, az alkotmányos intézmények működését megzavarják, vagy politikai törekvéseiket népszerűsítsék;

- demográfiai kihívásnak tekinthető a népesség előregedése, valamint fokozatos csökkenése. E tényezőket tekintve Magyarország kedvezőtlen helyzetben van;

A kihívások azonosítása után a nemzeti biztonsági stratégia harmadik fejezetében konkrét célokat és végrehajtandó feladatokat határoz meg velük kapcsolatban, majd a negyedik fejezetben meghatározza a stratégia megvalósításának eszközeit. Itt határozottan és egyértelműen esik szó a nemzetbiztonsági szolgálatokról és azok feladatairól. Az ötödik fejezet az ágazati stratégiákra vonatkozó szabályozást tartalmazza, melyek megalkotásának célja, hogy rögzítse az egyes ágazati politikákra háruló feladat- és feltételrendszert, ahol lebontják, konkretizálják az ország külső és belső biztonsága fenntartásának gyakorlati megvalósítását.

A nemzetbiztonsági struktúra válaszai az új kihívásokra

A nemzeti biztonsági stratégia a nemzetbiztonsági szolgálatokat, a stratégia végrehajtásának egyik eszközeként nevezi meg és így fogalmaz velük kapcsolatban:

„A nemzetbiztonsági szolgálatok a törvényben meghatározott feladataik elvégzésével elősegítik az ország szuverenitásának, alkotmányos rendjének védelmét, nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítését. A nemzetbiztonsági szolgálatoknak a kormányzati döntésekhez szükséges információk biztosításával közvetlenül támogatniuk kell a döntés-előkészítés folyamatát, a megfelelő döntési alternatívák kidolgozását. Tájékoztatniuk kell a kormányt az ország külső és belső veszélyeztetettségének időszerű, illetve távlati alakulásáról. Az információszerzésnek ki kell terjednie a globális, a regionális és a belső veszélyforrásokra egyaránt. A nemzetbiztonsági szolgálatoknak a veszélyforrások feldeírítése és felszámolása céljából elhárító és hírszerző tevékenységet kell folytatniuk. Ennek során figyelembe kell venni a térségünkben bekövetkezett változásokat, az integrációs folyamatokat, az új típusú fenyegetéseket és kihívásokat, valamint a külföldön működő magyar intézményeket, továbbá a válságkezelő és békefenntartó feladatokban részt vevő magyar alakulatokat és szakértőket érintő fenyegetéseket. A nemzetbiztonsági szolgálatoknak kiemelt figyelmet kell fordítaniuk a határokon átnyúló nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemben való részvételre. A Magyarországot érintő biztonsági kihívásoknak megfelelően új típusú együttműködést kell kialakítaniuk és fenntartaniuk a szövetséges államok polgári és katonai nemzetbiztonsági szervezeteivel, illetve a nemzeti biztonsági stratégiában megfogalmazott célok elérésében szintén érdekelt más államok szolgálataival.”[3]

Látható, hogy ez a megfogalmazás tökéletesen beleillik a stratégia eddig megismert szerkezetébe, gondolatmenetébe és szellemiségébe, de felmerül a kérdés, mennyire van összhangban a nemzetbiztonsági törvényben megfogalmazott szabályzással. E törvény meghatározza a nemzetbiztonsági feladatokat, a hozzá kötődő struktúrát, szervezeti- és eszközrendszert, az irányítási és az ellenőrzési jogosultságot, a jogi és politikai garanciákat. A demokratikus jogállam követelményeinek megfelelően e törvény alapján a nemzetbiztonsági szolgálatok alaprendeltetésüket, tevékenységüket meghatározott jogi keretek között, speciális, titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazásával végzik. A magyar nemzetbiztonsági szolgálatok működése a titkosszolgálatok klasszikus ágai, illetve a polgári és katonai terület elkülönülésével valósul meg. Az Információs Hivatal alapvetően hírszerzési, az Alkotmányvédelmi Hivatal kémelhárítási és alkotmányvédelmi feladatokat lát el polgári területen. Katonai területen a Katonai Felderítő Hivatal elsősorban katonai hírszerzési, a Katonai Biztonsági Hivatal katonai kémelhárítási, alkotmányvédelmi és bűnmegelőzési feladatokat lát el. A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat a titkos információgyűjtésre törvényben felhatalmazott szervezetek számára szolgáltató tevékenységet végez. A nemzeti biztonság stratégiával való összehasonlítás érdekében idézem a nemzetbiztonsági törvénynek a nemzetbiztonsági szolgálatok feladatairól szóló részének bevezetését:

„A nemzetbiztonsági szolgálatok rendeltetése, hogy az e törvényben meghatározott feladatok elvégzésével, a nyílt és a titkos információgyűjtés eszközrendszerével elősegítsék a Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítését, ezáltal közreműködjenek az ország szuverenitásának biztosításában és alkotmányos rendjének védelmében.”[4]

Az összhang nem kétséges, igaz a nemzetbiztonsági törvény ebben a részében kissé szűkszavúan fogalmaz, de később az egyes szolgálatok konkrét feladatainak részletezésénél és a működésük alapelvei meghatározásánál ismét egybevág a stratégia gondolatmenetével. A törvény rögzíti a szolgálatok feladatait, a szakmai tevékenység normáit és garancia rendszerét is. Az egyes szolgálatok sajátos feladatait a törvény egy-egy önálló paragrafusa tartalmazza, melyeket egyenként most nem kívánok idézni, ellenben annak szemléltetése érdekében, hogy a „régis szabályzó” megállja-e a helyét az új kihívások által támasztott követelmények közepette, egy táblázatban – melyet Pillér Gábor és Simon László 2006-ban, a ZMNE-en „A nemzetbiztonsági kihívásokra adható titkosszolgálati válaszok” címmel benyújtott TDK dolgozatából[5] vettem kölcsön – mutatom be egymáshoz való viszonyukat.

Nemzetbiztonsági szolgálatok		Információs Hivatal	Alkotmányvédelmi Hivatal	Katonai Felderítő Hivatal	Katonai Biztonsági Hivatal
Kihívások					
	Terrorizmus	4.§/c		6.§/d	7.§/c,j

Globális kihívások	Tömegpusztító fegyverek elterjedése	4.§/c	5.§/d,l,k	6.§/d,e	7.§/d,f,l,k
	Instabil régiók, működésképtelen államok	4.§/a		6.§/a	7.§/a
	Illegális migráció		5.§/g		7.§/k
	Gazdasági instabilitás	4.§/d	5.§/d		7.§/k
	Az információs társadalom kihívásai	A nemzetbiztonsági szolgálatok adatkezelése, titkos információgyűjtése 38.§-62.§			
	Globális természeti, civilizációs és egészségügyi veszélyforrások				7.§/k
Regionális kihívások	Közép-Európa biztonsági helyzete	4.§/a,b	5.§/a,b	6.§/a,b,c	7.§/a,b
	Délkelet-Európa biztonsági helyzete	4.§/a,b	5.§/a,b	6.§/a,b,c	7.§/a,b
	A FÁK-országok biztonsági helyzete	4.§/a,b	5.§/a,b	6.§/a,b,c	7.§/a,b
	A mediterrán térség, a Közel- és Közép-Kelet biztonsági helyzete	4.§/a,b	5.§/a,b	6.§/a,b,c	7.§/a,b
Belső kihívások	Szervezett bűnözés	4.§/c			7.§/d
	Feketegazdaság és korrupció	4.§/d	5.§/d		7.§/k
	A kábítószer terjedése	4.§/c	5.§/d		7.§/d
	Politikai és vallási szélsőségek	4.§/b	5.§/b,h,j		7.§/k
	Demográfiai kihívások				

A táblázatban az egyes szolgálatok alatt a kihívások függvényében a nemzetbiztonsági törvény adott pontjában részükre meghatározott feladat jelenik meg. Az összesítésből kitűnik, hogy a nevesített kihívások mindegyikét lefedi valamely szolgálat feladatrendszere, némelyik több szervezet munkájában is feladatként jelentkezik. Ekkor azonban nem szabad megfeledkezni az illetékségi körök elkülönüléséről. Kivételt képeznek a demográfiai kihívások, de ezek jellegükből adódóan nem sorolhatóak a nemzetbiztonsági kockázatok közé. Hatásuk áttételesen jelentkezhet, melyek viszont már egybeesnek az egyes szolgálatok tevékenységével. Mindezek alapján kijelenthető, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok alkotmányos feladataik végrehajtása kapcsán képesek a XXI. század kihívásaira is megadni a szükséges válaszokat. Igaz ez annak ellenére is, hogy hazai nemzetbiztonsági ágazat eddig nem jelenített meg nemzetbiztonsági ágazati stratégiát. A nemzetközi, szövetségesi szerepvállalások és kötelezett-

ségek alapján látható azonban egyfajta folyamat kibontakozása, mely erősíti azt a nézetet, hogy a stratégiai elképzelés, ha hiányosan is, de jelen van a nemzetbiztonsági szférában, egyes elemei meg is jelentek a jogrendszerben. Tehát, e speciális, a nemzet biztonságát szavatoló szervezetek, a hiányzó elemek ellenére is alkalmasak a megjelenő új kihívások kezelésére.

Összegzés

A nemzeti biztonsági stratégia nevesítette a Magyar Köztársaság biztonságát befolyásoló globális, regionális és belső kihívásokat. Rögzítette továbbá stratégiai követelményeit a speciális információgyűjtő, felderítő tevékenységet folytató nemzetbiztonsági szolgálatok számára is. Megállapítást nyert, hogy a magyar nemzetbiztonsági szféra stratégiai céljai továbbra is közvetlenül kapcsolódnak az ország külső és belső biztonságához. Feladatait, a világ politikai és gazdasági folyamatai, valamint a regionális és ezáltal a belső veszélyforrások helyzetének alakulása, továbbá a szövetségi keretekbe illeszkedő együttműködés, az ország nemzetközi szerepvállalása, az ezekből adódó követelmények és lehetőségek döntően befolyásolják. A szolgálatok tevékenységi köre lényegében nem bővült, azonban a szakmai profilok terén bizonyos területeken élesebb elkülönülés, máshol egyfajta összemosódás tapasztalható. Az egyes elemek közti hangsúly átrendeződni látszik, mely dinamikusan változik, nem jelenthető ki, hogy hosszútávon egyik vagy másik kockázatnak dominanciája lenne. A hírszerző és elhárító szolgálatoknak alkalmassá kell válniuk a rugalmas célpontáthelyezésre. A nemzetbiztonság komplex rendszerében egyre inkább a prevenció kerül előtérbe, ami még hatékonyabb nyílt és titkos információgyűjtést, az információs csatornák bővítését, folyamatos frissítését, valamint a megszerzett információk mélyreható elemzését, célirányos és gyors felhasználását igényli. Felértékelődik az együttműködés szerepe és felveti szükségességét a kormányzati szinten intézményesített koordinációnak, valamint a kormányzati tájékoztatási rendszer továbbfejlesztésének. Mindezek biztosításának egyik eleme lenne a nemzetbiztonsági stratégia, mely megalkotása évek óta tolódik. A szolgálatok alapfeladatai közé tartozik tevékenységük folyamatos aktualizálásának végrehajtása is, de nem szabad megfedkezni a biztonsági helyzet és környezet elemzése mellett a biztonságpolitikai és stratégiai rendszer helyzetéről sem. Kézenfekvőnek látszik azonban a kérdés, hogy szükség van-e az említett stratégiára, ha a rendszer nélküle is működőképes. A válasz egyértelmű igen, hiszen amellet, hogy a nemzetbiztonsági szféra jól működik és betölti funkcióját, tapasztalhatóak olyan zavarok és hiányosságok, melyek a modern, korunknak megfelelő tudományos elvek és igények alkalmazásával megalkotott ágazati stratégiával és ebből eredően a feladatrendszer valamint a hangsúlyok aktualizálásával lennének kezelhetőek. Így egy olyan nemzetbiztonsági rendszer alakulhatna ki, mely képes megfelelni a folyamatosan változó biztonsági kihívásoknak.

Hivatkozások:

- [1] EUROPEAN SECURITY STRATEGY, Brussels, 12 December 2003
- [2] 2073/2004. (IV. 15.) Korm. Határozat a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról
- [3] 2073/2004. (IV. 15.) Korm. Határozat a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról
- [4] 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról
- [5] Pillér Gábor – Simon László: A nemzetbiztonsági kihívásokra adható titkosszolgálati válaszok (TDK dolgozat ZMNE 2006.)

Felhasznált irodalom:

1. 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról
2. 1999. évi LXXV. Törvény a szervezett bűnözés, valamint az azzal összefüggő egyes jelenségek elleni fellépés szabályairól és az ehhez kapcsolódó törvénymódosításokról
3. 94/1998. (XII. 29.) OGY határozat a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről
4. 2073/2004. (IV. 15.) Korm. Határozat a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról
5. 1009/2009. (I. 30.) Korm. Határozat a Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiájáról
6. The Alliance's Strategic Concept, NAC-S(99)65 24 Apr. 1999
7. Strategic Concept for the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation, 20 Nov. 2010
8. EUROPEAN SECURITY STRATEGY, Brussels, 12. December 2003
9. Izsa Jenő: Javaslatok a nemzetbiztonsági / titkosszolgálati stratégia kidolgozásához (MHTT - Hadtudomány 2007/1)
10. Izsa Jenő: A nemzetbiztonsági ágazati stratégia kérdéséhez (Szakmai Szemle 2006/3)
11. Árpád Zoltán: A honvédségi objektumok terror-veszélyeztetettsége (Szakmai Szemle 2007/3)
12. Tüttö Szabolcs: A nemzetbiztonsági szolgálatok feladatrendszere az új kihívások tükrében (MHTT - Hadtudomány 2007/3)
13. Simon László: Az információs társadalomba való átmenet hatása a korszerű felderítésre (Szakmai Szemle 2009/3)
14. Simon László: A Nemzetbiztonság Stratégia katonai oldalának összefüggései (Diplomamunka ZMNE 2007.)
15. Pillér Gábor – Simon László: A nemzetbiztonsági kihívásokra adható titkosszolgálati válaszok (TDK dolgozat ZMNE 2006.)

A DRÁMAPEDAGÓGIAI MÓDSZER ALKALMAZÁSA A KONFLIKTUSKEZELÉSBEN

Azok a tréningek, amelyeken drámapedagógiai módszerrel dolgozunk, azért tudnak jóval hatékonyabbak lenni a konfliktuskezelés terén, mint „hagyományos társaik”, mert azokon általában a „tervezés-irányítás-értékelés” metódus nincs megfelelő szakmai alapon kidolgozva. Ezzel szemben a drámapedagógiai tréningmunka a magas fokú tudatosság mellett az élményszerű, „katartikus tanulás” megélését biztosítva, hosszú távú ismeretek rögzítését is lehetővé teszi. Másfelől a drámapedagógia által történő konfliktuskezelés tanításának abban rejlik a nagy lehetősége, hogy hidat tud verni a különböző társadalmi és kommunikációs kódokat használó résztvevők és képzők között. Olyan energiákat tud mozgósítani, amelyek korábban nem tudtak megjelenni és érvényesülni a hagyományos oktatási szerkezetben és a társadalmi diskurzusban sem. Ez a lehetőség adhat különös esélyt a drámapedagógia térnyerésének a különböző fejlesztő programokon keresztül, felélesztve az igényt a szakember továbbképzésre is, egyúttal erjedést indítva el a konzervatív pedagógiai struktúrában. S talán felhívhatja a figyelmet annak a paradigmaváltásnak a szükségességére is, amely minden tudományterületen előbb-utóbb végbe kell menjen. Az informatikai forradalom globalizálódó világában, illetve az Unióban saját identitását kereső magyar társadalom létkérdése, hogy a különböző típusú konfliktusok okait elemezve, azok megoldásain kísérletezve próbáljunk életképes stratégiákat keresni a túlélésre és a továbbfejlődésre, feloldva a különbségekből adódó feszültségeket és kibontakoztatva a belső adottságainkban rejlő lehetőségeinket.

Magyarországon a rendszerváltás óta egyre több konfliktuskezelési technikákat alkalmazó kommunikációs tréninget tartanak. Nagy igény van erre – iskolák, intézmények, cégek részéről – viszont kevés a képzett tréner, iszonyú drágák a képzések, és nincs is ezeknek szabályozott, tudományos kutatásokkal megalapozott, államilag akkreditált kerete. Ugyanakkor a legfőbb probléma talán az, ahogy ezt az elmúlt évtizedek személyes tapasztalataiból és az országos körű visszajelzésekből leszűrhetjük, hogy a nagyon magas áron megtartott tréningek szakmai minősége igen egyenetlen. Az elmúlt tíz évben a középiskolától az egyetemi oktatáson át az állami intézményekig sok helyen tartottam tréninget, PhD kutatásomat is ezekre a tapasztalataimra alapoztam (Zalay, 2006, 66). Tréningjeimen, amelyek során a drámapedagógia módszertanát alkalmazom a tudatos „tervezés-irányítás-értékelés” folyamatban, a nyitottságra, a

szabadságra, a kreativitásra és az őszinteségre építő demokratikus kommunikációra ösztönzöm a résztvevőket.

Írásomban azokra a sajátosságokra szeretnék rávilágítani, amelyek a konfliktuskezelésben alkalmazható drámapedagógiai alapokon álló kommunikációs tréningeket jellemzik, s amelyek a fenti célok eléréséhez vezethetnek. Kutatásomban elsősorban felnőttképzési tapasztalataimra, illetve a hátrányos helyzetű rétegek tagjai számára szervezett, az Európai Unió által is támogatott, tréningeken folyó kommunikációs kompetenciafejlesztés eredményeire támaszkodom. Elemzésem főbb szempontjai: a nyelvi hátrányok leküzdésének problémái; a tehetség kibontakoztatásának lehetőségei, a kommunikációs kompetencia fejlesztési esélyei; a kommunikációs visszacsatolási folyamatok jellegzetességei; a konfliktusos csoportdinamikai viszonyok változásainak megfigyelése és ezek átalakítási kísérletei.

A tapasztalat szerint, azok a tréningek, amelyeken drámapedagógiai módszerrel dolgozunk, hasonló körülmények között, hasonló adottságú, alapképzettségű, szocializációs meghatározottságú résztvevőkkel, jóval hatékonyabbak tudnak lenni a kommunikációs kompetencia fejlesztése és a konfliktuskezelés terén, mint „hagyományos társaik”, ahol a „tervezés-irányítás-értékelés” metódus nincs megfelelő szakmai alapon kidolgozva. Ezzel szemben a drámapedagógiai tréningmunka során, a magas fokú tudatosság mellett, a „dráma” közegeiben az élményszerűség indirekt tanulási folyamata hosszú távú ismeretek rögzítését is lehetővé teszi (Zalay, 2002, 18). Optimális esetben a csoportok egy-egy feszültségoldó „drámás” játéksor után felszabadultan, nyitottan vesznek részt a speciális gyakorlatok végrehajtásában, és ezek következtében tökéletesebb kommunikáció valósítható meg. Ha mindannyian elfogadják azt a felkínált szerződési feltételt, miszerint fiktív világot teremtünk, hogy valós problémákat vizsgálhassunk, azaz „laboratóriumi” körülmények között figyelhetjük meg önmagunkat, viszonyainkat, megnyilatkozásaink színvonalát, kommunikációs szerepeinket, hatékonyabbá, „humanizáltabbá” válhatnak mind a hivatalos, mind a magán megnyilvánulásaink, s konfliktusaink jóval könnyebben oldhatóak meg.

A drámapedagógiai ihletésű kommunikációs tréning során különösen értékes visszajelzéseket kaphatunk azokból a szerepben vizsgált kommunikációs aktusokból, melyekben védetten tudunk konfliktusokat vizsgálni. A csoport hierarchia-rendje is kibontakozik a gyakorlatok során, és mivel a kontrollált drámai folyamatkezelés eredményeképpen a jelenlevők fegyelmezetten, célratörően vesznek részt azokban a feladatokban is, amelyek feszültséget generálnak, a problémák forrásait sikerülhet feltárni, ezekre megoldási javaslatokat tenni, illetve indirekt módon a résztvevőkben változtatási igényt generálni. Ennek következtében a kommunikációs képességek optimális módon fejlődhetnek, a megfelelő kommunikációs stratégiák megválasztásában jelentős javulás prognosztizálható, a különböző okokból eredő nyelvi hátrányok leküzdhetők.

A nyelvi hátrányok meghatározottságai és kompenzáciási lehetőségei

A hatékony kommunikáció legfőbb akadályai a különböző okokból eredő nyelvi hátrányok. A nyelvi hátránnyal kapcsolatos szociológiai elméletek ma már kidolgozottak és elterjedtek. A Bernstein-féle „kód-elmélet” – erős kritikai recepciója ellenére – széles körben ismertté vált (Bernstein, 1992). A magyar tudományos életben gazdag feldolgozottsága van a témának, a magyar pedagógusok is nagy érdeklődést tanúsítottak Bernstein koncepciója iránt. Több mint harminc éve folynak a szociolingvisztikával és az anyanyelvi oktatással kapcsolatos kutatások (Kronstein, 1974). A magyar kutatók (Pap Mária, Pléh Csaba, Réger Zita, Forray Katalin) tapasztalatai és kutatási eredményei is arra utalnak, hogy a társadalmi és gazdasági tényezők igen nagy hatást gyakorolnak a nyelvi fejlődésre és a beszédkultúra minőségének alakulására (Pap, 1972).

A bizonyított nyelvi hátrányok leküzdése társadalmi érdek. Magyarországon a különböző oktatáspolitikai reformok útján több kísérlet született már a helyzet javítására a '70-es évektől napjainkig. Átütő erejű reformpedagógiai szemléletváltás mégsem történt. Pedig riasztó jelek és nyomasztó konkrétumok figyelmeztetnek bennünket arra a felelősségünkre, hogy nekünk Közép-Kelet Európában élőknek a globalizáció korában csak a szellemi tőkénk van, amelyet kamatoztathatunk egy „piac-világban”. Ha a cigányság akut kulturális beilleszkedési problémájára gondolunk, vagy Andrásfalvy Bertalan kutatásait nézzük, amely szerint az 5000 fő alatti kistélepekről érkezett fiataloknak csak 2 %-a végzi el az egyetemet, vagy akár a „Pisa-felmérések” eredményeit elemezzük, akkor rá kell döbbernünk, hogy ez a látszólag belterjes, tudományelméleti kérdés – égető valóság (Zalay, 2003, 16). A XXI. század Magyarországa, gyermekeink világa attól lehet életképes, és akkor tartható fenn a fejlődése, ha találunk alternatív megoldásokat a különböző társadalmi problémák megoldására, ha mozgósítani tudjuk azt a tudástőkét, amely ma sok esetben a hátrányos helyzet és a korlátozott szemléletmód miatt elkallódik, ha sikerül egy „tudati forradalmat”, paradigmaváltást végrehajtani a pedagógiai és a tudományos gyakorlatban is (László, 2000).

Bernstein szerint a szűkebb környezet az általa szabályozott beszédtevékenységen keresztül interiorizálódik az egyénben, annak pszichikai alkatává válik. Így bizonyos egyének kedvezőbb pszichikai alkattal kerülnek be az oktatási rendszerbe, mint mások. Ez az alkat nem születéstől fogva adott, a környezeti tényezők alakítják ki a kommunikatív kód átadásán keresztül. Ezek a tényezők: a közösségi kötelékek erőssége, a szülők munkában való döntéshozatali lehetőségének foka, az „elnyomás” szintje, az otthonok zsúfoltságának és az intellektuális ingereknek a mértéke. Ezek együttes hatásaként alakul ki az a sajátos kommunikációforma, amely hat az emberek szellemi, társadalmi és érzelmi orientációjára. Bernstein két kódot, a korlátozott és kidolgozott kódot különít el a sok közül (Bernstein, 1996, 48). A két kód szembeállításának legfontosabb szempontja a kódok segítségével átadott jelentések természete. Eszerint a korlátozott kód szituációhoz kötött, a beszédhelyzettől függetlenül

nem világos, implicit jelentések átadását teszi csak lehetővé. Ez a kommunikációs rendszer azonban nem szegényes, nagy metaforakészlettel rendelkezik, de azok a megtanulandó dolgok, amelyekre ez a kód állítja be használóit, nincsenek összhangban azokkal, amelyeket az iskola követel meg tőlük. Hiszen ott a kidolgozott kódot használják, azaz a közölt jelentések nem kötődnek egy helyzethez, a státuskövetelmények kevésbé érvényesülnek, a tanuló megtanulja, hogyan kell megbirkózni a többértelműséggel, a beszédrendszer bonyolultabb tervezést kíván meg. Itt a többi személy szándékát nem lehet magától értetődőnek tekinteni, tehát a jelentéseket ki kell dolgozni, hogy azok érthetőek legyenek, válogatni kell a szintaktikai és a szókincsbeli alternatívák között, s itt elsőrendűen fontos a nyelvi csatorna.

Ebből következően a korlátozott kódot használók esetében szakadék alakul ki köztük és az iskola között, mivel az ilyen meghatározottságok között létrejövő pszichikai alkat ellentétben van azzal, amelyet az oktatás szempontjából kedvezőnek lehet tekinteni (Ferge, 1972). Hiába jelentheti tehát a korlátozott kód a jelentések gazdagságát, kifinomultságát, a képzelet fontosságát, a modern ipari társadalmakban mégis leértékelődhet, az iskolában lebecsülhetik, vagy legjobb esetben irrelevánsnak tekintik az oktatási törekvések szempontjából. A mai iskolák és képzőhelyek többsége ugyanis kidolgozott kódon és annak társadalmi viszonyrendszerén alapul. A kidolgozott kód nem hordoz ugyan semmilyen speciális értékrendszert, a középosztály értékrendje azonban áthatja a képzési kontextus egész szövetét. Ily módon a hagyományos iskola tovább növeli a különbséget a különböző társadalmi rétegekből érkezettek között. Az eredeti kutatásnak a munkásosztályból származottakkal kapcsolatban kapott eredményei adaptálhatóak a bármilyen okból hasonló társadalmi hátrányt megelőkre is.

Bernstein elméletét sok kritika érte, főleg leegyszerűsítő jellege miatt, de hatása és jelentősége megkérdőjelezhetetlen, ezt támasztják alá a magyar kutatási eredmények is. Kérdés az, hogy milyen módon lehet a feltárt társadalmi hátrányokat, az esélyegyenlőtlenséget kompenzálni, olyan képzési rendszert és szocializációs védőhálót kialakítani, amely nem hagyja elveszni értékeinket.

A változtatás lehetséges útjai:

Hátránykompenzáló és tehetséggondozó programok

Magyarországon a rendszerváltás óta, a fenti problémákat felismerve, az oktatás különböző szintjein több olyan program is elindult, amely kísérlet az értékmentésre, illetve a speciális fejlesztésre. Ezek mindegyike fontos elemként építette be struktúrájába az aktív, gyakorlatias kommunikációs képességfejlesztés valamelyik formáját. Hat évvel ezelőtt indult el például egy országos oktatási program a középiskolák szintjén, az Arany János Tehetséggondozó Program, amely a fent említett kutatásokra alapozva, az új szemlélet igényével megpróbált kialakítani egy olyan struktúrát, amely jelentős esélyt biztosíthat a

hátrányos helyzetű, vidéken élő fiataloknak a kibontakozásra, a társadalmi érvényesülésre, szocializációjuk harmonizációjára. A program nagy gondot fordít a nyelvi nevelésre, tágabb és szűkebb értelemben egyaránt, hiszen az intenzív idegennyelv-tanulástól kezdve, az informatikai képzésen át, az anyanyelv-használat fejlesztéséig gazdagító, mélyítő, hátránykompenzáló képzés folyik az „Arany János Iskolákban”. Itt a nyelvi szocializáció szempontjából nagy jelentősége van azoknak a speciális tárgyaknak és tréningeknek, amelyek reformpedagógiai módszerek segítségével tudnak jelentős eredményeket elérni a személyiségfejlesztés terén, ilyen az önismeret, a kommunikáció, a konfliktuskezelés, a tanulásmódszertan és a drámapedagógia. A program eredményessége csak hosszú távon mérhető, de a pedagógiai szemléletváltást sürgető élesztő-hatása már ma is tapasztalható (Zalay, 2003).

A hátrányos helyzetű, illetve tehetséges tanulók támogatásán kívül nagy jelentőségű a „képzők képzési rendszerének” fejlesztése. Erre is jócskán akad példa az utóbbi években. Az Európai Unió támogatásával több olyan „mentor-képzési” program is beindult az ország különböző pontjain, amelyek kimondottan a tréning-módszereken alapulnak, kihasználva azok intenzív jellegét. Ugyanakkor ezek a képzések arra is lehetőséget adnak, hogy a legnehezebben változtatható tényezőre is hatást gyakoroljanak, tudniillik az évtizedeken át berögzült pedagógiai szemléletmódra. E programok általános céljai között szerepel a tudás tekintélyének visszaállítása, az esélyteremtés, vagyis a különböző szociális, kulturális, gazdasági háttérrel rendelkező tanulóknak egyenlő esélyeket biztosító oktatási és támogatási rendszerek kialakítása, a tehetséggondozás, valamint az oktatás tartalmának korszerűsítése, minőségének fejlesztése (Balogh-Herskovits, 1993). Végso soron a magyar pedagógiai rendszer változtatásának is az egyik alapkritériuma, hogy esélyt tudunk-e teremteni a leszakadó térségek felzárkóztatására. Ezen térségek felemelkedésének egyik legfontosabb feltétele a jól képzett, kreatív, lakóhelyéért tenni akaró vidéki értelmiség megerősítése a különböző képzéseken keresztül.

A drámapedagógia esélyei

Ezek a programok, ahogy a fenti célkitűzésekből kiolvasható, a konfliktuskezelés, és ezen keresztül a hátránykompenzálás, sajátos módjainak ígérkeznek. Különösségük a hátrányokhoz és a tehetséghez való viszonyulásukban, illetve módszertani sajátosságaikban ragadható meg. Nem véletlen talán, hogy a XX. század utolsó harmada óta világszerte megsokasodtak a kutatások ebben a témakörben, és egyre több fejlesztő program indult el (Sternberg-Davidson, 1994, 12). Mostanra kialakult egy olyan bázisa az ismereteknek, módszereknek, amelyek biztos alapot jelentenek a magyarországi „konfliktuskezelés-tanítás” számára is. Ezek közé tartozik a drámapedagógia, különös tekintettel arra a szemléleti alapra és módszertani kelléktárra, amely az elmúlt évtizedek során, a magyar drámapedagógiai iskola önállósodásának eredményeképpen karakteresedett, és az egész országban ismertté vált a magyar Drámapedagógiai Társaság

tagságának köszönhetően társadalmi szinten, a Nemzeti Alaptanterv, valamint a Kerettanterv által döntéshozatali szinteken, illetve a kommunikációs tréningeken keresztül a képzési gyakorlatban is.

A drámapedagógiai gyakorlattal rendelkező tanár vagy tréner azt a felelősséget vállalhatja fel bátran, hogy a rábízott résztvevőket nem a konfliktusok elkerülésére kell megtanítania, hiszen szemléletmódjának alapját jelenti a világot feszültségeiben, megoldandó vagy akár megoldhatatlannak látszó problémák hálózataként való látása és láttatása. Ehhez rendelkezésére áll változatos módszertani kelléktára, amiből következően kezében van a hatékony konfliktuskezelés kulcsa. Nem beszélve az érdeklődés, a versenyszellem, a kitartás, az emocionális fejlesztés drámapedagógiai gyakorlatban rejlő lehetőségeiről, tehát a feladat iránti elkötelezettség és a megoldáskereső attitűd fejlesztésének különösen hatékony kibontakoztatási módjáról. Mindezek a tényezők együttesen eredményezhetik az átlag feletti képességek napvilágra kerülését a drámapedagógia által, akár a gondolkodás, akár az anyanyelvi képességek, a memória, vagy akár az információ-feldolgozási stratégiák fejlesztésének következtében, a személyiség speciális képességeinek kidomborításával együtt, a nyelvi, a zenei, a vizuális-téri, a testi-mozgásos vagy a szociális-interperszonális területen egyaránt.

Az azonban továbbra is aktuális kérdés Magyarországon, hogy a hagyományosan „kidolgozott kódot” használó iskolákban, egy lassan változó képzési struktúrában vannak-e olyan pedagógusok, tanárok vagy trénerok, illetve van-e olyan pedagógiai igény, amely a „korlátozott kódot” használó, de amúgy tehetséges emberrel megtalálja a közös hangot. A drámapedagógia által történő hátránykompenzálásnak és konfliktuskezelési gyakorlatnak pontosan ebben rejlik a nagy lehetősége. Hidat tud verni a különböző kódokat használó résztvevők és képzők között. Olyan energiákat tud mozgósítani, amelyek korábban nem tudtak megjelenni és érvényesülni a hagyományos oktatási szerkezetben és a társadalmi diskurzusban sem. Ez a lehetőség adhat különös esélyt a drámapedagógia térnyerésének a különböző fejlesztő programokon keresztül, felélesztve az igényt a drámatanár, illetve tréner-képzésre, erjedést indítva el a konzervatív pedagógiai struktúrában. S talán felhívhatja a figyelmet annak a paradigmaváltásnak a szükségességére is, amely minden tudományterületen előbb-utóbb végbe kell menjen. Az informatikai forradalom globalizálódó világában, illetve az Unióban saját identitását kereső magyar társadalom létkérdése, hogy végre ne halott ismereteket tanuljanak, unalmas órákon, végtelen óraszámokban gyerekek és felnőttek egyaránt, hanem valódi problémákkal foglalkozva, azok megoldásain kísérletezve próbáljanak a tanáraikkal együtt életképes stratégiákat keresni a túlélésre és a továbbfejlődésre, feloldva a nyelvi különbségekből adódó feszültségeket és kibontakoztatva tehetségüket.

A kommunikációs tréning lehetőségei

A nyelvi hátrányok leküzdésében, a konfliktusok megoldásában a nyelvfejlesztésen keresztül, a fentiekből következően komoly szerepet játszhatnak a kommunikációs tréningek (Langner-Raátz, 2004,7). A tréningek általános célja a részt vevők kommunikációs képességeinek fejlesztése, kommunikációjuk tudatosabbá tétele, melyet a hagyományos tréningek is a „poroszos” oktatási formától eltérő módon próbálnak megvalósítani. Ez a tanulási folyamat, a megszokott iskolai keretekhez képest, sokkal intenzívebb együttlétben történik, amelyekhez a plusz energiát a gyakorlatok, az elvégzendő feladatok „újszerűsége”, a játékoság, a csoportszellem nyújtja. A tréningvezető szerepköre is meglehetősen sajátos, nem helyezkedik a csoport fölé, nem tölt be oktatói szerepkört, inkább moderátor, a folyamatot tartja kézben, a csoport „állapotához” igazítva határozza meg az éppen következő feladatokat, ismerteti azok szabályait, de azokba már nem avatkozik bele, nem mond ítéletet. A „munka” közösen kialakított célok, elvárások, szabályok keretei között halad, nem pedig „felülről” meghatározottan, a tréner itt is inkább csak segíti a résztvevőket az együttes tervezésben. A csoport tagjai egyenrangúak, kört alkotva helyezkednek el, senki nem kerül perifériára, formailag is zárt egységet képezve, így elvileg mindenki folyamatos kapcsolatban lehet egymással.

Az már nagymértékben a tréner felkészültségén, szakmai tapasztalatán múlik, hogy ebből a helyzetből eljusson a csoport egy megfelelő bizalmi szintig, amely minden tréning kulcsa, ugyanakkor kellő körültekintéssel kell eljárnia, mert a bizalmasabb kérdések túl korai feszegetése egyes tagok elzárkózásához, a csoport kudarcához is vezethet. Maga a tanulás a folyamatos aktivitáson, cselekvő részvételen alapul. A tagok feladatok és helyzetgyakorlatok sorozatában vesznek részt, melyet esetmegbeszéléseken keresztül dolgoznak fel, így kristályosodnak ki aztán az ismeretek. Az egyik leglényegesebb elem az, hogy ezek az ismeretek a résztvevők saját cselekvéseiből származnak, így válva az önértékelésen és a visszacsatolásokon keresztül még tudatosabbá, hisz a tanulásnak a leghatékonyabb formája a saját, közvetlen tapasztalatokra épül. Azért fontos tehát, hogy a csoporttagok felszabadultan vegyenek részt a szituációkban, mert ez biztosítja, hogy felfedjék valós viselkedésmintáikat, lehetőséget biztosítva ezzel, hogy a többi részt vevő elemezhesse azokat, és valós visszacsatolást nyújthasson. Ezt a célt szolgálják a gyakori játékos feladatok, hisz az ember játékos természet, a játéknak szívesen adja át önmagát, könnyebben oldódnak fel gátlásai.

A tréning hatékonyságát növeli, hogy a gyakorlatokban, szituációkban való részvételen keresztül erős értelmi és érzelmi hatások érik a csoporttagokat, és ezeken a hatásokon keresztül erőteljesebben rögzülnek az élmények, a tapasztalatok az egyénekben. A folyamatos, aktív együttlét állandó interakciót „kényszerít” a részt vevőkre, mely egyrészt az együttműködési képességet, az emberi viszonyok tudatosabb kezelését fejlesztheti, hatékonyabbá teheti a kommunikációs képességet, másrészt kihatással lehet a személyes önértékelés,

az én-azonosság fejlődésére is, a készségfejlesztő gyakorlatok pedig a tudatosabb, rugalmasabb gondolkodást mozdíthatják elő.

Mindezek megvalósulása függ az egyéni részvételtől, illetve a tréning sikerességétől. A közös munka, együttlét általában erősíti a csoport tagjai közötti kapcsolatokat, kihatással lehet az egyén másokkal szembeni nyitottságára, növekedhet a tolerancia, a bizalmi szint, megfelelő gyakorlatokon keresztül konszenzuskeresési stratégiákat ismerhet meg a résztvevő. Visszajelzést kap az emberekkel való együttműködési képességeinek erősségeiről és gyengeségeiről. Választ kaphat arra, hogy mennyire tud hatni az emberekre, mivel tud másokat befolyásolni, mennyire van meg benne a szervezési képesség, illetve milyen területen lenne szüksége hatékonyságának növelésére. Az emberismeret növelésével elkerülhetővé válik az emberek első benyomás alapján való megítélése.

Az együtt és egyénileg megoldott feladatok, az azokban elért eredmények segítenek a csoport- és egyéni teljesítmény összhangjának felismerésében. A csoporttagok megtudhatják, hogy milyennek látják őket általában, mit mondanak róluk a többiek, a külvilág, illetve a tréning szituációiban való részvételen keresztül a saját magukról kialakított kép is új dimenziókkal bővíthet. Növekszik tehát saját önismeretük, személyes korlátaik és lehetőségeik is tudatosabbá válhatnak. A gyakorlatokon keresztül fejlődhet a részt vevők kommunikációs képessége, tudatosabbá válhat a verbális és nem verbális kommunikáció különböző formáinak alkalmazása, a hang, a tekintet, a mimika, a testtartás különböző tartalmi jelentéseinek felismerési képessége, ez által mások jobb megértése.

A tréning segítséget nyújthat a közszereplés különböző technikáinak elsajátításában is. Az érdekes, sajátos feladatokban, gyakorlatokban elért sikerek vagy kudarcok a megszokott megközelítéstől eltérő megoldási ötletek alkalmazásával ismerteti meg a tagokat, rugalmasabb gondolkodásra serkentve őket. Egy jó hangulatú, jól kivitelezett tréning a mély benyomások, hatások által tehát összességében nem csak az egyén kommunikációs képességeit fejlesztheti, de a részt vevők kölcsönösen alakítva egymást, személyes fejlődésen mehetnek keresztül önmaguk és képességeik megítélésében, gondolkodásmódjukban, társas viszonyaikban, javítva ezzel iskolai vagy épp magánéleti kapcsolataikat. A kommunikációs tréning persze nem csodaszer, annak sikeressége sok tényezőtől függ, s persze az egyéni eredmények is nagyon eltérőek lehetnek, még egy csoporton belül is.

Egy speciális tréning hatásmechanizmusa

A drámapedagógiai ihletésű kommunikációs tréning néhány alapvető vonásában különbözik a többi tréningtől. Ezek a sajátosságok elsősorban a „dráma” kidolgozott szakmai háttéréből adódnak, s ezek tudatos alkalmazásával függenek össze. A magyar drámapedagógusok egyik legelesebb teoretikusa, Szauder Erik szerint a dráma pedagógiai alkalmazásának legfőbb eleme az

egyéni és társadalmi értékek és műveltségi tartalmak vizsgálata a Foucault (1986, 388) által „a gondolat problematizálása” névvel illetett eszköz segítségével. Másképpen kifejezve: a dráma tudástartalmak és viselkedésmódok kritikus, személyes tudássá emelése egy nyilvánvalóan fiktív helyzetben, mely azonban ettől eltekintve minden elemében valóságos (Szauder, 2001, 31).

Ennek a módszernek a legfőbb vonásai éppen művészetpedagógiai jellegéből következnek, hiszen egy művészeti ág, a színház illetve dráma kidolgozott módszereivel operálhat. Bár, ahogy Szauder Erik fogalmaz: „A dráma pedagógiai alkalmazásakor a helyzet némileg más, hiszen itt (a) a résztvevők a létrejövő folyamatnak egyszerre „színészei” és „közönsége” is; (b) a dramatikus történetnek nincs az írott drámákhoz hasonló, előre rögzített, a részt vevők szándékától függetlenül létező textusa (azaz szövege, cselekménye, viszonyrendszere)... A dramatikus történet résztvevői ugyanakkor folyamatos kognitív és szociális aktivitásra vannak „kényszerítve”, hiszen a helyzetek csak abban az esetben jönnek létre, azaz csak akkor válnak megélhetővé és ezáltal megérthetővé, ha ők maguk cselekvő módon megidézik azokat. A közösen létrehozott helyzetek, történetek a szociális és emocionális tartalmak mellett természetesen számtalan tárgyi ismeretet is közvetíthetnek. Ezek azonban, a „tankönyv-ízű”, elidegenített, dekontextualizált közvetítésmódtól eltérően minden esetben kontextuális keretben jelennek meg” (Szauder, 2001, 31). Azaz, a hagyományos tréningek szituációs gyakorlatain gyakran megtörténő helyzettel ellentétben, a dramatikus keretben zajló szerepjáték egyáltalán nem jelent a valóságtól való elrugaszkodást, illetve a felelőtlen „játszadozásnak” sem adhat teret. Épp ellenkezőleg: elkerülhetetlenné teszi a valóság törvényszerűségeinek és a fikció valóságának folytonos korreláltatását, hiszen annak ellenére, hogy a fikció bizonyos tekintetben felbonthatja a valóság kereteit (pl. lineáris időbeliségét vagy térbeli korlátait), belső logikájának a valós tapasztalatokhoz kell igazodnia (Szauder, 2001, 32).

Kaposi László, a Magyar Drámapedagógiai Társaság elnöke és a magyar drámapedagógiai iskola egyik megteremtője, véleménye szerint a tanítási dráma éppen abban különbözik a többi dramatikus eljárástól, hogy a megteremtett szituációk meghatározó elemeit (tér, idő, szereplők, viszonyok stb.) tudatosan szabályozza pedagógiai céljai érdekében. Ellentétben az általában lazább szerkezetű, ezért hatásait tekintve esetlegesebb és ellenőrizhetetlenebb, dramatikus játékokkal, „szituációs gyakorlatokkal”, illetve a színházzal, ahol mindezek az elemek sokkal kötöttebbek, így pedagógiai alkalmazásuk jóval nehezebb is (Kaposi, 2004, 6).

Mindezekből következik a drámapedagógiai ihletésű kommunikációs tréningnek a konfliktuskezelés területén bizonyítható hatékonyságának kulcsa: a hagyományos tréningek gyakorlatiasságából eredő oktatási előnyökön kívül a dráma belső törvényszerűségeinek felhasználása segítségével, azok tudatos mobilizálásával és irányításával a művészi élményen keresztül juttat tanulási tapasztalathoz, és mindezt ellenőrizhető, védett kontextusban teszi. Ily módon

nem szolgáltatja ki a résztvevőt a „játszadozás” kétes élményének, illetve a felkínált „nyitottsággal” – optimális esetben – nem él vissza az ellenőrizetlenül hagyott szituációk következtében. Képes olyan konfliktus-megoldási eljárások átgondoltatására és begyakorlására, amelyek a társadalmi élet számos pontján nyújthatnak segítséget.

A „katarzis” forrása

A legjobb tréningek a tervezés mellett spontán alakulnak a jelenlévők adottságainak, összetételének és hangulatának megfelelően, a tréner empátiájától is függően. A legalaposabb tervezés sem lehet elég jó, ha nem áll készen rögtönzőképességünk. S így minden tréning más, ahogy két drámaóra sem egyforma. Ettől és a mindig új emberi kapcsolatteremtés lehetőségétől izgalmas és katarzis-esélyű egy-egy kommunikációs tréning.

Ha ezeken a tréningeken tudatosan használjuk a fent említett drámapedagógiai módszereket, kiaknázva az elemzett pedagógiai előnyöket, építve a „dráma” szakmai védőbástyáira, igen hatékony kommunikációfejlesztésig, illetve konfliktuskezelési gyakorlathoz juthatunk el. Ezt igazolják a különböző hátránykompenzáló és konfliktuskezelési programokban végzett kutatások eddigi eredményei is. Ily módon igazolhatónak tűnik az állítás, miszerint a különböző okokra visszavezethető, többek között szociális problémák okozta, kommunikációs hátrányok leküzdésében fontos szerepet játszhatnak a drámapedagógiai ihletésű kommunikációs tréningek.

Ez valóban társadalmi érdek, ezért szükség van ezen a területen is a valódi reformpedagógiai szemléletváltásra. Nincs időnk halogatni ezt a kérdést: a globalizáció korában Magyarország akkor lehet életképes és versenyképes, ha valóban megtaláljuk azokat az adekvát, tudományos megalapozottságú, alternatív képzési megoldásokat, amelyek mozgósítani tudják az akadályozott vagy rejtett tudástőkét, fejlesztik a toleranciaszintet, hozzásegítenek a békésebb együttéléshez, s így sikerülhet egy „tudati forradalmat”, a gondolkodás „rendszerváltását” végrehajtani a pedagógiai, a tudományos és a társadalmi együttélési gyakorlatban is.

Felhasznált irodalom:

1. Balogh L. - Herskovits M. (szerk.): (1993) *A tehetségfejlesztés alapjai*. Debrecen, KLTE
2. Bernstein, B.: (1992) *A társadalmi osztály, nyelv és szocializáció*. In: Ferge Zsuzsa: A társadalmi struktúra és rétegződés II. Budapest, ELTE-Tankönyvkiadó
3. Bernstein, B.: (1996) *Nyelvi szocializáció és oktathatóság*. In: Meleg Csilla (szerk.): Iskola és társadalom. Pécs, JPTE Tanárképző Intézet Pedagógiai Tanszéke
4. Ferge, Zs.: (1972) *A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés*. In: Ferge Zsuzsa: Szociológia 1972/1. Budapest,

5. Forgács, A.: (2002) *Kommunikációs tréning tapasztalatok a Külkereskedelmi Főiskolán*. Budapest, 2002.07.30.
6. Foucault, M.: (1986) *Polemics and Problematizations*. (Paul Rabinov interjúja), in: Rabinov, P. (ed.): *The Foucault Reader*, Harmondsworth, Penguin
7. Harsányi, I.: (1981) *A tehetség-felismerés és tehetséggondozás mai feladatai*. Kaposvár, Somogy Megyei Pályaválasztási Intézet
8. Kaposi L. (szerk.) (2004): *Dramatikus módszerek a bűnmegelőzés szolgálatában*. Az Országos Bűnmegelőzési Központ és a Magyar Drámapedagógiai Társaság, Budapest.
9. Kronstein, G.: (1974) *A Bernstein-jelenség*. In: *Pedagógiai szemle*, Budapest, 1974/11.
10. Langner, K. – Raátz, J.: (2003) *Üzleti kommunikáció*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
11. László, E.: (2000) *A tudat forradalma*. Budapest, Új Paradigma Mönks, F. J.-Boxtell, H. W.: (1994) *A Renzulli-modell alkalmazása és kiterjesztése serdülőkorban*. In: Balogh L.-Herskovits M.- Tóth L. i.m.
12. Pap, M.: (1972) *A Bernstein-féle szociolingvisztikai elmélet kritikai elemzéséhez*. In: Szépe-Telegdi (szerk.): *Általános nyelvészeti tanulmányok XIV*. Budapest, ELTE
13. Sternberg, R.J.-Davidson, J.E.: (1994) *A tehetség különböző felfogásai: a birodalom térképe*. In: Balogh L.-Herskovits M.-Tóth L. (szerk.) *A tehetségfejlesztés pszichológiája*, Debrecen, KLTE
14. Szauder, E.: (2001) *Dramatikus eljárások a sérült gyermekek oktatásában és nevelésében*. Budapest, Drámapedagógiai Magazin 2001/3.
15. Zalay, Sz.: (2002) *A drámapedagógiai ihletésű kommunikációs tréning*. Budapest, Drámapedagógiai Magazin 2002/3.
16. Zalay, Sz.: (2003) *A drámapedagógia lehetőségei az Arany János Tehetséggondozó Programban*. Budapest, Drámapedagógiai Magazin 2003/2.
17. Zalay, Sz.: (2006) *Konstruktivizmus és drámapedagógia*. Pécs, Iskolakultúra 2006/1.

A KÜLÖNBÖZŐ KOMPETENCIÁK PÁLYASZOCIALIZÁCIÓS ÖSSZEFÜGGÉSEI

A pályaválasztás, pályaszocializáció összetett folyamat, amelynek során az egyént számtalan külső és belső tényező, hatás befolyásolja abban, hogy milyen típusú foglalkozást választ magának. Ha megvizsgáljuk a folyamatot és az egyénre gyakorolt hatásokat, láthatjuk, hogy a számtalan tényező hatására hogyan alakulhat ki a döntés, amely akár egy életre meghatározhatja az egyén sorsát.

A dolgozatom tárgyának egyik lényeges eleme a kompetenciák vizsgálata, mivel a beválás egyik alapkövetelménye, hogy a munka által támasztott követelmények és az egyén képességei, kompetenciái a lehető legnagyobb arányban megfeleljenek egymásnak. A kompetenciák szerepe sokszor nem is tudatosul a pályaválasztás előtt álló egyénben, de ugyanez igaz lehet néhány munkaadóra is. Éppen ezért fontos annak a vizsgálata is, hogy a munkaadók rendelkeznek-e releváns kompetencia-térképpel, amelynek előzetes ismerete segítheti az egyént a tudatos döntés meghozatalában. Konkrét példaként a nemzetbiztonsági szférát választottam, amelyen keresztül bemutatom, hogy egy speciális szervezethez való bekerülés pályaválasztói és munkaadói oldalról milyen kihívásokat jelenthet.

Előzetesen felvázolom a szocializáció és pályaválasztás kapcsán megfogalmazott téziseket, majd a hivatásos pálya és azon belül is a nemzetbiztonsági pályakör néhány sajátosságával foglalkozom.

Szocializáció

A szocializáció az az interakciós folyamat, amelynek révén a személy viselkedése úgy módosul, hogy megfeleljen a csoport tagjai által vele szemben támasztott elvárásoknak (Buda Béla). A folyamat során az egyén alkalmazkodik a követelményekhez, elsajátítja a környezetének szokásait, értékeit, szabályait. A szocializációnak különböző szinterei, lépcsői vannak. Az elsődleges szocializáció életünk legmeghatározóbb, korai éveiben történik, közege elsősorban a család, rokon kör. A másodlagos szocializáció a serdülőkorban történik, melynek során az egyén új ismeretekkel, viszonyrendszerekkel találkozik, legfontosabb színtere az iskola. Egy másik csoportosítás szerint beszélhetünk korai és késői szocializációról, előbbi megfelel az elsődleges szocializáció időszakának, míg utóbbi kinyúlik egészen a fiatal felnőtt korig (kb. 20 év). A szocializáció csoportosíthatjuk annak közege szerint is. E szerint megkülönböztetünk családi,

iskolai és pályaszocializációt, amelyek során a család, a kortárcsoport és a munkatársak viselkedésmintái játszanak meghatározó szerepet.

A szocializáció mechanizmusai direkt és indirekt módon érvényesülhetnek. Indirekt változatai közé tartozik többek között a társas együttlét során tapasztaltak, de sorolhatóak a mesék, könyvek, filmek által szerzett élmény is. A szocializáció direkt módja nyelvi úton (utasítások, megerősítések stb.), illetve a jutalmazás-büntetés útján jut érvényre.

A szocializáció folyamatának lényeges eleme a szociális tanulás, amelynek 4 fajtáját különböztetik meg a szakirodalmak:

- *Utánzás:* a szociális tanulás legelemibb formája, számos viselkedés-formát ily módon sajátítunk el. az utánzás lehet szándékos, önkéntelen és késleltetett is. Az utánzásban a jutalom-büntetés kiemelt szerepet játszik.
- *Modellkövetés:* ez már egy magasabb szintű folyamat, amely során nemcsak az utánzott cselekvés játszik meghatározó szerepet, hanem az is, hogy kit utánzunk. A modellválasztást több szempont is befolyásolhatja, történhet szimpátia, szerepirigység, a szerep által közvetített presztízs alapján is.
- *Azonosulás:* az azonosulás során a szándékosan vagy önkéntelenül választott modelltől átvett viselkedési minták beépülnek a személyiségbe, és annak részévé válnak.
- *Belsővé tétel:* a szociális tanulás legmagasabb szintje, amely során már nem a modell játssza a főszerepet, az egyén azokat a viselkedés-mintákat sajátítja el, amelyek megegyeznek a saját értékrendszerével.

A szociális tanulás formái egymásra épülve, együttesen alakítják a személyiségünket.

A pályaválasztás, pályaszocializáció pszichológiai kérdései

Ennél a kérdéskörnél többféle elméletet is meg kell említeni, a szakemberek ugyanis megkülönböztetnek pályaválasztási és pályafejlődési téziseket egyaránt. Először azonban célszerű megvizsgálni, hogy hol kezdődik a pályaválasztás folyamata és mik a sikeres pályaválasztás feltételei. Visszaulva a korábban tárgyalt szocializációs folyamatra, megállapítható, hogy annak egyes szakaszaiban önkéntelenül illetve tudatosan nemcsak szabályokat, normákat és viselkedésmintákat, hanem különböző szerepeket is tanul az egyén. A szocializációja során az egyén számtalan szereppel találkozik, amelyeket modellkövetés, utánzás módján megpróbál elsajátítani, vagy valamilyen módon az általa látott szerepminták befolyással lehetnek a későbbi életére. A szerepek között minden bizonnyal megtalálhatóak a foglalkozási szerepek, amelyek befolyásolhatják az egyént a pályaaorientációban. A foglalkozási szerep része a státuszhoz

tartozó viselkedési normák és szokások összessége. Az egyén a szerep eljáratításában a szociális tanulás technikáit alkalmazza, amely jelen esetben az utánzás és a tapasztalati tanulás.

Példaként említhető az a jelenség, amikor egy családban szinte hagyományozódik egy-egy szakma, mint az orvos, ügyvéd, rendőr stb. Itt visszautalnék a szociális tanulás szakaszaira, amely levetíthető a foglalkozási szerepekkel való azonosulásra is. A gyermek kezdetben elkezd utánozni a környezetében vagy akár a médiában látott viselkedésmintákat, jelen esetben például úgy, hogy „rendőrost vagy orvosost játszik”. Természetesen ez attól függetlenül is bekövetkezhet, hogy a közvetlen környezetében látna erre példát, de feltételezésem szerint a családban előforduló foglalkozási szerep megjelenése felerősítheti az utánzási folyamatot, különösen, ha az pozitív érzelmi töltettel bír a gyermek számára. A modellkövetés fázisában a gyermek a foglalkozási szerep alapján is kiválaszthatja a követendő modelljét, például ha erős érzelmi kötődés fűzi az édesapához, aki rendőr, akkor a viselkedésmintáin túl a foglalkozási szerepét is modellként tekintheti.

Ugyanakkor meg kell említeni azt is, hogy a pályaorientációt a szocializáció során előforduló szerepminták negatív irányban is befolyásolhatják. Ha az előbbi példát vesszük, megállapítható, hogy ilyen esetekben feltehetően a generációkon keresztül ismétlődő pályaválasztásban szerepet játszik a szakmát gyakorlók személyének elfogadottsága. Ha az egyén azt látja, hogy a családban ügyvédként, orvosként stb. tevékenykedő családtagok, rokonok társadalmi megbecsültségnek örvendenek, szakmai sikereket értek el és személyiségükkel, viselkedésükkel pozitívan azonosulni tud, hajlamosabb lehet maga is az említett pályák felé fordulni. Ha azonban a foglalkozási szerep alanyával – annak negatív személyiségjegyei vagy egyéb negatív élmények hatására – a pályaválasztás előtt álló egyén nem tud, vagy nem akar azonosulni, akkor ellentétes hatások érvényesülhetnek, vagyis még akkor sem választ hasonló szakmát, ha egyébként kedve, tehetsége lenne hozzá. Ezt támasztja alá *Musgrave* elmélete is, aki szerint a pályaválasztás, pályán maradás attól függ, hogy a szocializáció során a szerepekhez és a személy számára fontos vonatkoztatási csoportokhoz milyen értékek kapcsolódnak.

A pályaorientációt azonban nemcsak a látott minták befolyásolhatják, hanem az egyén személyes képességei és értékrendszere, amennyiben az szilárd alapokon nyugszik. Ez alapján a sikeres pályaválasztás feltételei az alábbiak lehetnek:

- Megfelelő pályaismeret
- Reális önismeret
- Pályaválasztási érettség, amely az alábbi ismérvekkel bír:
 - Határozott életcél
 - Egyéni értékrendszer

- Értékorientáció
- Saját- és pályaadottságok összeegyeztetése

A saját és pályaadottságok összeegyeztetése gyakorlatilag már a kompetenciaalapú választás és kiválasztás felé mutat, amelyre a későbbiekben még visszatérek.

A *Holland* elmélet (1966) szerint a pályaválasztást a személyiség határozza meg, amelyek alapján a különböző személyiségjegyeket különböző pályatípusokkal felelteti meg. E szerint megkülönböztet reális, intellektuális, szociális, konvencionális, vállalkozó és művészeti foglalkozási köröket, amelyekhez különböző személyiségjegyeket (egyéni kifejezés mód, empátia, szabálykövetés, extrovertált stb.) párosít.

A pályafejlődést hangsúlyozó elméletek a pályaválasztást és a pályára állás feladatait az egyes életszakaszokhoz kötik. A pályához való viszony létrejöttét a fejlődés eredményének tekintik. Ezek közül az alábbiakban kettőt emelek ki.

I. **Ginzberg** a pályaválasztást egy életen keresztül tartó folyamatként jellemezte, amelyben az egyén igyekszik megtalálni az ideális összhangot a céljai és a munka világának realitásai között. Elméletében 3 fejlődési periódust különít el:

- *A fantázia szerinti választás periódusa:* a serdülőkor elejére tehető, amikor a szakmaválasztás még csak a képzelet szintjén történik, a képességek elemzése és a pályakövetelmények egyeztetése még nem játszik szerepet.
- *A próbaválasztás periódusa:* a serdülőkorra jellemző, amelynek során az egyén 4 egymást követő korszakon megy keresztül:
 - Saját érdeklődési körök dominálnak, amikor kifejlődnek a vonzások és taszítások a pályák között
 - Saját képességek szintje dominál
 - Pályára vonatkozó értékek kerülnek előtérbe, amikor az egyén felismeri, hogy a különböző foglalkozások különböző életstílusokat jelentenek.
 - Általános megnyugvás, amikor a valóság tényeinek fokozatos tudomásulvétele történik
- *A realiztikus periódus,* amely a pályára állást jelenti. Ekkor az egyén számba veszi a tanulmányi lehetőségeket, munkatapasztalatokat, a törekvéseiben bekövetkezett változásokat, a munkaerőpiac természetét.

II. **Super** elmélete már nemcsak a pályaválasztás és pályavitel kezdeti szakaszait tartja fontosnak, hanem végigkíséri a teljes életutat. Elméletében az alábbi téziseket fogalmazta meg:

- *A pályaalakmasság multipotenciális*, azaz az egyént a személyes vonásai, képességei, jellemzői több pályára is alkalmassá teszik, ugyanakkor a pályák követelményrendszerei is sokfélék.
- *A szakmába való beilleszkedés folyamatosan végbemenő fejlődés*, amely az alábbi szakaszokból tevődik össze:
 - Növekedés, amely a születéstől 14 éves korig tart és a fantázia, az érdeklődés és a képességek dominálnak.
 - Keresés és felépítés, amely 14 éves korban kezdődik. Ebben a szakaszban alakulnak ki a szakmai preferenciák, amelyek pályafejlődési feladatokhoz köthetőek:
 - 14-18 éves kor: szakmai preferenciák kikristályosodása, amikor a serdülő az elképzelt saját pályájához igazítja a tanulmányi döntését.
 - 18-21 éves kor: hivatási program specifikálása, amely során az egyén kiválasztja a szakmák közül a számára fontosat és elkezdi tanulmányait
 - 21-24 éves kor: szakmai preferenciák megvalósítása, amelynek során az egyén befejezi a megkezdett szakmai képzést, és feltehetően megtörténik az első munkába állás.
 - 25-35 éves kor: stabilizáció, amely során az egyén megtalálja azt a területet, amelyben kifejtheti képességeit
 - 35 év után: konszolidáció, amely a munkában való kiteljesedés szakasza.
 - 45 éves kortól: fenntartás stádiuma, amelyben az egyén megpróbálja megtartani az elért szakmai pozícióját.
 - 65 éves kortól: hanyatlás stádiuma, amikor változik a munkatevékenység, csökken a szellemi és fizikai erőnlét.

Munkaköri, munkahelyi, szakmai szocializáció

Amikor az egyén túljut a pályaválasztáson, tanulmányait és leendő munkahelyeit céljainak alárendelve választja meg. Amikor azonban bekerül egy munkahelyre, újabb szocializációs folyamat kezdődik. A munkahelyi, munkaköri szocializáció során az egyén megtanulja az új környezetbe való beilleszkedést, megismeri és elfogadja a csoport és szervezeti normákat, érzelmileg azonosul a szakmai célkitűzésekkel és a feladattal.

Schein(1978) szocializációs modellje ezt a folyamatot 3 szakaszra bontja:

- Belépés: elvárások, pontatlan információk
- Szocializáció: a szervezeti realitás elfogadása, a szervezeti normák és az egyén szükségleteinek összhangja
- Kölcsönös elfogadás: az egyén elkötelezettsége a munkával, szervezettel szemben, illetve az egyén elfogadása

A szakmai szocializációban *Musgrave* 4 egymást követő fejlődési stádiumot különböztet meg:

1. *Előzetes szakmai szocializáció:* ez a pályaismeret megszerzésének ideje, az elképzelések egyeztetése a személy tulajdonságaival
2. *A szakmai életbe való belépés, pályára kerülés:* ennek során a szakmai képzésnek és az első munkahelynek meghatározó szerepe van. Itt találkozik először a pályaelvárás és a valóság, illetve az egyént megismerkedik a foglalkozási magatartást képviselő személyekkel
3. *Tényleges szakmai szocializáció:* az egyén kialakítja a végleges szerepmagatartását, amely megfelel az adott pálya követelményeinek
4. *Harmadlagos szocializáció:* akkor következik be, ha az egyén pályát vagy tevékenységet változtat.

Más megközelítés szerint a munkaszocializációt feloszthatjuk előzetes, illetve foglalkozási szocializációra. Az előzetes szocializáció – amely valójában a munkához való szocializáció – során közvetett és közvetlen hatások egyaránt érik az egyént. Közvetett hatások közé tartozik a családban, iskolában, baráti körben szerzett információk, benyomások. A közvetlen tapasztalatokat az eseti munkavégzés, vakáció alatt végzett munkatevékenység során szerzi az egyén illetőleg a munkával kapcsolatos információgyűjtés útján. A foglalkozási szocializáció a tényleges munkavégzés során következik be, míg a szervezeti szocializáció a munkahelyhez, munkacsoporthoz, szervezethez kötődik.

Kompetenciák szerepe a pályaválasztásban

A fentiekből világossá válik, hogy a pályaválasztás összetett, többdimenziós folyamat, melynek során az egyént számos tudatos vagy tudatalatti tényező, hatás befolyásolja a döntésben. Az elméletekben felfedezhető, hogy a folyamat során előkerül a képességek és a követelmények egyeztetésének kérdése, amely végső soron a sikeres pályaválasztás kulcseleme lehet. Éppen ezért sokkal nagyobb hangsúlyt kell fektetni annak megismerésére, hogy az egyén milyen kompetenciakészlettel rendelkezik és a munkáltatók milyen kompetencia elvárásokat támasztanak a pályázó irányába.

Először is célszerű tisztázni, hogy milyen típusú kompetenciákról beszélhetünk és mi is tulajdonképpen a kompetencia. A kompetenciák *Nagy József* definíciója szerint a személyiség komponensei, komponensrendszerei, meghatá-

rozott funkciót szolgáló képességek, motívumok, amelyek egzisztenciális funkcióval rendelkeznek.

A szakirodalmak a kompetenciákat többféleképpen kategorizálják, amelyek közül én kétféle csoportosítást emelek ki.

Az egyik csoportosítás szerint – amelyet többek között az Európai Unióban is használnak – a kompetenciákat 3 kategóriába sorolhatjuk:

- *Alapkompetenciák:* az alap kompetenciakészlet kialakításában a köz-oktatás szinterei dominálnak. Megszerzésük szükséges ahhoz, hogy a magasabb rendű kompetenciákat elsajátíthassuk. Az alapkompetenciák hiányában a készségek, motivációs személyiségelemek nem fejleszthetőek.
- *Funkcionális (szakmaspecifikus) kompetenciák:* szinterei a szakképző intézmények és a felsőoktatás.
- *Kulcskompetenciák:* ide tartozik többek között a számolástechnika, kommunikáció, saját tanulási folyamat megszervezése és fejlesztése, e-kommunikáció, problémamegoldás, kooperáció. A kulcskompetenciák a munkaszervezet, a szervezeti stratégia céljait szolgálják.

Nagy József 4 csoportba osztja a kompetenciákat:

- *Kognitív kompetencia:* a információfeldolgozást szolgáló komponens-rendszer, erre épül az összes többi kompetencia. Ide tartozik a tudásszerzés, gondolkodás, tanulás, megfigyelés, értelmezés, igazolás, beszéd.
- *Személyes kompetencia:* a túlélésre és az életminőség megőrzésére irányul. Ide tartoznak a biológiai szükségleteket kielégítő képességek, önellátás, önvédelem, önvédő mechanizmusok
- *Szociális kompetencia:* a társadalomba való beilleszkedésre irányul. Ide tartozik a szociális kommunikáció, nevelési képesség, kontaktus-kezelési képesség, kötődési képesség, szervezési képesség, érdekér-vényesítési képesség
- *Speciális kompetencia:* az előzőekre épülve valamely speciális szak-területre irányul. Ide elsősorban speciális adottságok tartoznak.

A kompetenciák felmérése egyaránt fontos a pályaválasztónak és a munkáltatónak egyaránt, hiszen mindkettőnek az az alapvető érdeke, hogy minél jobban korreláljon a munkakör által megkívánt kompetenciakészlet a pályázó meglévő képességeivel. Ugyanakkor a kompetenciák nemcsak a kiválasztás

optimalizálásában nyújtanak segítséget, de a karriertervezésben is jelentős szerepet játszanak. Visszaülve *Super* elméletére, a pályaalakmasság multipotenciális, tehát egy pályázó több munkakörre is alkalmas. A karriertervezésben ezt az elméletet feltétlenül figyelembe kell venni, hiszen ha a pályázó megnyer egy bizonyos pozíciót, a képességei alapján feltehetően további más pozíciók betöltésére is alkalmas lenne. Ha előre meghatározható, hogy az egyén egy adott cégnél milyen típusú munkatevékenységek, pozíciók betöltésére alkalmas, akkor könnyebbé válik egy pályáiv felrajzolása. Ez segíti a munkáltatót abban, hogy megfelelően motiválhassa, és ezáltal megtarthassa a munkaerőt, ugyanakkor egy belátható, kiszámítható pályáiv a munkavállalót is nagyobb eséllyel az adott munkahelyen tartja. Éppen ezért kölcsönös érdek az, hogy a munkáltató minél alaposabban megismerje a jelentkező kompetenciáit.

A fenti csoportosítások pusztán lehetséges módok a kompetenciák feltérképezésének, de nem jelentenek kizárólagosságot. A munkáltatói oldal részéről rendkívül fontos annak a felismerése, hogy egy szervezet esetében nélkülözhetetlen feladat minden egyes munkakör kielemezése és a betöltésükhöz szükséges kompetenciák meghatározása. Ez segítséget nyújthat a pályaválasztónak, jelentkezőnek abban, hogy minél pontosabb kapjon egy adott munkatevékenységről, és lehetősége legyen az elvárt feltételeket összevetni a saját kompetenciakészletével.

Mint azt már korábban láthattuk, a pályaválasztás során nagyon sok tudatalan hatás éri az egyént. Ugyanakkor a XXI. századi információs társadalomban a fiatalokat a korábban bemutatott szocializációs hatásokon túl a különböző infokommunikációs csatornákon fellelhető információáradat és legfőképpen a média által közvetített üzenetek is befolyásolják. Régebben a pályaválasztás korántsem volt ennyire „bonyolult”, hiszen az említett csatornák nem léteztek, vagy nem voltak mindenki számára hozzáférhetők, a jelentkezőket kevesebb impulzus érte. Ezen felül a munkaerőpiac is jelentős változáson ment keresztül, ma már munkáltatói és munkavállalói oldalról egyaránt elfogadott a bizonyos időközönkénti változtatás igénye, amely jelentős szerepet játszik a motiváltság fenntartásában és a kiegészítés elkerülésében. Természetesen optimális esetben ez egy adott munkahelyen belül, pozícióváltogatásokon megy keresztül.

Úgy vélem, hogy az általam korábban bemutatott szocializációs folyamatok örökérvényűek ugyan, de mindenképpen számolni kell a felgyorsult életritmusból és technikai fejlődésből adódó egyéb hatásokkal is. Egyszerű példaként említhetjük, hogy a mai fiatalok a médiából már olyan speciális foglalkozásokat is megismerhetnek, amelyekről korábban szinte alig hallottunk. A világ globalizálódott és felgyorsult és ennek megfelelően a minket ért hatások is jelentősen meghatározódtak. Mindezek figyelembevétele rendkívül fontos a pályaszocializáció vizsgálata során. Ma már a gyerekeket egészen kiskoruktól fogva érik olyan impulzusok, amelyek hatással lehetnek a szocializációjukra, és számolnunk kell ezek negatív hatásaival is. Gyakori jelenség, hogy a fiatalok a

filmélményeik alapján kezdenek el egy szakmához vonzódni (jó példa erre a Helyszínelők széria sikere és az ennek kapcsán megugrott érdeklődés a szakma iránt). Ezek a filmek, sorozatok azonban sokszor irreális képet közvetítenek, ezért nagyon fontos a pályaválasztás során a megfelelő tájékozódás és a személyes képességek ismerete.

A hivatásos pálya

A pályaválasztás egyik érdekes eleme a hivatásos pálya iránti elköteleződés. A hivatásos pálya alatt olyan foglalkozási kategóriákat értek, amelyeket szervezetszerű, szigorú hierarchikus rendben, gyakran az átlagostól eltérő körülmények között végeznek. Ide sorolom többek között a különböző nemzetbiztonsági, rendvédelmi szerveknél és a katonaságnál rendszeresített beosztásokat, amelyek speciális feltételrendszerrel bírnak. Visszaülve a szocializációs elméletekre, gyakran előfordul, hogy már kora gyermekkorban megfogalmazódnak olyan elképzelések az egyénben, hogy katona, rendőr, tűzoltó stb. szeretne lenni, de ez sok esetben megmarad a *ginzbergi* fejlődési periódus fantázia szakaszában. Ezeket a szakmákat általában azért tartják vonzóknak a gyermekek, mert a szocializációjuk során tapasztalják, hogy ezek a hivatások pozitív megítéléssel vannak felruházva. Maga az egyenruha látványa is kiválthat vonzódást, csodálatot, illetve a szakmákhoz párosított pozitív jellemvonások is tetszetősek lehetnek. (Ez az utóbbi években azonban néhány szervezet esetében kimutathatóan változott, ezért komoly erőfeszítéseket kell majd a jövőben tenniük azért, hogy társadalmi megítélésük visszanyerje korábbi presztízsét).

A hivatásos pályának bizonyos mértékig még megvan a maga „misztikuma”, az általa közvetített értékek, tulajdonságok – bátorság, megbecsültség, hősiesség – pedig vonzóak lehetnek egy fiatal számára. A későbbi szocializációs szakaszokban azonban ez sokaknál elveszíti a vonzerejét, a fantáziát felváltják a „valósnak” tartott elképzelések, illetve a környezet, média stb. hatása. Abban az esetben, ha valaki továbbra is megmarad ennél a pályaorientációnál, annak valószínűleg mélyebben gyökerező okai lehetnek, mint például a már említett családi befolyás vagy a személyiségtipológiája. Ugyanakkor az is említésre méltó tendencia a jelenkori pályaválasztási mechanizmusok vizsgálatánál, hogy a fiatalabb generáció nagy része korántsem hivatást, hanem sokkal inkább munkahelyet keres, amelyhez érzelmileg kevésbé kötődik. Ennek a generációnak a karrier, pályaválasztás nem azt jelenti, hogy egy munkahelyen kívánja letölteni az egész aktív munkával eltöltött életét.

A hivatásos pályát választók esetében különböző motivációkat lehet megfigyelni, amelyek determinálhatják a bevételeket.

Jelen esetben három általánosabb kategóriát említenék: a családi hagyományt követőket, az izgalmat, különlegeset keresőket, és az elhivatottakat. Természetesen önmagában a munkáltató részéről a legideálisabb és a legritkább eset az, ha valaki elhivatottságot érez a hivatásos pálya iránt, ugyanakkor korántsem biztos, hogy közülük kerülnek ki a legalkalmasabbak is. Véleményem szerint önmagában egyik kategória esetében sem jósolható meg a beválás sikere, a kívánt kompetenciák meglétének vizsgálata hiányában. Ugyanakkor a kompetenciák vizsgálatánál láthattuk, hogy a motiváció is meghatározó része azoknak, ezért a hivatásos pályára való alkalmasságot komplex rendszerben kell szemlélni.

A hivatásos pályára való alkalmasság esetében a már említett kompetencia kategóriák mindegyik szegmensére vonatkozóan vannak kritériumok, amelynek a beváláshoz meg kell felelni. Természetesen figyelembe kell venni, hogy a hivatásos pálya, mint olyan egy gyűjtőfogalom, amelyet ugyanúgy különböző munkakörökre kell bontani, és azokhoz rendelni speciális kompetenciakészleteket.

A nemzetbiztonsági pálya sajátosságai pályaválasztási és munkáltatói oldalról:

A hivatásos pályakategórián belül a nemzetbiztonsági pályakör egy speciális szegmens. A munkatevékenység jellegéből adódóan a nemzetbiztonsági munkakörrel a pályaválasztók aligha találkoznak szocializációs színtereiken (ez alól kivétel lehet, ha a családban fordul elő, de ennek jelentősége inkább a késő serdülőkorban jelentkezhetsz).

A médiának illetve a populáris irodalomnak köszönhetően a fiatalok találkoznak ugyan a „titkos ügynök” kategóriával, de ezek a források jellegüknél fogva nem adhatnak reális képet a valós munkatevékenységről. Ritkán fordul elő, hogy a pályaválasztás során valaki nemzetbiztonsági tisztnek készül. A nemzetbiztonsági munkára általában nem készülnek, hanem találkoznak vele (állásbörze, ismeretségi kör) vagy kiválasztódnak (ez ma már kevésbé fordul elő).

Ha pályaválasztási oldalról vizsgáljuk a nemzetbiztonsági pálya sajátosságait, akkor általánosságban az alábbi megállapításokat tehetjük:

- A felvételi eljárásra jelentkezők döntő többsége a 20-35 éves korosztályból kerül ki.
- A fiatalabb korosztály (20-25) esetében, sokszor az első munkahelyet jelenti az adott cég.
- A felvételre jelentkezők között vannak olyanok, akik már másik rend-védelmi vagy nemzetbiztonsági cégnél teljesítettek szolgálatot, az ő esetükben a motiváció és az elhivatottság nagyobb mértékben észlelhető.

- A fiatalabb korosztály motivációi között a hivatástudat csekély mértékben jelentkezik, helyett az izgalmas munka vagy az esetleges karrierlehetőség teszi vonzóvá a szemükben a céget.
- A fiatalabbak nem feltétlenül hosszútávra terveznek, a munkaerőpiaci tendencia itt is megmutatkozik. Az adott céget sokszor csak egy munkahelynek tekintik, nem élethivatásuk színterének
- A jelentkezők nagy része nem tudja, hogy konkrétan milyen munka-tevékenységet fog végezni, ha felveszik, ez sokszor az első tényleges munkanapján derül ki.
- A fiatalabb korosztály esetén gyakran probléma a jelenkori életvitelből származó negatív tendenciák megjelenése (könnyű drogok kipróbálása, ismeretségi kör, látás- és hallásromlás stb.)
- A bekerült munkatársak közül a fiatalabb korosztály esetében gyakori lehet a próbaidő alatti kilépés, amelynek okai a munkatevékenység jellegéből, a munkakörnyezetből, a karrierlehetőség esetleges hiányából adódhatnak.

Munkáltatói oldalról a nemzetbiztonsági szolgálatoknak az alábbi nehézségekkel kell számolniuk:

- A munkaerőpiac telítettsége miatt egyre nehezebb megfelelő számú és megfelelően kvalifikált egyéneket bevonítani.
- A munkatevékenység jellegéből adódóan a jelentkezőket nem lehet teljes mértékben felvilágosítani a lehetséges pozíciókról
- A szervezet szigorúan szabályozott, merev és hierarchikus rendszerű, sok kötöttséggel
- A felvételi eljárás során a jelentkezők jó része kiesik fizikai vagy pszichikai tényezők miatt
- A karrierlehetőség és előmenetel a szervezet jellegéből adódóan korlátozottabb lehet
- A nemzetbiztonsági szolgálatok a munkaerőpiacon kevésbé versenyképesek
- A potenciálisan megfelelő munkaerőre gyakran nagyobb, civil cégek – akik versenyképesebb fizetést és gyorsabb előmenetelt tudnak biztosítani – „lecsapnak”.
- A felvételi eljárás a nemzetbiztonsági szolgálatoknál hosszadalmas és bizonyos esetben költséges, ami gyakran elriasztja a jelentkezőket

A vizsgált szervezetek érdeke, hogy minél hamarabb megtalálják a különböző pozíciókra a legmegfelelőbb embereket. Ennek érdekében rendkívül fon-

tos, hogy minden munkakör esetében rendelkezzenek pontos kompetencia-térképpel, amelynek egy komplex munkakörelemzés lehet az alapja.

Az ilyen típusú szervezeteknél kiemelt jelentősége van a kompetenciák pontos feltérképezésének, mert ezek hiányában a felvételi eljárás csak részsikeket lesz képes elérni. Különösen igaz ez a speciális munkakörökre, ahol gyakori probléma, hogy a frissen bekerült munkatárs képességei és a munkakövetelmények nincsenek teljesen összhangban. Többek között ennek is köszönhető, hogy már a próbaidő alatt is számolni kell a leszereléssel.

A pályaelhagyás okai véleményem szerint többek között az alábbiakban keresendők:

- Az előzetesen ismeretlen munkakör nem találkozik a felvételt nyert új munkatárs elképzeléseivel, képességeivel
- A pályakezdő nem kap elegendő szakmai támogatást, odafigyelést a kezdeti időszakban
- A karrierlehetőség nem reális
- A pályakezdő nem tud beilleszkedni a szervezetbe, szűkebb munkacsoportjába
- Túl sok a kötöttség, nem tud vagy nem akar azonosulni a merev, hierarchikus rendszerrel (ez különösen igaz a fiatalabb korosztályra)

Ahhoz, hogy a vizsgált szervezetek sikerebben tudjanak pályakezdőket vagy új munkatársakat bevonítani, ahhoz többek között az alábbi változtatások szükségesek:

- A lehetőségekhez mérten nyitottabban megjelenni a munkaerőpiacon: ez a kritérium vonatkozik az állásbörzékre, toborzó eseményekre és a szervezet honlapjára is. A mai világban, amikor a fiatalokat naponta milliónyi színes képpel, hanggal, impulzussal, információval bombázzák a különböző médiumok, már nem lehet őket egy semmitmondó, burkolt felhívással megfogni. Természetesen a cégek jellege miatt a munkaerőpiaci megjelenésük korlátozott, de a mostaninál minden-képpen életszerűbb megjelenési formákat kell alkalmazni. Példaként említeném a brit titkosszolgálatok (MI5, MI6) honlapjait, ahol még virtuális „tárlatvezetésben” is részt vehet az érdeklődő. A munkatevékenységek pontosabban jelennek meg, amelyből az esetleges érdeklődő képet kaphat arról, hogy a felsorolt kritériumok találkoznak-e az ő képességeivel.
- Az új belépők számára kiszámíthatóbb karriertervet kell felvázolni, amellyel motiváljuk őket a minél magasabb szintű munkavégzésre

- A felvételi eljárást a munkakörök diktálta feltételekhez célszerű igazítani, így már a kezdeti szakaszban világossá válhat, hogy a jelölt alkalmas lesz-e speciális munkatevékenység végrehajtására

A mai világban a pályaválasztási folyamat összetettebb, bonyolultabb feladattá vált, ami mind pályaválasztói, mind munkáltatói oldalról új kihívásokat jelent. A kompetenciák pontos feltérképezése és a munkakörökhöz való hozzárendelése kulcsfontosságú a kiválasztási, karriertervezési illetve a kiképzési területek hatékonyabbá tételében, éppen ezért a hangsúlyt továbbra is erre kell helyezni, különösen a hivatásos pályakörök esetén.

Felhasznált irodalom:

1. Buda Béla: A személyiségfejlesztés és a nevelés szociálpszichológiája, Tankönyvkiadó, Budapest, 1986
2. Buda Béla: A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei, Animula kiadó, Budapest, 2001
3. Csepeli György: Szociálpszichológia, Osiris kiadó, Budapest, 1997
4. Csirszka János: A személyiség munkatevékenységének pszichológiája, Akadémiai kiadó, Budapest, 1985
5. Izsa Jenő: A biztonsági tisztek pályaválasztási motívumai, Hadtudomány, 2001 XI. évf. 4. sz. p. 111-118.
6. Lengyel Zsuzsanna: A katonai pályaszocializáció néhány sajátosságáról, Hadtudományi szemle, 2008. I. évf. 1. szám p 64-69.
7. Nagy József: XXI. század és nevelés, Osiris kiadó, Budapest, 2002
8. Pályaválasztási kérdések: BME Ergonómiai és Pszichológiai Tanszék, www.erg.bme.hu, letöltés ideje: 2010. január 15.
9. Ranschburg Jenő: Szeretet, erkölcs, autonómia, Gondolat kiadó, Budapest, 1994.

TITKOSSZOLGÁLATOK TÖRTÉNETÉBŐL

ERDÉLYI ÁRPÁD

AZ ANGOL JÁTSZMA*

1940. május 10-én Németország hadüzenet nélkül megtámadta Hollandiát. Az ország északnyugati részét ejtőernyősök néhány óra alatt elfoglalták, Rotterdamt a Luftwaffe lerombolta és május 17-re egész Hollandiát megszállták a németek. A királyi család és a kormány, néhány száz katonatiszt és hivatalnok, valamint a kereskedelmi flotta és néhány hadihajó- mintegy 5000 fővel - Angliába menekült.

A német megszállók a háború előtti holland államapparátus segítségével kormányozták az országot. A katonai-rendőri terror mellé megpróbálták politikai tömegbázist teremteni először a kis létszámú holland náci párt felhasználásával, majd ennek sikertelensége után az egyházak, a polgári pártok és a szociáldemokrata vezetők támogatásával létrehozott úgynevezett Németalföldi Unió segítségével. Az országban azonban érlelődött az ellenállási mozgalom, mely 1940 őszén már eredményes sztrájkokat szervezett a német hadigazdaság érdekében történő fokozott kizsákmányolás, majd a megszállók terrorja ellen.

1940 októberében a németek hozzákezdték a fasiszta törvények bevezetéséhez. A lakosság nagytöbbsége tüntetően szembeszállt a németek rendeleteivel és az addig egymással szembenálló és a németekkel lojális katolikus és protestáns egyházak is közösen léptek fel ellene. A nemzeti-demokratikus, antifasiszta ellenállás felbőszítette a németeket, ezért 1941. február 10-én Amszterdamban a holland náciak pogromot rendeztek a zsidónegyedben, majd ezt követően gettót állítottak fel, egyidejűleg több száz amszterdami és rotterdami hajógyári munkást vezényeltek németországi munkára.

Az ellenállás felhívására sztrájkhullám söpört végig Amszterdamon. Tíz-ezres tüntetés vonult németellenes jelszavakkal és a zsidók melletti szolidaritás jelszavaival. Amikor a németek 425 túszt szedtek össze a hajógyári munkások közül, általános sztrájk tört ki. Ettől kezdve harcos irányt vett az ellenállás. A németek válaszul kivégezték az ellenállás három elfogott vezetőjét és a már korábban letartóztatott 15 tagját, továbbá hatalmas sarcot róttak ki a holland városokra és a helyi közigazgatást Gestapo megbízottak vették át.

* Összeállítás a Belügyi Szemle 1970. 9-11. számában, a "Titkos háborúk történetéből" rovatban megjelent cikkek felhasználásával

Ellentétek Londonban

A holland titkosszolgálat nem készült fel sem a megszállásra, sem a menekülésre: nem hagyott hátra illegális hálózatot, rádiókat, összeköttetési lehetőséget. A brit titkosszolgálat sem volt sokkal jobb helyzetben: hollandiai hálózatukat a németek szétverték, emellett egyik fontos ügynökük, amikor menekült a kontinensről, egy bőröndöt ott felejtett, benne az összes kapcsolati címmel és más anyagokkal, amelyet a bevonuló németek megtaláltak.

A kormánnyal együtt menekült Londonba a hágai rendőrfőnök, F. van t'Sant, aki 1940 júliusában felállította az új holland titkosszolgálatot *Centrale Inlichtingendienst* néven, jóval az előtt, hogy a SOE – Special Operations Executive – megkezdte volna működését. Ez a szervezet küldte át – a Secret Intelligence Service-el együttműködve – Hollandiába az első holland ügynököt, a holland haditengerészet egy hadnagyát. A hadnagyot 1940. augusztus 20-án dobták le Leiden közelében, adó-vevővel felszerelve. Rövid idő alatt négy csoportot szervezett, akik az általa hozott rádió alapján további hármat készítettek saját anyagokból és felvették a kapcsolatot London-nal. A hadnagyot egy helyi besúgó a Gestapo kezére adta, de a létre hozott csoportok még két évig dolgoztak.

1941. nyarára a brit és holland titkosszolgálatok közötti viszony egyre rosszabbodott. A brit vezetők követelték, hogy a holland titkosszolgálat és Hollandiában dolgozó ügynökeik összeköttetése a Secret Service ellenőrzése alá kerüljön. A hollandoknak nem engedélyezték, hogy saját adókat működtessenek és miután a SOE holland szekciója létrejött, ragaszkodtak ahhoz, hogy minden ügynököt a SOE szervezzen be, képezzen ki és vezessen be.

Abból a célból, hogy megjavítsa a viszonyt az angolokkal az emigráns holland kormány felállított egy irodát, amely az ügynökök bevetésével és az ellenállással való összeköttetéssel foglalkozott. Ez volt a *Bureau Militaire Voorbereiding Terugkeer* (a visszatérés katonai előkészítését végző iroda), melynek vezetője de Bruyne ezredes, a holland tengerészgyalogság tisztje lett.

A viszony ettől az angol és holland szolgálatok között nem javult. Előbb Van t'Sant rendőrfőnök, majd a SOE holland szekció vezetője Laming mondott le beosztásáról.

A holland miniszterelnök ugyanakkor saját irodájában „privát” titkosszolgálatot hozott létre, amelynek vezetésével egy Derksema nevű fiatal holland ügyvédet bízott meg, aki a német megszállás után menekült Angliába. Ez az „árnyék titkosszolgálat” a hivatalos holland titkosszolgálattól függetlenül működött, nem volt kapcsolata a SOE holland szekciójával, de szorosan összedolgozott a Secret Service-el. Ez természetesen csak fokozta az egyet nem értést. Ennek eredményeként ők választották ki az Angliából Hollandiába küldendő első ügynököket. Míg a brit hírszerzés vezetői nem tárgyaltak Van t'Sant

rendőrfőnökkel és Bruyne ezredessel, jóváhagyták Derksema személyét és gyakran vad elképzeléseit.

Az első ilyen tervet a leideni egyetemről Angliába menekült diákok szervezte dolgozta ki. Tudomást szereztek arról, hogy német tiszték minden péntek este nagy estélyt tartanak a scheveningeni tengerparti kaszinóban, ahol igyekeznek holland polgári körökkel is társadalmi kapcsolatokat létesíteni. A terv az volt, hogy Észak-Anglia partjáról motoros naszádot küldenek Schveningen elé, melynek péntek éjfél és 2 óra között kell megérkezni. Rövid távolságra a parttól egy vagy két ügynök gumicsónakon evez ki a szárazföldre; estélyi ruhát viselnek, és – ha német őrzőjáratba ütköznek – azt fogják mondani, hogy az estély vendégei közül valók. Ezért felszerelésükbe rendszeresítve volt egy-egy pezsgősüveg is, és ez alkalommal ittasnak tettetik magukat.

A kivitelezés nehéznek bizonyult. Nem kevesebb, mint hét kísérletet tettek. Végül 1941. november 21-én éjjel a kísérlet sikerrel járt, de csak egy ügynököt – van der Reyden-t – sikerült partra tenni.

November 23-án újabb ügynököt, Tazelaar hadnagyot tett partra az „estélyi járat”, aki azt követően kapcsolatba lépett egy holland szociáldemokrata politikussal, akit a miniszterelnök ki akart hozatni, hogy beléptesse a kormányba. Tazelaar megszervezte a szökést, többször ment is érte egy kisebb ágyúnaszád, de mindig elkerülték egymást. Végül 1942. január 15-én, amikor a parton várta a hajó, a németek elfogták.

A specialisták

A németek 1941 februárja előtt viszonylag kis létszámú SD, Gestapo és Abwehr személyzetet tartottak Hollandiában, és azok nagy része – tekintettel a „békés” hollandokra – zömében öregebb, gyámoltalanabb állományból állt. A náci ellenállás első nagy megmozdulása után leváltották a hollandiai Sicherheitsdienst és Gestapo, valamint az Abwehr személyzetét is és helyükre „specialistákat” hoztak.

Az első kémelhárítási siker az SD nevéhez fűződött, amit a féltékeny Abwehr rossznéven vett és sietett saját szakembert hozatni, hogy létrehozza kémelhárító központját Hollandiában. A franciaországi Abwehr-központból áthelyezték *Hermann Giskes* őrnagyot. Giskes az I. világháborúban hadnagyként szolgált az alpesi vadászoknál; 1919-ben a szabadcsapatok soraiban harcolt a német polgári demokrácia és a német munkások ellen, majd 1924-33. között dohánykereskedő volt. Giskes – bár politikailag egyetértett a nácikkal – mint középosztálybeli katonatiszt lenézte a nagyhangú társaságot, ezért a pártba sose lépett be, de szabadcsapatos társaival együtt a megalakuló Wehrmacht szolgálatába állt és az Abwehrnek dolgozott, először mint ügynök, majd 1938-tól tisztként.

Franciaország eleste után a párizsi Abwehr központban teljesített szolgálatot, majd a belgiumi és hollandiai Abwehr III/F kémelhárítási osztályának lett a vezetője. Irodáját Scheveningenben egy kastélyba rendezte be, a forgalomtól távol eső helyen. Az épületbe egy sűrű parkon át vezető úton lehetett bejutni a hátsó ajtón keresztül. Erre nagy hangsúlyt helyezett – mint mondta – még a háború előtt a kémelhárításnál bemutatott egy filmet, amelyen jól felismerhető volt a brit titkosszolgálat hágai irodájának egész személyzete az épületbe való bejárásuk során.

Giskesnek megérkezésekor főnökei azt mondták: „sötétben tapogatózunk” az angolokat illetően. Ugyanakkor az SS és a Gestapo hatalmas apparátust épített ki. Veszélyes lenne, ha lemaradnánk tőlük.

Az SD szakembere, Joseph Schreieder régi rendőr volt. Tizenkét év alatt sorra kiszolgálta a weimári köztársaság szociáldemokrata, liberális, konzervatív és nacionalista kormányait, majd Hitlert. Közrendőrből emelkedett fel bűnügyi tanácsossá és Himmlertől Sturmbannführer rangot kapott. Az arisztokrata katonatiszt Gisken lenézte náci kollégáját, eddig azonban Schreieder volt eredményesebb; besúgóí révén egy angol ügynököt és egy holland ellenállási csoportot buktatott le.

A Gestapo ügynöke

A holland Van der Waals 1934-ben, 22 évesen belépett a náci pártba és a rohamosztagosokhoz. A német megszállás után a rotterdami Gestapo besúgója lett, eleinte bujkáló zsidók felkutatásában vett részt. Időközben kisebb elektronikai cég gazdája lett és hadiszállításokkal alaposan megszédte magát, de mivel közelebb állt hozzá a Gestaponak végzett munka, így függetlenített ügynökké vált.

Egy nap nyomára bukkant, hogy az egyik nagyobb elektronikai vállalat vezérigazgatója kapcsolatban van az ellenállással. A Gestapo ellátta ügynökét a kiel-i német haditengerészeti gyárból származó – eredeti – részleges dokumentációval és Van der Waals ezzel kereste fel az igazgatót. Kérte hozzá össze valakivel, akin keresztül az anyagot el tudja juttatni az angolokhoz, mert nem akarja, hogy a találmány a németek kezére kerüljön. Sikerült is ezen az úton eljuttatni egy ellenállási csoporthoz, melynek már volt rádió összeköttetése Londen-nal. A csoport javasolta, hogy a feltalálót szöktessék ki Angliába és amikor az angolok nem mutattak érdeklődést, Van der Waals rávette őket, hogy fedezzék neki a találmány kidolgozásának költségeit. Közben további adatokat gyűjtött a csoportról, melyet egy komplett dossziéba rendezve adott át főnökének.

Van der Waals 1941 júliusában jelentette Schreieder SD-vezetőnek, hogy nyomára jutott egy titkos adónak, mely rendszeres kapcsolatot tart Angliával, de közelebbi részleteket nem sikerült megtudnia. Az SD mozgósította az Abwehr bemérőszolgálatát és többhetes állandó kutatás után megtalálták az adót és kezelőjét, a holland hadiflotta egy tisztiiskolását, akit a Secret Service holland

szekciója tett partra egy naszáddal. A fiú bár nem tett vallomást, de találtak nála egy kódtáblázatot amelyet megfejtettek. Emellett ami legalább ilyen értékes volt: megtalálták a biztonsági jeleket is, de Schreieder Sturmbannführer nem tulajdonított jelentőséget a dolgoknak.

A megfejtett kód

Hat hónappal ezután, 1942. február 13-án, az SD egy Leiden melletti kisvárosban rajtaütött egy ottani orvos házában. A dolog rutin ügyként indult: egy besúgó jelentette, hogy az orvos valószínűleg kapcsolatban van az ellenállással. Az SD két idegent talált a háznál, akik a Gestapo kihallgatások után bevallották, hogy Angliából átdobott ügynökök.

Egyikük – Johannes Ter Laak – holland katonatiszt volt, akit még 1941 szeptemberében dobott le a Derksema-szervezet és a doktor házáat adták meg neki bázisul. Ugráskór viszont rádiója megsérült és nem tudta üzembe helyezni. A másik ügynök az a William van der Reyden volt, akit 1941. november 21-én az „estélyi járattal” tettek partra, és aki majdnem vízbe fulladt és csak rádiója nélkül tudott partra vergődni.

Van der Reyden korábban a holland haditengerészetnél volt rádiós, de volt más is a múltjában, amit nem mondott el az orvosnak. 1935-ben, amikor a flottától leszerelt, belépett a hollandiai náci pártba. A háború a kereskedelmi flottánál, a kelet-indiai Batáviában érte, ahol ismert náci múltja miatt internálták. Úgy szabadult, hogy 1941-ben egy Londonba tartó hajón távirászcára volt éppen szükség és nem találtak mást. Az angliai kémelhárítás szűrőtáborából emelte ki Derksema ügyvéd, a holland „magán” – titkosszolgálat vezetője. Megértették vele, hogy náci múltja miatt az angolok a háború végéig őrizetben tarthatják, amit csak úgy kerülhet el, ha önként jelentkezik a holland titkosszolgálatba. Feladatul kapta, hogy egy Hollandiában dolgozó ügynöknek, Claas-nak vigyen új kódot, mivel az eddig használt a már említett lelejtés során a németek kezébe került. Derksema megnyugtatta Reydent, hogy megbízatása nem jár különösebb veszéllyel: ha a németek kezére is kerül, náci múltja miatt enyhébb bánásmódra számíthat. Van der Reyden vállalta a megbízást, így került az „estélyi” járatra. Az orvos házában üzemképesre tette Ter Laak készülékét és felvette a kapcsolatot Londonnal, továbbá megkereste Claas-t és átadta neki az új kódot. Az új kód Goethe *Erlkönig* című verse volt, kettős áttételes rendszerben számsorokra alkalmazva.

Schreiedernek most már birtokába volt Ter Laak leadója és kristályai – beállítva London hullámhosszára – és azok a kódok, amelyet van der Reyden hozott magával. Most már kezdte érdekelni az elgondolás, hogy – akár próbaképpen – küldjenek rádióüzenetet Londonnak.

Van der Reyden – náci múltja ellenére is – nem akart áruló lenni. Amikor az SD felügyelete alatt első és egyetlen rádióüzenetét küldte Londonnak, elhagyta a megbeszélte biztonsági azonosító jelek egyikét. London észrevette a kiha-

gyást és nem jött válasz az adásra. Van der Reyden-nek a németek előtt sikerült kimentenie magát azzal, hogy nem ismeri a teljes új kódot – és a németek elhatározták, hogy el kell fogniuk azt a Claas-t, aki a teljes új kód ismeretében dolgozik.

Az Abwehr F-2087-es ügynöke

A németek akkor csak annyit tudtak Claas-ról, hogy rádiója van, és az Erbkönig-kódot használja. Giskes utasítására a rádióbemérő szolgálat minden erőt ennek a felderítésére koncentrált. Fogták hívójelét, de nem sikerült az adót bemérniük. Végül az Abwehr egyik ügynöke vezette nyomra a szolgálatot.

George Ridderhof bűnözőt – korábban gyémánt-, fegyver-, ópiumcsepezs volt Singapurban - feketézésért tartóztatta le az amszterdami német rendőrség. Ridderhof elmondta, hogy ismer egy holland tartalékos tisztet, aki két angol ügynökkel áll kapcsolatban, akik valószínűleg Hágában vannak. Ridderhof ezzel védelmet akart biztosítani magának és mindenekelőtt sok pénzt szerezni. F-2087-es ügynök néven került be Giskes nyilvántartásába és hamarosan ontotta az információkat. Jelentései azonban kezdtek gyorsan olyan fantasztikus dolgokat tartalmazni, hogy Giskes úgy értékelte: kitalálja őket, hogy több pénzt kapjon. 1941.december 10-én ezt jelentette: „A második számú brit ügynök Hágában olyan helyet keres, ahol ejtőernyővel fegyvereket és szabotázsakcióhoz anyagokat lehet ledobni. A pontos időt Londonnal rádióan egyeztetik és ez az ügynök szervezi majd meg a fogadócsoporthoz. Széles körű szervezetet kívánnak létrehozni, melyet kiképeznek és felfegyvereznek.”

A jelentés helytálló volt. Ridderhof ugyanis bizalmába férkőzött egy tartalékos századosnak, az *Orde Dienst* – jobboldali ellenállási szervezet – egyik csoportja vezetőjének, aki valóban kapcsolatban állt a SOE két rádiós ügynökével./ Giskes ezt írta a jelentésre: „Menjen a fenébe a meséivel! Nem létezik rádióösszeköttetés Hollandia és Anglia között. Az F-2087-es ügynök három napot kap, hogy a dolgot tisztázza!”

Ridderhof tudta, hogyha elégedetlenek munkájával, átadják a rendőrségnek feketepiaci üzletei miatt. Bár eredetileg megszerzett adatait csak apránként akarta eladni Giskesnek, most rákényszerült, hogy egyszerre elmondjon mindent: a századostól azt is tudja, hogy három embert küld ki Angliába, akikért megadott időre és helyre egy torpedónaszád érkezik. Giskes ekkor sem hitt ügynökének, de a biztonság kedvéért továbbította az információkat a Sicherheitsdienstnek és a tengerészeti szerveknek. Ennek alapján el is fogták a három embert, akik beismerő vallomást tettek. Röviddel ezután a rádiófelderítő szervek jelentették, hogy Hága körzetéből észleltek egy London észak felé forgalmazó titkos adót.

1942. január végén Ridderhof jelentette, hogy az ellenállási csoport ejtőernyős küldeményt vár február végére; megadta a körülbelüli ledobási helyet, valamint, hogy a *BBC* holland adása milyen virágnyelven jelenti be a ledobás

időpontját. Giskes utasította a tábori csendőrséget, hogy vegyék szoros ellenőrzés alá a megadott körzetet, de egyben utasította őket, hogy őrizetbe vételeket még akkor se foganatosítsanak, ha ejtőernyősök érkeznének, mert nyomukban el akar jutni a még fel nem derített rádióadóhoz.

A megadott időben a RAF gép két konténert dobott le, melyből az ellenállók – a német megfigyelők szeme előtt az egyiket megszerezték, míg a szél a másikat tovább sodorta és a németek kezére adta. Mindkettőben fegyverek és robbanóanyagok voltak. Eközben Giskes más ügynökétől is kapott jelentést a ledobásról és az ellenállási csoportról.

Giskesben már ekkor felmerült a gondolat, hogy jó lenne elfogni egy titkos adót és azzal kapcsolatot létesíteni a SOE főhadiszállással. Ekkor még nem tudta, hogy a gestapós Shreiedert hasonló gondolatok foglalkoztatják és hogy annak már birtokában volt a kód és a biztonsági jelek kétharmada.

Egyidejűleg az Abwehr berlini központjából „barátilag” figyelmeztették Giskest, hogy veszélyes lenne az SD-t kihagyni a dologból. Ennek alapján kereste fel Giskes Harstert, a hollandiai SD parancsnokát, majd Schreiedert. Döntés született, hogy őrizetbe veszik az ejtőernyős küldeményt fogadó katonai csoportot és a hágai adót. Ez utóbbi annál is könnyebben ment, mivel addigra a Ridderhof által felderített csoport sok tagját már állandó figyelés alatt tartották és megállapították, hogy közülük többen keresnek fel egy olyan házat, ahova az addigra egyre több adattal rendelkező bemérő kocsik is mutattak. Még aznap, 1942. március 6-án éjjel elfogták a rádióst, Lauwerst, készülékkel, adásra kész anyaggal és kódjaival együtt, és ugyanekkor a csoport tagjainak nagy részét is.

A játszma megkezdődik

A kihallgatáson Giskes közölte az elfogott rádióssal, hogy társait is elfogták és életét csak úgy mentheti meg, ha hajlandó leadni Londonnak azokat az üzeneteket, amelynek adásában éppen őrizetbe vétele akadályozta meg. Lauwers nem értette, miért akarják a németek, hogy a róluk összegyűjtött anyagokat továbbítsa Londonnak. Nem tudta, hogy Giskesnek ez az áldozat megérte azt, hogy kapcsolatba kerüljön Londonnal. Ha ugyanis valamelyik német rádiós adná le az anyagot, tartottak tőle, hogy London azt rögtön észrevenné. A rádiósnak a billentyű kezelése ugyanis éppen olyan egyéni sajátosságokkal rendelkezik, akár a kézírás.

Amit viszont Giskes nem tudott, az az volt, hogy a brit híradó egységeknél a rádiókezelő lányok, akik általában gondosan ügyeltek arra, hogy azonosítsák a bevetett rádiósok „egyéni stílusát”, utasítást kaptak, hogy ha az ismert stílustól eltérő sajátosságokat tapasztalnak, ne tulajdonítsanak jelentőséget neki, mert meglehet, hogy azt a helyi zavaró körülmények idézik elő (kezelő siet, ideges stb.). Lényeg az, hogy ha az üzenet tartalmazza a biztonsági jeleket és az ellenőrző kérdésekre helyes választ ad, fogadják el az adást hitelesnek.

Lauwers először nem akarta elfogadni Giskes ajánlatát. Azt hitte, az Abwehr csak blöfföl társai elfogásáról, azok szabadon vannak és értesítik Londont sorsáról. Először társait vezették elő, de az ellenállása végleg akkor tört meg, amikor a németek bebizonyították, hogy ismerik az általa is használt kódokat.

Lauwers – hogy életét mentse – engedelmeskedett a németek utasításának és leadta az elkészült anyagot, de megpróbálta e közben figyelmeztetni Londont. A németek ellenőrzése alatt végzett adásban elhagyta a kötelező biztonsági jelek egy részét, több figyelmeztetőnek szánt hibát vétett, sőt az adás holland szövegébe többször beleszötte angolul az „elfogva” szót. Mindennek ellenére a Baker Street adását elfogadta valódinak és ettől kezdve két éven át vették Hollandiából az Abwehr és az SD adásait.

1942. március 29-én a SOE holland szekciója értesítette az akkor már visszafordított Lauwerst, hogy embert és anyagot dobna le az „általa” megjelölt területen. Az Abwehr és a Sicherheitsdienst közösen készült fel a küldemény fogadására.

Ridderhof, az Abwehr F-2087-es ügynöke és Leo Poos (*volt rendőr őrmester.*) játszotta az ellenállók fogadó bizottságának szerepét. Megadták a ledobási hely felett köröző gépnek a jelet. A gép hat konténert dobott le pisztolyokkal, géppisztolyokkal, lőszerrel és robbanóanyaggal. Schreieder és Giskes – az SD, illetve az Abwehr helyi kémelhárítási részlegének vezetői – egy közeli dűlőútról nézték végig az akciót. A két ügynök végigjátszotta szerepét, kezet rázott a ledobott hadnaggyal, segítettek neki megszabadulni ejtőernyőjétől, majd – azzal az ürüggyel, hogy esetleg német járőrbe ütközhetnek – elvették revolverét és a kocsijukhoz vezették. Amikor megbilincselve a kocsiba tuszkolták, a hadnagy még akkor is azt hitte, hogy „barátai” csak tréfálnak vele.

Giskes rádión jelezte Londonnak a „csomagok” megérkezését. A németek ujjongtak: ez volt az első SOE-ügynök, aki csapdába esett, bár rádiót nem küldtek vele.

Angliából folyamatosan érkeztek a SOE ügynökei. Március-április hónapban 7 ledobás volt, azonban ezeket valódi ellenállók fogadták és egy kivételével, aki balesetet szenvedett, mind megérkeztek a megadott címekre, ott a magukkal hozott rádiókkal felvették a kapcsolatot Londonnal. Kettő közülük speciális készülékkel is el volt látva, melynek segítségével a földről is irányíthatták a későbbiekben a repülőgépeket.

Április vége felé Londonban úgy tűnt, hogy a SOE holland szekciója megvetette lábát Hollandiában. Kilenc ledobott ügynököt tartottak számon, akik közül egy halott, kettő a németek kezére kerülve „folytatta” munkáját. Ezentúl Hollandiában volt még a Secret Service három ügynöke is: van der Reyden akiről London úgy tudta, hogy szabadon dolgozik; George Dessig akit vakon, érkezését nem bejelentve dobtak le és egy harmadik társuk. A Baker Street-i

központ rendszeres rádiókapcsolatban volt a Hollandiában lévő három rádióállomással, amelyekből az egyiket, Lauwers adóját a németek üzemeltették. London annyira elégedett volt működésével, hogy instrukcióinak többségét is ide küldték.

London nyomra vezeti a németeket

A SOE vezetői úgy döntöttek, hogy a további ledobások fogadása a repülőgépek irányítására szolgáló speciális készülékekkel történjen. Ezért utasították Lauwers adóján – szintén őrizetben lévő – társát, hogy egy Haarlem-i trafikon keresztül lépjen kapcsolatba az újonnan érkezett ügynökökkel. Schreieder ügynökét, Leo Poost küldte a megadott címre, aki a Londontól kapott jelszóval megtudott minden szükséges információt. Ennek birtokában a németek gyors egymás után 10 nap alatt a SOE mind a hat emberét elfogták és a kezükre került újabb két működő adóvevő is.

Jordaan – az egyik adó kezelője – röviddel őrizetbe vétele előtt, kérte Londont, hogy a holland ellenállási mozgalom egyik emberét kiképezhesse tartalék-rádiósnak. Jordaan eleinte a németek fogságában a kínzások ellenére is kitartott amellett, hogy neki nem adtak „biztonsági jelet”. Ezzel azt akarta elérni, hogy ha mégis kényszerítik, hogy lépjen kapcsolatba Londonnal, a biztonsági jel elmaradásával figyelmeztetni tudja Londont lebukásáról. Erre az időre érkezett meg az engedélye, hogy végeztessen próbaadást az új rádióssal. Giskes ezt az Abwehr egyik rádiósával végeztette el, aki természetesen nem alkalmazta adásában a biztonsági jeleket. A Beker Street gyorsan válaszolt: „Utasítsa új rádiósát, hogy használja a biztonsági jelet!” Jordaan ezek után már nem tudta tartani addigi vallomását és újabb kínzások hatására kiadta a biztonsági számkombinációt.

Giskes most már három rádióadót működtetett.

London már korábban is érdeklődött a Secret Service ügynök Dessing után és Andringa-t még őrizetbe vétele előtt, majd ezt követően is utasította, hogy teremtsen vele kapcsolatot. Schreieder ennek alapján úgy döntött, hogy Dessing-et is be kell vonni a játszmába. A Getapo kivitte Andringát a Londontól megkapott vendéglői találkozóra. Dessing pontosan megjelent a találkozón. A két ügynök látásból ismerte egymást, így jelszóra sem volt szükség. Andringa észrevette, hogy embere ott ül a vendéglőben, de nem mutatta, hogy felismerte őt. Arcfintorokkal és apró jelekkel sikerült figyelmeztetnie Dessinget, így az nem ment oda asztalához. A németek sokáig vártak hiába. Dessing nyugodtan kiolvasta újságját, majd lassan elsétált Andringa mellett, aki még azt is oda tudta súgni, hogy: „Gestapo”. Dessing kísétált a mellékhelységbe, majd onnan az ablakon keresztül távozott. *(Dessing még több hónapig maradt Hollandiában és megpróbálta értesíteni Londont, azonban megfelelő kapcsolat hiányában ez nem sikerült. Végül Franciaországon keresztül 1943. szeptember 3-án megérkezett Londonba ahol részletes jelentést tett a SOE elfogott ügynökeivel kapcsolatban.*

A holland szekció vezetői nem hittek neki, bíztak abban, hogy legalább néhány rádiójuk még mindig működik.)

A rákövetkező három hónapban Angliából öt újabb ügynököt dobtak le, három rádióval egyenesen a Gestapo „fogadóbizottsága” kezébe. A Gestapo ügynökei sem tétlenkedtek: Leo Poos a Londontól kapott Haarlem-i trafikon keresztül – ahol a sorozatos elfogások ellenére is megőrizte hitelét – megtudta, hogy az ellenállási mozgalom tizenegy résztvevője hajót akar bérelni, hogy azon szökjön Angliába. Poos segítséget ígért nekik. Schreieder SD-főnök segítségével kibérelt egy kisebb halászhajót és május 17-én a szökevények útra keltek. Poos a partról intett búcsút nekik, majd szinte a semmiből, német őrhajók vették körül a bárkát. Rövid tűzharc után elfogták őket.

A Hollandia-Terv Szervezője

Az „angol játszma” első igazán nagy fogása érintette a nyugati szövetségesek akkori stratégiai elgondolásait is. 1942 elején az USA vezérkar hadműveleti osztálya – látva a németek komoly számbeli és technikai fölényét a keleti fronton – arra a következtetésre jutott, hogy Németországot csak úgy lehet legyőzni, ha a brit szigetekről kiindulva nagy erővel előzönlik őket. Ezért azt javasolták a brit vezérkarnak, hogy 1943-ban kerüljön az invázió végrehajtásra és ennek előkészületeihez azonnal fogjanak hozzá. A tervet Londonban 1942 áprilisában el is fogadták oly formában, hogy a partraszállás után Belgiumon és Hollandián keresztül törnek előre Németország felé.

Ehhez az elgondoláshoz csatlakozott a *Hollandia-Terv*: földalatti, titkos hadsereg létrehozása az invázió támogatására. Hollandiában katonai körzeteket szándékoztak létrehozni, mindegyik élére a holland fegyveres erők egy-egy tisztjét állítva, akik mellé SOE instruktorokat és összekötőket osztottak volna be. Ezt a titkos hadsereget a polgári-jobboldali irányzatú *Orde Dienst* ellenállási szervezet alkotta volna, mely többségében hivatásos katonákból, csendőrökből és rendőrökből állt. Fegyvereket Angliából kaptak volna. A titkos hadsereg feladata lett volna, hogy a „D”- napon szétrombolja az összeköttetési vonalakat és akadályozza a német csapatmozgásokat. Angliában részletekbe menően kidolgozták a majdani szabotázsakciók tervét, ugyanakkor a velük kapcsolatban álló ellenállási szervezeteknél leállítottak minden szabotázs és egyéb akciót, hogy az erőket megőrizték a partraszállás idejére.

A holland ellenállási mozgalmak egy része harcolt ez ellen a koncepció ellen, mondván a „második front” fogalma nem korlátozódhat a szövetségesek katonai erejének partraszállására, hanem azt össze kell kötni a nemzet aktív fegyveres harcával.

A brit vezérkar főnökének utasítására a SOE ebben az időben arra koncentrált erőfeszítéseit, hogy instruktorokat és rádiósokat dobjon le Hollandiában, még más területek, így elsősorban Franciaország rovására is.

A brit vezérkar állandóan újabb és újabb felderítési adatokat kért a SOE-től és a Secret Service-től Hollandia vonatkozásában. A SOE-t utasították, hogy az Orde Dienst néhány vezetőjét hozassák ki az országból Angliába. Ennek megfelelően az OD vezetőjének helyettese 1942 áprilisában Londonba érkezett és jelentette, hogy a katonai körzetek és a titkos hadsereg szervezése jól halad. *(Arról azonban sem Ő sem az angolok nem tudtak, hogy a németek azokban a napokban fogták el az OD vezetőjét és számoltak fel jelentős számú katonai körzetet.)* A jelentés alapján a brit hadvezetés a londoni holland emigráns kormánnyal egyetértésben úgy döntött, hogy a Londonban székelő Nemzeti Ellenállási Tanács egy tagját, Jambroes fizikaprofesszort küldik Hollandiába, hogy a titkos hadsereg fő szervezője és tanácsadója legyen. A brit vezérkar és titkosszolgálat, valamint a holland kormány részletesen eligazította a professzort feladatairól. Terveket és utasításokat adtak neki a tervezett tizenhat katonai körzet felállítására vonatkozóan.

Jambroes bevetését megelőzően nagy rádióforgalom volt London és az elfogott hollandiai rádióállomások között. Őt ledobási zóna került számításba és Giskes türelmesen várta, hogy London melyik mellett fog dönteni. Végül megállapodtak a helyben és az időpontban. London közölte, hogy Jambroes-el saját rádióst is küldenek, egyben utasítást adott, hogy fogadáskor használják a repülőirányító rendszert.

A professzor fogadására a németek kivitték valamennyi használható ügynöküket. Az akció során az ejtőernyősök mellett birtokukba került öt konténer dokumentum is, melyeket soron kívül Berlinbe a Birodalmi Biztonsági Főhivatalba küldtek. A most megszerzett rádió jelentette az „angol játszma” hetedik vonalát.

Amikor a németek Jambroes professzort elfogták, a Londonnal addig folytatott üzenetváltásokból, de különösen a nála lévő dokumentumokból tudták, milyen fontos személy került a kezükbe. Giskes emlékirataiban *(Spione überspielen Spione. München, Hansa Verlag, 1951.)* ezt írta: „Jambroes volt kijelölve a Hollandia-Terv fő szervezőjének és ebből a célból kereste a kapcsolatot az Orde Dienst vezetőivel. Tudtuk, hogy tizenhat, egyenként 200 főből álló csoportot terveztek, ami a titkos hadsereg magját alkotta volna és akkor lépett volna akcióba, amint az invázió megindul”. Mivel stratégiai jelentőségű információról volt szó, Schreieder jelentette Dr. Wilhelm Harsternek, a hollandiai SD főnökének, majd az Abwehr központnak.. Berlin utasítására ettől kezdve az angol játszma irányítását Harster vette át, aki 1949-ben a holland vizsgálóbizottság előtt így értékelte az akkori helyzetet: *„Ahhoz, hogy a másik oldalt tovább áltathassuk, bizonyos eredményeket kellett produkálnunk. Ugyan akkor ha valóban fontos információkat sugároztunk Londonnak, ezzel magunkat gyengítettünk volna; ha viszont hamis, vagy teljesen használhatatlan információkat adunk az ellenségnek, ebben az esetben játszmánk rövidesen lelepleződött volna. Lehetséges volt azonban a dezinformációnak egy olyan foka és különösen*

érvényes volt ez a Jambroes-ügyben, ami lehetővé tette a játszma továbbfolytatását. London azért küldte Jambroes-t, hogy szervezze a Hollandia-Tervet az invázió előkészítésére. Jambroes-nak szabad keze volt igen sok kérdésben és Londonnak nem volt lehetősége az ő szervezői tevékenységét ellenőrizni, amely a legnagyobb titokban kellett, hogy történjen. Ha például mi – Jambroes nevében – elküldtünk egy jelentést, hogy egy adott körzetben új szervezet jött létre, ennyi meg ennyi fős létszámmal, ilyen és ilyen fegyverzettel és hogy fegyverraktáraik ebben és ebben a körzetben vannak – az angoloknak gyakorlatilag lehetetlen volt adatainkat ellenőrizniük.”

Tizenegy rádióállomás, harminc ledobási zóna

A németek számára a dolog kezdetben egyszerű volt. Azt, hogy Jambroes-t megérkezésekor elfogták, az angolok nem tudták és egyébként is kellett, hogy időt adjanak számára a munka megkezdésére. Azután jelentései kezdtek befutni Londonba. Az angol játszma kibontakozott. Korábban a németek az öt elfogott adóval operáltak azokról a pontokról, ahova a SOE ügynökeit telepítette. Giskes most újabb adóállomásokat állított be. London könnyen elfogadta a magyarázatot: a rádiósoknak gyakran kell helyüket változtatni biztonsági okokból.

Giskes szoros kapcsolatban volt a Luftwaffe éjszakai vadászainak Drierbergen-i központjával. Kérésére német pilóták felderítő repüléseket végeztek Hollandia felett és kerestek a SOE részére alkalmas ledobási helyeket. 1942 nyarára 30 ilyen zónát fogadtattak el Londonnal. A németek pontosan regisztrálták a zónákba ledobott hadianyagokat, amelyek soha nem jutottak el a szervezés alatt álló titkos hadsereghez. Schreieder adatai szerint 720 konténer, mintegy 15000 kg robbanóanyag, 3000 géppisztoly, 300 golyószóró, 5000 pisztoly, 2000 kézigránát, 75 rádióadó tartalék alkatrész, 2 db speciális adó, hatalmas mennyiségű töltény, ruházat, élelmiszer és több mint 50 000 font értékű valuta került a németek kezére.

Komoly problémát jelentett Giskes és Schreiedernek hogy a konténereket és ügynököket szállító RAF-gépek gyakran kerültek tűzharcba a német vadászokkal. Ismételten kérték a Luftwaffe-t, hogy az általuk jelzett időben és helyen legyenek kíméletesek az ellenséges gépekkel és általában holdvilágos éjszakákon, mivel élve kívánják elfogni a ledobott embereket és meg akarják szerezni a küldeményeket.

A németek nagy buzgalommal „szervezték” a Hollandia-Terv-et. Nem becsülték alá annak veszélyét, hogy London esetleg gyanút fog, hiszen elegendő lett volna egyetlen szabadon maradt ügynök, aki megállapítja, hogy Jambroes professzor börtönben van és az Angol-játszma felborult volna. Hogy ezt a veszélyt kiküszöböljék Úgy döntöttek, hogy Jambroes professzort „elszigetelik. Ennek érdekében rádión nyomatékosan kérték Londont, hogy a professzor kapjon minél nagyobb önállóságot. Indokolták ezt azzal, hogy a professzor állan-

dóan váltogatja helyét, folyton úton van és képtelen a rádiósával folyamatosan kapcsolatot tartani. Ezzel párhuzamosan jelentéseiben megbízhatatlannak minősítette az Orde Dienst jó néhány vezetőjét és ezért úgy „döntött”, hogy a jövőben csak laza és ritka kapcsolatot fog fenntartani az OD-vezetőkkel. Ily módon a németek igyekeztek bebiztosítani magukat arra az esetre, ha London a későbbiek során közvetlen kapcsolatot építene ki az OD vezetőivel és onnan megtudná, hogy azok a professzor színét se látták.

Néhány hónap után azonban London kezdett nyugtalankodni. Egyre több ügynököt és ügynöki csoportot dobtak le azzal a feladattal, hogy legyenek Jambroes segítségére. Ezen csoportok mindegyike a földre érés pillanatába a németek kezébe kerültek. A megnyugtató jelentések ellenére is a SOE és a holland titkosszolgálat vezetői is úgy látták, hogy nincs meg a kellő együttműködés, emellett a brit vezérkar is sürgette őket: mi van a Hollandia-Terv-vel? Végül utasítást küldtek: Jambroes jöjjön vissza Londonba konzultációra. A németek a professzor nevében küldött válaszokban folyamatosan kitértek a hazatérés végrehajtása alól. Hol túlzott elfoglaltságára, hol az időpont kedvezőtlenségére, máskor pedig annak veszélyére „hivatkozott”. London javasolta, hogy próbáljon meg Spanyolországon keresztül visszatérni és ehhez a párizsi ügynökség segítségét is felajánlották. Hetekig tartott az alkudozás Jambroes utaztatására vonatkozóan.

A golf-csoport

Londonnak végül elfogyott a türelme. 1942. végén Blunt őrnagy, a SOE holland szekciójának vezetője és de Bruyne ezredes, a holland titkosszolgálat főnöke úgy döntöttek, hogy különleges csoportot küldenek Hollandiába azzal a feladattal, hogy szervezzék meg Jambroes kiutaztatását. A csoportot különös gonddal szerelték fel: térképek, pénz, hamisigazolványok és útlevelek mellett egész kollekciót hoztak magukkal német bélyegzőkből és festékpárnákból, hogy a helyi követelményeknek megfelelően frissítsék fel okmányaikat. A Golf-csoportot 1943. február 13-án dobták le egyenesen a németek kezei közé. Schreieder azonnal működésbe hozatta a velük érkezett rádiókat és jelezte, hogy rendben megérkeztek, majd néhány nappal később jelentették, hogy a professzor útjának előkészítését megkezdték, azonban annak kivitelezése eltarthat néhány hétig is.

Ebben az időben történt, hogy van der Waals, a Gestapo ügynök tudomására jutott, hogy a holland ellenállás nemzeti tanácsa szeretné kijuttatni az országból az egyik ellenállási csoport vezetőjét, a holland hadsereg egyik őrmesterét. Giskes miután meggyőződött arról, hogy az őrmester semmit nem tud a professzor őrizetbe vételéről, úgy látta ez alkalmas lesz arra, hogy megnyugtassák az egyre türelmetlenebb angolokat. Jelentették a SOE vezérkarának, hogy a Golf-csoport fogja kiszöktetni az őrmestert és ezzel egyben kipróbálják Jambroes-nek szánt útvonalat is.

Az őrmester az Abwehr által ellenőrzött spanyol útvonalra került és sikeresen megérkezett Angliába. A titkosszolgálatnak tett beszámolójában semmi olyat nem tudott mondani ami felhívta volna az angolok, vagy a SOE figyelmét. Bingham őrnagy, aki eközben átvette Blunt helyét a szekció élén, dicséretbe részesítette a Golf-csoportot, egyben közölte: a Központ a most használt módszert nem tartja elfogadhatónak egy olyan fontos személy esetében mint a professzor. Nem indíthatják vaktában útnak Franciaországba. Utasította a csoport vezetőjét, Kist kapitányt, hogy menjen Párizsba és vegye fel a kapcsolatot az ottani SOE hálózattal akik megszervezik, hogy Franciaországból az angolok repülővel vigyék ki Jambroes-t.

A németeket kellemetlenül érintette ez a lépés, de tudták, ha a játszmát tovább akarják folytatni, teljesíteni kell a Központ utasítását. Erre az egyetlen lehetőség az volt, hogy saját emberüket küldik Párizsba Kist-ként. Giskes megkérdezte Londont, hogy a párizsi csoportból ismeri e valaki Kist-et. A válasz: senki, de megadták a kapcsolat felvételéhez szükséges utasításokat.

Az Abwehr és a Sicherheitsdienst hágai és párizsi kirendeltségei közös részletes megbeszélést tartottak az akcióterv kidolgozása érdekében. Giskesnek olyan emberre volt szüksége, aki tökéletesen beszéli a holland nyelvet és valamennyire beszéli az angolt is. Az Abwehr egyik őrmesterét választották ki, de mivel annak szellemi képességei nem voltak túlságosan kiemelkedők, úgy döntöttek, hogy mellé adják a belgiumi Abwehr kirendeltség egyik legjobb emberét, Christmann Sonderführert.

Egy hivatásos kém

Richard Christmann pályafutása önmagában is külön történet lehetne. Elzászi születésű, az első világháború után a francia idegenlégióban szolgált, majd hazatérve 1933-tól a francia katonai kémelhárítás fizetett ügynökeként tevékenykedett. Néhány év múlva elfogadta az Abwehr ajánlatát is és kettős ügynökként dolgozott. A német megszállás alatt a párizsi Abwehr-központban teljesített szolgálatot és a francia ellenállás egész sor szervezetét és emberét adta a németek kezére. Ezek mellett az egész megszállt Nyugat-Európára kiterjedő csempészsést és jövedelmező feketekereskedelmet folytatott, a hasznon osztozva főnökeivel. 1941 novemberében Hollandiába vezényelték Giskes mellé azzal a feladattal, hogy épüljön be a holland és belga ellenállási mozgalomba. Rövidesen kéz a kézben dolgozott Giskes másik kalandor ügynökével, a 2087-es Ridderhoffal.

Christmann Hágában összejött az ellenállás egyik vezetőjével, akit még a háború előtti időkből ismert, amikor még a Deuxieme Bureau-nak (és a németeknek) dolgozott. Christmann kiadta magát a brit titkosszolgálat és a gaullista Szabad Franciaország megbízottjának és rajta keresztül az ellenállás több vezetőjéhez eljutott. Felderített Spanyolországon keresztül vezető menekülési útvonalakat, melynek egyikét átszervezte a németek számára. Ezen juttatta ki ez

említett őrmestert is. Christmann Amszterdamban egészségügyi felszereléssel foglalkozó üzletet nyitott, amely jó fedést biztosított számára a német tisztekkel való konspirált találkozásokhoz. Kiépítette üzleti hálózatát is, amely kivétel nélkül az Abwehr és a Gestapo ügynökeiből állt össze, akik ugyanakkor az ellenállási mozgalomhoz tartozónak adták ki magukat. Később – főnökei utasítására – székhelyét áttette Belgiumba, ahol ügynökségével mélyen beépült a SOE belga szekciójához és a londoni belga titkosszolgálatához kapcsolódó több ellenállási csoportba. Szerepét olyan eredményesen játszotta, hogy a sorozatos lebukások ellenére a SOE belga szekciója mindvégig megbízott benne.

A SOE holland szekciója Jambroes professzor kiutaztatása ügyében konzultált a belga és a francia szekcióval. A „belgák” igazolták Christmann-t mint az ottani ellenállási mozgalom elismert résztvevőjét, így a hollandok elfogadták Giskes ajánlatát, hogy elkíséri a Golf-csoportot francia tolmácsként Párizsba.

Christmann a német tábori csendőrség négy polgári ruhás őrmesterével – Golf-csoportként – elindult Párizsba. A belga-francia határon a németek látványosan elfogták a csoport egyik tagját, majd közleményt is jelentettek meg, hogy négy holland „terrorista” szökik Párizs felé. Párizsban a SOE által megadott címen Christmann összejött a valódi ellenállókkal, majd itt újabb megrendezett razzia során a németek elfogták a Kist-ként bemutatott őrmestert, de Christmann-t és a francia ellenállókat szökni hagyták. A történetek után a SOE francia szekciója jelentette az ellenállóktól kapott információt, mely szerint Kist-et Párizsban a Gestapo elfogta. A központ óvatosságra intette hollandiai hálózatát, mondván: az elfogott Kist vallomása alapján a németek rájuk bukkanhatnak. Giskes nyugtázta a hírt, egyben megnyugtatta Londont: ők biztonságban érzik magukat.

Balesetek-sorozatban

Jambroes professzor azonban még mindig nem ment Londonba és London változatlanul sürgette az utazást. Végezetül abba is belementek, hogy kíséreljék meg a spanyolországi útvonalat, a „Palesztina Express”-t. *(Franciaországi antifasiszták segítségével kiépített hálózat több ezer embert – ellenállókat, pilótákat, menekülő zsidókat – szöktettek ki Spanyolországon keresztül a megszállt Nyugat-Európából.)* A németek elhatározták, hogy végleg megszabadulnak ettől az ügytől. Értesítették Londont, hogy a professzor elindult Spanyolország felé – és – útnak indították az Abwehr egy hollandul beszélő őrmesterét, egy holland ügynök kíséretében. Feladatuk volt, hogy a körülmények engedte legnagyobb „felhajtással” utazzanak keresztül Franciaországon, hogy az ottani – valódi – ellenállási csoportok jelenthessenek Londonnak útjukról. Emellett, ha módjuk van rá, próbáljanak meg minél több ellenállási csoporttal kapcsolatba kerülni.

Miután az őrmester és kísérője végigmotogatták magukat az ellenállók feltételezett körzeteikben és kellőképen felhívták magukra a figyelmet, ideje volt odébbállniuk. A németek megrendeztek egy autóbalesetet is, majd a helyi

sajtóban nyilvánosságra hozták, hogy Hollandiából menekülő egyének voltak az áldozatok. Ezzel egy időben – a professzor egyik fedőnevét használva – a rendőrségről kiszivárogtatták az „áldozat” kilétét, végül Giskes is, megfelelő késéssel jelentette az információt Londonnak. Az emigráns holland kormány hivatalos nekrológban emlékezett meg Jambroes professzorról, aki ekkor még élt a németek fogságában. (*A mauthauseni koncentrációs táborban végezték ki 1944-ben más SOE tisztekkel együtt.*)

Jambroes pótlására a holland titkosszolgálat újabb megbízottat küldött. Az *Arie* fedőnéven bejelentett megbízott szintén a németek fogságába ugrott. Mivel mindenféle együttműködést megtagadott, a németek egy rádióüzenetet küldtek Londonnak: ÉRKEZÉSKOR BALESET TÖRTÉNT, ARIE ÖSSZETÖRTE MAGÁT, MÉG ESZMÉLETLEN, BIZTONSÁGBA HELYEZTÜK, ORVOS SÚLYOSNAK ÍTÉLI AZ ÁLLAPOTÁT. És mivel a további „együttműködési kísérletnek sem tett eleget, néhány nap múlva újabb üzenet ment Londonba: ARIE TEGNAP VÁRATLANUL MEGHALT.ELTEMETTÜK, MÉLTÓ MEGEMLÉKEZÉSÉRŐL A GYŐZELEM UTÁN GONDOSKODUNK.

London abban a hitben volt, hogy *Arie* halála után csoportjának többi tagja működik, amit igazolni látszott rádiójának működése. Bizonyos idő után helyettesét visszarendelték Londonba konzultációra. Kihozatalára több verziót javasoltak, közte, hogy brit torpedónaszád veszi fel a tengerparton. A németeknél hosszas vita után az Abwehrnek sikerült elfogadtatnia álláspontját, hogy hagyják futni a torpedónaszádot, inkább rendezzenek újabb „balesetet”. Újabb autóbaleset már sok lett volna, úgy döntöttek, hogy a halál oka vízbefulladás, amikor a parton a hajót várja. London ezt is elfogadta és a csoport következő rangidős tisztjét nevezte ki vezetőnek.

1942 októberében tíz újabb ügynök ugrott a német „fogadóbizottság” kezébe. Az ejtőernyősök elfogása már-már annyira rutinná kezdett válni, hogy Giskes nem is ment ki az ilyen akciók helyszínére, csupán helyettesét küldte oda. Giskes így írt az ügyosztály akkori tevékenységéről: „Munkánk nem ért véget a brit ügynökök fogadásával és kihallgatásával. Ahogy visszaérkeztünk velük a körletbe, rögtön üzembe helyeztük a rádiókat, megválasztottuk London kérdéseit és jegyeztük utasításait. Az állomás két őrmestere reggeltől – estig megszakítás nélkül dolgozott az üzenetek megfejtésén és kódolásán. Válaszokat kellett megfogalmaznunk és jelentéseket nem létező szabotázsakciókról és más tevékenységekről olyan embereknek, akik régóta fogságunkba voltak. Mindez komoly munkát jelentett, annál is inkább, mert az üzenetváltásokat gondosan az egyes emberek egyéni stílusában kellett megfogalmazni. Voltak köztük egyetemet végzetek és tanulatlan tengerészek, és mindegyik a maga műveltségi szintjének megfelelő módon fejezte ki magát – illetve fejeztük ki magunkat nevükben.”

1942 novemberére már harminc SOE ügynök került a játszma során a németek fogságába és még mindig szinte megszakítás nélkül érkeztek az újab-

bak. Schreieder és Giskes irodái zsúfoltak voltak a kartotékoktól, dossziéktól és diagramoktól, amelyeken folyamatosan vezették az elfogott ügynökök személyére, jellemére, kapcsolataira és az általuk adott „jelentésekre” vonatkozó információkat, hogy ne kerüljenek ellentmondásba korábbi „jelentéseikkel”. Hogy Londont ez a tevékenység kellően megtévesztette, annak legbiztosabb jele az volt, hogy folyamatosan dobták le az ügynököket. November végén azonban olyan esemény történt, amely jelentőségében mind a németek, mind a holland ellenállás számára, felülmúlta az addig történeteket.

George Dessing brit Secret Service ügynököt 1942 januárjában azzal a feladattal dobták le a megszállt Hollandiában, hogy teremtsen kapcsolatot az ellenállás nemzeti tanácsába tömörült politikusokkal. Utasítása szerint egy megadott amszterdami címen „Vinus” után kellett érdeklődnie. A fedőnév tulajdonosa Levinus van Looi, a szocialista Net Volk nevű újság szerkesztője, a Szociáldemokrata Munkáspárt illegalitásban dolgozó vezetőjének közvetlen munkatársa volt. Igazolásul „Vinus” egyik londoni barátja kislányának fényképe szolgált. Dessing találkozott van Looi-al, majd rajta keresztül az ellenállási bizottság más vezetőivel, akik éppen abban az időben készültek arra, hogy rádiókapcsolatot létesítsenek a londoni emigráns kormánnyal. A Secret Service a SOE –től kért segítséget, hogy biztosítson részükre rádió kapcsolatot.

A SOE a holland Andringa és Molenaar hadnagyokat jelölte ki a feladatra. Andringa korábban Dessinggel együtt kapott kiképzést, ami megkönnyítette tervezett hollandiai találkozásukat. Arra az estre, ha valami történne és Molenaarnek egyedül kellene a találkozóra menni, szintén adtak egy fényképet a kislányról. A két ügynököt március elején dobták le és Molenaar földre éréskor halálra zúzta magát, holttestét a németek megtalálták és Andringa is fogságba esett. Elfogása után London több üzenetet küldött a már fogságban lévő rádió-állomásnak, hogy vegyék fel a kapcsolatot Dessinggel. Andringat a Gestapo kivitte a találkozóra, neki azonban sikerült Dessinget figyelmeztetni, aki kerekét oldott.

Az ellenállás nemzeti bizottsága

1942. november végén Giskes, a hollandiai Abwehr kémelhárító osztályának vezetője a visszafordított rádiókon fogta London utasítását, melyben sürgették, hogy Andringa, vagy Molenaar menjen a megadott amszterdami címre, vigye magával a „kis fényképet” és vegye fel a kapcsolatot „Vinus”-szal. A németek előtt ismert volt, hogy a bevetett SOE ügynököknek tilos volt családi, vagy más fényképet magukkal vinni, hogy esetleges elfogásuk esetén az ne legyen azonosítható legyen. Schreieder az üzenetből kikövetkeztette, hogy a „kis fénykép” csak valami jeltárgy lehet. Előkerestette a lezuhant ejtőernyős dossziéját, melyben valóban találtak egy fényképet.

Schreieder a fényképpel ügynökét, van der Waals-t küldte el – újonnan érkezett SOE ejtőernyősként – az amszterdami címre. Az ügynök a fényképpel

igazolta magát és mivel elég sokszor vett részt ejtőernyősök „fogadásán” és kihallgatásán, megfelelő válaszokat tudott adni az ellenőrző kérdésekre és eljutott Levinus van Looi-hoz.

Az illegális munkában már kellő gyakorlatot szerzett van Looi azonban óvatos volt és újabb igazolást kért. Megkérdezte az ügynököt, hogy rádiójával kapcsolatba tud-e lépni Londenal. Az igenlő választ követően kérte, hogy a BBC legközelebbi holland adásában olvassa be azt a két szót, amellyel ő a holland emigráns kormányának hónapokkal ezelőtt küldött jelentését kezdte.

Van Looi kérését a németek minden további nélkül tudták teljesíteni, azonban Londenak jelentős problémát jelentett a kérés, míg végre elő tudták keríteni az anyagot. Végül is a BBC holland adása sugározta a kért szavakat; ennek nyomán van Looi igazoltnak látta a Gestapo ügynökének kilétét és összehozta őt az ellenállás nemzeti bizottságával.

Ettől kezdve az ellenállás nemzeti bizottsága a Gestapo ügynökének adta át valamennyi Londenak szánt jelentését. London ezeket – legalább is eredeti formájában – sohasem látta. Az eredeti jelentéseket az Abwehr Berlinbe küldte, míg London gondosan átszerkesztett verziókat kapott. Hasonlóan jártak el a Londonból kapott üzenetekkel.

A nagy rádióforgalom sok munkát adott az Abwehrnek és az SD hollandiai szerveinek. A leterheltség mellett állandóan félték attól, hogy az alacsony képzettségű és műveltségű ügynökök a nála lényegesen kvalifikáltabb ellenállási vezetők között egyszer lelepleződik. Annál meglepőbb volt, hogy van der Waals-nak sikerült biztonságosan mozognia a csoportban, amelyben több volt miniszter és vezető polgári politikus volt, és akik egyenlő partnerként kezelték az ügynököt, végig élvezte bizalmukat.

A németek úgy döntöttek, semmiképp nem tartóztatják le az ellenállási bizottság tagjait, hisz tudták, hogy helyükbe úgyszólván újat alakítanak akiknek felderítése esetleg sokkal nehezebb lenne. A jelen helyzetben viszont nem csak minden lépésükről tudnak, de gyakorlatilag ők irányítják az ellenállást és idővel a teljes névjegyzéket is megszerzik.

Egy nap Levinus van Looi javasolta van der Waalsnak, hogy telepítse át adóját az ő házába az üzenetváltások meggyorsítása érdekében. Giskes először elutasította a javasolt át költözést, mert megoldatlannak látta a „cenzúrázás” lehetőségét. Amikor azonban van Looi ragaszkodott a költözéshez, kockázatos megoldást választottak. Van der Waals magával vitt egy rádiót, azonban az nem a Londoni frekvenciára, hanem az Abwehr Scheveningen-i irodájára volt hangolva. Így a küldött üzenetek a németek „közre működésével” jutottak Londonba és ugyan így vissza.

1942. vége és 1943. áprilisa között jelentősen alábbhagyott a SOE ügynökök átdobása. Ez részben a rossz időjárásnak, de nagyrészt a „jól működő” csoportoknak volt köszönhető. London elégedett volt működésükkel.

Merényletek

A holland ellenállók egy csoportja jól működő hálózatot hozott létre, amely az ország több körzetét átfogta. Német katonai berendezéseket fényképeztek és nagy értékű információkat gyűjtöttek a német hadiiparról olyan módon, hogy többször illegálisan átkeltek a Rajnán és eljutottak egészen a Ruhr-vidékig felderítéseik útján. Saját futárszolgálatot szerveztek Svájcban keresztül és sok értékes mikrofilmet juttattak el a brit katonai vezetéshez. A csoport egyik vezetője Gerrit Kastein ideggyógyász, aki a spanyolországi nemzetközi brigád egykori katonája volt. A csoport vezetői kapcsolatba léptek az ellenállás hollandiai nemzeti bizottságával, így szerzetek róluk tudomást a németek. Van der Waals, főnöke jóváhagyásával azonnal felajánlotta segítségét részükre. Kastein a szolgálatkészséget gyanúsítással tartotta és nem bízott meg benne. Hogy próbára tegye, megkérte, szerezzen számára egy fegyvert. Van der Waals jelentette Schreiedernek, aki utasította ügynökét a kérés teljesítésére, hogy ezzel elnyerje bizalmát. Erre a célra átadott ügynökének egy a német hadseregben rendszeresített Luger-pisztolyt, aki azt továbbította.

Néhány nappal később, 1943. február 5-én éjjel egy ember csöngetett be Seyffardt tábornok, az orosz frontra induló holland „önkéntes légió” parancsnokának lakásába. A házat légionáriusok őrizték, akik a hideg elől behúzódtak a közeli kocsmába. A látogató a tábornokot kereste, majd amikor az megjelent a villa halljában, két lövés dördült, s a tábornok holtan esett össze.

Két nappal később egy férfi látogatott el a holland náci párt propagandaosztálya vezetőjének lakására. A látogató a párt jelvényét viselte, így könnyen bejutott a házba. A szalonba ez úttal is két lövés dörrent, majd a merénylet eltűnt. A két esetben a közös a 7,65-ös Luger pisztoly volt.

Van der Waals sejtette, hogy az ő „doktora” volt az elkövető, de sem nevét, sem címét nem tudta. Volt ugyan egy megbeszélte találkozásuk, de az ügynök erre nem mert elmenni a történetek után, csupán Schreieder fenyegetésének hatására szánta el magát. A találkozóra azonban nem került sor, mert Kastein-t egy helyi kocsmában tartott kommunista találkozó során az SD elfogta és a pisztolyt megtalálta nála.

A Nemzeti Bizottság felszámolása

A németek sztálingrádi veresége hatására a holland ellenállási tevékenység is fokozódott. Az addig többnyire elkülönülten harcoló irányzatok és csoportok kezdtek közös akciókat kialakítani és az ellenállás – az „angol játszma” okozta veszteségek ellenére – megerősödött és támadásba ment át. Szabotázsakciókat hajtottak végre, rendőrsztagokat támadtak meg, felgyújtották a munkaközvetítő hivatalokat, ahol a németországi munkára kiszemelték névjegyzékét őrizték, politikai foglyokat szabadítottak ki. Márciusban szétrombolták az

amszterdami központi lakcímnnyilvántartó hivatalt és ezzel jelentősen akadályozva a megszálló közigazgatás és rendőrség működését.

A németek a keleti fronton elszenvedett vereségeik és a német iparvidéken végrehajtott bombázások pótlására kényszermunkásokat toboroztak a megszállt országokból. Hollandiából 300 000 volt katonát, tengerészt és csendőrt, aki egyben egy esetleges invázióra tekintettel potenciális ellenségek lehetnek, akartak elhurcolni. Erre válaszul az ellenállás 1943 áprilisában országos tiltakozó sztrájkot szervezett. Vasútvonalakat és hírközlési eszközöket romboltak szét, német katonákat és katonai objektumokat támadtak meg, de amikor a legnagyobb szükség lett volna rá, az ellenállás központi vezetés nélkül maradt: 1943 áprilisában a nemzeti bizottság valamennyi tagját letartóztatták.

Szökés a Gestapo börtönéből

A Dél-Hollandiai Haaren-ben a papneveldét alakították át Gestapo börtönnek. A németek a foglyok egy részével meglepően jól bántak. Rendes ellátásuk volt és May őrmester, a Sicherheitsdienst rejtjelzője gyakran meglátogatta őket. Az őrmester mindig udvarias és barátságos volt, cigarettát osztogatott. „Mindent megkaphatnak, ha értelmesen válaszolnak kérdéseimre – mondogatta a foglyoknak. – Ugye nem vártak ilyen rendes bánásmódot a Gestapotól? Láthatják: nem vagyunk szörnyetegek, csupán a kötelességünket teljesítjük.”

May őrmester a kihallgatási jegyzőkönyvekből és az elfogott ügynököktől igen sokat tudott a SOE belső életéről. A barátságos hangnem hatására sok fogoly aki nem is titkolhatta, hogy Londonból dobták le, elbeszélgetett az őrmesterrel, miközben nem is sejtette mennyi újabb részinformációt juttatott el a német elhárításhoz, illetve hírszerzéshez.

A foglyok egyike, Peter Dourlein 23 éves tengerész a falon keresztül, Morse-jelekkel „összeismerkedett” a Golf-csoport egyik elfogott tagjával, Ubbink-kal és elhatározták, hogy megkísérik a szökést. Kétheti munkával, evőeszközeikkel meglazították az ajtó feletti szellőző ablak rácsait és egy vasárnap – 1943. augusztus 31-én – kihasználva, hogy az őrök a szokásosnál kevesebben vannak szolgálatban, kifeszítették a rácsokat. A zárka előtti folyosón elrejtőztek egy mellékhelyiségben, ahol több órát töltöttek. Egyszer valaki megpróbált bemenni, de látva a „foglalt” jelzést, morogva tovább ment.

Ubbink még a börtönben kapott egy címet, hogy hová mehet szökése esetén. Ez egy drogéria volt, amely azonban – vasárnap lévén – zárva volt. Tanácstalanságukban – annak ellenére, hogy mindketten protestánsok voltak – bementek az első katolikus templomba, mert azt kiképzésükből tudták, hogy az alsó papságból sokan részt vettek az Ellenállás segítésében. Szerencsájük volt: a pap összehozta őket az ellenállókkal szimpatizáló helyi rendőrfőnökkel, aki egy ideig lakásán rejtegette, majd megbízható hazafiaknak továbbította őket.

A szökés pánikot keltett a németeknél és addig nem látott méretű embervadászatot indítottak a szökevények kézre kerítése érdekében. Lezárták az utakat és az SS egészen távoli körzeteket is kutyás járőrökkel ellenőriztek. Giskes így ír erről könyvében: „Az Abwehrről és a Gestapóról mindenki nagy izgalomban volt. Világos volt, hogy a szökés az egész angol játszmát alapjaiban veszélyezteti. Még akkor is, ha a szökevényeknek nem sikerül Svájcba, vagy Spanyolországba eljutniuk, bizonyosak voltunk abban, hogy észrevételeikről az ellenállás embereinek beszámolnak és azok a jelentések valahogyan a Csatornán túlra is kerülhetnek.”

A szökés híre természetesen eljutott a berlini központba is, ahol éles összetűzésre került sor Himmler és Canaris között. Himmler azzal vádolta az Abwehr-t, hogy fellazította a Gestapo börtönfegyelmét és biztonsági rendszabályait és elrendelte, hogy a SOE-ügynökökkel kapcsolatos minden ügy a Gestapo hatáskörébe kerüljön. Így az „angol játszma” rádióállomásait, amelyeket addig Giskes irányított, ettől kezdve a Gestapo Funk-Überwachung (rádiófigyelés) hatáskörébe helyezték.

A Gestapo hatalmas díjat tűzött ki a szökevények fejére, akiket szökött rablóknak tüntettek fel, hogy ezzel a lakosság támogatását megszerezzék. Több tucatra tehető azoknak a száma, akik a menekülőkkel kapcsolatba kerültek, de senki nem jelentette fel őket. Novemberben kijutottak Svájcba; a berni holland katonai attasénak részletes jelentést készítettek, aki azt rádión továbbította Londonba.

Giskes és Schreieder kísérletet tettek a játszma megmentésére. A kezükben lévő adók közül kettővel sürgős üzeneteket küldtek Londonba: **DOURLEINT ÉS UBBINKOT A GESTAPO A KÖZELMULTBAN ELFOGTA ÉS VISSZAFORDÍTOTTA. AZZAL A LEGENDÁVAL, HOGY A HAARENI BÖRTÖNBŐL SZÖKTEK, ANGLIÁBA KÜLDIK ŐKET, HOGY ZAVART OKOZZANAK A KÖZPONTBAN.**

Amikor a szökevények Spanyolországba érkeztek, a madridi holland diplomaták már megkapták a londoni központtól a figyelmeztetést és gyanakodva fogadták őket. A két embert Gibraltárból RAF-gép vitte Angliába 1944. február elején, egyenesen a brixtoni börtönbe, ahol több hónapig fogva tartották őket.

Dourlein és Ubbink jelentésükben részletesen, név szerint beszámoltak sok SOE ügynök elfogásáról, arról, hogy Jambroes professzor és más megbízottak, akiket London halottnak tudott, ott vannak élve a Gestapo börtönében, de a SOE holland szekciójának a vezetői nem hittek nekik és inkább Giskes „figyelmeztetését” fogadták el. Mindössze annyi változást közöltek, hogy továbbra is fenntartva az összeköttetést, igyekeztek korlátozni a rádióforgalmat.

A játszma utolsó fejezete

1943 novemberében újabb három SOE-ügynök szökött meg a haaren-i börtönből, akik eljutottak Belgiumba és ott a belga ellenállási mozgalommal kerestek és találtak kapcsolatot, akiken keresztül rádión értesítést küldtek Londonnak. Az újabb szökés nyilvánvalóvá tette Giskesnek, hogy London végül is rá kell, hogy jöjjön a tényleges helyzetre. Ezt abból is észlelte, hogy a kezén lévő tizennyolc rádióállomásból már csak nyolc forgalmazott Londonnal és az onnan jövő adások éppen olyan jelentéktelenné és dezinformatívvá váltak, mint amilyeneket ők küldtek. 1944 márciusában formálisan is véget vetettek az „angol játszmának”, mert látták, hogy kilátástalanná válna a folytatás erőltetése. Giskes elküldte utolsó rádióüzenetét: BLUN BINGHAM ÉS UTODAI CÉGNEK STOP UGY LÁTSZIK ÖNÖK A MI SEGÍTSÉGÜNK NÉLKÜL PRÓBÁLNÁK ÜZLETET CSINÁLNI HOLLANDIÁBAN STOP HOSSZU ÉS SIKERES EGYÜTTMŰKÖDÉSÜNK UTÁN EZT TISZTESSÉGTelen ELJÁRÁSNAK TARTJUK TEKINTVE, HOGY MI VOLTUNK AZ ÖNÖK KIZÁRÓLAGOS HOLLANDIAI ÜGYNÖKSÉGE STOP DE HA EL AKARNAK JUTNI A KONTINENSRE MEGNYUGTATJUK ÖNÖKET HOGY UGYANABBAN A GONDOS ÉS FIGYELMES FOGADTATÁSBAN RÉSZESÜLNEK MINT AZOK AKIKET EDDIG KÜLDTEK STOP ISTEN VELÜK.

A táviratot követően Bingham őrnagyot, a SOE holland szekciójának vezetőjét leváltották és a Távol-Keletre vezényelték. A szekció hosszú ideig szinte megmerevedve állt az eseményekkel szemben. Zavarodottságukat mutatta, hogy amikor az 1943 novemberében megszökött három haaren-i fogoly, akik belga ellenállók rádióján értesítették a központot a börtönben tapasztaltakról, rádión kért segítséget, hogy kiszökhessenek a megszállt területről, a holland szekció új vezetője nem hitte el, hogy ezúttal valódi ellenállókról van szó és nem tett lépéseket kiszöktetésükre.

A németek közben az érintett belga adó nyomára jutottak. Pontosan nem tudták bemérni, de egy házkutatás során talált konténerek nyomán eljutottak a rádióhoz. A három szökevény ezzel elvesztette kapcsolatát Londonnal, más lehetőséget keresve Giskes belga ellenállási csoportba beépült ügynökébe botlottak, aki a németek kezére adta őket.

Mi lett a szereplők sorsa?

Érdemes áttekinteni az „angol játszma” néhány főbb szereplőjének további sorsát.

Giskes alezredes angol fogságba esett; Londonba vitték, majd többhónapos kihallgatás után az angol hatóságok úgy döntöttek, hogy nem tekintik háborús bűnösnek. 1948-ban szabadlábra helyezték. Az NSzK-ban, a Rajna-vidékén telepedett le és alezredesi nyugdíjat kapott.

Schreieder Sturmbannführert az SD scheveningi irodájában fogták el az angolok. Több mint 500 kihallgatás után 1948-ban szabadon engedték és visszatért Németországba, ahol a „náciatlanítási” eljárás során igazoltnak nyilvánították és visszavették a rendőrség kötelékébe, ahol a müncheni rendőrség főtanácsosa lett.

Mozgalmasan alakult Anton van der Waals Gestapo ügynök sorsa. Még 1943-ban Schreieder segítségével megrendezte a saját maga elleni „merényletet”. A németek a sajtó útján nyilvánosságra hozták, hogy van der Waals-t „terroristák” a nyílt utcán lelőtték. A tettesekre magas vérdíjat tűztek ki. Van der Waals a németektől kapott hamis okmányokkal Svédországba utazott. Felszerelték a londoni holland kormány által kiállított meghatalmazással, mely alapján gyűjtést szervezett Svédországban a hollandiai menekültek számára. Ezzel a fedéssel több hónapig működött és szerzett értékes információkat a németeknek. 1944-ben tért vissza a megszállt Hollandiába, ahol „összegyűjtött” pénzén fényűző életet élt. Az invázió után meggyilkolt egy pincért, annak okmányaival házasságot kötött és másik városba költözött. A várost kanadai csapatok foglalták el. Van der Waals a meggyilkolt pincér adataival jelentkezett, mint aki a Gestapo börtönéből szabadult és felajánlkozott a brit és a kanadai titkosszolgálatnak, mondván, hogy az ellenállási időkben gyakorlatot szerzett a földalatti munkában. Ezen bukott meg. Elfogadták a jelentkezését és megkezdtek a szokásos ellenőrző intézkedéseket, amelyek ellentmondásokat mutattak ki. Ennek alapján letartóztatták, majd igazi kilétének felderítése során szembesítették Schreiederrel is.

Van der Waals bukását követően ismét felajánlotta szolgálatait. Ajánlatát elfogadták, több hónapig dolgozott a brit titkosszolgálat bielefeldi, kölni és bonni állomásain. Sok magas rangú Gestapo beosztottat azonosított. Az angolok annyira elégedettek voltak szolgálataival, hogy Berlin nyugati övezetébe vitték és egy ideig ott foglalkoztatták. Miután már nem tudták hasznát venni, a brit katonai rendőrség őrizetbe vette és átadták a holland hatóságoknak. 1948 áprilisában különleges katonai bíróság ítélete alapján kivégezték.

Az „angol játszma” mérlege

Az „angol játszma” értékelésekor szükséges röviden áttekinteni a SOE szerepét.

A brit uralkodó köröket mélyen nyugtalanította az a kérdés, hogy milyen lesz a háború utáni Európa és milyen helyet foglal el abban Anglia. Feszült figyelemmel kísérték az európai országokban kibontakozó ellenállási mozgalmakat. Létrehozták a Különleges Hadműveleti Parancsnokságot (*Special Operations Executive – SOE*), azzal a feladattal, hogy lépjen kapcsolatba az európai ellenállás erőivel és nyújtson segítséget nekik.

A SOE rövidesen az angol érdekek védelmének szerteágazó szervezete és az európai és részben az ázsiai országokban kifejtett diverziós tevékenység

központja lett. Kapcsolatot teremtett és tartott fenn a megszállt országokban működő ellenállókkal és információkat gyűjtött ezeknek az országoknak a belső életéről. Rádióadásokat és rádiópropagandát folytattak a megszállt országok irányába, ügynököket, instruktorokat, rádiósokat, felderítőket és diverzánsokat dobtak át, részint hogy befolyásolják az ellenállás politikai irányvonalát, részint hogy bekapcsolódjanak a harcba. Diverziós cselekményeket szerveztek és hajtottak végre a megszállt területeken, katonai terveket dolgozott ki az ellenállás számára és igyekezett irányítani harcukat. Ugyan akkor azon is dolgozott, hogy megszabott korlátok közé szorítsa az ellenállási mozgalmat, elfojtsa bennük a forradalmi szellemet és kiszorítsa a kommunista befolyást. Erkölcsi, anyagi és pénzügyi támogatást elsősorban azoknak a szervezeteknek nyújtottak, amelyek programja elfogadható volt az angoloknak.

A SOE hollandiai szereplését a holland kormány háború utáni vizsgálata katasztrofálisnak minősítette. „Ez a katasztrófa méreteiben messze felülmúlt minden hasonlót Nyugat-Európa más megszállt országaiban.” – állapította meg a SOE holland szekciója és a londoni holland titkosszolgálat 1941 és 1943 közötti tevékenységének eredményéről. Hasonló értékelést adtak az Abwehr és a Sicherheitsdienst egykori munkatársai is kihallgatásaik során, majd a később megjelentetett visszaemlékezéseikben. (Giskes, H.J.: *Spione überspiejen Spione*, Hamburg 1951, valamint Schreieder, J.: *Das war das England-Spiel*, München, 1950.) Végül érdemes idézni a SOE nyugat-európai tevékenységével foglalkozó angol forrásmunkából:” Ha csak a SOE holland szekciójára és a holland titkosszolgálatra támaszkodtak volna, nem lett volna semmilyen ellenállási mozgalom Hollandiában. A holland nép hősiessége azonban lehetővé tette, hogy túléljék Angliában lévő barátaik és német ellenségeik tevékenységét, és hogy létrehozzanak és fenntartsanak olyan ellenállási mozgalmat, amely – bár időlegesen legyengítve – az egyik legharcosabb és legbátrabb volt Nyugat-Európában.” (Cookridge, H.H.: *Inside SOE. The Story of Special Operations in Western Europe 1940-45*. London, 1966.)

A veszteség, amit az „angol játszma” a holland népnek okozott, egészében nehezen mérhető fel. Több százra becsülték azoknak az ellenállóknak a számát, akiket a játszma során fogtak el és végeztek ki a németek.

Annyira nyilvánvaló volt a SOE holland szekciójának csődje, hogy felelős holland politikusok a háború után azon a véleményen voltak, hogy árulás történt a londoni főhadiszálláson. Bingham őrnagyot, a szekció vezetőjét megvádolták, hogy a németeknek dolgozott. A holland parlamenti bizottság az árulás vádját elvetette, de megállapította, hogy a főhadiszálláson „... a tapasztalatlanság, a teljes szakszerűtlenség és az elemi biztonsági rendszabályok be nem tartása” volt tapasztalható. Az ügy és annak vizsgálata a két ország között is feszültséget okozott egy időre.

VÁZLATOK AZ OROSZ HÍRSZERZÉS TÖRTÉNETÉBŐL

...E KÖZBEN A TÁVOL-KELETEN...^{**}

A fő feladat, amely a Távol-Keleten a szovjet külső hírszerzés előtt állt a Nagy Honvédő Háború előestéjén, – nem elnézni Japán támadását az országra, nem megengedni második front megnyitását a Szovjetunió ellen Keleten, és ezzel kizárni magának az egyidejű háborúnak a lehetőségét a fasiszta Németországgal és a militáns Japánnal.

Az 1932-ben a Mandzsu-go bábállam létrejöttét Japán kormányzó körei úgy állították be, mint az első nagy lépést a Szovjetunió elleni agresszióra való felkészülésben. Ezt a stratégiai döntést egy sor fontos dokumentum tartalmazta, melyeket az ügynökség segítségével szereztünk be. Ez abban állt, hogy először előirányozták Kína, Mongólia meghódítását, és csak azután, hogy biztosították a hátországot, megindulni a Szovjetunió ellen. A harbini rezidens tájékoztatta Japánnak a szovjetunióval kapcsolatos terveiről az OGPU Külföldi Osztályát még 1925-ben, két évvel azelőtt, hogy Moszkva számára ismertté vált Japán miniszterelnökének G. Tanakának a memoranduma, amely előrevetítette végeredményében a japán uralom megteremtését a világon.

A Távol-Keleten lévő rezidentúra számára új kezdőpont lett a Japán által 1937-ben kirobbantott totális háború Kína ellen. Japán Szovjetunió elleni csapásának lehetősége egyenes összefüggésben volt Kína gyors vereségével, igen csak sokszínű kormánya tehetetlenségével megszervezni a szükséges ellenállást az agresszornak és ezért a külső hírszerzés rezidentúrája figyelmesen követte a kínai vezetés különböző frakcióinak háborúval kapcsolatos viszonyát. Az aggodalomra a Szovjetunióban több mint elegendő ok volt. A japánbarát csoportosulás feje Van-Chzinvei, Csankai-sek kormányának volt tagja és a Kínában kormányzó Kuomintang párt végrehajtó bizottságának tagja – mint azt a sanghaji rezidentúra jelentette Moszkvába – kihasználva a központi kínai kormány nehéz helyzetét és a sikertelenségeket a frontokon, 1937 októberében fellépett a Japánnal folytatandó tárgyalásokért és „békekötésért bármely feltételekkel”.

* Forrás: Ocserki isztorij russzkoj vnyesnyej razvédki III.köt. 208-213. old.

A titkos tanácskozáson Van Chzinvei oly módon vetette fel a kérdést, hogy ha Csankai-sek, a központi kínai kormány feje nem tesz „béke” javaslatokat Japánnak, akkor ő cselekedni fog leváltása érdekében.

Ügynöki úton sikerült megállapítani, hogy Csankai-sek másként viszonyul a Japánnal történő háború problémájához. Világosan megértette, hogy a béke Tokióval japán feltételek alapján újabb polgárháborús robbanást jelentene Kínában, a központi kormány politikájának bukását és az ő elkerülhetetlen leváltását. Ezért elutasította Japán „béke” javaslatait és elhatározta, hogy folytatja a harcot, abból kiindulva, hogy az adott szituációban a Szovjetunió objektíven szükséges Kínának a Japán elleni háborúban.

Rezidentúránknak sikerült információt szerezni Kína legfelsőbb vezetésének tanácskozásáról 1937. december 14-én, melyen Csankai-sek a Szovjetuniót nyilvánosan „Kína egyetlen szövetségese a Japánnal folytatott háborúban” nevezte, és kijelentette, hogy „most Kína minden Angliához és Amerikához fűződő reménye összeomlott”. Azt követően, hogy a kormányból eltávolítottak néhány japánbarát személyiséget, lehetővé vált Csankai-sek számára tárgyalásokat folytatni politikai ellenfeleivel-kommunistákkal – Van Mhin, Mao Cetung és Csouen-lai – a japánok elleni közös katonai tevékenységről.

Ily módon, kedvező talaj alakult ki külső hírszerzésünk munkájának megszervezéséhez. Annál inkább, mert a velünk való kontaktus létrehozásához és a speciális szolgálatok vonalán történő együttműködéshez a készséget a kuomintagi vezetés mutatta.

Egyidejűleg eredményesen folyt a munka a Szovjetunió határai mentén összpontosított Kvantun hadseregnek a Szovjetunióra és a Mongol Népköztársaságra történő váratlan támadási terveinek megghiúsítására. A japán katonai műveletek fokozódása Kínában, a szünni nem akaró szovjetellenes provokációkkal együtt, fenyegetést jelentett országunkra a Távols-Keleten. Elegendő azt mondani, hogy 1939-ben a térségben 170 japán ügynököt derítettek fel és alig kevesebbet 1940. első félévében. A Harbinban lévő rezidentúra által 350 ezer katonát és tisztet számláló japán hadsereg harckészültségbe helyezéséről és a légvédelmi rendszer aktiválásáról, 1938-ban megszerzett információknak köszönhetően a Hasszán tónál kialakult helyzet nem volt váratlan Moszkva számára: Tájékoztatásra került csoportosításunk parancsnoksága Halhin-Gol folyó körzetében is, amely megkapta a japán csapatoknak Mongólia elleni támadásra való felkészülésére vonatkozó értesítéseket. A külső hírszerzés által megszerzett információk értékét nehéz csökkenteni: a japán csapatok veresége kikényszerítette nem csak a Kvantun hadsereg teljes parancsnokságának lemondását, de a hatalmon lévő japán miniszteri kabinetét is, megbonyolította Japánnak Németországgal és Olaszországgal való katonai szövetségének fejlődését és kétségessé tette a „villámháború” ideáját a Távols-Keleten.

Mindez ösztönözte a japán kormányt, hogy a katonai tevékenység stratégiai tervének „déli variánsának” megvalósításához kezdjen és javasolja 1941.

április 7-én Moszkvának meg nem támadási szerződésmegkötését Észak-Szahalin Japán által a Szovjetunióknak történő eladásának feltételével. Mivel a szovjet fél kategorikusan megtagadta a javaslat megvitatását, a tárgyalások 1941. április 13-án a semlegességről szóló paktum aláírásával fejeződtek be.

Ám a semlegességről szóló megállapodás nem oldott meg minden problémát a szovjet Távol-Kelet biztonságának biztosítását illetően. A legveszélyesebb ellenség ott a háború előestéjén Japán maradt. Ezt figyelembe véve Kínában a rezidentúra erőfeszítéseit a Központ a japán objektumokba történő hírszerzői beépülésre irányította, különösen a speciális szolgálatokba, a csapatok törzseibe és azok Szovjetunióval ellenséges tevékenységének feltárására. A japán csapatok Kína mélységébe való előrenyomulásának mértékében egy sor rezidentúra elé feladatként állították, hogy ne csak gyűjtsék a katonai-stratégiai és katonapolitikai információkat, de járuljanak hozzá partizán osztagok és diverziós csoportok létrehozásához is a kínaiakból.

Japánnak a Szovjetunióval való háborújának esetére a Központ Harbinban és Sanghajban illegális rezidentúrákat hozott létre, egyes más városokba illegálisokat irányított rádió adó-vevővel. Előirányozták a Központ futárainak alkalmazását, felmerültek még más intézkedések is a hírszerzési információk megszerzésére a Japánnal való háború körülményei között.

Összesen 12 „legális” rezidentúra működött – Csun-cinben, Lancs-zsouban, Harbinban, Sanghajban, valamint Cinczjan városaiban is – Urumcsi, Kuldzse, Csugucsake, Sara-Szume, Hami, Kasgare, Hotane, Akszu. Válsághelyzetben (állandó szovjetellenes provokációk, aktív intézkedések a japán speciális szolgálatok oldaláról) tevékenykedett az operatív állomány a japánok által elfoglalt területeken – Sanghajban, Harbinban és Mandzsúriában. Viszonylag kedvező körülmények voltak a hírszerző munkára Szinczjanban, ám ott 1941-től zavarni kezdett a „dubany” (kormányzó) Sen-Sicaj, aki átállt a szovjetellenes oldalra.

Nem lesz túlzás, ugyanakkor, azt állítani, hogy 1939 szeptemberében a hírszerző tevékenység súlypontja áttevődött Kína ideiglenes fővárosába Csun-ciba, ahová a Szovjetunió követe és a főrezidensi beosztás ellátására megérkezett a 34 éves A.Sz. Panyuskin. Ezt indokolta a nagyon bonyolult nemzetközi helyzet, melyet jellemzett Németország Lengyelország elleni támadása és a háború kezdete Európában, az 1939.júliusban megkötött angol-japán egyezmény (Arita-Kraigi egyezmény) – angol változata a „távol-keleti Münchennek”

Akkoriban a kínai kormány tagjai között nőtt „az agresszor kibékítésének” „, a Japánnal bármely feltételek melletti haladéktalan békekötés híveinek száma, mellyel összefüggésben megnőtt Kína kapitulációjának veszélye. Még a Japánnal való háború folytatásának Csankai-Sek által vezetett hívei között is ingadozás kezdődött, és hajlani kezdtek a Japánnal történő békekötésre, de a Kína számára elfogadható feltételek és az USA és Anglia közvetítése mellett. A kialakult kép adta a feladatot mind a követségünknek, mind a fő rezidentúrának:

megtartani Kína központi adminisztrációját az aktív ellenállás pozíciójában. E problémán dolgoztak folyamatosan a diplomata és a rezidentúra operatív munkatársai is.

Megértve, hogy a Központot érdeklő problémák egész komplexumára vonatkozó aktuális és elsődleges prioritású információk megszerzése érdekében értékes forrásokra van szükség az ország állami, politikai és társadalmi személyiségei között, A.Sz. Panyuskin és az operatív munkatársak energikusan láttak hozzá a hasznos kapcsolatok kialakításához. A szemtanúk – a hírszerzés veteránjai - visszaemlékezése alapján nem volt olyan nap, hogy a főrezidens ne folytatott volna valakivel a Kuomintang prominens képviselői közül „befolyásoló beszélgetést”. A cél – olyan szövetségesek keresése, akik érdekeltek abban, hogy Japán ne tudja rábírní Kínát a kapitulációra.

Háttérben az 1939-ben kezdődött, a kuomintang csapatok és a KKP (Kínai Kommunista Párt) fegyveres erői közötti összeütközésekkel, kiemelt fontosságot kapott a katonai szállítmányaink címzettjének kérdése, melyeket mindkét küzdő fél igyekezett a saját céljai érdekében felhasználni. Ezzel kapcsolatosan A.Sz. Panyuskin állandóan emlékeztette az állami és politikai személyiségeket, többek között Csankai-seket és környezetét, hogy a Szovjetunió a japán agresszorral való háború érdekében biztosít hadfelszerelés Kínának és nem a törzsi polgárháború folytatására, hogy a kormányzó köröknek ebből le kell vonniuk a szükséges következtetést, vagy ellenkező esetben Moszkva kénytelen lesz beszüntetni anyagi és katonai segítségnyújtását.

Ugyanakkor megértve, mint senki más, a Kínának nyújtott katonai segítségünk jelentőségét, a főrezidens annak leállítása ellen volt. Úgy vélte, hogy ez Csankai-sek kapitulációját segítené elő, mivel hadfelszerelés nélkül a kínai csapatok képtelenek lennének ellenállni a modern japán hadseregnek. 1940 tavaszán, többek között, táviratot küldött a Központnak javasolva sürgősen nyújtsanak Kínának kiegészítő hadfelszerelési segítséget, annak lehetséges kapitulációjának elkerülésére. Hamarosan megérkezett a válasz azzal a javaslattal, hogy hívja meg Csankai-seket Moszkvába és tájékoztassa az új fegyverszállítmányunk méretéről.

Főrezidensünknek sikerült bizalmas kapcsolatot kialakítania egy sor progresszív és liberális beállítottságú személlyel, akik a Szovjetunióval való barátság erősítésének, a japánellenes háború és a Kuomintangnak a KKP-tal való együttműködésének pártján álltak. Ezek tisztában voltak a hatalom legfelsőbb köreiben történekmekkel és meghatározott mértékben befolyással bírtak a bel- és külpolitika különböző aspektusai vonatkozásában a felelős döntések meghozatalára. Közülük különösen hasznosnak bizonyult Fen Juszjain marsall, Csankai-sek egyik helyettese a Központi kormány katonai bizottságában, Szun-Jatszen fia – Szun Fo a parlament elnöke és a kínai szovjet kulturális kapcsolatok társasága elnöke, Szun-Jatszen özvegye – Szun Zinlin és mások.

A.Sz. Panyuskin közvetlen részvételével, aki javaslatait nem egy alkalommal vette figyelembe Csankai-sek, katonai tanácsadóinknak sikerült meggyőzniük a Központi kormányt, hogy hozzanak hatékony intézkedéseket a japán csapatok támadásának megakadályozására, melynek érdekében kidolgozásra került Csansa város védelmének hadműveleti terve. E hadműveletet követően, amely 20 napig tartott, a japánok 30 ezer katonát és tisztet veszítettek. A kínai csapatok vesztesége jelentősen kisebb volt. A Csansa védelmében elért sikerek nem csak a vezető körök harci szellemét és hangulatát emelte, de Kína széles néptömegeit is.

1940-re érzékelhető volt a Kuomintang és a Kkp közötti konfrontáció reális veszélye Észak-Kínában és a Kuomintang vezetésében a kapituláns hangulat viharos növekedése a japán kínai háború befejezése javára. Ezért a nagykövetnek minden lehetőséget ki kellett használnia – legálisakat és nem hivatalosakat, hogy ne engedje meg a polgárháború kirobbanását és a Csankai-sek és Mao Cetung közötti együttműködés megszakadását. A főrezidens beszélgetéseiben a befolyásos állami és politikai személyiségekkel, többek között Csankai-sekkel, hangsúlyosan felhívta figyelmüket a polgárháború megengedhetetlenségére, mely halálos Kína számára, a véleménykülönbségek megoldásának keresésére és a békés megegyezésre a vitás kérdésekben.

1941-ben a Kuomintang és a KKP között a kapcsolatok kiéleződése nyílt háborúba torkollott. A kuomintang csapatoknak a kommunisták 4.Új hadseregére történt támadása után Csankai-sek bejelentette annak feloszlását. A kialakult helyzetben a rezidentúra Csunzinben jelentősen aktivizálta erőfeszítéseit az Egységes Össz nemzeti Front létrehozására.

A Központ engedélyével a rezidentúra még jóval a kuomintang csapatoknak a 4. Új hadseregére történt támadása előtt átadta Csou-Enlajnak az ellenőrzött információkat Csankai-sek szándékáról, hogy követelje a KKP-től távoítsa el hadseregét Sanghaj körzetéből és a lehetséges hadműveletről az ellen. A pártok közötti kapcsolat markáns kiéleződésének elkerülésére a rezidentúra állhatatosan javasolta Csou-Enlajnak, hogy ne tartsa Csankai-seket a fő felelősnek az összeütközésekért, hanem összpontosítsa erőfeszítéseit a projapán elemek leleplezésére a Kuomintagon belül, akik az Egységes Összenemzeti Front létrehozása ellen lépnek fel.

A fő „legális” rezidentúra elég alaposan és időben informálta a Központot Kína bel- és külpolitikájának alapvető problémáiról, Csankai-sek és környezetének álláspontjáról a Szovjetunióval, Japánnal, USA-val, Angliával Franciaországgal, az amerikaiak, angolok és németek Kínában folytatott tevékenységével kapcsolatban, a németbarát és japánbarát csoportosulásokról a kormányban és a Kuomintangban, a Kuomintang és a KKP közötti harcról, valamint magán a Kuomintagon belül. 1941 májusában Moszkva számára ismertté vált Németország készülő támadása a Szovjetunió ellen, 1941 júniusában pedig megkapta a

germán hadvezetés hadműveleti tervét a fasiszta csapatok előrenyomulásának fő irányairól Kína németországi katonai attaséjától.

Így működtek a Nagy Honvédő Háború kezdetéig a külső hírszerzés más rezidentúrái is Kínában. Az operatív állomány aktívan működtette a szovjet diplomáciát az Egységes Össz nemzeti Front támogatásában, mint a legfontosabb tényezőnek Japán visszatartásában a Szovjetunió elleni fegyveres fellépéstől, Kína észak-nyugati részén a feltételek megteremtésében a Kvantun hadseregnek történő ellenállásra Japánnak a Szovjetunióra való támadásának esetében és részletes információk megszerzésében Tokió katonai-stratégiai terveiről.

A hírszerzői munka alapvető terhei a csunzini rezidentúrára hárultak. Mindössze 6 operatív munkatárs volt ennek a rezidentúrának az állományába, de milyenek! Ezek a kiemelkedő diplomat-hírszerző A.Sz. Panyuskin, és a hírszerzés jövőendő vezető munkatársainak egyike L.M. Miklasevszkij és mások.

A Haza magasra értékelte a hírszerzők munkáját. A hírszerző munkában elért kiemelkedő eredményekért 1942 végén Lenin-renddel tüntették ki A.Sz. Panyuskint, a Szovjetunió kitüntetéseit kapták a csunzini rezidentúra összes többi munkatársa – L.M. Miklasevszkij, P.I. Kulikov, V.A. Zsunyev, V.Sz. Szmirnov, F.M. Scselgov.

HÍREK, ESEMÉNYEK, ADATOK

BESENYŐ JÁNOS

RECENZIO BÚR GÁBOR, A SZUBSZAHARAI AFRIKA TÖRTÉNETE CÍMŰ KÖNYVÉRŐL*

A magyar Afrika kutatók doyenje, Dr. Búr Gábor, az ELTE [Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék](#), egyetemi docense által írt könyv a Kossuth Kiadó által jegyzett, a 20. századi világtörténelem sorozat Afrikával foglalkozó kötete. A sorozattal a kiadó célja az volt, hogy bemutassák azt a 20. századot, amit egyre többen szeretnének elfelejteni, hisz több olyan dolog történt, amire nem vagyunk büszkéek, akár az I. vagy a II. világháború, a Holokauszt, népiirtás, a kommunizmus rémségei és sorolhatnánk még a végtelenségig...

De nem felejthetjük el, hogy ebben az időszakban alakultak ki olyan intézmények is, amelyek a mai napig hatással vannak az életünkre, az ENSZ, a NATO, a Világbank, de nagyon sok ország (főleg Afrikában, Ázsiában vagy éppen Kelet-Európában) is ebben a században jött létre, vagy nyerte el a függetlenségét. Bár az elmúlt években egyre több forrás vált kutathatóvá a korszakról, viszonylag kevés olyan mű született, amely nem csak kutatók, de a széles nyilvánosság számára is érthetően, szakmai „sallangoktól” mentesen mutatná be a világ különböző régióinak és országainak történetét. Búr professzor könyve egyértelműen ilyen könyv, tiszta, világos fogalmazásmódjával, a történelmi tények, az afrikai kultúra és a mindennapi élet érthető bemutatásával, még az átlagolvasó számára is élvezhetővé, izgalmassá teszi a 20. századi Afrika történetét.

Már a bevezetés során megtudhatjuk, hogy Afrika több dologban is megelőzte Európát az elmúlt évszázad során, igaz nem lehet rájuk túlságosan büszke. Katonaként is érdekesnek találtam, hogy a gépfegyvert az első világháború kezdetén még egyáltalán nem számított alapvető fegyvernek az európai hadszíntereken, sokkal inkább használták azokat a gyarmati háborúkban, ahol kevés fehér ember sok „bennszülöttet” tudott sakkban tartani. De például a hidegháborús szembenállás is hamarabb megszűnt a fekete kontinensen, mint Kelet-Európában, igaz az etnikai töltetű rendkívül véres összecsapások (Ruanda, Burundi, stb.) is hamarabb kezdődtek el, mint a Balkánon.

* Búr Gábor: A Szubszaharai Afrika Története, Kossuth Kiadó, 2011, 2600 FT

A könyv hét nagyobb fejezetből áll. Az *első fejezetben* a szerző a kontinens felosztását, a gyarmati időszak visszasságait és az ott területet szerző európai államok egymás közötti harcait (is) mutatja be. Ez a fejezet igen részletesen mutatja be a gyarmati időszakot, a gyarmatosítók sokszor egymástól is eltérő politikáját, illetve a függetlenségét megőrző Abesszíniát (Etiópia) és Libériát. A Berlinben megtartott Kongó-konferenciáról és annak következményeiről készült összefoglaló a fejezet egyik erőssége, bár a szerző azzal a megállapításával nem értek, hogy a kontinens országainak jelenlegi problémái a gyarmatosításban és a gyarmatosítók cselekedeteiben keresendők. Ugyan a fehér emberek iszonyatos dolgokat műveletnek az afrikaiakkal, de nem csak „átok”, hanem „áldás” is származott az ott létükből. Az afrikai országok jelentős része az elmúlt 4-5 évtizedben gyarmatosítók nélkül is sikeresen tönkretette magát (korrupció, polgárháborúk stb.) ezt pedig nem lehet maradéktalanul a „fehér ember” számlájára írni. Véleményem szerint itt az árnyaltabb megközelítést kell választanunk.

A *második fejezetben* a kontinens első világháborúban betöltött szerepét kísérelhetjük figyelemmel, hogyan kezdték meg a szembenálló nagyhatalmak (Anglia, Franciaország és Németország) az először csak fehérekre korlátozódó helyi összecsapásaikat és hogyan „kényszerültek” az eszkalálódó konfliktus során először Afrikában, majd az európai hadszíntereken is többszázezer afrikai „bennszülött” katonát felhasználni egymás ellen. Külön elismerésre méltó, ahogy Búr professzor bemutatja az afrikai német gyarmatokért folyó küzdelmet, és a zseniális német tábornok, von Lettow-Vorbeck gerillaháborúját, amellyel a háború végéig képes volt kitartani az antant csapatok ellen és csak az európai tűzszünet megkötése után két héttel tette le a fegyvert a szövetségesek előtt.

A szerző a *harmadik fejezetben* az afrikai kontinens két világháború közötti szerepét és történelmét elemzi. Külön ír a népszövetségi mandátumterületekről (főként a korábbi német gyarmatok, amelyeket a szövetségesek nem olvaszthattak be a gyarmataikba, de ők irányították és aknázták ki azokat). Olvashatunk az európaiak elhibázott „kettős küldetéséről”, a gyarmati politikájukról, a közvetett (angol – lugardizmus) és közvetlen (francia, asszimilációs) uralom elvéről, majd az ezekre válaszként megfogalmazott Pánafrikanizmus és Negritude mozgalmak, illetve a politikai változásokról. Ebben a fejezetben lényeges információkat kaphatunk a kontinens gazdasági fejlődéséről (bányák, ültetvények, kényszermunka rendszere, export stb.) a népesedési arányokról, egészségügyről és a mostanában egyre többször előkerülő urbanizációról. Érdekes színfoltjai a fejezetnek az olaszok afrikai terjeszkedési kísérletei, a telepes gyarmatok szerepe és a náci Németország Afrika tervei.

A *negyedik fejezet* foglalkozik a kontinens II. világháborús időszakával, főként az észak-afrikai hadszíntér, a Vichy és a „szabad” Franciaország egységeinek összecsapásai, illetve a mellék hadszínterek (Etiópia, Madagaszkár) bemutatásával. Egyértelművé vált, hogy a hadviselő felek számára megnőtt Afrika jelentősége mint felvonulási terület, hátország, nyersanyag vagy éppen

élelmiszert biztosító. Az elsőrendű stratégiai cikkek sorából a kontinens az olaj, a kaucsuk, a réz, az ón, a mangán és sok más nyersanyag kiemelt szállítójává vált. Kevesen tudják, de az amerikaiak az első atombombákhoz szükséges uránércet a Belga-Kongó, Katanga nevű tartományából szerezték be. Itt olvashatunk nem csak a háborús gazdasági fellendülésről, de az 1941-ben aláírt Atlanti Charta hatásáról is.

Az ötödik fejezet az 1945 és 1960 között zajló dekolonizációs folyamatot tárgyalja, ahol nyomon követhető az ENSZ létrejötte, majd a Világszervezet és a kontinens országainak kapcsolata. Láthatjuk, hogyan nyerik el a korábbi gyarmatok a függetlenségüket, hogyan lesznek a mandátumterületekből gyámságok, melyek azok a problémák, amelyek a mai napig is hatással vannak a kontinens törekény békéjére (Líbia-Csád határvita, a Nagy-Szomália álom, Etiópia-Eritrea kérdése stb.). Olvashatunk az európai államok gyarmatpolitikájának változásáról a pánafrikai eszme szerepéről a függetlenség kivívásában, majd a függetlenné váló államokról. Külön alfejezet foglalkozik a Kongóról és a kongói válságról, amely az ENSZ első békefenntartó művelete is volt egyben.

A hatodik fejezetben Búr professzor a hidegháború időszakát veszi górcső alá, a kezdeti afrikai egységtörekvéseket, amikor is különböző államok unióra lépve próbáltak boldogulni (Casablanca, Monrovia csoportok), majd pedig létrehozták az Afrikai Egységszervezetet. Érdekessége a fejezetnek az afrikai államok szocializmussal való kacérkodása, amely nem csak Kelet-Európában bukott meg, de Afrikában sem hozott sikereket, bár mind a Szovjetunió, mind pedig Kuba komoly támogatásokat nyújtott számukra. A szerző bemutatja a kontinens országai által megpróbált másik utat, az afrikanizációt (Csád, Zaire), amely még több kárt okozott Afrikának, hisz a szakképzett fehérek menekülését, a korrupciót, a politikai és etnikai alapon történő hivatalosztogatást, belső etnikai konfliktusokat és az államapparátus totális csődjét hozta magával. Itt olvashatunk a kontinenst leginkább befolyásoló vallásokról, a kereszténységről és az egyre inkább terjeszkedő és radikalizálódó iszlámról. Érdekes alfejezet a franciák afrikai szerepvállalása a dekolonizáció utáni időszakban, hogyan voltak képesek a két szembenálló nagyhatalom között akkora befolyást gyakorolni az afrikai országokra, mind politikai, gazdasági és kulturális téren. Ez a fejezet foglalkozik a törvényszerűen kirobbanó etnikai konfliktusokkal, polgárháborúkkal, a rosszul „meghúzott” határok miatt létrejött konfliktusokkal (Biafrai háborúval, Ogadeni háború, Észak és Dél Szudán), illetve az utolsó gyarmatok felszabadításával (Angola, Mozambik, Dél-Rhodesia, Zimbabwe stb.). az afropesszimizmus évtizedei című alfejezetben nyomon követhetjük a kontinens végleges leszakadását, majd „lecsúszását” a világtérképről.

A hetedik fejezetben a XX. század végi Afrikát láthatjuk és a kontinens legerősebb államának, a Dél-Afrikai Köztársaság történelmét, az apartheid működését, majd annak törvényszerű bukását és a dél-afrikai rendszerváltás eseményeit.

Elmondható, hogy az olvasó egy jól megszerkesztett, megírt könyvet kap a kezébe, amely bár sok információt tartalmaz, nem vész el a részletekben, végig követhető. Aki a kezébe veszi ezt a könyvet, olyan alapvető információkhoz jut hozzá, amelyek nélkül a mai afrikai történések nem érthetők meg.

PÓKA FERENC

RECENZÍÓ A „WESTERN-BALKAN (BUDAPEST-2010.)” CÍMŰ KÖTETRŐL

A magyarországi Nyugat-Balkán kutatások eredményeit megjelenítő értékes angol nyelvű kötet a Külügyminisztérium és a Katonai Biztonsági Hivatal Tudományos Tanácsa gondozásában, Pap Norbert és Kobolka István alkotó szerkesztésében, elismert szerzői gárda nívós munkáit felvonultatva, „A Nyugat-Balkán” (Budapest-2010 MK KBH)” c. kötet fordításaként jelent meg.

Ez a bevezető mondat is érzékelteti, hogy a recensens hálás feladattal került szembe a kötet ismertetésekor és értékelésekor. Maga is a Balkán, illetve a Nyugat-Balkán felemelkedése, euró-atlanti integrációja, a térség nemzetei közötti megbékélés, illetve a Magyarország és a Nyugat-Balkán közötti kapcsolatok fejlesztésének, bővítésének és elmélyítésének elkötelezett híve. Örömmel vesz hát a kezébe olyan kötetet, amely tudományos eszközökkel és megalapozottsággal igazolja ezen célok megalapozottságát, az európai és a magyar érdekekkel való egybeesését. Ezzel együtt természetesen azt is megmutatja, hogy a térség országainak és népeinek még sokat kell tenniük az integrációs követelmények teljesítése érdekében.

A kötet fontos értéke az, hogy átfogó elemzést nyújt. Vizsgálja a Nyugat-Balkán természeti környezetét, földtani, éghajlati, vízrajzi jellemzőit. Érdemi választ igyekszik adni a Nyugat-Balkán, mint politikai földrajzi fogalom keletkezésére, a történeti földrajzi előzményekre. Ennek során áttekinti a görög civilizáció „peremterületeként” való létezését, a Római, a Bizánci, az Ottomán Birodalom időszakának térségi hatásait, a modern kori politikai folyamatokat. Külön fejezet elemzi a Nyugat-Balkán szerepét, létezését a volt jugoszláv térségben, illetve a nemzetközi kapcsolatok rendszerében 1991-2010 között. Új politikai kategóriák – és a Nyugat-Balkán ilyennek tekinthető – alkotása következményeként magától értetődőek a tartalom megfogalmazására, pontosítására irányuló igények és törekvések. A kötet ebben a tekintetben is továbbviszi a nemzetközi tudomány eddigi eredményeit. Helytálló az a megállapítása, hogy a

birodalmak időszakát követően a Nyugat-Balkán története legszélsőségesebb szétagolódása felé halad, de nem jár különösebb kockázattal annak megfogalmazása, hogy nagy valószínűséggel el is érte azt. A korábbi, nagy, integratív birodalmak időszakában, elsősorban az Ottomán Birodalom uralma alatt Nyugat-, de Közép-Európához képest is megkésett a nemzetté válás folyamata, majd a jugoszláv közjáték ellenhatásaként is mindenek felettiségre emelkedett az önállóság igénye és vált domináns politikai és cselekvési iránnyá. Jól tudjuk, hogy a térségben sajnos súlyos emberi és anyagi áldozatokat követelő háború nyomán formálódott független államokká a nemzeti lét. Változatlanul okoz feszültséget a Nyugat-Balkánon is, hogy a nemzeti és az államhatárok nem esnek egybe. A bonyolult etnikai viszonyok, az egymást átfedő területekre irányuló nemzetállami törekvések kiválthatnak még vitákat, mert azokat maximális formában csakis valamelyik másik nemzet kárára lehet megvalósítani. A kötetben jegyzett írások ezzel együtt teljes joggal és megalapozottan mutatnak rá arra, hogy a háborús szenvedések és kudarcok nyomán is erősödik és közössé vált az ellentétek politikai mederben való tartására irányuló akarat. Mégis, a történelmi előzmények ismeretében külön üdvözlendő a nyugat-balkáni országok katonai képességeit elemző, információban gazdag, politikai környezetbe állított, és ilyen megközelítésben akár hiánypótlónak is tekinthető fejezet.

A térség iránt érdeklődő magyar olvasó számára nyilvánvalóan különös jelentősége van, de remélhető, hogy más nemzetiségűek számára sem érdektelen a Magyarország és a Nyugat-Balkán kapcsolatairól szóló fejezetnek. Ezzel kapcsolatosan a recensens szívesen látott volna a Nyugat-Balkán iránti megkülönböztetett mai magyar érdeklődés és érdekelttség történelmi, politikai, gazdasági, geopolitikai, nemzetpolitikai indokaira vonatkozó elemzést, vagy az írásokban megjelent ilyen értelmű gondolatok összegezett csoportosítását. A mai magyarországi politikai valóság tükrében különösen fontosnak tartja megemlíteni, hogy a Nyugat-Balkánnal való külkapcsolatok prioritásos jellegét illetően a parlamentben képviselt mérvadó politikai erők között egyetértés van, sőt a külkapcsolatok építésének ezt a kiemelt a magyar közvélemény is elfogadja és helyesli. Ha van Magyarországon külpolitikai konszenzus, akkor a Nyugat-Balkán annak vitathatatlan tényezője, sőt a rendszerváltozás óta a külpolitikai közmegegyezés állandó eleme. Ennek legutolsó bizonyosságaként értékelhető a Koszovó önálló államiségének elismerése kapcsán a köztársasági elnöktől kezdődő, a parlamenten és a kormányon át a politikai pártokig húzódó egységre.

A történelmi közelmúltban, az osztrák-magyar Monarchia idején a Balkán irányába tett, Andrássy Gyula külügyminiszter nevéhez fűződő külpolitikai fordulat a mai magyar külpolitika számára is fontos történelmi előképet mutat. E kép egyik fontos elemét a gazdasági kapcsolatok rendszere jelenti. Az adott terjedelmi lehetőségek között a kötet ezeket érintő fejezete értékes, adatolt bemutatást nyújt.

Sokat emlegetett igazság, hogy az oktatás magas minősége, színvonala mai világunkban a versenyben maradás, a gazdasági, társadalmi felemelkedés előfeltétele. Éppen ezért a recenzens külön is üdvözli a Nyugat-Balkán oktatási rendszereivel foglalkozó, a térség országaiban megjelent szakirodalom felhasználásával készült fejezetet.

A kötet egyik tanulmánya a Nyugat-Balkán etnikai viszonyaival, azok történetiségével foglalkozik. A nemzetté válással, a nemzetállami törekvésekkel kapcsolatosan a kötetben, illetve a recenzióban leírtak jelzik, hogy politikailag is kényes témáról van szó. Az jelenti majd a jövőben az igazi áttörést és a nemzetek közötti őszinte megbékélés bizonyítékát, ha hasonló kötet recenzensének már nem kell majd ilyen utalást tenni. Addig azonban még sok munka, sőt önvizsgálat vár a megbékélést akaró térségi és nemzetközi politikusokra, de leginkább az itt élő népekre. A tudományos kutatóknak viszont korrekt, sokoldalúan igazolt elemzésekkel kell alátámasztaniuk a térség etnikai viszonyaira vonatkozó elemzéseiket. Éppen elég rossz történelmi tapasztalat van a térségben is, amikor a tudomány a politika „szolgáló lányává” változott, vagy éppen ellenkezőleg, kiindulópontként szolgált romlást hozó politikák és politikusok számára. A térséghez felelősséggel és tudományos elkötelezettséggel közelítő kutató azért csak azt teheti, hogy minden érintett fél álláspontját megismeri, értékeli, összeveti saját és a nemzetközi tudományosság eredményeivel, és így próbálja az igazságot leginkább megközelíteni. A kötet ezen fejezete alapvetően ezen elvek szerint íródott. Nem tudunk és nem is szabad döntenünk a különböző „Nagy” jelzővel ellátott és a Nyugat-Balkán etnikai viszonyok között csak mások kárára megvalósítható nemzeti, területi aspirációk jogosságáról, illetve jogtalanságáról. A szerzők kellő hangsúllyal kezelik azt a tényt, hogy a nemzeti szállásterületek kiterjedése még a Nyugat-Balkán szláv népei között is súlyos konfliktusok forrása (volt), még inkább az az albánok és a szlávok között. Említést érdemel, hogy a nemzetközi tudományos körökben uralkodó nézet szerint az albánok az illírek leszármazottai, és autochtonok az általuk ma is lakott területeken.

Az eddig leírtak világosan jelzik a recenzens elismerő véleményét a kötetről. Ezzel együtt kötelességének érzi, hogy röviden utaljon néhány pontatlanságra, vagy hiányosságra is. Albánia az 1976-os, szocialista népköztársasági alkotmány szerint volt talán a világ egyetlen deklaráltan ateista állama, azóta viszont nagyot változott az ország, és visszatért a szabad vallásgyakorláshoz. A „Trianon” hasonlattal óvatosan kell bánnunk, mert, ha így szólunk a szerbekről, akkor azt sem felejthetjük el, hogy az albánok mindig is Trianonban éltek, de utalhatunk a Vardari-, a Pirini- és az Égei-Macedóniába szétszakított macedónokra is, akiknek ráadásul még azzal is szembe kell nézniük, hogy elvitatják önálló nemzeti létüket. Az egyik tanulmány az Ohridi Keretmegállapodás kapcsán az 59. oldalon az autonómiák kényes egyensúlyáról beszél, a másik a 108. oldalon tényszerűen szögezi le, hogy az egész dokumentum félreérthetetlenül kerüli ezt a fogalmat. A recenzens helyénvalónak tartja, ha jelzi azt a véle-

ményét is, hogy a Koszovót elismerő országok csoportjában nem az a rendező elv, hogy az Egyesült Államok szövetségesei, vagy sem, mint ahogyan az el nem ismerők között is sok ország tartozik az Egyesült Államok szoros szövetségesei közé.

A kötet magas tudományos színvonalat képvisel, azért felelősséggel ajánlható a Nyugat-Balkán történelmi, politikai, gazdasági és etnikai viszonyai iránt érdeklődő olvasók és szakemberek figyelmébe. Nem tekinthető egyszer és mindenkorra lezárt alkotásnak, jól forgatható, hasznos alpmű, amely további gondolkodásra készítet, és ahhoz jó kiindulópontot biztosít. Megjelenésének időzítése csak dicsérhető. A politikai tárgyalásokon a magyar fél képviselői ugyanis sokszor elmondják, hogy hazánk, külpolitikánk, a magyar tudományos kutatók képesek hozzáadott értékkel megjeleníteni a Nyugat-Balkán témájában. A recenzens hisz abban, hogy ezt az angol nyelvű kötetet felsorakoztathatjuk a bizonyítékok között. Ennek most a magyar soros elnökség időszakában különös jelentősége van. Az Európai Unió bővítésének következő állomása – ahogyan ezt az unió a térség számára történelmi jelentőségű dokumentumokban nem is egy alkalommal leszögezte – a Nyugat-Balkán. A kötet – a maga módján – remélhetőleg hozzájárul ennek megvalósulásához.

ÖSSZEÁLLÍTÁS A KÜLFÖLDI SAJTÓ NEMZETBIZTONSÁGI KÉRDÉSEKET ÉRINTŐ CIKKEIBŐL

Az orosz BM különleges alakulatai: 2011. reformjai*

A reform keretében: OMON (Otrjad milicii oszobavo naznacsényije-rendőrség különleges rendeltetésű osztaga) átszerveződik különleges rendeltetésű, az OMSzN (Otrjad milicii szpecialnovo naznacsényije – rendőrség speciális rendeltetésű osztaga) pedig speciális rendeltetésű Parancsnoksággá

Ezek a megnevezések a belügyminisztériumon belüli, belső használatra szolgálnak. A speciális alegységek közlekedési eszközein és egyenruháján a „CRN -OR” (Operatív Reagáló Erők Speciális rendeltetésű Központja) rövidítést alkalmazzák.

Mint 2011.04.11.-én az orosz belügyminisztérium CRD-SzP parancsnoka Vlagyimír Gorsukov az „Interfax” hírügynökségnek adott interjújában kijelentette, *„a speciális alegységek a végrehajtandó feladat céljától függően jogosultak lesznek az azonosító jelvény (a munkatárs azonosító számával ellátott zseton) rejtett viselésére”*.

A vezetés új struktúrája

A reform keretében egységes parancsnokság jön létre nem csak az OMON és OMSzN, de a légi alegységek tevékenységének irányítására-koordinálására is. Az elnöki rendeletnek megfelelően a BM Központi apparátusának struktúrájában létrehozásra került az orosz BM speciális rendeltetésű alakulatai és repülőerők tevékenységét biztosító Igazgatóság. (A belügy repülőerők, melybe beletartozik a BM repülési Központja és kilenc különleges repülőosztag az ország különböző régióiban, 2003. decemberben alakult meg a BM-en belül. A BM repülési Központ parancsnoka 2009. októberben közölte a Központ 30 közepes és könnyű helikopterrel, köztük különböző Mi. típusokkal, egy Jak-40. Szállító repülőgéppel, 5 magassági videómegfigyelő vitorlázógéppel és 6 pilóta nélküli komplexummal rendelkezik.)

* Forrás: www.agentura.ru

Az operatív reagáló erők speciális rendeltetésű Központja – az orosz BM új területi szerve. Egyesíti az OMON „Zubr”, az OMSzN „Risz” és a repülési Központ speciális rendeltetésű repülőosztágát.(az orosz elnök 2010.05.13.-án kelt №582 számú rendeletével hozta létre)

Ugyancsak tervezik az OMON és OMSzN volt helyi osztagai irányításának átszervezését is. Az operatív reagáló erők speciális rendeltetésű Központját tervezik létrehozni az Orosz Föderáció alanyainál, amelyek állományába tartoznának a megyei és köztársasági belügyi igazgatóságok OMON-jai és OMSzN-jei.

A BM speciális rendeltetésű alakulatainak létszáma

2003-ban a BM adatai szerint, 98 különleges rendeltetésű osztag létezett Oroszországban. Mihail Szuhodovszkij belügyminiszter-helyettes a „Gazeta”-nak adott interjúban közölte, hogy az országban már 121 OMON működik. A BM hivatalos sajtóközleménye szerint ezen osztagok állományában 20.000. fő teljesített szolgálatot. 2007-re a belügyi szerveknél további 87 osztaga tevékenykedett az OMSzN-nek, több mint 5.200 fős létszámmal. Ennek eredményeként 2010. elejére az Orosz Föderációban 208 speciális rendeltetésű osztag működött, 25.200 jól képzett és felkészített harcossal.

Bevezetik a terrorfenyegetés fokozatait*

2010.november 02.-án az orosz kormány benyújtotta az Állami Dumának a „terrorizmus elleni tevékenységről” szóló törvény módosító javaslatát – a szövetségitől a városi és a terrorizmus elleni harcot koordináló szervekig határozzák meg a terrorista veszély szintjét.

A törvénytervezet megváltoztatja a törvény 5.szakaszát. Ezt javasolják kiegészíteni egy önálló bekezdéssel, melyben kimondják: *„abból a célból, hogy a lakosságot időben tájékoztassák a terrortámadás veszélyének kialakulásáról”* és *„bekövetkezésének megakadályozására vonatkozó tevékenység megszervezéséről”* terrorfenyegetés fokozatait lehet megállapítani

Négy szint kerül bevezetésre: fenyegetettség hiánya, megemelt veszélyeztetettség (kék), magas (sárga) és kritikus (piros).

A meghatározott szintek keretében a szövetségi és regionális végrehajtó hatalmi szervek és a helyi önkormányzatok tevékenysége „az elnök által

* Forrás: www.agentura.ru.

meghatározott rendnek megfelelően meghozott kiegészítő intézkedések figyelembe vételével” kerül megvalósításra.

Magának a veszélyeztetettségi szint megállapításának rendjét és a „kiegészítő biztonsági intézkedések”-et a jelenlegi törvénytervezet nem részletezi. Ezt az elnöknek rendeletben kell szabályoznia.

Az USA-ban 2002-ben vezették be a veszélyeztetettség öt fokozatú skáláját, a legmagasabb vörös szint a konkrét terrortámadás közvetlen veszélyével kerül kihirdetésre. Ugyan ilyen sémák, jelentéktelen különbségekkel, működnek Franciaországban, Indiában, Japánban és Izraelben. Nagy-Britanniában nem színekkel, hanem szavakkal jelölik a szinteket - „alacsony”-tól a „kritikus”-ig.

Az agentura.ru kommentárja

Egyértelmű, hogy ez a skála elsősorban a lakosság számára készült, mivel a speciális szolgálatoknak már van saját, belső rendszerük bármely terrorista fenyegetés felmerülése esetén tevékenységre. Az, hogy mennyire hatékony ez a fenyegetettségi skála az éberség fokozására, nyitott kérdés. Például, a 2005-ös londoni terrortámadás előtt a fenyegetettségi szintet csökkentették. Ezen kívül, a tapasztalat azt mutatja, hogy a fenyegetettségi szint emelése csak fokozza a lakosság idegességét. Az átlagember nincs kiképezve a veszélyeztető magatartás ismertetőjegyeinek felismerésére, hajlik arra, hogy mindenkit lássa, aki „nem úgy” viselkedik. Ez, természetesen, a gyanakvás és a xenofóbia növekedéséhez vezet. Ugyanakkor a speciális szolgálatokat hatalmas mennyiségű információ-szeméttel önti el, melyekre kötelesek reagálni.

CONTENTS

	Page
 <i>EVALUATIONS, ANALYSES, STUDIES</i>	
Gábor Koós - György Szternák	
The Background of the European Missile Defense System.....	5
Gábor Pócsmegyeri –Tamás Koós	
Security Geographic Evaluation of Slovenia és Croatia.....	28
Nóra Vivien Hímer	
The Origin and Evolution of Terrorism.....	49
 <i>CURRENT ISSUES</i>	
Ágnes Pusztai –László Schandl	
..... <i>Obesitas</i> and Physical Fitness for Military Service Based on International Data.....	71
Zsolt Dombai	
Possible Process to Solve the Problem of Piracy at the Horn of Africa.....	78
 <i>CONSULTATION</i>	
Gábor Devecseri	
<i>System Criteria of the Career Model – Part 2</i>	
The Coordination, Modernisation of System Parts.....	90
Gergely Tóth	
Short Overview of the History and Legal Control of Non-lethal Chemical Weapons.....	114
Pásztor Szabolcs	
Empiric Study of the Hunagrian – Ukranian Border.....	122
 FORUM of PhD CANDIDATES	
Csaba Mihály Tóth	
New Challenges and Traditional Regulation at National Security Work.....	135

	Page
Szabolcs Zalai	
Utilisation of Dramapedagogy in Conflict-management.....	147
Noémi Zalai	
Connections of Career Socialisation of Different Competences....	158
<i>FROM THE HISTORY OF SECURITY SERVICES</i>	
Árpád Erdélyi	
<i>Episodes from the History of Secret Wars</i>	
The English Game.....	171
Ervin Antal Szabó	
<i>Scetches from the History of Russian Intelligence</i>	
... and in the Meantime at the Orient.....	195
<i>NEWS, EVENTS, INFORMATION</i>	
János Besenyő	
Review of „The History of Sub-Saharan Africa” a book by Gábor Búr.....	201
Ferenc Póka	
Review of the Book „Western- Balkan (Budapest-2010.)”.....	204
Ervin Antal Szabó	
<i>Selection of Foreign Media Articles on National Security Issues</i>	
Special Forces of the Russian Ministry of Interior.....	208
Introduction of Levels of Terror Threat.....	209
Contents	211
<i>Our Authors</i>	213

SZERZŐINK

Prof. Dr. Szternák György egyetemi tanár, CSc

ZMNE Hadászati és Hadműveleti Tanszék

Koós Gábor ny. okleveles mk. alezredes

ZMNE Dékáni Hivatal

Dr. Pócsmegyeri Gábor ny. ezredes egyetemi adjunktus

ZMNE Geoinformációs Tanszék

Koós Tamás mk. alezredes tanársegéd

ZMNE Geoinformációs Tanszék

Himer Nóra Vivien

ZMNE hallgató

Dr. Pusztai Ágnes

ZMNE PhD hallgató

Dr. Schandl László o. ezredes címzetes egyetemi tanár

Honvédkórház ÁEK mb. főigazgató

Dombai Zsolt

Budapesti Gazdasági Főiskola Msc. hallgató

Devecseri Gábor őrnagy

MH Nyugat-magyarországi Kieg. Toborzóiroda, irodavezető

Dr. Tóth Gergely főhadnagy

MH Támogató Dandár JIO

Pásztor Szabolcs főiskolai tanársegéd

Nyíregyházi Főiskola, GTK Gazdálkodástudományi Intézet

Tóth Csaba Mihály őrnagy

KBH főreferens, ZMNE PhD hallgató

Dr. Zalai Szabolcs egyetemi adjunktus

PTE FEEK

Zalai Noémi

ZMNE PhD hallgató

Erdélyi Árpád nyá. ezredes

Szabó Ervin Antal nyá. alezredes

Besenyő János őrnagy

ZMNE PhD hallgató

Dr. Póka Ferenc nagykövet, osztályvezető

KÜM Nyugat-Balkáni Osztály